

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Πρόλογος - Σημειώσεις	Σελίδα	3
2. Κεφάλαιο 1 Αγγελάκης Αγαπητός	«	9
1.1 Η καταγωγή του	«	11
1.2 Τα παιδικά του χρόνια και οι σπουδές	«	12
1.3 Οι πρώτοι πατριωτικοί του αγώνες	«	14
1.4 Η υπαλληλική του καριέρα	«	15
1.5 Η στρατιωτική του ζωή	«	16
1.6 Η πολιτική του Σταδιοδρομία	«	21
1.7 Ο Αλβανικός πόλεμος και η κατοχή	«	23
1.8 Το κρησφύγετο	«	29
1.9 Το δίκτυο του Αγαπητού	«	39
1.10 Στη Μέση Ανατολή	«	41
1.11 Το κίνημα της Μέσης Ανατολής	«	43
1.12 Η εξορία	«	47
1.13 Το συγγραφικό του έργο.	«	49
1.14 Παράρτημα – φωτογραφίες	«	52
1.15 Σημειώσεις.	«	55
3. Κεφάλαιο 2 Σπύρος Βασίλας	Σελίδα	59
3.1 Σπύρος Β. Βασίλας (ιατρός)- η ζωή του	«	61
3.2 Το ίδρυμα απονομής υποτροφιών	«	65
3.3 Η διαθήκη	«	68
3.4 Η αναγνώριση	«	71
4. Κεφάλαιο 3 Θανάσης Βασίλας	Σελίδα	73
4.1 Η ζωή του	«	75
4.2 Σημειώσεις	«	83
5. Κεφάλαιο 4 Δέας Νικόλαος	Σελίδα	85
4.1 Η καταγωγή του – σπουδές	«	87
4.2 Η εθελοντική του κατάταξη και ο Α΄ παγκόσμιος πόλεμος.	«	88
4.3 Η Ουκρανική εκστρατεία.	«	93
4.4 Η Μικρασιατική εκστρατεία	«	96
4.5 Η αλλαγή της κατάστασης	«	100
4.6 Η προέλαση προς την Άγκυρα	«	103
4.7 Η μάχη του Σαγγάριου	«	106
4.8 Η Τουρκική αντεπίθεση και κατάρρευση της Ελληνικής Στρατιάς.	«	113
4.9 Η τελευταία πτήση στη Μ. Ασία	«	115
4.10 Η επανάσταση της Χίου και η αποστράτευσή του.	«	117
4.11 Σημειώσεις	«	126

1. ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Για μένα όλα άρχισαν το 2004. Τότε ήταν που ασχολήθηκα, συντονιστής μιας ομάδας μαθητών μου, του Λυκείου Ορμύλιας, με μια μελέτη για τον ποταμό της Χαλκιδικής το Χαβρία, οποία εκδόθηκε και έγινε ευρύτατα αποδεκτή από την κοινωνία της Ορμύλιας. Η πορεία αυτή των μελετών και προσεγγίσεων διαφόρων θεμάτων τοπικού και ευρύτερου χαρακτήρα, συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια με αποκορύφωμα την μελέτη για την ιστορία της εκπαίδευσης στην Ορμύλια δια μέσου των αιώνων, που ολοκληρώθηκε το 2009.

Καθώς άρχισα την αναζήτηση γραπτών και προφορικών, ιστορικών μαρτυριών, διαπίστωσα ότι υπήρχε μια πληθώρα πληροφοριών που αφορούσαν πρόσωπα και γεγονότα που οι πιο πολλοί αγνοούσαμε, και τα οποία κινδύνευαν να χαθούν μαζί με τις ζωντανές ή τις γραπτές πηγές τους.

Όσο βάθαινα ψάχνοντας στο παρελθόν για ιστορικά στοιχεία της περιοχής, τόσο διαπίστωνα την ανάγκη παρουσίασης του σημαντικού ρόλου αυτών των ανθρώπων που στιγμάτισαν και έβαλαν τη σφραγίδα τους στην εξέλιξη και την πορεία αυτού του τόπου.

Τα πρόσωπα αυτά που ηγήθηκαν και έβαλαν τις βάσεις για τη δημιουργία όλων εκείνων των προϋποθέσεων για έναν πρωτοποριακό ρόλο της Ορμύλιας στην ευρύτερη περιοχή, κατά τον 19^ο και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ήταν: **ο Γκοτζαμάνης Κωνσταντίνος**,²³ **ο Λιβανίδης Γεώργιος**,²⁴ **ο Βασίλας Βασίλειος**, **ο Δημήτριος Αγαπητός**²⁵ και άλλοι, που αναφέρονται με λεπτομέρειες στο βιβλίο «Η ιστορία της εκπαίδευσης στην Ορμύλια δια μέσου των αιώνων», που εκδόθηκε από τον Δήμο Ορμύλιας το 2009.

Μετά απ' αυτούς όμως, ακολουθεί μια καινούρια γενιά άξιων τέκνων της Ορμύλιας που η δράση τους και η συμπεριφορά τους ξεπέρασαν τα στενά όρια της περιοχής, προσφέροντας τον εαυτό τους στην υπηρεσία της πατρίδας τους, που μόλις εκείνη την εποχή, στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα, άρχισε να κάνει τα πρώτα της βήματα, μετά την απελευθέρωση από τον Τουρκικό ζυγό.

Ήταν υποχρέωση μας λοιπόν να αναφερθούμε στη ζωή και το έργο των συμπατριωτών μας **Αγγελάκη Αγαπητού, Δέα Νικολάου, Αθανασίου Βασίλα και Σπύρου Βασίλα.**

Έτσι, ωθούμενος από αυτή την εσωτερική ανάγκη και υποχρέωση, πάντα έχοντας το φόβο και τα διλήμματα ενός αρχάριου και μη ειδικού μελετητή και με την ελπίδα και επιγνώση ότι σε καμία περίπτωση η προσπάθειά μου αυτή δεν θα χαρακτηριστεί σαν ιστορική μελέτη, ξεκίνησα το ξεφύλλισμα, για ατέλειωτες ώρες, παλιών αρχείων, φωτογραφιών, μελέτη πολλών συγγραμμάτων, προσωπικών συνεντεύξεων από ανθρώπους που διατήρησαν ζωντανή τη μνήμη για τα συμβαίνοντα στις αρχές του περασμένου αιώνα.

Αυτή η περιπλάνησή μου, μέσα από τα στενοσόκακα της τοπικής ιστορίας, που κατέληγαν και ήταν μέρος των λεωφόρων της εθνικής ιστορίας, με συνεπήρε, με συγκίνησε, με έκανε μέρος αυτής της ιστορίας εκείνης της εποχής και ήταν συγκλονιστικό να έχεις μπροστά σου κείμενα, σημειώσεις, υπογραφές από το ίδιο το χέρι των προσώπων για τους οποίους μέχρι τώρα μόνο άκουγες, να τους ανακαλύπτεις μέσα από φωτογραφίες και λίγες αράδες γραμμένες από πίσω, και να υφαίνεις την προσωπικότητα και το μεγαλείο τους.

Η μελέτη της ζωής αυτών των προσώπων, αποτελεί και ένα ταξίδι μέσα στην ιστορία, μιας και οι κοινωνίες που παράγουν και επιτυγχάνουν γεγονότα δεν είναι αποκομμένες από τη γενικότερη πολιτική κατάσταση που επικρατεί. Και έτσι λοιπόν βλέπουμε σε μικρογραφία μέσα από την ιστορική διαδρομή τους, να εξελίσσονται παράλληλα και τα ιστορικά γεγονότα που χαρακτηρίζουν και σηματοδοτούν μια συγκεκριμένη εποχή, και διαδέχονται το ένα το άλλο, ακολουθώντας την ιστορία της Ελληνικής φυλής.

Οι πρόγονοί μας χάραξαν την αγωνιστική τους πορεία και δεν δίστασαν να δώσουν το "παρών" στο ραντεβού τους με την ιστορία, βάζοντας ο καθένας χωριστά, αλλά και όλοι μαζί το λιθαράκι τους για να είναι η Ορμύλια από παλιά ένα από τα σημαντικότερα κέντρα αναφοράς στη Χαλκιδική.

Δε φιλοδοξώ όπως είπα, η ιστορία αυτή να αποσπάσει κριτικές συγγραφικής και, επιστημονικής αρτιότητας. Είμαι όμως σίγουρος ότι, οι πληροφορίες που καταγράφονται στις σελίδες της θα ξαφνιάσουν τους αναγνώστες και θα βοηθήσουν σίγουρα όσους εκπονούν εργασίες και μελέτες ιστορικού ενδιαφέροντος για τον τόπο.

Σ' αυτήν την εναγώνια αναζήτηση ιστορικού υλικού δεν πορεύθηκα μόνος. Βρήκα πρόθυμους αρκετούς που μου εμπιστεύτηκαν την πολύτιμη γνώση τους και μου έδωσαν όσες πληροφορίες και υλικό είχαν στη διάθεσή τους, όπως τον Φιλώτα Αγαπητό, τον Παπασαραφιανό Γιώργο, τον Χρήστο Καρπέτη, τον Χρήστο Λελεγιάννη, την οικογένεια του Χρήστου Πειραλή και άλλους που αγκάλιασαν αυτή την προσπάθεια.

Με ευγνωμοσύνη όμως στέκομαι απέναντι στους συνεργάτες μου τον Στεφανίδη Χριστόφορο, και τον Πατσιούρα Νικηφόρο, που ουσιαστικά αποτελούν μαζί μου τη συγγραφική ομάδα αυτής της μελέτης, χωρίς τη βοήθεια των οποίων δεν θα μπορούσε να προχωρήσει και να είναι αξιόπιστη.

Ζούμε σε μια εποχή που έχουν μπει σε αμφισβήτηση οι προαιώνιες ανθρώπινες αξίες και σχέσεις, που η ιστορική συνείδηση, τα ήθη, τα έθιμα και οι παραδόσεις αντιμετωπίζονται και προβάλλονται μηχανιστικά, σαν κάποιες φολκλορικές εκδηλώσεις για το τουριστικό προϊόν.

Στη δίνη αυτών των δεδομένων όμως, υπάρχουν και κάποιες προσπάθειες για αφύπνιση, που μας δίνουν ακόμη την αισιοδοξία ότι σαν τοπική κοινωνία μπορούμε να ελπίζουμε. ότι δεν έχουμε μόνο παρελθόν, αλλά και μέλλον, σε ένα ταξίδι με πρωταγωνιστές τους προγόνους μας, μέσα από αντίξοες συνθήκες, πλάι και παράλληλα με τα ιστορικά γεγονότα που σημάδεψαν ολόκληρο το έθνος αλλά και την περιοχή μας ειδικότερα.

Η παρούσα προσπάθεια ας εκληφθεί ως ελάχιστος φόρος τιμής και αναγνώρισης προς εκείνους, που φωτισμένοι σε σκοτεινές εποχές, καθοδήγησαν το λαό και δημιούργησαν τις συνθήκες να γεννηθεί και να ευδοκιμήσει και μια άλλη άποψη, που στηρίζεται στο ήθος, στην αλληλεγγύη, στην κοινή προσπάθεια, στη συλλογική δράση και συνεισφορά, στη θυσία και στην ανιδιοτελή αγάπη προς την πατρίδα

Σμάγας Γιάννης

Σημειώσεις

²³ Ο **Κ. Γκοτζαμάνης** καταγόταν από βλάχικη οικογένεια η οποία είχε τις ρίζες της στη Μοσχόπολη Καστοριάς, ένα Ελληνικό χωριό που σήμερα είναι στην Αλβανία, αλλά τότε που ήταν ενιαία η Οθωμανική αυτοκρατορία και δεν υπήρχαν τα σημερινά σύνορα, θεωρούνταν μέλος της διοίκησης της Καστοριάς. Τους δύσκολους εκείνους καιρούς οι Γκοτζαμάνηδες μετοίκησαν στο Νυμφαίο (Νέβεσκα) και ασχολήθηκαν με το εμπόριο. Έγιναν οικονομικά ευκατάστατοι και σημαίνουσες προσωπικότητες του χωριού. Εκεί γεννήθηκε το 1868 και ο Κων.Κοτζαμάνης, γυός του Θεόδωρου Γκοτζαμάνη.

Ο Κωνσταντίνος Γκοτζαμάνης, δάσκαλος αρχικά ήρθε και δίδαξε στο Κοινό αλληλοδιδασκτικό σχολείο της Ορμυλίας, κατόπιν όμως ασχολήθηκε με το εμπόριο, ανοίγοντας παντοπωλείο. Έγινε μέλος πλέον της κοινότητας αφού παντρεύτηκε την κόρη του ευκατάστατου Ορμυλιώτη Χρήστου Αποστολά και εξελίχθηκε σε ηγετική μορφή του χωριού της Ορμυλίας. Βοήθησε με πολλούς τρόπους τους φτωχούς χωρικούς, εκτελώντας πολλές φορές και ρόλο τραπεζίτη, δανείζοντας χρηματικά ποσά σε όσους είχαν ανάγκη και προωθώντας στην αγορά της Θεσσαλονίκης τα προϊόντα των κατοίκων του χωριού.

Η γνώμη του σε όλα τα κοινά ζητήματα ήταν αποδεκτή, και μπορούμε να επιστημόνουμε την απλοχεριά του και τις συνεισφορές του σε εράνους για τη δημιουργία κοινωφελών έργων για το χωριό.

Ο Νικόλαος Γεωργίου ο πρωτομάστορας του Σχολείου, είδαμε ότι κατάγονταν από την Κροσόβη της επαρχίας Καστοριάς που ήταν ένα γειτονικό χωριό της Μασχόπολης. Είναι λοιπόν σχεδόν βέβαιο ότι ο Γκοτζαμάνης γνωρίζοντας ότι εκεί υπήρχαν καλοί τεχνίτες πιθανότατα να μεσολάβησε έτσι ώστε αυτοί οι τεχνίτες να εγκατασταθούν στην Ορμύλια, όπου εκτός από το κτίριο του σχολείου έκαναν και άλλα κτίσματα, όπως το μικρό σήμερα κτίσμα δίπλα στο δημαρχείο, που αποτέλεσε το ιατρείο του Γ. Λιβανίδη, κτισμένο με την ίδια πέτρα όπως και του Σχολείου.

Ο Κωνσταντίνος Γκοτζαμάνης πήρε ενεργά μέρος στον Μακεδονικό αγώνα σαν μέλος της επιτροπής μαζί με άλλους συγχωριανούς και γενικά ήταν παρών σε όλους τους αγώνες του χωριού για κοινωνικές οικονομικές και εθνικές διεκδικήσεις. Πέθανε στην Ορμύλια το 1936 σε ηλικία 68 ετών. Απόγονοι της οικογένειας ζουν σήμερα στη Αθήνα. (στοιχεία αφήγησης από τον κ. Χριστ. Στεφανίδη)

²⁴ Ο **Γεώργιος Λιβανίδης**, γιατρός, ήταν Βουλγαρικής καταγωγής, και φαίνεται ότι είχε έρθει με την οικογένειά του πριν από το 1870, όπου ο ιερέας πατέρας του, κατάφερε να προοδεύσει και να αποκτήσει περιουσία. Το αρχικό όνομα της οικογένειας του ήταν «Γιουβανίκος» και υπάρχει ακόμη και σήμερα αυτή η ονομασία σαν τοπωνύμιο μιας περιοχής, κοντά στο Χαβρία, στο σημείο που αυτός βγαίνει από τα βουνά προς την πεδιάδα και που δημιουργούσε μια λίμνη (ένα βύραγμα) παλιότερα. Πριν το 1900 άλλαξαν το επίθετό τους σε Λιβανίδης, πιθανότατα λόγω της επικίνδυνης κατάστασης που είχε δημιουργηθεί την εποχή αυτή με την κάθοδο των Βουλγάρων στην περιοχή με σκοπό την προσάρτηση εδαφών στη μεγάλη Βουλγαρία που πήγαινε να δημιουργηθεί και την αλλοίωση της σύνθεσης του πληθυσμού, με τις ευλογίες των Τούρκων.

Το σπίτι τους ήταν ένα παλιό μεγάλο αρχοντικό (το σημερινό Πειραλέικο), και δίπλα στο περίβολο προς το μέρος του Σχολείου (Δημαρχείου) υπάρχει και σώζεται σε καλή κατάσταση το Ιατρείο που χρησιμοποιούσε ο γιατρός Λιβανίδης.

Εδώ αξίζει να αναφερθούν τρία περιστατικά στα οποία είχε συμμετοχή ο Γ. Λιβανίδης.

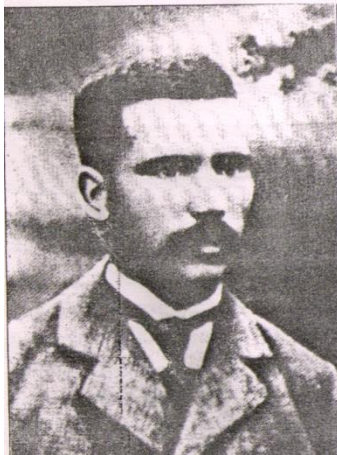
Στο πρώτο από αυτά, από μαρτυρία του Αγγελάκη Αγαπητού, σημειώνεται ότι στην περιοχή των Ψακουδιών, πριν από το 1900, ίσως την περίοδο του πολέμου του 1897, είχε εγκατασταθεί Τουρκική φρουρά, προφανώς για τον έλεγχο του μοναδικού δρόμου προς τη Σιθωνία, της «Νικητιανής στρατάς». Ο Τούρκος αξιωματικός για την διατροφή των στρατιωτών προμηθεύονταν γαλακτοκομικά από τους κτηνοτρόφους της περιοχής. Κάποια στιγμή οι στρατιώτες έπαθαν δηλητηρίαση και το γεγονός το απέδωσαν στους κτηνοτρόφους, ότι δηλαδή θέλησαν εσκεμμένα να τους δηλητηριάσουν, και τους συνέλαβαν με σκοπό την εκτέλεσή τους. Ο γιατρός Λιβανίδης που είχε επιστρατευτεί από τους Τούρκους κατά τον ατυχή πόλεμο του 1897 λόγω έλλειψης γιατρών, αφού εξέτασε και θεράπευσε τους Τούρκους, έπεισε τον Αξιωματικό ότι η δηλητηρίαση οφείλονταν σε άλλη αιτία, (στο χορτάρι που έφαγαν τα ζώα), σώζοντας έτσι τους συγχωριανούς του.

Το δεύτερο περιστατικό αφορά τη στάση του Λιβανίδη στη μεγάλη διένεξη του 1902 μεταξύ των κατοίκων του χωριού και του μετοχίου της μονής Ζωγράφου, (Βουργάτικο). Στη διάρκεια αυτής διένεξης, Βούλγαροι καλόγεροι του μετοχίου που ονομάζονταν Ποχώρ και Νικάνωρ, επισκέφτηκαν τον γιατρό και επιχειρώντας να τον δωροδοκήσουν, προσφέροντας 600 χρυσές λίρες και την δωρεάν εκπαίδευση του γιού του Παρμενίωνα στο πανεπιστήμιο της Σόφιας. Ζήτησαν την μεσολάβησή του και την επιρροή του σαν πρόκριτος του χωριού που η γνώμη του ήταν σεβαστή από τους κατοίκους, να μεταπειστούν οι κάτοικοι στις απαιτήσεις τους για την έκταση των 2000 στρεμμάτων περίπου που διεκδικούσαν από το μοναστήρι.

Ο Λιβανίδης παρ' ότι ήταν ομόφυλός τους, απέρριψε ασυζητητί την πρότασή τους και τους απέπεμψε λέγοντας ότι οι κάτοικοι έχουν δίκιο στις διεκδικήσεις τους, η έκταση αυτή δικαιωματικά από πολύ παλιά ήταν κτήμα των κατοίκων, όπως και ο ναός των Αγ. Αποστόλων και καλό θα ήταν η μονή να πάψει να προβάλλει δικαιώματα ιδιοκτησίας

Το τρίτο και πιο σημαντικό που χαρακτηρίζει την συμπεριφορά την ακεραιότητα και το μεγαλείο του γιατρού Γ. Λιβανίδη, είναι η στάση του κατά την περίοδο του Μακεδονικού αγώνα. Ενώ θα μπορούσε με την οικογένειά του να φύγει όπως έκαναν μερικοί άλλοι κάτοικοι Βουλγαρικής καταγωγής, προς περιοχές που ελέγχονταν από τα Βουλγαρικά κομιτάτα, αυτός όχι μόνο απλώς έμεινε, αλλά διαδραμάτισε ενεργό ρόλο στον αγώνα σαν στέλεχος και οπλαρχηγός. Λίγο αργότερα, ως πρόεδρος πια της Επιτροπής Αμύνης Ορμύλιας, βρισκονταν σε στενή συνεργασία με τον πρόξενο της Ελλάδας στη Θεσ/νίκη, Κορομηλά, φρόντιζε τα της υποδοχής και φιλοξενίας των ανταρτικών Σωμάτων.

Και για να είναι πιο κοντά στη νεολαία, να της μεταλαμπαδεύει τις αξίες της ψυχής του και να αξιοποιεί την ορμή της, το 1905 ίδρυσε τον μουσικοφιλολογικό Σύλλογο "Σωτήρ", πραγματικό εθνικό φυτώριο, όπου γαλουχούνταν εθνικά οι νέοι κι από όπου εκπορευονταν σύνδεσμοι, πράκτορες, οδηγοί και ψυχωμένοι αντάρτες. Τέλος εκμεταλλευόμενος τις φιλικές σχέσεις του με τον Χιλμή Πασά, ενέργησε ώστε να μετατεθούν μέσα σε ένα μήνα τρεις Έπαρχοι από τον Πολύγυρο, που ασκούσαν φιλοβουλγαρική πολιτική.

Ο γιατρός Γ. Λιβανίδης

Ο Γεώργιος Λιβανίδης, υπήρξε η ψυχή του Μακεδονικού Αγώνα στην περιοχή. Η Ορμύλια λόγω της γεωγραφικής θέσεως της, είχε μεταβληθεί σε κέντρο διερχομένων ανταρτικών Σωμάτων, που κατέφθαναν από την ελεύθερη Ελλάδα και πρωτοαποβιβάζονταν στον όρμο της. Σύσσωμοι οι κάτοικοι της είχαν μνηθεί στον Αγώνα από τον Καπετάν Θανάση Μηνόπουλο, που κατάγονταν από τη Βαρβάρη Χαλκιδικής, και ο καθένας έπραξε το πατριωτικό του καθήκον ακέραια.

Εις το εν "Αθήναις" Γενικό Επιτελείο του Στρατού υπάρχει ή Έκθεση του Συνταγματάρχη Παπακώστα Βασιλείου με τα ψευδώνυμο "Αριστόβουλος Βάλτσας". Όταν κατά τους σκληρούς αγώνες 1903-1908 πέρασε από την Ορμύλια ο αρχηγός συνταγματάρχης Παπακώστας Βασιλείος, ο Γεώργιος Λιβανίδης έδωσε τον γιό του Δημήτριο Λιβανίδη στον αγώνα, ο οποίος έδρασε στα ανταρτικά σώματα μέχρι το 1909, (οπότε ανακηρύχθηκε το Τουρκικό Σύνταγμα), σαν υπαρχηγός του οπλαρχηγού Ηρακλή Πατίκα. Ο γιατρός Λιβανίδης λοιπόν πρόσφερε όχι μονάχα Εθνικές Υπηρεσίες αλλά και ανθρωπιστικές παρέχοντας φάρμακα και περίθαλψη δωρεάν στους φτωχούς κατοίκους της Χαλκιδικής. (Αγγελική Μεταλλινού ΙΛΕΧ Τεύχος 1)

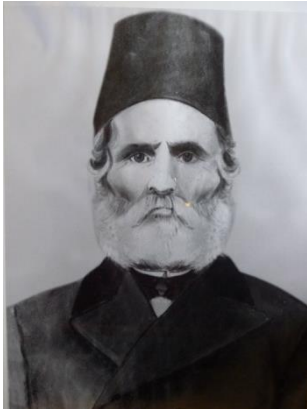
Θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι η μεγάλη περιουσία και τα προνόμια που κατείχε στην κοινωνία της Ορμύλιας, για να μην τα χάσει, τον ανάγκασαν να εμφανιστεί περισσότερο Έλληνας από πολλούς άλλους διασκεδάζοντας τις καχυποψίες που υπήρχαν σε μεγάλο βαθμό εκείνη την εποχή των πολύ σκληρών συγκρούσεων. Ο Αγγελάκης Αγαπητός όμως σε χειρόγραφο σημείωμά του αποκλείει αυτό το γεγονός λόγω του ακεραίου του χαρακτήρα του. Ήταν πολύ δίκαιος άνθρωπος υποστηρίζει ο Αγαπητός, και πίστεψε ότι η περιοχή της Χαλκιδικής τουλάχιστον ήταν καθαρά Ελληνική περιοχή και πολέμησε γι' αυτήν την πεποίθησή του κόντρα στο ίδιο του το έθνος.

Ό εν λόγω ιατρός Λιβανίδης Γεώργιος προ του 1912 μετέφερε στην Αθήνα το ευρεθέν στην Όρμύλια μαρμάρينو αγαλμάτιο και το δώρισε στο 'Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών χωρίς καμιά αμοιβή, αποδεικνύοντας έτσι τα εθνικά του ιδεώδη.

Κάποια στιγμή αργότερα μετά την απελευθέρωση έφυγε και αυτός και οι γιοι του Δημήτριος και Φιλήμων προς την Αθήνα και δεν έχουμε πληροφορίες για την μετέπειτα ζωή τους. Απεβίωσε το έτος 1915 φτωχός, σε σημείο που η οικογένειά του δεν είχε χρήματα να κάνει την κηδεία του. Στο χωριό έμεινε η κόρη του Ελένη, που παντρεύτηκε τον Χαριζάνο και σκοτώθηκε τυχαία από αδέσποτη σφαίρα κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου και ο ανηψιός του Χρίστος, που θα τον δούμε αργότερα στην επιτροπή για την συντήρηση και την αποκατάσταση του Σχολείου από τις καταστροφές που προξένησαν οι Βούλγαροι κατακτητές και που εκτελέστηκε το 1948 στο Επταπύργιο. Απόγονοι της κόρης του ζουν σήμερα στην Ορμύλια. (Τα στοιχεία αυτά αντλήσαμε από το αρχείο του κ. Χριστ. Στεφανίδη, ο οποίος μας παρείχε και πολλές άλλες πληροφορίες).

²⁶Ο **Δημήτριος Αγαπητός** ήταν γιος του Αγαπητού Αγαπητού ο οποίος έλαβε ενεργό μέρος στην αποτυχημένη επανάσταση του 1878 και εξορίστηκε στα Άδανα της Τουρκίας. Ο Δημήτρης Αγαπητός, ήταν αρκετά απλοχέρης και, παρόλο που ήταν ο ίδιος κτηματίας και διαχειριστής μεγάλης μοναστηριακής περιουσίας - πάνω από 1.500 στρέμματα - δεν είχε ποτέ μεγάλη οικονομική ευχέρεια. Έχαιρε όμως μεγάλης εκτίμησης, τόσο ανάμεσα στους συντοπίτες του - «ο λόγος του περνούσε έστω κι αν δεν αναμειγνύονταν πολύ στις Κοινοτικές υποθέσεις» - όσο και στην ευρύτερη περιφέρεια, αφού διατηρούσε

άριστες σχέσεις με το Μητροπολίτη, τους Ηγούμενους των Αγιορείτικων Μοναστηριών, τους Τούρκους Καϊμακάμηδες και τους Τσορμπατζήδες των γύρω χωριών.

Η γυναίκα Ευθυμία Λάζου - Παπαγγέλου, μια απλή χωριατοπούλα, από τη Νικήτη πέθανε αρκετά νέα σε ηλικία, 34 ετών τον Αύγουστο του 1908 και του χάρισε τέσσερα παιδιά τον Αγαπητό, τον Αγγελάκη, τον Φιλώτα, και τη Μαρία. Ο Δ. Αγαπητός ξαναπαντρεύτηκε το 1909 τη Στεργιανή Αποστολά με την οποία έκανε άλλες δύο κόρες. Την Ελευθερία και την Καλλιόπη

Η πραγματική αρχόντισσα του σπιτιού ήταν η μάνα του, η Μαρία. Αγράμματη η ίδια, είχε μια σαφή αντίληψη για τη ζωή και έναν εξαιρετικά δυνατό χαρακτήρα, γι' αυτό και στο σπίτι αυτή διηύθυνε. Η γνώμη της πάντα λαμβάνονταν υπόψη απ' όλους μέσα στην οικογένεια.

Ο Δ. Αγαπητός συνεχίζοντας την οικογενειακή παράδοση, έλαβε ενεργό μέρος στον Μακεδονικό αγώνα σαν ηγετική φυσιογνωμία της επιτροπής που συστήθηκε στην Ορμύλια, με δράση σε όλη τη νότια Χαλκιδική με την επικάλυψη της είσπραξης του φόρου της δεκάτης από τα χωριά στα οποία νοίκιαζε κτήματα. Μετά το 1912 τα οικονομικά του δεν πήγαιναν καλά και η

οικογένειά του ζούσε μέσα στις στερήσεις και την ανέχεια. Πέθανε το 1916. (Τα στοιχεία είναι από την βιογραφία του Αγγελάκη Αγαπητού που έγραψε ο Νικηφόρος Πατσιούρας)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

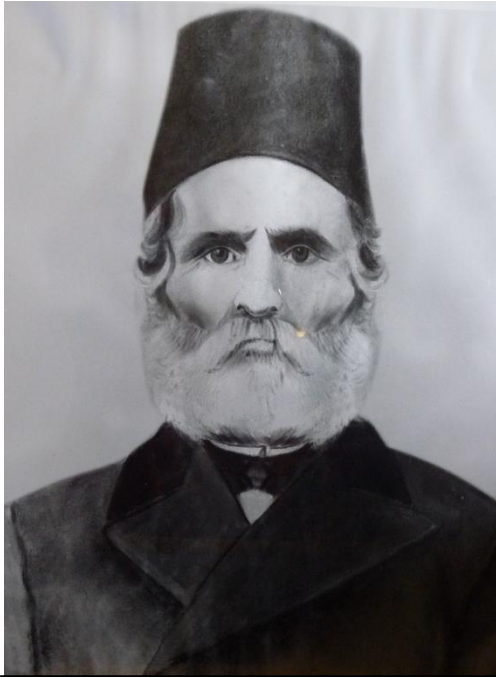
ΑΓΓΕΛΑΚΗΣ ΑΓΑΠΗΤΟΣ
Η ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΑΣ ΖΩΗΣ ΓΕΜΑΤΗΣ ΑΓΩΝΕΣ ΓΙΑ
ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ ΤΗ
ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΑΓΓΕΛΑΚΗΣ ΑΓΑΠΗΤΟΣ 1893 - 1958

1.1 Η καταγωγή του

Ο Αγγελάκης Αγαπητός γεννήθηκε στην Ορμούλια Χαλκιδικής στις 11 Γενάρη του 1893. Ήταν το δεύτερο παιδί του Δημήτρη Αγαπητού και της Ευθυμίας Δημ. Λάζου - Παπαγγέλου από τη Νικήτη. Άλλα αδέρφια του ήταν ο Αγαπητός (μεγαλύτερος), που γεννήθηκε το 1891, η Μαρία, το 1898 και ο Φιλώτας (ο μικρότερος), το 1903.

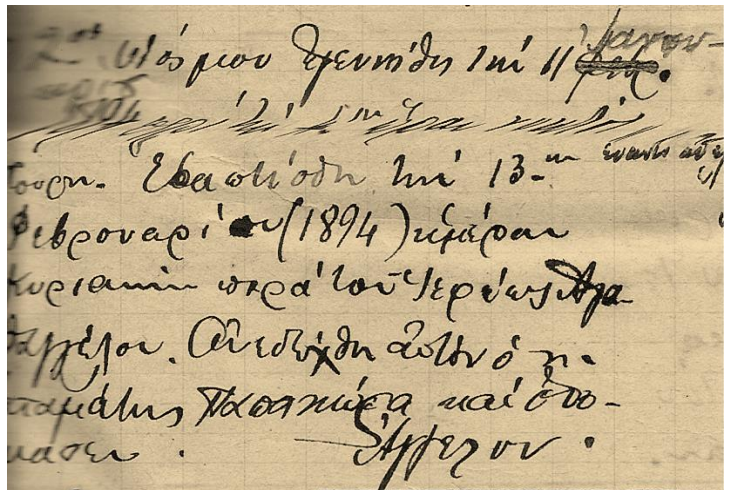

Επάνω: Ο Δημήτριος Αγαπητός πατέρας του Άγγελου Αγαπητού
Δίπλα: Ιδιόγραφο σημείωμα του Δημητρίου Αγαπητού που αναφέρεται στη γέννηση του Άγγελου καθώς και στη βάπτισή του από τον Ιερέα Αγαθαγγέλου, με ανάδοχο τον Σταμάτη Παπακώστα.

Κάτω: « Ηραβωνίσθη την 18^{ην} Ιαν. 1891. Ηγυναίκα μου Ευθυμία Δ. Λάζου εκ Νικήτης ήλθεν ενταύθα την 2^{αν} Φεβρ. 1891 ημέραν Σάββατον περί την 5^{ην} ώρα της νυκτός. Η στέγης εγένετο την επομένην ημ. Κυριακήν (3 Φεβρ.) εν τη εκκλησία υπο του αρχιερέως Κωνσταντίω, και αναδόχω τω κ. Γ. Παπακώστα»

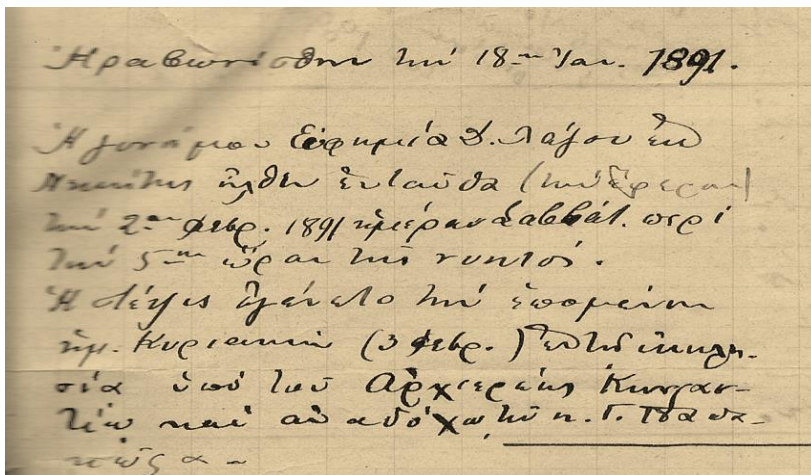
Ο Δημήτριος Αγαπητός ήταν θετός γιός του Αγαπητού Αγαπητού, γιός της αδερφής του που ήταν σύζυγος του Δήμου Ανέγρονου.

Άλλα τέκνα του Δήμου Ανέγρονου, όπως προκύπτει από τα μητρώα αρρένων της κοινότητας της Ορμούλιας, ήταν ο Ιωάννης (1857), που κατά τη διάρκεια της κατοχής έφυγε στη Μέση Ανατολή, και μετά την επιστροφή του, σκοτώθηκε στα Δεκεμβριανά στην Αθήνα όντας οδηγός του στρατηγού Γκίκα, και ο Χρήστος (1877), πατέρας του Δήμου, του Δημήτρη, του Αγαπητού και του Κωνσταντίνου. Τα παιδιά του Ιωάννη και του Χρήστου λοιπόν ήταν πρώτα ξαδέλφια του Αγγελάκη και όχι δεύτερα όπως πολλοί νόμιζαν στην Ορμούλια.

Μετά το θάνατο της μητέρας του, τον Αύγουστο του 1908, ο πατέρας του, παντρεύτηκε, στις 9 Νοεμβρίου 1909 τη Στεργιανή Αττοστολά και απέκτησε μαζί της άλλες δυο κόρες: την Ελευθερία και την Καλλιόπη.

Οι προγονοί του - κτηματίες οι ίδιοι, αλλά κι ενοικιαστές και επίτροποι των μετοχιών των μοναστηριών στην περιοχή - καλλιεργούσαν κτήματα, όχι όμως σα ζευγαράτοι οι ίδιοι, μα χρησιμοποιώντας στοιχτούς κι εργάτες. Ήταν οι άρχοντες του τόπου.

Ο παππούς του, Αγαπητός Αγαπητός, για την εθνική του δραστηριότητα κατά τη διάρκεια του Ρωσοτουρκικού πολέμου 1887, πιάστηκε από τους Τούρκους, φυλακίστηκε μαζί με άλλους πατριώτες από τη Χαλκιδική στο Γεντί-Κουλέ της Θεσσαλονίκης κι εξορίστηκε στα Άδανα της Μ. Ασίας, σαν «εθνικός παράγοντας», με το αιτιολογικό ότι «ενεργούσε να σηκώσει επανάσταση στη Χαλκιδική».

Στις χριστουγεννιάτικες διακοπές του 1904 - 1905, στο σπίτι του στην Ορμύλια, είδε τον καπετάνιο του Μακεδονικού Αγώνα Αθ. Μινόπουλο και καμιά δεκαπενταριά αντάρτες, όταν ήλθαν κρυφά μια νύχτα στο πατρικό του σπίτι για τις ανάγκες του αγώνα, που τότε βρισκόνταν στο πιο κρίσιμο σημείο.

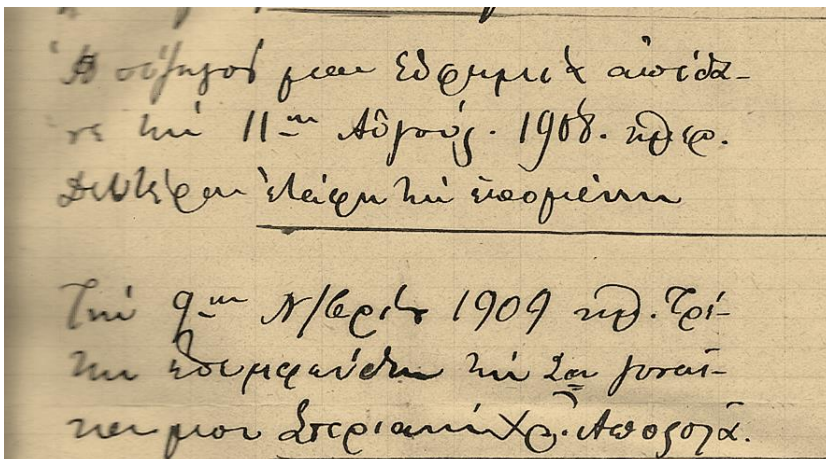

Το αντάρτικο σώμα του Οπλαρχηγού Αθανασίου Μινόπουλου, που διακρίνεται στο μέσον, ο οποίος είχε στενές σχέσεις με την οικογένεια του Δημητρίου Αγαπητού. Σ' αυτό το σώμα συμμετείχαν αγωνιστές από όλη τη Χαλκιδική (Φωτο. «η Παλιά Νικήτη» Γ. Κανατά)

Εντυπωσιάστηκε από το συναπάντημα αυτό με τους Μακεδονομάχους αντάρτες και για καιρό οι συζητήσεις του με τους συμμαθητές του στη Θεσσαλονίκη, γύρω από το γεγονός αυτό περιστρέφονταν.

Στη Θεσσαλονίκη διατηρούσε σχέσεις με αρχοντικές οικογένειες, ιδιαίτερα με τους Μενεξέδες, που είχαν οικογενειακή φιλία με τον πατέρα του.

Στην περίοδο των καλοκαιρινών διακοπών βοηθούσε τον πατέρα του, όχι τόσο στις αγροτικές ασχολίες, όσο στη βεβαίωση και την είσπραξη του φόρου της δεκάτης, από διάφορα χωριά (Ρεβενίκια, Συκιά κ.α.) δικαίωμα που ο πατέρας του νοίκιαζε από τους Τούρκους.

Επάνω: Με το χέρι του Δημητρίου Αγαπητού γραμμένα τα δύο σημαντικά γεγονότα που σημάδεψαν τη ζωή του Αγγελου. Ο θάνατος της μητέρας του και ο νέος γάμος του πατέρα του.
Δεξιά: Η μηριά του Στεργιανή Αποστολά σε μικρή ηλικία.

Το καλοκαίρι του 1908, ενώ πήγαινε στη Συκιά, για την είσπραξη των φόρων, έμαθε πως η «Επανάσταση των Νεότουρκων» επεκράτησε κι έφερε το «χουριέτ» (Σύνταγμα).

Τον Αύγουστο της ίδιας χρονιάς, ενώ βρίσκονταν στη Συκιά, πέθανε, ξαφνικά, η μητέρα του. Ήταν μόλις 34 ετών. Δεν πρόλαβε ούτε την κηδεία της.

Ο πατέρας του, ξαναπαντρεύτηκε στις 9 Νοεμβρίου 1909, τη Στεριανή Αποστολά. Η οικογενειακή ζωή στο σπίτι τους, μετά το γάμο αυτόν του πατέρα του, ήταν κάπως ταραγμένη και τα οικονομικά τους δεν πήγαιναν καλά.

Συνέχισε τις σπουδές του στο Ελληνογαλλικό εμπορικό Λύκειο του Στεφάνου Δούκα το οποίο τελείωσε τον Ιούνιο του 1911 μαθαίνοντας να μιλά πολύ καλά την Γαλλική γλώσσα.

Έπιασε δουλειά στη Θεσσαλονίκη. Στην αρχή σ' ένα γραφείο αντιπροσωπειών και αργότερα σ' ένα κατάστημα νεωτερισμών (1911- 1912), θέλοντας να δοκιμάσουν την εντιμότητά του, τον κατηγορούν οι εργοδότες του για κλοπή. Δεν ανέχεται την προσβολή. Φεύγει από τη δουλειά. Δεν τον χωρεί η Θεσσαλονίκη.

Το 1912 γύρισε στη Ορμύλια, θέλοντας να ζητήσει από τον πατέρα του την άδεια και οικονομική βοήθεια, να φύγει για σπουδές στην «Ελεύθερη Ελλάδα». Δεν τον έπεισε κι έτσι έμεινε στο χωριό «ρέμπτελος».

Το καλοκαίρι του 1912 επισκέφτηκε, για πρώτη φορά, το Άγιο Όρος, σα μέλος μιας Επιτροπής Ορμυλιωτών, για να φέρουν στην Ορμύλια τα λείψανα του Αγίου Μιχαήλ Συνάδονος, που, σαν θαυματουργά, θα εξολόθρευαν την ακρίδα, που είχε πέσει. Εντυπωσιάστηκε από τη φυσική ομορφιά του τοπίου, απογοητεύτηκε όμως και σχημάτισε άσχημη εικόνα για τη ζωή των καλόγερων.

1.3 Οι πρώτοι πατριωτικοί του αγώνες

Με την κήρυξη του Βαλκανικού Πολέμου, το 1912, έφτασε στη Χαλκιδική ο υπολοχαγός τότε **Παπακώστας** (γνωστός στην επαρχία από το Μακεδονικό Αγώνα του 1904) με καμιά δεκαριά αντάρτες, για να ξεσηκώσει τη Χαλκιδική. Ο Αγγελάκης Αγαπητός, έφηβος τότε, ενθουσιάστηκε. Πήρε το όπλο στο χέρι και μαζί με άλλους 300 Ορμυλιώτες και άλλους κοντοχωριανούς, απελευθέρωσαν τον Πολύγυρο από τους Τούρκους, μια βδομάδα πριν ελευθερωθεί η Θεσσαλονίκη (Οκτώβρης 1912).

Χαρακτηριστικά αναφέρει στη μελέτη του « Η Χαλκιδική στους Ελληνικούς αγώνες» που δεν εκδόθηκε.

Ο υπολοχαγός Βασίλειος Παπακώστας με τον οποίο ο Αγγελάκης γνωρίστηκε στην περίοδο του Μακεδονικού αγώνα και είχε στενές σχέσεις μαζί του και αργότερα στην Αθήνα

«...Τα χαράματα της επομένης (17-10-1912 ή 21-10-12) γύρω στους 200 από τα δύο χωριά (Ορμύλια και Νικήτη), οπλισμένοι όπως όπως με παλιοντούφεκα, το παραδοσιακό τσεκουράκι στο ζωνάρι και τον τρουβά στον ώμο με ψωμοτύρι, ελιές και παστά, συγκεντρώθηκαν έξω από το χωριό. Μ' όλο που τους ηλικιωμένους τους κράτησαν στο χωριό, μερικοί ακολούθησαν με τα γαϊδουράκια και τα μουλάρια λες και πήγαιναν να κόψουν ξύλα από το βουνό.

Εγώ πήρα δανεικιά μια κάπα, το σακίδιο του κυνηγού, ένα μολύβι και λίγες κόλλες χαρτί, ένα πολεμικό όπλο με έξι φυσίγγια μοναχά, και πήγα για γραμματικός τους, και ήμουν 18 χρονών, μόλις είχα τελειώσει τις σπουδές μου στη Θεσσαλονίκη.

Σ το δρόμο ανεβαινοντας για τον Πολύγυρο, βγάλαμε και τους αρχηγούς που ήταν κυνηγοί ζευγαράτοι, και όσοι είχαν φήμη στα χωριά ότι ήταν παλληκάρια καλά....»

Και λίγο παρακάτω:

«...Όταν ύστερα από λίγες ώρες είδαμε τους Τούρκους να περνάνε το δρόμο κατεβαίνοντας για τις Πολυγυρινές Καλύβες, ανάμεσά μας, άρχισαν όλοι οι άτακτοι αντάρτες από τα χωριά να χοροπηδούν απάνω στα κορφοβούνια και να πειράζουν τους Τούρκους που έφευγαν. Οι φωνές, οι αλαλαγμοί, τα τραγούδια και οι καμπάνες του Πολυγύρου που άρχισαν να χτυπάνε πασχαλιάτικα, χαρμόсуνα, αντιλαλώντας σ' όλα τα λαγκάδια, ήταν το τελευταίο ξεπροβόδισμα των Τούρκων και η απελευθέρωση της πρωτεύουσας της Χαλκιδικής, μια βδομάδα νωρίτερα από της Θεσσαλονίκης από τον Ελληνικό στρατό, ήταν γεγονός.

Η Χαλκιδική είναι πλέον ελεύθερη μετά από 480 χρόνια σκλαβιάς.

Με την απελευθέρωση της Χαλκιδικής από τους Τούρκους, φιλοξενούσαν στο σπίτι τους, στην Ορμύλια, τους αξιωματικούς του "τάγματος Κρητών" του Ελληνικού στρατού, με διοικητή τον ταγματάρχη Κολοκοτρώνη, και συνδέθηκε φιλικά με τους αξιωματικούς Μαρκαντωνάκη και Τζανακάκη

Θέλησε να γίνει κι αυτός αξιωματικός. Στις αρχές του 1913, έφυγε από το χωριό του για τη Θεσσαλονίκη με σκοπό να φοιτήσει σε κάποια στρατιωτική σχολή. Η προθεσμία όμως γι αυτό είχε περάσει. Έτσι, αναγκάστηκε να ζήσει στη Θεσσαλονίκη δύσκολες, οικονομικά, μέρες - χωρίς δουλειά και χρήματα - σ' ένα υπόγειο δωμάτιο κοντά στον Αϊ-Γιώργη (Ροτόντα).

1.4 Η υπαλληλική του καριέρα

Την άνοιξη του 1913, σε ηλικία 19 ετών, δωρίστηκε προσωρινός οικονομικός υπάλληλος στην περιοχή του Παγγαίου, με έδρα το Ροδολίβος, όπου πολιτικός υποδιοικητής ήταν ο θείος του Αθανάσιος Παλαμίδης από τον Πολύγυρο. Στην περιοχή αυτή, τον ίδιο χρόνο, γίνονταν οι περισσότερες αιμαχίες και συγκρούσεις του ελληνοβουλγαρικού πολέμου.

Η προέλαση των Βουλγάρων και η υποχώρηση του ελληνικού στρατού, το Μάη του 1913, δημιούργησαν στρατιές προσφύγων. Η χολέρα, θέριζε. Έτσι αναγκάστηκε, μαζί με το θείο του, να συνοδεύσει ένα βαπόρι, με χολεριασμένους, που ξεκινώντας από το Σταυρό, αποβίβασε όλους αυτούς τους πρόσφυγες, στη Βουρβουρού της Σιθωνίας, για «καραντίνα». Με το τέλος του ελληνοβουλγαρικού πολέμου, φεύγοντας από τη Βουρβουρού - αφού πέρασε από την Ορμύλια να δει τους δικούς του - επέστρεψε στη Θεσσαλονίκη.

Τοποθετήθηκε οικονομικός υπάλληλος στην Καβάλα, που υπάγονταν τότε στο Νομό Δράμας. Αργότερα πήρε προαγωγή σε Οικονομικό Έφορο του Σαρή - Σαμπάν (Χρυσούπολης).

Ο ταγματάρχης του 1^{ου} ανεξάρτητου τάγματος Κρητών, Γεώργιος Π. Κολοκοτρώνης, εγγονός του Θ. Κολοκοτρώνη, έφτασε στον Πολύγυρο στις 2 Νοεμβρίου 1912 για να ελευθερώσει και την υπόλοιπη βόρειο Χαλκιδική από τους Τούρκους, προλαβαίνοντας τον Βουλγαρικό στρατό που βάδιζε για την κατάληψη του Αγίου Όρους.

Ο Κολοκοτρώνης παραμένει στη Χαλκιδική μέχρι τις 28 Μαρτίου του 1913 και συνάπτει φιλικές σχέσεις με την οικογένεια Αγαπητού, η οποία τον φιλοξενεί αρκετές φορές στην Ορμύλια. Το τάγμα Κρητών αποτέλεσε αργότερα την ραχοκοκαλιά του κινήματος της Εθνικής Άμυνας στην οποία εντάχθηκε ο Άγγελος Αγαπητός σχεδόν από την αρχή.

Ο Άγγελος Αγαπητός σε ηλικία 17 χρονών μαθητής του Ελληνογαλικού Λυκείου στη Θεσσαλονίκη

1.5 Η στρατιωτική του ζωή

Στις αρχές του 1914 καλούνται, για πρώτη φορά, να υπηρετήσουν στον ελληνικό στρατό επίστρατοι δυο κλάσεων (1913 - 1914), από τις «νέες χώρες». Κατατάχτηκε, μ' όλους τους άλλους Ορμουλιώτες, στον 6^ο λόχο του 17^{ου} συντάγματος της VI Μεραρχίας, που είχε έδρα της τότε τις Σέρρες.

Επίστρατοι από τη Χαλκιδική στις Σέρρες το 1916. Τελευταίος όρθιος από δεξιά διακρίνεται ο Άγγελος Αγαπητός, μαζί με πολλούς συναδέλφους από τη Χαλκιδική. (φωτο: Γ. Κανατά «η παλιά Νικήτη»)

Σε τρεις μήνες έγινε **δεκανέας** και σε άλλους τρεις **λοχίας - σπιστής** στο λόχο του λοχαγού τότε - αργότερα δικτάτορα και αντιβασιλέα - **Γεωργίου Κονδύλη**, με τον οποίο, μάλιστα, συνδέθηκε ιδιαίτερα και του παρέδιδε μαθήματα γαλλικών.

Το 1915, όταν προσχώρησε η Ελλάδα στον Ευρωπαϊκό Πόλεμο (Α' Παγκόσμιο), υπηρετούσε στο λόχο του λοχαγού **Κ. Παπασταματίου**, τον οποίο εκτιμούσε ιδιαίτερα.

Το 1916, μύηθηκε από τους λοχαγούς Κονδύλη και Παπασταματίου στο **«Κίνημα της Εθνικής Άμυνας»**. Ήταν ο μόνος μνημένος υπαξιωματικός στο κίνημα.

Τον ίδιο χρόνο, αρρώστησε βαριά ο πατέρας του. Πήρε άδεια να τον επισκεφτεί. Δεν τον πρόλαβε. Ο πατέρας του πέθανε,

Στις **17 Αυγούστου 1916** εκδηλώνεται στη Θεσσαλονίκη το κίνημα της **«Εθνικής Άμυνας»**, με ιθύνοντα νου τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Αποτέλεσμα του κινήματος που στρεφόταν κατά των επιλογών της μοναρχίας, ήταν η διαίρεση της χώρας για ένα διάστημα στο «κράτος των Αθηνών» και το «κράτος της Θεσσαλονίκης».

Το κίνημα της Εθνικής Άμυνας ήταν το αποτέλεσμα της λυσσώδους μάχης των μεγάλων δυνάμεων της εποχής που η καθεμία προσπαθούσε να τραβήξει την Ελλάδα στο πλευρό της στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι Γερμανοί έχουν το βασιλιά Κωνσταντίνο, ο οποίος υποστηρίζει την «ουδετερότητα» της Ελλάδας», αφήνει ουσιαστικά το οχυρό Ρούπελ στα χέρια των Γερμανοβουλγάρων, εγκαταλείπει αβοήθητη τη σύμμαχο Σερβία, παραδίδει ολόκληρο Σώμα ελληνικού στρατού στους Γερμανούς και τους Βουλγάρους.

Απ' την άλλη οι Αγγλογάλλοι έχουν τον Βενιζέλο που υποστηρίζει τη συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο, στο πλευρό της Αντάντ.

Χαρακτηριστικά ο Άγγελος Αγαπητός αναφέρει σε κάποιο σημείο στη μελέτη του « Η Χαλκιδική

στους Ελληνικούς αγώνες» για την πολιτικοστρατιωτική κατάσταση αυτής της περιόδου και για τη μύησή του στο κίνημα της Εθνικής Άμυνας.

«...Με τον πρώτο Ευρωπαϊκό πόλεμο και προπαντός όταν αυτός μας έφερε τη διχόνοια και το διχασμό χωριστήκαμε σε δύο παρατάξεις τους Γερμανόφιλους και τους Ανταντόφιλους με τους Γερμανούς η μια και με τους συμμάχους η άλλη. Βασιλόφρονες και Βενιζελικοί. Οι στρατιώτες όμως συναισθηματικά έκλειναν πάντα στον Πατριωτισμό και όταν ακουγόταν πως οι Γερμανοβούλγαροι θα προχωρούσαν να καταλάβουν τη Μακεδονία χωρίς εμείς να τη προστατέψουμε, δεν τους χώνευαν, μα και τους συμμάχους δεν τους χώνευαν γιατί εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλονίκη, άνοιξαν το μέτωπο και άναψαν φωτιά στη Μακεδονία.

Αυτό είχε μεγάλη επίδραση στους Χαλκιδικιώτες και μάλιστα μετά την ανατίναξη της γέφυρας του Στρυμόνα κοντά στο Σιδηρόκαστρο από τους Γάλλους, αποκόπηκαν τα χωριά όπου μπορούσαν να καταφύγουν ένοπλοι σε μια τυχόν υποχώρηση.

Τα πολιτικοστρατιωτικά γεγονότα της Ελλάδας, η αποστράτευση που άρχισε να γίνεται με άδειες που έδιναν στους οπλίτες, η στρατηγική θέση της Μερραρχίας που κρατούσε τα σύνορα από το Μπέλλες μέχρι τον τομέα της Δράμας με τα οχυρά Ρούπελ και Φαιά Πέτρα, στάθηκε η αιτία αρκετοί από τους ζωηρούς αξιωματικούς του Δ' Σώματος Στρατού, να αρχίσουν να κινούνται με συνθήματα αντίστασης ενάντια στους γερμανόφιλους και Βουλγάρους, και σε περίπτωση ακόμα που θα έπαιρναν αντίθετες διαταγές.

«...Στο 17^ο σύνταγμα ήταν ο Κονδύλης, ο Παπασταματίου, ο Γουλιανός, ο Καρακουλάκης, ο Βλάικος και άλλοι, όλοι κατώτεροι αξιωματικοί. Αυτοί όμως έπαιζαν κάποιο ρόλο ποιο αποφασιστικό από τους επιτελείς, γιατί είχαν προχωρήσει σε μύησεις και οπλιτών και η βάση τους αυτή, τους ανέβαζε στις διάφορες συνεννοήσεις που έκαναν με αξιωματικούς των άλλων μονάδων.

Ήμουν λοχίας τότε και υπηρετούσα στο 17^ο σύνταγμα και κάτι ήξερα από τον λοχαγό μου Παπασταματίου. Μια μέρα όμως με κάλεσε στη σκηνή του όπου τον βρήκα με τον Κονδύλη, τον Γουλιανό και τον Καρακουλάκη να συζητούν. Χωρίς περιστροφές και τύπους μου εξήγησαν το σκοπό τους και μου ανάθεσαν να συνεννοηθώ με τους υπαξιωματικούς και τους στρατιώτες αφού πρώτα είχαν τη γνώμη ότι οι Χαλκιδικιώτες που αποτελούσαν το 90% της δύναμης του 17^{ου} Συντάγματος δεν θα παρέδιναν τα όπλα σε κανέναν και θα κρατούσαμε όλο το Σύνταγμα όπως ήταν, γιατί υπήρχαν και μερικοί αξιωματικοί και διοικητές λόχων βασιλόφρονες...»

Το Σεπτέμβριο του 1916, η VI Μερραρχία Σερρών, με διοικητή τον Χριστοδούλου, στην οποία υπάγονται και το 17ο Σύνταγμα, στο οποίο υπηρετούσε, επαναστάτησε.

Ο Γεώργιος Κονδύλης που διέπραξε πολλά εγκλήματα στη Χαλκιδική κατά την περίοδο του κινήματος της Εθν. Αμύνης 1916-1917

«...Το οχυρό Ρούπελ το κατείχε το 18^ο Σύνταγμα με έδρα το Σιδηρόκαστρο, τη Φαιά Πέτρα το άλλο οχυρό, το κατείχε ο 9^{ος} λόχος του 17^{ου} Συντάγματος με διοικητή τον λοχαγό Κονδύλη.

Όταν προχώρησαν οι Γερμανοβούλγαροι, το Ρούπελ παραδόθηκε, καταλείφθηκε το Σιδηρόκαστρο και όλο το 18^ο Σύνταγμα αφοπλίστηκε. Τότε ο Παπασταματίου, ο Παλιδής και άλλοι Μυημένοι αξιωματικοί, μύησαν και το διοικητή της Μερραρχίας Χριστοδούλου, ο οποίος έφερε βαρέως τον αφοπλισμό του 18^{ου} Συντάγματος, και πήρε θέση με τους επαναστάτες και αμέσως σαν διοικητής της Μερραρχίας εξέδωσε τις πρώτες διαταγές για αντίσταση.

Έτσι όλη η μεραρχία είχε τεθεί σε επιφυλακή με συναγερμό, εγκατέστησε προφυλακές γύρω από τις Σέρρες και παρατάχθηκε για ένοπλο αγώνα.

Η πρώτη αυτή αντίσταση σήκωσε το ηθικό των στρατιωτών και στερέωσε την πίστη τους στους επαναστάτες αξιωματικούς, γιατί σ' αυτούς βρήκαν αυτό που επιθυμούσαν. Να μη παραδοθούν...»

Έτσι λοιπόν η VI Μερραρχία απέφυγε την αιχμαλωσία, - στην οποία αντίθετα οδηγήθηκε από τους Γερμανόφιλους το Δ' Σώμα (διοικητής Χατζόπουλος) - και μέσω Σερρών, Καβάλας, Θάσου επέστρεψε στη Θεσσαλονίκη, όπου, στο μεταξύ, σχηματίστηκε η Προσωρινή Κυβέρνηση Βενιζέλου, μετά την επανάσταση της «Εθνικής Άμυνας» με τους στρατηγούς

Μαζαράκη και Ζυμβαράκη. Πάρα πολλοί όμως Χαλκιδικιώτες στρατιώτες, λιποτάκτησαν.

Η "Άμυνα" είχε από την πρώτη στιγμή την άφθονη υλική και οικονομική υποστήριξη του Γάλλου στρατηγού Σαράιγ. Η σημαντικότερη προτεραιότητα της "άμυνας" ήταν να επιστρατεύσει τις ελληνικές

περιοχές που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο της, δημιουργώντας στρατιωτικές μονάδες ώστε να προσφέρει υπηρεσίες στην Αντάντ και να εδραιώσει την θέση της που έμοιαζε τότε αρκετά επισφαλής.

Η διοίκηση έστειλε το λοχαγό Κονδύλη στη Χαλκιδική, να περιμαζέψει τους λιποτάκτες και να τους επαναφέρει στις μονάδες του. Ο Κονδύλης ζήτησε από τον Αγγελάκη Αγαπητό να πάει μαζί του αυτός όμως δεν θέλησε.

Ο Κονδύλης, φέρθηκε εξαιρετικά βίαια στη Χαλκιδική. Προέβαινε σε δημόσιες εκτελέσεις, βασανισμούς και τρομοκρατία των οικογενειών των λιποτακτών, για να τους αναγκάσει να παρουσιαστούν.

Η Ορμύλια γλίτωσε από τέτοιου είδους βιαιότητες, χάρη στη γνωριμία και τις σχέσεις του Κονδύλη μαζί του. Παρ' ότι ανήκε στη στενή ομάδα των «Αμυνιτών», που έλεγχαν την κατάσταση στη Θεσσαλονίκη, δεν τον εξέφραζαν οι μέθοδοι πειθαναγκασμού «τύπου Κονδύλη». Σιχαίνονταν αυτήν την κατάσταση και, μαζί με το λοχαγό του Κ. Παπασταματίου, ζήτησαν να μετατεθούν στο Μέτωπο.

Τοποθετείται στον 1^ο λόχο του 17^{ου} Συντάγματος, της VI μεραρχίας, που βρίσκεται, στην αρχή, στον Αγγλικό Τομέα του Μετώπου -μεταξύ Βαρδάρη και Στρυμόνα - και αργότερα στο Γαλλικό Τομέα, κοντά στο Γευγελή. Η γνώση γαλλικών, τον έκανε απαραίτητο σε διερμηνέα και σύνδεσμο του ελληνικού λόχου με το γαλλικό τάγμα,

Στις 28 Απρίλη 1917, ο Ελληνικός λόχος, που τον διοικούσε ο λοχαγός Κ. Παπασταματίου, κι ένας γαλλικός λόχος, που τον διοικούσε ο Γάλλος ταγματάρχης Mathieu, ανέλαβαν να εκπορθήσουν τα οχυρά «Ντρομαντίρ».

Στη μάχη αυτή, σκοτώθηκε ο λοχαγός Παπασταματίου, τραυματίστηκαν και δέιλιασαν οι άλλοι αξιωματικοί διμοιρίτες και την επιχείρηση την έφερε σε πέρας ο Αγγελάκης Αγαπητός, λοχίας τότε, αν και ο ίδιος ήταν τραυματίας, με τις οδηγίες του Γάλλου ταγματάρχη Mathieu. Για την ενέργεια του αυτή και τις ανδραγαθίες του, στις επόμενες συνεχείς μάχες, του απονεμήθηκε ο **«γαλλικός πολεμικός σταυρός»** και η προαγωγή του σε **ανθυπασπιστή «για διακεκριμένες πράξεις»**.

Με τα γεγονότα της «Άμυνας» στη Θεσσαλονίκη, το καλοκαίρι του 1917, όλη η VI Μεραρχία Σερρών μετακινήθηκε από το μέτωπο στα μετόπισθεν κι ο ίδιος μετατέθηκε στο κέντρο εκπαίδευσης αξιωματικών και ονομάστηκε ανθυπολοχαγός το Δεκέμβρη του 1917. Ύστερα από κάποιες μετακινήσεις του στα Τρίκαλα και τη Λάρισα, τοποθετήθηκε στο λόχο «φρουράς Θεσσαλονίκης».

Στις αρχές του Μάη του 1919, μετατέθηκε στο πρώτο τάγμα, που πήγε και κατέλαβε τη Σμύρνη, σαν υπασπιστής, ταμίας και διαχειριστής του ταγματάρχη Ορφανίδη. Έζησε από κοντά και συμμετείχε στη χαρά των Ελλήνων της Σμύρνης για την απελευθέρωση τους.

15^η Μαΐου 1919. Ο Ελληνικός στρατός καταλαμβάνει τη Σμύρνη και παρελαύνει μέσα σε παραλήρημα ενθουσιασμού από τον Ελληνικό πληθυσμό

Στις αρχές του 1920 έγινε υπολοχαγός και τοποθετήθηκε διοικητής της III Πυροβολαρχίας, στη Νικομήδεια (Δαραγάτς). Οι συγκρούσεις με τους «τσέτες» (τους Τούρκους άτακτους) είναι καθημερινό φαινόμενο. Πήρε μέρος σε πολλές μάχες.

Ο Ελληνικός στρατός την περίοδο αυτή έχει σαν καθήκον να προστατέψει τις περιοχές της Ιωνίας που κατοχυρώθηκαν στην Ελλάδα με τη συνθήκη των Σεβρών (10 Αυγούστου 1920), από τις επιθέσεις των Τούρκων ανταρτών, σε μια εποχή που η διεθνής πολιτική κατάσταση ήταν ιδιαίτερα ευμετάβλητη και ρευστή.

Στην Ελλάδα έγιναν εκλογές και δημοψήφισμα κι επανήλθε ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος και οι «λαϊκοί» με το Γούναρη. Στο στρατό έγιναν σαρωτικές αλλαγές. Επανήλθαν οι «βασιλόφρονες» αξιωματικοί και παραγκωνίζονταν οι «Αμυνίτες». Στη Νικομήδεια έμεινε όλο το διάστημα του χειμώνα του 1920-21.

Το Μάρτη του 1921 αρχίζουν οι επιθετικές επιχειρήσεις του ελληνικού στρατού. Πήρε μέρος σαν «ουλαμίτης» (του αφαιρέθηκε, η διοίκηση της πυροβολαρχίας, αφού βρίσκονταν σε δυσμένεια σαν «αμυνίτης») σ' όλες τις μάχες, που έγιναν στη Νικομήδεια, στη Σαπάντζα, στο Αβλα - Παζάρ, στο Γκέβι, στο Εσκή - Σεχέρ και το Σαγγάριο.

Στις μάχες του Σαγγαρίου, που άρχισαν τον Ιούνιο και βάσταξαν όλο το καλοκαίρι, τραυματίστηκε (διαμπερές τραύμα στο μετατόπισμα του αριστερού ποδιού) στις 15 Αυγούστου 1921 και διακομίστηκε στην Αθήνα, στο Νοσοκομείο «Ευαγγελισμός». Ήταν η πρώτη φορά που γνώριζε την Αθήνα. Δεν απεκόμισε καλή εικόνα.

Μετά ένα μήνα θεραπείας, πήρε «ολιγοήμερη αναρρωτική άδεια» και επισκέφτηκε την Ορμύλια και τους δικούς του, ύστερα από πέντε (5) χρόνια έντονης πολεμικής ζωής.

Επέστρεψε, μέσω Αθήνας, στη Σμύρνη και τοποθετήθηκε διοικητής του 2ου λόχου τραυματιών. Για τις υπηρεσίες του στις μάχες στη Μ. Ασία του απονεμήθηκε από το Βασιλιά Κωνσταντίνο, **«μετάλλιο**

Η διάβαση του ποταμού Σαγγαρίου τον Αύγουστο του 1921 από τον Ελληνικό στρατό, ήταν η απαρχή των φονικών μαχών για 16 ημέρες, με τον Τουρκικό στρατό, για τον οποίο ήταν το τελευταίο προγεφύρωμα πριν την κατάληψη της Άγκυρας. Εκεί, στην κρίσιμη μάχη που ακολούθησε τον Αύγουστο του 1921, ο Ελληνικός στρατός αναγκάστηκε να κατηλωθεί, καθώς οι Τούρκοι - συναισθανόμενοι ότι σε περίπτωση ήττας θα έχαναν τα πάντα- προέβησαν λυσσαλέα αντίσταση.

στρατιωτικής αξίας» με μνεία στην ημερήσια διαταγή **«διότι από μακρού χρόνου υπηρετών εν τω μετώπω επεδείξατο, εν τω κύκλω της ενεργείας του εξαιρετικήν ικανότητα, ζήλον και προθυμίαν περί την εκτέλεσιν απασών των ανατεθεισών αυτώ υπηρεσιών».**

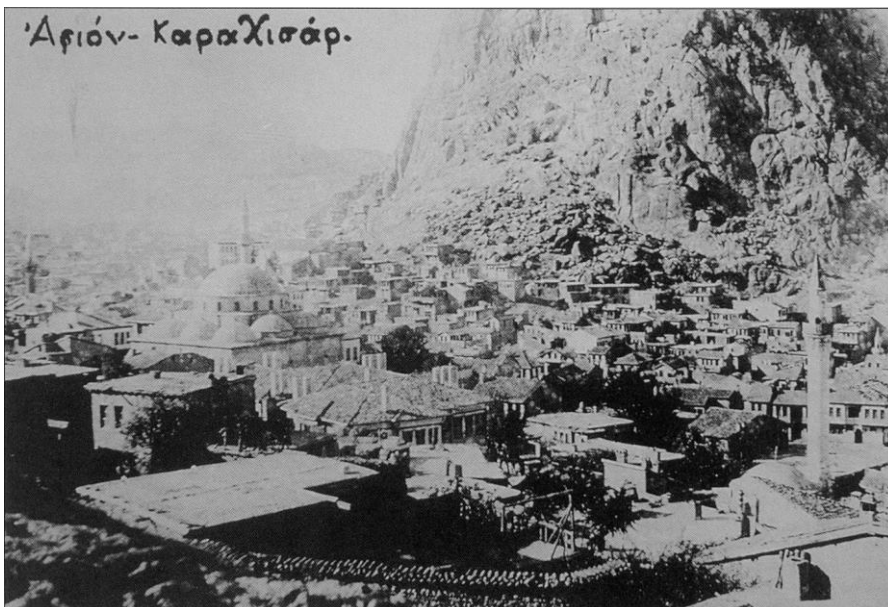
Εν τω μεταξύ τα ελληνικά τμήματα καθηλώθηκαν στις όχθες του Σαγγάριου ποταμού. Μετά από σκληρή μάχη με πολλούς νεκρούς, οι Έλληνες οπισθοχώρησαν. Μετά την εγκατάσταση του Ελληνικού Στρατού σε ενεργητική άμυνα γύρω από το Εσκή Σεχέρ - Κιουτάχεια - Αφιόν Καραχισάρ, για ένα ολόκληρο χρόνο συνεχιζόταν αυτή η κατάσταση, με τους Τούρκους να απορρίπτουν πρόταση των Δυνάμεων της Αντάντ για ειρήνη και απαιτώντας την συνθηκολόγηση και αποχώρηση της Ελληνικής στρατιάς υπό όρους και τους δυτικούς ηγέτες να αποκλείουν κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τον Ελληνικό στρατό, κάτι που ήταν μια τελευταία απελπισμένη κίνηση της ελληνικής πλευράς για να εκβιάσει την κατάσταση και να εξουδετερώσει τον διαφαινόμενο κίνδυνο.

Αρχές του Μάη 1922, μετατέθηκε στο Νότιο Συγκρότημα (Αφιόν Καραχισάρ - Κιουτάχεια). Η οπισθοχώρηση, τον βρήκε να υπηρετεί σα διοικητής λόχου σ' ένα σύνταγμα που είχε έδρα την Κιουτάχεια.

Επάνω:

Τμήμα του Ελληνικού ιππικού επελαύνει σε μια προσπάθεια να καλύψει την οπισθοχώρηση των Ελληνικών δυνάμεων από τη γραμμή του μετώπου στο Αφιόν Καραχισάρ τον Αύγουστο του 1922

Κάτω:

Η πόλη του Αφιόν Καραχισάρ που αποτέλεσε την κύρια γραμμή προγεφυρώματος και το κέντρο της νότιας αμυντικής γραμμής των Ελληνικών δυνάμεων κατά την Τουρκική αντεπίθεση

Η μεγάλη ανάπτυξη των Ελληνικών γραμμών που εκτείνονταν σε μία τεράστια απόσταση χωρίς να υπάρχει η απαραίτητη αλληλοεπικάλυψη των τμημάτων, η εξάντληση των στρατιωτών από την πολύμηνη παραμονή τους σε κατάσταση εκστρατείας μέσα σε ένα απόλυτα εχθρικό περιβάλλον πολύ μακριά από τα φιλικά παράλια, η ενδυνάμωση του αντιπάλου και η ασυνεννοησία με την πολιτική ηγεσία, οδήγησαν στην διάρρηξη του μετώπου και την οπισθοχώρηση. Και έτσι τον Αύγουστο του 1922 εκδηλώθηκε μεγάλη Τουρκική αντεπίθεση.

Μέσα σε λίγες μόνο εβδομάδες, ο Ελληνικός στρατός είχε μόνο την Σμύρνη υπό την κατοχή του.

Το σύνταγμα του Αγγελου Αγαπητού, διαλύθηκε στην οπισθοχώρηση. Αυτός όμως, με τ'

απομεινάρια του λόχου του, κατόρθωσε να φτάσει στο Σαλιχλί, την ώρα ακριβώς που έφτανε εκεί ο συνταγματάρχης Πλαστήρας. Τάχτηκε κάτω από τις διαταγές του και μπόρεσαν ν' αναχαιτίσουν το Μπεχλιβάνη, έναν Τούρκο καπετάνιο ανταρτών, που δρούσε στα μετόπισθεν και προσπαθούσε ν' ανακόψει όλους όσους οπισθοχωρούσαν, είτε συνταγμένοι, είτε ασύνταχοι.

Στη μικρασιατική εκστρατεία ήταν που αναδείχτηκε όλο το στρατιωτικό μεγαλείο του Νικολάου Πλαστήρα, (μαύρος καβαλάρης), κερδίζοντας τη μία μάχη μετά την άλλη. Έγινε θρύλος για τους Έλληνες στρατιώτες και εφιάλτης για τους εχθρούς που τον ονομάζουν "καρά πιπέρ" (μαύρο πιπέρι) και το 5/42 Σύνταγμα Ευζώνων "Σειτάν ασκέρ" (στρατός του διαβόλου). Με την κατάρρευση του μετώπου, το 5/42 Σύνταγμα ήταν το μόνο που έκανε τακτική υποχώρηση, δίνοντας μάχες και σώζοντας πολλούς άλλους στρατιώτες από μονάδες που είχαν διαλυθεί, ενώ έδωσε το χρόνο στον απλό λαό να προλάβει να φύγει και να μην πέσει στα χέρια των Τούρκων.

Από το σημείο αυτό και μετά, πάντα μαζί με τον Πλαστήρα, κάλυψαν, σαν οπισθοφυλακή, την υποχώρηση του ελληνικού στρατού. Αποτραβήχτηκαν στην Ερυθραία κι εγκατέλειψαν τελευταίοι τη Μ. Ασία, περνώντας από την Ερυθραία στη Χίο.

Ο Πλαστήρας καθισμένος με τους Φωκά και Γονατά δίπλα του

Το Σεπτέμβριο του 1922, ο Πλαστήρας μαζί με τους Γονατά και Φωκά κάνουν την επανάσταση της Χίου – Μυτιλήνης, ανατρέπουν την κυβέρνηση και αναγκάζουν το βασιλιά Κωνσταντίνο να παραιτηθεί υπέρ του Γεωργίου του Β'. Επίσης εκτονώνουν τη λαϊκή απαίτηση για παραδειγματική τιμωρία των υπευθύνων της Μικρασιατικής καταστροφής με τη γνωστή δίκη στο Γουδί και την "εκτέλεση των έξι"

Ο Αγγελάκης Αγαπητός πήρε ενεργό μέρος στην επανάσταση των Πλαστήρα - Γονατά στη Χίο (11 Σεπτεμβρίου 1922) και αργότερα στην Αθήνα διορίστηκε Ταμίας της Επανάστασης.

Κατά τη διάρκεια της επαναστατικής κυβέρνησης ο Πλαστήρας έδωσε λύση στο πρόβλημα της στέγασης χιλιάδων οικογενειών προσφύγων και έλυσε δυναμικά το αγροτικό ζήτημα, όταν το 1923 με διάταγμα, το μεγαλύτερο μέρος των σιφλικιών διανεμήθηκε στους ακτήμονες, κάτι που ήταν όραμα ζωής για τον Αγγελάκη.

Τον Ιανουάριο του 1924 ο Ν. Πλαστήρας παραδίδει την εξουσία στη Βουλή των Ελλήνων και ανακηρύσσεται από τη Δ Εθνοσυνέλευση "Άξιος της Πατρίδος"

Βοήθησε σημαντικά, τόσο στη διάλυση της αντεπανάστασης των υποστρατήγων Γ. Λεοναρδόπουλου - Γ. Ζήρα - Π. Γαργαλιδή, όσο και στην απομάκρυνση του Βασιλιά Γεωργίου (30 - 10 - 23) και στην ανακήρυξη της Δημοκρατίας,

1.6 Η πολιτική του σταδιοδρομία

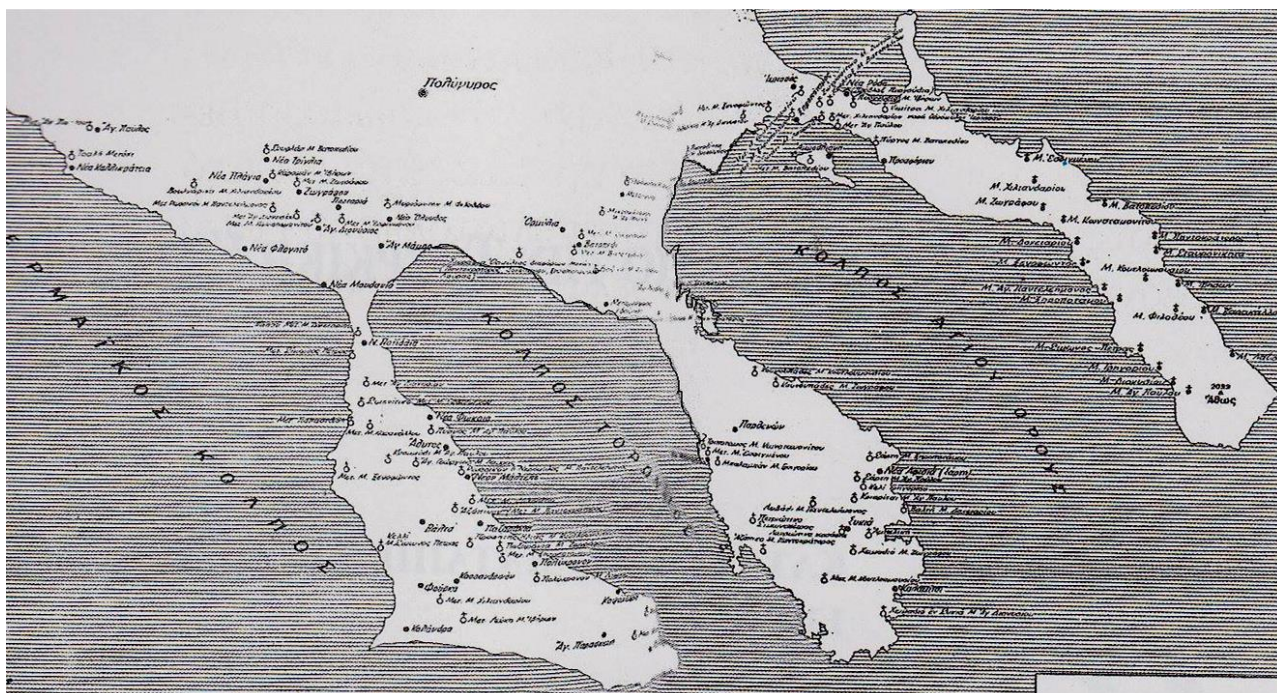
Στις εκλογές, στις 16 Δεκεμβρίου 1923, για τη Δ' Συντακτική Εθνοσυνέλευση, εκλέχτηκε βουλευτής Χαλκιδικής. Ήταν 29 χρονών μόλις.

Μαζί με τους συναδέλφους του Κ. Ματσόρη, από τον Πολύγυρο και το συνταγματάρχη Γ. Μαυρουδή, από την Αρναία, υπέβαλλαν, στην τότε Κυβέρνηση, ένα υπόμνημα, που το συνόδευε ένας ονομαστικός κατάλογος των αγροκτημάτων, που είχαν οι Μονές του Αγίου Όρους στη Χαλκιδική, και που, σύμφωνα μ' αυτό, θα μπορούσε, η κυβέρνηση, να εγκαταστήσει στη Χαλκιδική πάνω από 50.000 πρόσφυγες, γιατί πολλά από τα αγροκτήματα αυτά είχαν και οικήματα, που θα μπορούσαν να στεγάσουν προσωρινά τους πρόσφυγες, αλλά και να δοθούν κλήροι και σε πολλούς ντόπιους ακτήμονες.

Η Κυβέρνηση υιοθέτησε την πρόταση τους αυτή και τα ενοικίασε, στην αρχή, γιατί οι καλόγεροι δεν δέχονταν να τα πουλήσουν, για να τα απαλλοτριώσει, αργότερα, και να εγκαταστήσει πρόσφυγες, αλλά και να αποκαταστήσει και ντόπιους ακτήμονες. Με την ενέργεια αυτή, η Χαλκιδική, από μια καλογεροκρατούμενη επαρχία, μεταβλήθηκε σε μια προοδευμένη περιοχή.

Πρέπει να τονιστεί ότι η ενέργεια αυτή είχε για τον Αγγελάκη Αγαπητό επιζήμια αποτελέσματα, τα οποία δε λογάριασε, γιατί, εκτός του ότι επέσυρε εναντίον του το μίσος των καλόγερων και των τσορμπατζήδων της περιοχής, που ζημιώνονταν από τη διανομή αυτή των κτημάτων, είχε και προσωπική και οικογενειακή οικονομική ζημιά για τον ίδιο, αφού η οικογένειά του, για χρονικό διάστημα πάνω από 70 χρόνια, ενοικίαζε κι εκμεταλλεύονταν πάνω από 1.500 στρέμματα μοναστηριακής γης στον έφορο κάμπο της Ορμυλίας.

Εκτός της διανομής των μοναστηριακών κτημάτων και την εγκατάσταση προσφύγων στη Χαλκιδική, κατά τη διάρκεια της βουλευτικής του θητείας, χτίστηκε το Πρωτοδικείο, διανοίχτηκε ο δρόμος Πολυγύρου - Θεσσαλονίκης κ.α.

Χάρτης της Χαλκιδικής στον οποίο φαίνονται τα μετόχια και τα τσιφλίκια του Αγ. Όρους κατά το 1922. Όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε όλη η Χαλκιδική πλὴν του Ορεινού όγκου είναι στην κατοχή των μοναστηρίων (Βακαλοπούλου «Ιστορία της Μακεδονίας» σελ. 168-169)

Εργάτες στο ελαιοτριβείο του Αγαπητού. Διακρίνονται ο Δ. Χαριζάνος ο Α. Στεφανίδης ο Ν. Παμπάριος.

Στις επόμενες εκλογές, το μίσος των καλόγερων και των τσορμποπαζήδων δεν επέτρεψαν να επανεκλεγεί.

Στις 25 Ιουνίου 1925 εκδηλώθηκε το πραξικόπημα του στρατηγού Θεόδωρου Πάγκαλου και ακολούθησε η επιβολή δικτατορίας. Ο Πάγκαλος αρχικά, δεν διέλυσε τη Βουλή, η οποία μετά την παραίτηση της κυβέρνησης Ανδρέα Μιχαλακόπουλου, με προτροπή του Αλέξανδρου Παπαναστασίου έδωσε ψήφο εμπιστοσύνης στον δικτάτορα.

Η δικτατορία του Πάγκαλου βρήκε τον Αγγελάκη Αγαπητό λοχαγό. Δεν θέλησε όμως να υπηρετήσει ένα δικτατορικό καθεστώς και παραιτήθηκε από το στρατό.

Εναντίον του Πάγκαλου στράφηκαν άλλοι στρατιωτικοί επιχειρώντας να τον ανατρέψουν, όπως ο Πλαστήρας που εξορίστηκε από το καθεστώς, ο Κονδύλης που εκτοπίστηκε και οι συνταγματάρχες Καρακούφας και Μπακιρτζής. Τελικά στις 21 Αυγούστου 1926, ο Κονδύλης με τη βοήθεια του Ναπολέοντα Ζέρβα και του Βασιλείου Ντερτιλή ανέτρεψε τον Πάγκαλο.

Στις 5 Μαρτίου 1933 ο Πλαστήρας απέτυχε να εγκαθιδρύσει δικτατορία με τη βοήθεια του Στρατού, επιχειρώντας να μην επιτρέψει την ανάληψη της εξουσίας από το Κόμμα των Λαϊκών. Την επομένη σχηματίστηκε κυβέρνηση υπό τον στρατηγό Αλέξανδρο Οθωναίο, ο οποίος μετά από τέσσερις ημέρες

παρέδωσε την εξουσία στον νικητή των εκλογών Παναγή Τσαλδάρη.

Ο Άγγελος αδιασμένος από τις πολιτικές αυτές μεθοδεύσεις αποσύρθηκε και εγκαταστάθηκε στην Ορμύλια, έχτισε ένα σπιτάκι στα «Πτσακούδια» κι ένα ελαιοτριβείο στην είσοδο της Ορμύλιας και ασχολούνταν μ' αυτό και με την καλλιέργεια λίγων αγροκτημάτων του. Δεν ασχολούνταν πια με την πολιτική.

Το σπιτάκι του Άγγελου Αγαπητού στα Ψακούδια ψηλά στη πλαγιά όπως φαινόταν από το δρόμο κοντά στη παραλία γύρω στο 1950 που αποτέλεσε και το πρώτο κρησφύγετο φυγάδων και παρατηρητήριο του Τυρωναίου κόλπου κατά τη διάρκεια της κατοχής

Στην επανάσταση του Καμένου, την 1η Μάρτη 1935, πιάστηκε στα Πυργαδίκια, ενώ φόρτωνε ελαιοπυρήνα για το πυρηνελαιουργείο του Χαριλάου Κανελλοπούλου και κλείστηκε, για λίγες μέρες φυλακή, στη Θεσσαλονίκη, χωρίς κανένα λόγο. Αποφυλακίστηκε, γιατί συνέβη να είναι γνωστός του ο Επιτελάρχης Χρυσόχοος.

Επέστρεψε και πάλι στην Ορμύλια και συνέχισε την ίδια ήσυχη ζωή, ανάμεσα στους συγχωριανούς του, που τον εκτιμούσαν αφάνταστα, σ' όλη τη διάρκεια της Μεταξικής δικτατορίας.

Ο τραγικός κύκλος των πραξικοπημάτων κλείνει με την επιβολή της δικτατορίας

του Μεταξά, ο οποίος μετά τους τέσσερις θανάτους των κυριότερων πολιτικών ηγετών αναλαμβάνει την πρωθυπουργία από το βασιλέα Γεώργιο Β΄ παίρνει ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή τον Απρίλιο του 1936 και στις 4 Αυγούστου του ίδιου έτους επιβάλλει δικτατορία. Ο Αγγελάκης συνεχίζει να ζει ήρεμα αποκομμένος συνειδητά από κάθε πολιτική δραστηριότητα αυτή τη περίοδο.

1.7 Ο Αλβανικός πόλεμος και η Κατοχή

Στον Ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1940, αν και ήταν 46 χρονών και λοχαγός του Ελληνικού Στρατού, δεν κλήθηκε. Το 'φερε βαριά, γιατί ήθελε να πολεμήσει. Παρόλα αυτά δεν έμεινε αδρανής.

Στα απομνημονεύματά του «Σκέψεις και εντυπώσεις από τον Ελληνικό αγώνα στην Ελλάδα και στη μέση Ανατολή» που έγραψε όταν ήταν φυλακισμένος στα Σύρματα της Μέσης Ανατολής λέει μεταφέροντας το κλίμα που επικρατούσε στην επαρχία τη μέρα της επιστράτευσης

Επιστράτευση 28-10-1940. Στη φωτογραφία αποτυπώνεται ο ενθουσιασμός και η καθολική συμμετοχή του απλού πολίτη στον αγώνα υπέρ της προάσπισης της ελευθερίας της πατρίδας από τον φασιστικό ζυγό

«...Θα σημειώσω πώς έγινε στο χωριό μου ή επιστράτευση για να δώσω μια απλή ενδεικτική εικόνα της νοοτροπίας και αποφασιστικότητας του λαού πάνω στο ζήτημα που απασχολεί μερικούς στενοκέφαλους που ακόμα εξακολουθούν να φλυαρούν ότι τον πόλεμο τον έκανε ο βασιλιάς, ο Μεταξάς και μερικοί αξιωματικοί.

Μάθαμε την επιστράτευση ανεπίσημα από έναν οδηγό αυτοκινήτου, στις 10 π. μ. και στις 12 ήρθε η διαταγή. Στο χωριό ήτανε πάνω-κάτω 360 επίστρατοι. Στις 3 μ.μ. δεν βρίσκονταν κανένας επίστρατος στο χωριό και πολλοί έφυγαν από τα χωράφια τους ή τα απομακρυσμένα μελισσοτροφεία που βρέθηκαν με

τα ζώα τους, χωρίς να περάσουν απ' το σπίτι τους να αποχαιρετίσουν τους δικούς τους.

Δεν έλλειψε ούτε ο Δημητράκης ο λωλός του χωριού από το προσκλητήριο αυτό της φωνής του καθήκοντος προς την πατρίδα. Το ίδιο έγινε σ' όλη την Ελλάδα, πιο πολύ όμως στη Βόρεια, γιατί εκεί ήτανε πιο κοντά ο εχθρός και είχαν καλέσει 8 ηλικίες παραπάνω απ' την Παλιά Ελλάδα...»

Στον έρανο, που έκανε το Υπουργείο Πρόνοιας για τα θύματα του πολέμου πρωτοστάτησε. Έδωσε ο ίδιος ένα αρκετά σημαντικό ποσό και ξεσήκωσε τους κατοίκους της Ορμυλίας να συνδράμουν γενναία. Έτσι η Ορμύλια ξεπέρασε σε προσφορές όλα τ' άλλα χωριά της Επαρχίας και δέχτηκε τα συγχαρητήρια του Μητροπολίτη Κασσάνδρειας Ειρηναίου.

Με τους πρώτους αεροπορικούς βομβαρδισμούς των Ιταλών, στη Θεσσαλονίκη, όταν πολλοί Θεσσαλονικείς έφευγαν στην επαρχία και μερικές οικογένειες έφτασαν στην Ορμύλια, εξασφάλισε σ' αυτές δουλειά, στέγη, και τροφή, τόσο στο δικό του σπίτι, όσο και σε σπίτια συγγενών και φίλων του.

Η κατάρρευση τον Μετώπου, η είσοδος των Γερμανών στην Ελλάδα και η Κατοχή, δημιούργησαν μια φοβερή κατάσταση. Οι Γερμανοί, όπως σ' όλες τις χώρες που κατακτούσαν εγκαθιστούσαν διάφορες ψευτοκυβερνήσεις.

Έτσι έκαναν και στην Ελλάδα. Η κατάσταση που δημιουργήθηκε, με τη δουλοπρεπή στάση αυτών, των διορισμένων από τους κατακτητές ψευτοκυβερνήσεων, ήταν καθαρά προδοτική και εχθρική για τον ελληνικό λαό. Οι Γερμανοί, επανόπλισαν την αστυνομία και τη χωροφυλακή, οργάνωσαν επισιτιστική γερμανική υπηρεσία και δέσμευσαν - επίταξαν - όλα τα προϊόντα του ελληνικού λαού.

Έτσι, εκτός από τους Γερμανούς, τους Ιταλούς και τους Βουλγάρους κατακτητές, ο ελληνικός λαός είχε ν' αντιπαλέψει, το χωροφύλακα, στην αρχή, μερικούς υπαλλήλους και αξιωματούχους αργότερα, κι όλο το "σκυλολόι" και τ' "ανεμομαζώματα" της αντίδρασης, μαυραγορίτες και σπιούνους, που δημιούργησαν έναν ακόμα εσωτερικό, πιο επικίνδυνο εχθρό, που συνεργάστηκε με τις δυνάμεις κατοχής κι έκανε εγκλήματα και προδοσίες. Στην Ορμύλια πάντως τέτοιες περιπτώσεις με προδότες και δοσίλογους δεν εντοπίστηκαν.

Στην ίδια μελέτη που κατάφερε να εκδώσει αναφέρει:

«...Μαυραγορίτες και δοσίλογοι ταυτόχρονα ήταν οι ψευτοεταιρίες πού σκαρώθηκαν για να εφοδιάσουν δήθεν τους κατακτητές με προϊόντα ξυλείας και άλλα είδη, και τα πωλούσαν στις πόλεις. Εκτός απ' την τυραννία πού επέβαλαν στην ύπαιθρο επέβαλαν και αγγαρείες ομαδικές, για το σκοπό αυτό της δήθεν εξυπηρέτησης των κατακτητών, προπάντων όμως ταυτόχρονα και της τσέπης τους. Πως να μη πάρουν τουφέκια και τσεκούρια ο κόσμος στα χέρια;

Παροδικά γράφω ένα περιστατικό πού είχα στο χωριό μου κατά το τέλος του 41, απ' το οποίο ο καθένας ας σχηματίσει γνώμη για την κατάσταση πού δημιούργησαν οι ιθύνοντες τότε. Την εποχή εκείνη στην Επαρχία μου είχαμε πολλές συνεννοήσεις για οργανώσεις και είχαμε επιτύχει πολλά για όφελος του λαού, ένα απ' τα σπουδαιότερα δε την ενότητα και αλληλεγγύη στον αγώνα της αντίστασης.

Μια μέρα ήρθαν ο Διευθυντής, και Διοικητής της χωροφυλακής με τρεις άλλους αξιωματικούς του στρατού να επιτάξουν σιτάρι ή μάλλον να πειθναγκάσουν τους κατοίκους να παραδώσουν μια ποσότητα. Πήγα και τους βρήκα σε ένα σπίτι που κάθονταν τρώγοντας και οينو-ουζοπίνοντας τζορμπατζίδικα πασάδικα, ένα γουρουνόπουλο ψητό, μια 2,5 οκάρικη συναγρίδα, ρακί και κρασί κατά βούληση. Μόλις τους είδα αηδίασα. Δεν πήρα ούτε ένα μεζέ. Επενέθηκα στη συζήτηση τους με τους χωρικούς.

Ερ. Με ποιά δικαίωμα επεμβαίνετε σεις Έλληνες και ενισχύετε το κατακτητή.....

Απ. Το σιτάρι είναι για το λαό όπως μας είπαν και όχι για τους Γερμανούς.

Ερ. Λογαριασμό σας έδωσαν οι Γερμανοί τι θα τα κάνουν, δε βλέπομε ότι όλα τα προϊόντα τα δέσμευσαν και τα παίρνουν;

Απ. (ο Διοικητής Χωροφ. Πολυγύρου) Εάν δεν παραδοθούν σε μας το σιτάρι και το λάδι, θα φέρομε τους Γερμανούς! μη μας αναγκάσετε είμαστε Έλληνες!

Ερ. Από τότε πού ξαναπήρατε τα τουφέκια από τους Γερμανούς, ξαναρχίσατε τα χωροφυλακίστικα, ξεχάσατε λίγο καιρό πριν πώς σας φέρνονταν ο κοσμάκης, μη μας αναγκάζετε να βγούμε στα βουνά μια ώρα γρηγορότερα.

Απ. Προσγειωθείτε κύριε! Και στον παρακείμενο διευθυντή σιγά, «ποιος είναι αυτός ο αναιδής;»

Ερ. Απ. Άμα θα ξανακάναμε ελληνικό Κράτος πρέπει να κάψουμε και τα ρούχα σας να μη μείνει ούτε ανάμνηση της παλιάς και αυτής εδώ της χωροφυλακής.

Τους άφησα να συνεχίσουν την ούζο-οίνο κατάνυξη τους. Αργότερα τους ξανάδα στην αγορά από μακριά. Παραπατούσαν από το πιωτό, ανέβηκαν στο αυτοκίνητο και έφυγαν....

Στην Ορμύλια, οι συνεργάτες αυτοί των κατακτητών, κατέδωσαν και παρέδωσαν στους Γερμανούς, 12 κατοίκους του χωριού που κλείστηκαν, σαν όμηροι, στο στρατόπεδο «Παύλου Μελά» της Θεσσαλονίκης, και έδωσαν καταλόγους αξιωματικών, που τους καλούσαν οι Γερμανοί να δίνουν το «παρών» ανά 15/ήμερο, και κατέδιδαν αυτούς που είχαν τρόφιμα για κατάσχεση.

Ο μεταλλειολόγος μηχανολόγος μηχανικός Willy Yungh ανάμεσα σε κατοίκους της Ορμύλιας κατά τη διάρκεια της κατοχής, υπεύθυνος για τη λειτουργία των μεταλλείων, η στάση του οποίου προς τον κόσμο, δεν είχε καμιά σχέση με αυτή των άλλων δύο γερμανών τοποτηρητών της Ορμύλιας. (φωτο: Αρχείο Στεφανίδη Χριστόφορου)

Τον Απρίλιο του 1941 οι Γερμανοί καταλαμβάνουν το χωριό. Εκτός από τις πρώτες μέρες που έκαναν αισθητή την παρουσία τους, δεν άφησαν μεγάλη δύναμη να επιτηρεί τους κατοίκους.

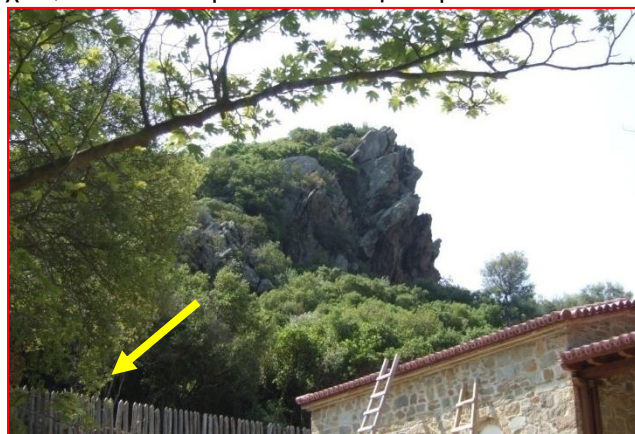
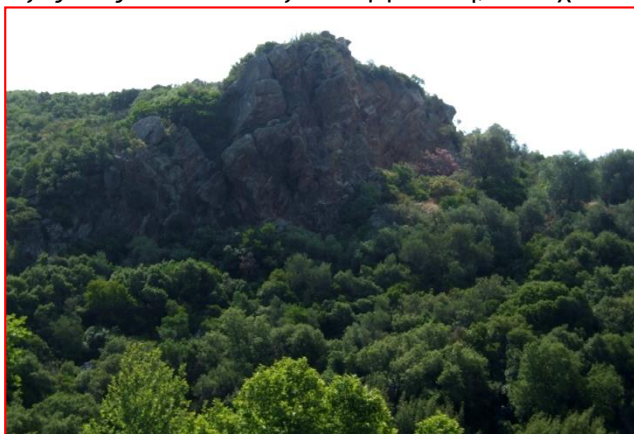
Συνολικά 3 Γερμανοί ήταν επιφορτισμένοι με την επιτήρηση της περιοχής. Οι δύο από αυτούς με ονόματα Χάνς και Φρίτς, που ήταν ο φόβος και ο τρόμος των κατοίκων διέμεναν στον Πολύγυρο και καθημερινά σχεδόν κατέβαιναν στην Ορμύλια. Ο τρίτος από αυτούς ονόματι Γιούνκ ήταν μεταλλειολόγος μηχανικός και εγκαταστάθηκε στα μεταλλεία χρωμίου της Ορμύλιας τα οποία οι Γερμανοί λειτούργησαν σχεδόν αμέσως.

Το 1943, έχουμε την «αλλαγή φρουράς». Οι Γερμανοί ανέθεσαν το

ρόλο των κατοχικών δυνάμεων στους Βούλγαρους, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν για ένα σχεδόν χρόνο στο κτίριο του Σχολείου. Έτσι κατά τη διάρκεια της κατοχής ήταν το αρχηγείο της Βουλγαρικής φρουράς στο χώρο της Ορμύλιας.

Τα γεγονότα αυτά δημιούργησαν στην ψυχή του Αγγελική Αγαπητού μια αβάσταχτη κατάσταση μελαγχολίας και θλίψης για τα δεινά του λαού κι ένας αγνός πατριωτισμός τον συνεπήρε και τον έκανε ν' αναζητήσει τρόπους να πολεμήσει τον κατακτητή.

Του έφεραν, το 1941 ένα πρωτόκολλο, που κυκλοφόρησαν μερικοί παλιοί αξιωματικοί της Θεσσαλονίκης με επικεφαλής το Γονατά, για δημιουργία αντιστασιακής οργάνωσης με την ονομασία «Υπερασπιστές Βορείου Ελλάδος (Υ.Β.Ε)». Το υπόγραψε με επιφύλαξη. Δεν πολιπίστευε στις διακηρύξεις τους. Δεν έπεσε έξω. Η οργάνωση, δεν είχε συνέχεια, αυτοδιαλύθηκε και απονεκρώθηκε.

Το πρώτο κρησφύγετο των Άγγλων, Αυστραλών, Νεοζηλανδών και Κυπρίων δραπέτων, κοντά στο μετόχι του Βατοπεδίου, δίπλα στην πηγή που υπάρχει ακόμη και σήμερα διαμορφωμένη από το μοναστήρι, στη σκιά ενός μεγάλου βράχου που αποτελούσε το παρατηρητήριο προς τον κάμπο της Ορμύλιας.

Τον Αύγουστο του 1941 εμφανίστηκαν στην περιοχή της Ορμύλιας 4 Κύπριοι και 8 Βρετανοί

στρατιωτικοί, δραπέτες των Γερμανικών Στρατοπέδων. Ο Αγγελάκης Αγαπητός, με τη βοήθεια συγχωριανών του και με τους φίλους του Τάσο και Γιάννη Ιωαννίδη από το Βατοπέδι, δημιούργησε μια ολιγομελή μυστική οργάνωση που την αποτελούσαν φίλοι του από την Ορμύλια και τα γύρω χωριά.

Η οργάνωση είχε σαν σκοπό να προστατεύει με κάθε τρόπο τους συμμάχους που περνούσαν από την περιοχή και να τους φυγαδεύει στη Μέση Ανατολή. Εγκατέστησαν μια «τέντα αυτοκινήτου» για σκηνή, στην αρχή, αργότερα έκαναν πρόχειρα μια καλύβα, σ' ένα απόμερο σημείο στο βουνό, κοντά στο Βατοπέδι και 'κει τους περιέθαλπαν και τους διέτρεφαν, με συνεισφορές των συγχωριανών σε είδος. Λίγο αργότερα, επειδή οι κινήσεις τους τράβηξαν την προσοχή των Γερμανών τους μεταφέρουν σε άλλο στέκι πιο μακριά, προς την πλευρά του Μεταγγισίου, σε πολύ δύσβατο και απρόσιτο μέρος. Τους φυγάδευαν λίγους - λίγους στη Μέση Ανατολή, με καϊκία που ναύλωναν με δικά τους χρήματα. Μεγάλος ο κίνδυνος. Όμως, ενώ όλοι σχεδόν οι χωρικοί ήξεραν τι γίνεται, καμιά προδοσία δεν υπήρξε.

Ένας από τους Κύπριους δραπέτες ήταν ο **Γεώργιος Πέτρου¹**, ο οποίος σε ένα εκτενές αφηγηματικό κείμενο που εντοπίστηκε από τον Πέτρο Παπαπολυβίου, περιγράφει τις αναμνήσεις του από τις περιπέτειες στην Ελλάδα το 1941-1942. Ο Πέτρος Παπαπολυβίου μετέφερε αυτές τις πληροφορίες γράφοντας ένα συγκλονιστικό βιβλίο με τίτλο **«Αναζητώντας την Ελευθερία»** στο οποίο αναφέρει περιστατικά και γεγονότα που διαδραματίζονταν κάτω απ' τη μύτη των κατακτητών και των συνεργατών τους, με σημείο αναφοράς το δίκτυο του Άγγελου Αγαπητού και τη συμπεριφορά των κατοίκων των χωριών της Ορμύλιας, του Βατοπεδίου και του Αγίου Νικολάου.

Έχει μεγάλο ενδιαφέρον να παραθέσουμε κάποια αποσπάσματα από τα απομνημονεύματα αυτά του Γ. Πέτρου.

Λέει λοιπόν σε κάποιο σημείο του χειρογράφου του.

«...Κατά το βράδυ μας έδωσαν έναν οδηγό με άλογο δια να μας οδηγήσει εις το χωριό Ορμύλια και εκεί θα συναντούσαμε κάποιον Αγγελάκη Αγαπητό, ο οποίος ήτο σημαίνον στέλεχος της οργανώσεως. Αυτός θα μας οδηγούσε πώς να φτάσουμε εις το Άγιο Όρος, για να μπορέσουμε να περάσουμε εις την νήσο Ίμβρο, τουρκική νήσος, και από εκεί να φύγουμε δια την Αίγυπτο. Όταν νύχτωσε ξεκινήσαμε. Περπατούσαμε όλη τη νύκτα. Φθάσαμε έξω από την Ορμύλια, πήγε ο οδηγός να βρει τον Αγγελάκη Αγαπητό, και όταν επέστρεψε μας είπε ότι δεν τον βρήκε, έλειπε εις την Θεσσαλονίκη. Λυπηθήκαμε πολύ, διότι ο οδηγός έως την Ορμύλια θα μας έπαιρνε και θα επέστρεφε μετά...»

Ο Αναστάσης Ιωαννίδης και ο Γεώργιος Πέτρου το 1944 στη Μέση Ανατολή. (πηγή: Π. Παπαπολυβίου «Αναζητώντας την Ελευθερία»)

Και λίγο παρακάτω, όταν επέστρεφαν με τα πόδια από το Άγιο όρος όπου είχαν πάει με δική τους πρωτοβουλία με την ελπίδα ότι θα μπορούσαν να διαφύγουν βρίσκοντας κάποιο μέσο, αλλά χωρίς αποτέλεσμα, και αφού οι μοναχοί τους παρακάλεσαν να φύγουν για να μην υπάρξουν αντίποινα από τους Γερμανούς αν τους ανακάλυπταν, αναφέρει.

«...Εμείς δε περπατούσαμε όλη την ημέρα και κατά τις 6 φθάσαμε εις το Βατοπέδι. Μείναμε πίσω από το χωριό. Περνούσε κάποιος Δημήτριος Παύλου, από την Ορμύλια. Όταν μας είδε, ήλθε κοντά μας και μας ρώτησε πού πάμε και τι είμαστε. Όταν του είπαμε ποιοι είμαστε, μας λέγει αυτός να μείνουμε εκεί που είμαστε, δηλαδή πίσω από το δρόμο, και θα ειδοποιούσε τον κ. Άγγελο Αγαπητό, διότι όπως μας είπε, ο Άγγελος ζητούσε κι αυτός να μας βρει.

Μείναμε εκεί. Ήλθε ο κ. Αγγελάκης, ειδοποίησε δε εις το Βατοπέδι και ήλθε ο Αναστάσης Ιωαννίδης, ο αδελφός του, Ιωάννης Ιωαννίδης, ο Ανάστασης Κόκκινος, ο κουνιάδος του Ιωάννη Ιωαννίδη και τους είπε να φροντίσουν να μας φέρουν τρόφιμα να μείνουμε εκεί τη νύκτα, κάτω από τα πλατάνια, και την άλλη ημέρα, πριν ξημερώσει, να έλθουν να μας πάρουν πάνω ψηλά εις το βουνό, σε ένα μέρος που είχε νερό, ήτο σαν λιβάδι στη μέση του βουνού. Να μείνουμε εκεί, να φροντίζουν δια την τροφή μας, και αυτός θα πήγαινε πίσω εις την Θεσσαλονίκη να φρόντιζε κανένα μέσον, κανένα καϊκι για να φύγουμε.

Μου είπε δε εμένα να προσέχουμε τα χρήματα τα αιγυπτιακά, διότι μπορούσε να τα χρειαστούμε. Να μην ξοδεύαμε από αυτά και ότι χρειαζόμεθα θα φρόντιζε ο κ. Άγγελος να έχουμε. Διότι ειδοποίησε σε όλα τα γύρω χωριά να

μαζεύουν τρόφιμα, να τα φέρνουν εις το Βατοπέδι εις τον Ιωάννη Ιωαννίδη και να τα παίρνω εγώ από εκεί πάνω στο βουνό, που ήταν οι σύντροφοι μου.

Την άλλην ημέρα ήλθαν πρωί ο Ανάστασης Ιωαννίδης και ο αδελφός του Ιωάννης και μας πήραν πάνω εις την μέση του βουνού. Μείναμε εκεί. Ήλθαν από το Βατοπέδι και μας έφεραν τρόφιμα. Ήλθαν μαζί και γυναίκες, έφεραν μαζί τους καζάνι και έβρασαν νερό. Μας έφεραν εσώρουχα, βγάλαμε αυτά που είχαμε, διότι ήτο πολύ λερωμένα. Είχε δε ένα μέρος σαν μικρή λίμνη, κόλυμπος όπως τον λέγαμε. Λουστήκαμε, καθαριστήκαμε, και μετά ήλθαν πολλοί από το χωριό και έφεραν πάρα πολλά τρόφιμα. Καθίσαμε όλοι μαζί, φάγαμε και μας είπαν να μην στενοχωριόμαστε και θα φροντίζουν για μας όσον καιρόν μείνουμε εκεί. Πάντως ήτο πάρα πολύ καλοί, ήτο όλοι τους πρόσφυγες από την Μικράν Ασία, τους έφερε η ελληνική κυβέρνηση όταν έγινε η ανταλλαγή.

Μείναμε εκεί και περιμέναμε έως να μας ειδοποιήσει ο κύριος Άγγελος, ο οποίος πήγε εις την Θεσσαλονίκη να βρει καϊκι για να μπορέσουμε να φύγουμε. Μετά 6 ημέρες μας ειδοποίησαν να κατεβούμε κάτω εις ένα χωριό, το έλεγαν Βόζενα, που ήτο κοντά στην παραλία. Μας είπαν δε ότι να κοιτάζουμε και όταν δούμε καϊκι να πηγαίνει προς την Βόζενα, τότε να ξεκινήσουμε και εμείς να πάμε, για να μας παραλάβει και εμάς από εκεί που είμαστε. Βλέπαμε τη θάλασσα, απείχε από το Βατοπέδι κάπου δύο μίλια, και έως εκεί που είμαστε άλλο ενάμισι μίλι, αλλά για να πάμε εις την Βόζενα από εκεί που είμεθα απείχε κάπου έξι μίλια. Ξεκινήσαμε.

Όταν κατεβήκαμε κάπου ένα μίλι προς την Βόζενα, είδαμε ένα υδροπλάνο, ήλθε και πετούσε απάνω από το καϊκι. Προσέξαμε δε προς τα δεξιά μας, όπως ερχόταν ο δρόμος προς την Βόζενα και είδαμε τέσσερα αυτοκίνητα μεγάλα γερμανικά με στρατιώτες Γερμανούς μέσα και κατευθύνονταν προς την Βόζενα. Καταλάβαμε ότι το καϊκι προδόθηκε. Κρυφτήκαμε μέσα εις το βουνό και παρακολουθούσαμε.²

Το καϊκι ήτο μεγάλο, μηχανοκίνητο, μετέφερε δε κάπου 30 Έλληνες, ήταν όλοι αξιωματικοί εις τον ελληνικό στρατό προ της Κατοχής και κάπου 20 Άγγλους αιχμαλώτους δραπέτες. Ο προορισμός τους ήτο να μας παραλάβουν και εμάς και να φθάσουμε όλοι εις Αίγυπτον.

Ο Γιάννης Π. Ιωαννίδης .
(Φωτο: πηγή: Π. Παπαπολυβίου
«Αναζητώντας την Ελευθερία»)

Δυστυχώς όμως, μέσα εις τους Έλληνες είχε ένα προδότη, κατάσκοπο των Γερμανών, ο οποίος ισχυρίζετο ότι ήθελε και αυτός να φύγει για την Αίγυπτο. Όταν το καϊκι περνούσε από τα Νέα Μουδανιά έκαμε σταθμό για ανεφοδιασμό, τρόφιμα και μερικά όπλα, τα οποία τους προμήθευσε ο κ. Λεμονίδης, καπετάν Νικόλας και Φώτης.

Όταν θα ξεκινούσε το καϊκι μαζί με τους Έλληνες και Άγγλους για την Βόζενα, αυτός [ο προδότης] τους λέγει: «Πηγαίνετε εσείς με το καϊκι και εγώ θα πάω δια ξηράς, διότι έχω πολλούς γνωστούς μου Έλληνες αξιωματικούς εις τα χωριά που θα περάσω και θα φέρω και άλλους μαζί μου και θα σας φθάσω εις την Βόζενα.» Οι άλλοι Έλληνες έδωσαν πίστη εις τα λόγια του και έτσι αυτός πήγε εις τον Πολύγυρο, είναι η πρωτεύουσα της Χαλκιδικής, είχε δε κάπου 800 Γερμανούς εις τον Πολύγυρο, και πρόδωσε.

Και έτσι την ημέρα που θα έφθανε το καϊκι εις την Βόζενα έφθασαν οι Γερμανοί. Αυτοί που ήτο μέσα στο καϊκι, όταν αντελήφθησαν ότι προδόθηκαν, είπαν εις τον καπετάνιο, [και] το οδήγησε προς την ξηρά, όσο μπορούσε, και αυτοί πήδησαν εις την θάλασσα και πριν φθάσουν οι Γερμανοί κοντά, βγήκαν εις την ξηρά και έτρεξαν κατά το βουνό και κρύφτηκαν. Έμειναν μέσα στο καϊκι μόνον τέσσερις Έλληνες και τρεις Άγγλοι, καθώς και ο καπετάνιος με δύο ναύτες.

Μόλις έφθασαν οι Γερμανοί κοντά, εκεί που ήτο το καϊκι, άρχισαν να πυροβολούν κατά το βουνό. Στάθηκαν εις την παραλία και άλλοι εις τον δρόμο και πυροβολούσαν, αλλά όσοι έφυγαν από το καϊκι κατόρθωσαν και έφυγαν μακριά, μέσα εις το δάσος, εις το βουνό, και έτσι γλύτωσαν. Τότε οι Γερμανοί παρέλαβαν το καϊκι, καθώς και όσους ήτο μέσα και τους πήραν αιχμαλώτους. Το δε καϊκι το έκαμαν επίταξη, έβαλαν δε φρουρά εις την Βόζενα και εις το Βατοπέδι και έκαμναν έρευνες για να ανακαλύψουν φυγάδες του καϊκιού. Εμείς στραφήκαμε πίσω εις το λημέρι μας, κρυφτήκαμε, ήλθε δε και ένας Αυστραλός ο Στίσιτ³, από αυτούς που ήτο εις το καϊκι, και τυχαίως ήλθε και μας θρήκε και έμεινε και αυτός μαζί μας. Κάναμε έξι ημέρες και δεν κατέβαινα κάτω στο χωριό για τρόφιμα, διότι με πληροφορούσαν ότι ακόμη είχε Γερμανούς.

Μετά τις έξι ημέρες ήλθε ο Ανάστασης Ιωαννίδης, ο αγροφύλακας, και μου είπε ότι έφυγαν οι Γερμανοί και μπορούσα να πάω κάτω για τρόφιμα. Πήγα, με βοήθησε ο Ανάστασης, ο αδελφός του Ιωάννης, ο Ανάστασης Κόκκινος και μερικοί άλλοι χωριανοί, πήραμε τρόφιμα και πήρα εις το λημέρι. Και έτσι, κάθε ημέρα κατέβαινα, φρόντιζαν, μάζευαν τρόφιμα εις του Ιωάννη Ιωαννίδη και τα έπαιρνα εις το λημέρι....»

Πράγματι στις αρχές του Σεπτεμβρίου του 1941, αρκετοί Έλληνες αξιωματικοί και οπλίτες και 30 Βρετανοί, επιβιβάστηκαν, κοντά στα Μουδανιά, σ' ένα μηχανοκίνητο καΐκι κι ανοίχτηκαν μέσα στον Τωρωναίο Κόλπο, προσπαθώντας να διαφύγουν στη Μέση Ανατολή. Οι Γερμανοί τους αντιλήφθηκαν και τους καταδίωξαν. Οι δραπέτες αναγκάστηκαν να αποβιβαστούν κοντά στη Μεταμόρφωση και να σκορπιστούν στο δάσος. Οι Γερμανοί τους κυνήγησαν.

Έπιασαν 4 - 5, που πρόλαβαν, στην τελευταία βαρκαδιά της αποβίβασης. Τους άλλους, μάταια τους αναζητούσαν. Οι χωρικοί του «δικτύου Αγαπητού» τους περιμάζεψαν και τους οδήγησαν σε ασφαλές καταφύγιο. Τους έσωσαν και, σταδιακά, άλλους τους φυγάδεψαν στη Θεσσαλονίκη κι άλλους τους κράτησαν στο «στρατόπεδο» της Ορμύλιας.

Δημιουργήθηκε έτσι, με την πρωτοβουλία του Αγγελάκη Αγαπητού και τη συνεισφορά των συγχωριανών του, στην Ορμύλια, ένα κέντρο διαφύλαξης κάθε διωκόμενου από τους κατακτητές κι έπρεπε να οργανωθεί πια, σε άλλη βάση, όλη αυτή η προσπάθεια, γιατί καθημερινά παρουσιάζονταν φυγάδες (κάποτε ήταν πάνω από 20). Η ενέργεια αυτή βάσταξε 8 μήνες (από τον Αύγουστο του 1941 μέχρι και τον Απρίλη του 1942).

Στις 27 Σεπτεμβρίου 1941, ιδρύθηκε το Ε.Α.Μ. που αγκάλιασε και το λαό της περιοχής.

Όλο αυτό το διάστημα - που η πείνα θέριζε τον Ελληνικό λαό - οι χωρικοί χωρίς καμιά βοήθεια από πουθενά, τους τάζαν όλους αυτούς με τη μπουκιά που στερούσαν από τα παιδιά τους και πολλές φορές κρύβοντάς τους σε διάφορα μέρη από το φόβο μήπως έχει προδοθεί το κρησφύγετο τους.

Επίσης Ο Γ. Πέτρου διηγείται με πολύ παραστατικό τρόπο την άφιξη στο κρησφύγετο του βουνού, του Άγγλου αξιωματικού της ΡΑΦ Έντουαρτ Χάουελ.

Ο Έντουαρτ Χάουελ

«...Τον Φεβρουάριο του 1942 ήλθε, τον έφεραν Έλληνες, εις το λημέρι μας, ο Γουίνγκ Κομάντερ Έντουαρντ Χάουελ, τον οποίο βοήθησαν Έλληνες της Οργανώσεως και δραπετεύσε από στρατόπεδο αιχμαλώτων από τη Θεσσαλονίκη. Οι Γερμανοί τον κατεδίωξαν έως την Ορμύλια. Εκεί όμως οι Έλληνες τον πέρασαν από τον ποταμό απέναντι και μας ειδοποίησαν, κατεθήκαμε και τον πήραμε πάνω στο βουνό, εις το κρησφύγετο μας...»

Ο ίδιος ο Χάουελ³ στο βιβλίο του «Φυγή προς τη ζωή», αναφέρει:

«...Αργότερα άκουσα να χτυπούν την πόρτα. (Ήταν στο σπιτάκι του Παλαμίδη στη Γερακινή) Ετοιμαζόμουν να κρυφτώ αλλά ο γέρος με καθησύχασε. Είχαν έρθει οι οδηγοί (τους είχε στείλει ο Αγαπητός) για το κατοπινό κομμάτι του δρόμου. Μπήκαν δύο άντρες. Δεν αργήσαμε να γίνουμε φίλοι... ύστερα από δύο ώρες πορεία φτάσαμε κοντά σ' ένα χωριό. Το έλεγαν Ορμύλια και κείτονταν γαλήνιο κοντά στα βουνά που εκτείνονταν πίσω του σε αλλεπάλληλες οροσειρές... Σταθήκαμε σ' ένα σπιτάκι έξω από το χωριό...»

Στο σπίτι αυτό (του Αλέκου Μαρδά) συναντήθηκε και με τους γνωστούς του το Χάρυ Μπράουν και τον Ντέρικ Σκώτ.⁴

«... βρεθήκαμε σ' ένα δωμάτιο γεμάτο ανθρώπους.. Σε λίγο μας πήραν και βγήκαμε από το σπίτι, περάσαμε το στενό δρόμο του χωριού και μας οδήγησαν σε ένα άλλο σπίτι για να φάμε...»

(Το σπίτι του Αγγελου και του Αγαπητού Αγαπητού στην πλατεία του χωριού). *Μας σύστησαν στη νοικοκυρά που ήταν ή γυναίκα ενός από κείνους πού είχαμε γνωρίσει πρωτύτερα.*

Μετά το φαγητό χτύπησε η πόρτα και μπήκαν δυο άντρες που θα μας οδηγούσαν στο κρησφύγετο μας πάνω στα βουνά και θα μας βοηθούσαν να μεταφέρουμε προμήθειες για λίγες μέρες. Ένα σακί φασόλια, μερικά ψωμιά και μια σακούλα ελιές. Κι ένα μεγάλο δέμα καπνό. Μας κατευόδωσαν με πολλές φιλικές εκδηλώσεις καθώς ξεκινούσαμε για το μακρινό μας δρόμο. Φαίνεται πώς ο οικοδεσπότης ήταν δήμαρχος του χωριού ή τουλάχιστον ο πιο σημαντικός και πλούσιος κάτοικος. Το όνομά του ήταν Αγαπημένος Αγαπητός. (Ήταν ο Αγαπητός Αγαπητός αδερφός του Άγγελου). Αργότερα μας δόθηκε Η ευκαιρία να τον ξαναγνωρίσουμε...»

Στη φωτογραφία αριστερά ο Αγαπητός Αγαπητός, ο μεγαλύτερος αδελφός του Αγγελάκη Αγαπητού, με το Χρήστο Μαρδά στα δεξιά του.

Ο Αγαπητός Αγαπητός όπως και ο Μαρδάς, μετείχε στο δίκτυο, διέφυγε στη μέση Ανατολή, φυλακίστηκε σε στρατόπεδο συγκέντρωσης και κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου κατέφυγε στις Ανατολικές χώρες σαν πολιτικός πρόσφυγας. Αργότερα το 1964 υπήρξε και πρόεδρος της κοινότητας Ορμούλιας.

κομμάτι το κάναμε με γρηγορότερο θήμα. Ξαφνικά, μες' απο το σύδαμνο και τα δεντράκια, είδα τη λάμψη μιας φωτιάς. Φωνές μας καλούσαν και μας καλωσόριζαν. Είχαμε φθάσει. (Έφτασαν στο 2^ο κρησφύγετο).

1.8 Το κρησφύγετο

Κατά τον Οκτώβρη έγινε και η μετεγκατάσταση των φυγάδων σε άλλη περιοχή, προς το Μεταγκίτσι, γύρω στα τρία χιλιόμετρα απόσταση από το αρχικό, που αυτό βρισκόταν πάνω από το μετόχι του Βατοπεδίου στην πηγή που υπάρχει και σήμερα. Να πως περιγράφει ο Γ. Πέτρου την κατασκευή του καινούργιου καταφυγίου.

Ο Αλέκος Μαρδάς το 1989 όταν συναντήθηκε ξανά με τον Χάουελ

«...Σε λίγο φθάσαμε σ' ένα ποτάμι, θα ήταν ως είκοσι γιάρδες πλατύ και το ρεύμα κυλούσε με ορμή πάνω από μεγάλες πέτρες. Είχε αρκετό βάθος σ' αυτό το σημείο και θα ήταν ριψοκίνδυνο να το περάσαμε στα σκοτεινά. Μα ένας πεσμένος κορμός δέντρου ένωνε τις δυο όχθες εκεί κοντά και αποφασίσαμε να περάσαμε πάνω απ' τον κορμό. Ήταν γλιστερός και όχι καλά στερεωμένος...»

Αυτό το γεγονός το επιβεβαιώνει και ο Γ. Πέτρου

«...Οι Γερμανοί δεν μπορούσαν να περάσουν τον ποταμό, δεν είχε γέφυρα και ήτο πλημμυρισμένος. Ήτο δε ο κύριος Χάουελλ πληγωμένος και εις τα δύο του χέρια και αν και έκλεισαν οι πληγές του, ήτο πολύ αδύνατα τα χέρια του, δεν μπορούσε να τα σηκώσει να τα φέρει εις το στόμα του. Τον βοηθούσαμε εμείς για να πάρει την τροφή του. Ήτο ένας πολύ καλός και ευγενικός Άγγλος. Τον σεβόμεθα ως ένα ανώτερο αξιωματικό της Στρατιωτικής Αγγλικής Αεροπορίας, αυτός όμως ήτο πολύ απλός, μας έδινε θάρρος και μας έλεγε ότι σύντομα θα γλυτώσουμε...»

Κι ο Χάουελ συνεχίζει:

«...Το μονοπάτι ανέβαινε απότομα πάνω από βράχια κι από μικρά ποταμάκια, πλάι σε γκρεμούς, σκαρφαλώνοντας ολοένα. Είχα κουραστεί πολύ και δυσκολευόμουν να πηγαίνω με το ίδιο θήμα. Ο Χάρρυ Μπράουν βρισκόταν πίσω μου και με βοηθούσε κάθε τόσο. Όλοι αυτοί οι φίλοι που ήταν μαζί μου, δε μ' άφησαν αβοήθητο, με τραβούσαν ν' ανέβω τις κακοτοπιές ή με σήκωναν στα χέρια. Το τελευταίο

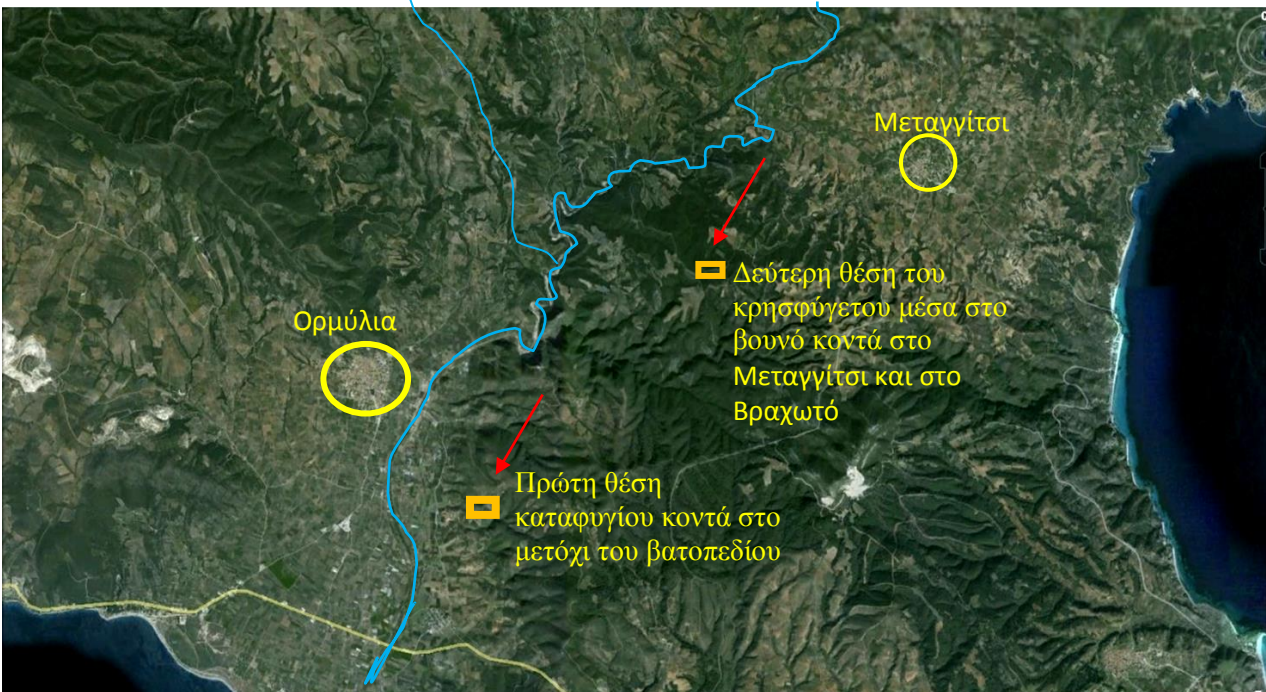
«...Κατά τα τέλη Σεπτεμβρίου αναγκαστήκαμε να αλλάξουμε κρησφύγετο, διότι όπως μας πληροφόρησαν οι Έλληνες που πρόσεχαν σε ακτίνα 10 μίλια γύρω από το κρησφύγετο μας, οι Γερμανοί κάτι μυρίστηκαν. Κάποιος τους πληροφόρησε ότι βρισκόμαστε εκεί εις το βουνό. Πήγαμε σε άλλο βουνό, πιο ψηλά και εκεί κάναμε ένα πρόχειρο κρησφύγετο και μείναμε εκεί.

«...Βρήκα τον Ανάσταση Ιωαννίδη και τον παρεκάλεσα να βρει τους ανθρώπους που πήραν τους συντρόφους σε διάφορα μέρη και να τους φέρει πίσω, όπως και έγινε. Μετά δύο ημέρες τους έφεραν όλους. Ο άρρωστος που είχαμε όμως επιδεινώθηκε η κατάσταση του και όπως αντιλήφθηκα άρχισε να φθισιάζει. Γι' αυτό, τα κανονίσαμε, τον πήρε ένας Έλληνας εις τον Πολύγυρο και παρεδόθη εις τους Γερμανούς, εμάς δε τους άλλους μας πήραν σε ένα

μέρος ψηλά, πάνω εις το βουνό και εκεί αρχίσαμε να κάνουμε κρησφύγετο, διότι άρχισε ο χειμώνας, ήτο τέλη Σεπτεμβρίου.

Μου έδωσαν από το χωριό εργαλεία, κούσπους,(κασμάδες) λιβέρι,(λοστός) φτυάρια και άρχισαν οι Αυστραλοί και οι Άγγλοι, είμεθα όλοι τώρα εννιά, έβγαζαν πέτρες και έκτιζαν το σπίτι. Αρχιτέκτονας ήτο ο Στίσι, Αυστραλός, ήτο τύπος πολύ εύθυμος. Εγώ μόλις πρόκαμα και κουβαλούσα τρόφιμα, τα οποία συγκέντρωναν εις το σπίτι του Ιωάννη Ιωαννίδη, και από εκεί τα έπαιρνα εις τον ώμο για το λημέρι, κάπου 3 μίλια πάνω εις το βουνό.

Έκτισαν το σπίτι με πέτρες και μετά το κάλυψαν με πηλό, έκοψαν πεύκα, έκαμαν δοκούς και τα έβαλαν για στέγη. Μετά έβγαλαν σουσούρες, κάτι σαν ρασιά, (ακανθώδεις θάμνοι) τα έβαλαν πάνω από τους δοκούς, και μετά έκαμαν πηλό και τα άλειψαν από πάνω και έριξαν κάμποσο χώμα. Εις την μέση δε, έκαμαν ένα μεγάλο

τζάκι για τη φωτιά, η οποία δεν έσβηνε ούτε ημέρα, ούτε νύκτα. Έκαμαν γύρω από μέσα πάγκους με ξύλα, έβαλαν από πάνω σουσούρες, ένα είδος όπως το δενδρολίβανο, και αυτό ήταν τα στρώματα μας. Κοιμόμασταν οι μισοί και οι άλλοι κάθονταν εις την φωτιά και αλλάζαμε κάθε 4 ώρες.

Ο Χάουελ περιγράφει και αυτός το καταφύγιό τους, που του έκανε μεγάλη εντύπωση στο βιβλίο του.

«..Το λημέρι μας ήταν τρεις ώρες δρόμο πάνω-κάτω από το χωριό. Με το σκοτάδι, βάλαμε ως τέσσερις ώρες. Βρισκόταν ψηλά στις πλαγιές της πρώτης βουνοσειράς πίσω απ' την 'Ορμούλια, ως δυο χιλιάδες πόδια ύψος. Για την κατασκήνωση μας είχαν πελεκήσει στο πυκνό ρουμάνι πλάι σε. μια χαράδρα, ένα μικρό στρογγυλό ξέφωτο ως δέκα πόδια διάμετρο.

Στη μέση ήταν αναμμένος ένας λάκκος κι εκεί μέσα έκαιγε μέρα-νύχτα ακατάπαυτα η φωτιά που τη συντηρούσαν από μια στοιβα ξύλα εκεί πλάι. Λίγες γιάρδες παραπέρα μέσα στο πυκνό ρουμάνι, είχαν κόψει ακόμη ένα μικρό ξέφωτο, ως έξη γιάρδες μάκρος με τρεις γιάρδες πλάτος. Είχαν αφήσει τα δέντρα στις γωνιές. και στα πλάγια κι έτσι σχηματιζόταν ένας φυσικός τοίχος που τον είχαν ενισχύσει με κλαδιά κομμένα από τα γύρω δέντρα.

Η σκεπή ήταν από χαμόκλαδα στηριγμένα πάνω σε μακριές βέργες και σκεπασμένα μ' ένα μουσαμά, όχι όμως αρκετά μεγάλο για να καλύπτει ολόκληρη την επιφάνεια. Το μπροστινό μέρος έμενε ανοιχτό κι έβλεπε προς την κατηφοριά, μες' απ' τα δέντρα. Ένας ξένος που θ' ανέβαινε, δεν θα μπορούσε να το ξεχωρίσει παρά σαν έφθανε σε λίγα βήματα απόσταση...»

Ο «Παπακώστας» Καρατζοβάλης

Επίσης ο Χάουελ περιγράφει πολύ παραστατικά την παρουσία του Κώστα Καρατζοβάλη αδελφού του λήσταρχου Γιάννη Καρατζοβάλη που έδρασε στην περιοχή της Ορμύλιας του Πολυγύρου και των Βραστών τον οποίο αποκαλεί «Παπακώστα» πιθανώς εκ του «μπάρμπα – Κώστα» που άκουγε να τον λένε .

Στην φωτογραφία στο κρησφύγετο, διακρίνονται, ακριβώς στο μέσον όρθιος ο Χάουελ, πίσω από την σημαία της Αυστραλίας και κάτω πρώτος από αριστερά ο Γιάννης Ιωαννίδης με τον μπερέ και στη μέση ακριβώς με την τραγιάσκα, ο Κώστας Καρατζοβάλης

«...Τα απογεύματα ξαπλώναμε..στον ήλιο και κοιμόμασταν ή τριγυρούσαμε πάνω στη βουνοπλαγιά. Κατεβαίναμε συχνά σ' ένα σπιτάκι πού βρισκόταν στην πλαγιά, του λόφου,, ως ένα μίλι μακριά από το λημέρι μας έβλεπε όλη την κοιλάδα κάτω κι ακόμη πέρα ως τη θάλασσα. Ήταν η μόνη ανθρώπινη, κατοικία σ' αυτή την περιφέρεια, εκτός απ' το χωριό πού βρισκόταν τρεις ώρες μακριά. Μία μικρή πέτρινη, οικοδομή, με δύο δωμάτια. Το πάτωμα ήταν από χώμα πατημένο και, η επίπλωση, φτιαγμένη πρόχειρα. Τομάρια από αγριογούρουνα χρησίμευαν για χαλιά, για στρώματα, ακόμη και για κουβέρτες. Γύρω στο σπιτάκι ένας μικρός

Το σπιτάκι του Γέρο- Κώστα Καρατζοβάλη αδελφού του λήσταρχου Καρατζοβάλη , όπως είναι σήμερα σχεδόν ερείπιο χαμένο μέσα στο βουνό (φωτο: Σμάγας Γιάννης)

λαχανόκηπος κι εκεί πλάι, ξεχερωμένο μέσα στα ρουμάνια ένα μικρούτσικο καλλιεργημένο χωραφάκι, ως διακόσιες τετραγωνικές γιάρδες. .

Σ' αυτό το σπιτάκι ζούσε ένας γέρος ερημίτης. Ήταν γνωστός σε όλους μας με το όνομα ό παπα Κώστας. Η ηλικία του ήταν απροσδιόριστη κάπου μεταξύ εβδομήντα και ογδόντα. Κοντός και ζαρωμένος, με τραχιά γένια και με πρόσωπο χαρακιασμένο, ίδιο παλιό πετσί. Αλλά τα γαλανά του μάτια έλαμπαν ζωηρά και τα πόδια του με τα γουρουντοσάρουχα δρασκέλιζαν τα βράχια με ανάλαφρη

περπατησιά. Θα μπορούσε να ξεπεράσει πολλούς άλλους νεώτερους του στα χρόνια...»

«...Ο Παπακώστας ερχόταν να μας δει κάποιες φορές στο λημέρι μας τα απογεύματα. Παρουσιαζόταν ξαφνικά μεσ' απ' τα δέντρα ίδιο πρόσχαρο φάντασμα με το ξεδοντιασμένο του χαμόγελο και το ηγερό του γέλιο. Μπορούσε να περιδιαβάσει μέσα στο δάσος χωρίς να κάνει τον παραμικρό θόρυβο και γνώριζε το κάθε μονοπάτι, το κάθε κλαδί, την κάθε πέτρα για πολλά μίλια τριγύρω. Μια μεγάλη τραγωδία στη ζωή του, ήταν ο φόνος του αδερφού του που ζούσε ληστρική ζωή, σε κάποια συμπλοκή. Δεν είναι καθόλου απίθανο και ο ίδιος ο παπα-Κώστας να' χε ανακατευτεί σε μικροληστείες στα νιάτα του.

Η κοινωνική επίσκεψη

«...Μια άλλη μέρα μας ήρθαν επίσκεψη μερικές κυρίες, και κάναμε μεγάλες προετοιμασίες για να τις δεχτούμε. Ήταν ο φίλος μου ο Αγαπητός, αυτός που με είχε περιποιηθεί την πρώτη βραδιά στην Ορμούλια μαζί με τη γυναίκα του και έφεραν μαζί τους και μια μεσόκοπη χήρα, ιδιοκτήτρια ενός μύλου κάπου εκεί κοντά.⁵

Είχε αναγκαστεί να φύγει από τη Θράκη, όταν μπήκαν οι Βούλγαροι. Έκαψαν το μύλο και το σπίτι της και υποχρεώθηκε να καταφύγει στους φίλους της εδώ στη Μακεδονία. Εγκατέστησε έναν καινούριο μύλο και οι δουλειές της πήγαιναν όσο καλά το επέτρεπαν οι περιστάσεις. Φαίνεται πως αυτή προμήθευε ένα μεγάλο μέρος από το ψωμί που τρώγαμε...»

Ο νερόμυλος της Βαγγελής στη θέση Καπρινίικια όπως ήταν περίπου το 1950 (φωτο: Αρχείο Στεφανίδη Χριστόφορου)

«... Η επίσκεψή τους έγινε πολύ έγκαιρα. Δεν μας είχαν μείνει καθόλου τρόφιμα και η μυλωνού μας έφερε μια μυτζήθρα, σπουδαία λειχουδιά. Αλλά η μεγαλύτερη έκπληξη ήταν σαν βρήκαμε μέσα στο σακί ένα μεγάλο κομμάτι αρνίσιο κρέας...»

Αλλά και ο Γεώργιος Πέτρου αναφέρεται στο περιστατικό αυτό, ανάμεσα στα άλλα.

«...Εν τω αναμεταξύ, μια κυρία από την Ορμούλια, Ευαγγελία το όνομα της, ήτο πολύ πλούσια, είχε κτήματα, αμπέλια, και έναν αλευρόμυλο, όταν έμαθε ότι βρισκόμαστε εκεί, είπε εις όλους όσοι πήγαιναν να αλέσουν εις τον αλευρόμυλο της να μην της δίνουν χρήματα, αλλά να δίνουν αλεύρι και αυτό θα μας το έδινε, και έτσι εξασφαλίσαμε το ζήτημα για το ψωμί. Με ειδοποίησε η κυρία Ευαγγελία, πήγα εις την Ορμούλια, και μου είπε να πηγαίνω κάθε βδομάδα και όσον αλεύρι μάζευε μου το έδινε. Είχε ο Γιάννης (Ιωαννίδης) ένα γαϊδούρι, το έπαιρνα και έφερνα το αλεύρι εις το Βατοπέδι, το ζύμωναν οι νοικοκυρές και έπαιρνα τα ψωμιά πάνω εις το λημέρι...»

Και παρακάτω συνεχίζει:

«...Το Δεκέμβριο έκανε πολύ χιόνι, σχεδόν κάλυψε τελείως το σπίτι μας. Ανοίξαμε μίαν τρύπα από την είσοδο και βγαίναμε έξω με την κοιλιά μας. Τα σάνταλα που μας έδωσαν έλιωσαν και είμεθα όλοι

ανυπόδητοι.⁶

Μιαν ημέρα, Δεκέμβριος, με ειδοποίησε η κυρία Ευαγγελία από την Ορμούλια να πάω για κάτι που με ήθελε. Πήγα. Όταν πήγα, μου έδωσε δύο νταμιτζάνες, η μία ήτο γεμάτη με κρασί και η άλλη με ρακί. Μου είπε να τις πάρω πάνω εις το λημέρι, να πίνουμε να ζεσταινόμεθα και όταν τελειώνουν να τις παίρνω πίσω να τις γεμίζει πάλι...»

Μια μέρα, ήταν αρχές του Δεκεμβρίου, κατέβηκα κάτω στο χωριό Βατοπέδι, δια να πάρω τρόφιμα. Είδα έναν ψαρά, βαστούσε μίαν κοφινιά με ψάρια και πουλούσε. Τον πλησίασα δια να αγοράσω μερικά, να πάρω πάνω στο λημέρι, αλλά όταν του είπα; «Πόσα τα δίνεις τα ψάρια;

Αυτός μου είπε ότι δεν πουλά με χρήματα, μόνον θα μου έδινε αν είχα ψωμί να του δώσω, να πάρω ψάρια. Εγώ του είπα ότι δεν έχω ψωμί, μόνον χρήματα μπορούσα να του δώσω, μου λέγει, «Δεν μπορώ να σου δώσω, διότι αυτήν τη διαταγή έχω από τον καπετάνιο και τους συντρόφους».

Εκείνη τη στιγμή περνούσε κάποιος από το χωριό από κοντά μας, Συμεών τον έλεγαν, και άκουσε το τι είπαμε με τον ψαρά και λέγει εις τον ψαρά, «Δώσε εις τον άνθρωπο αυτόν ψάρια, και θα σου δώσω εγώ ψωμί». Εν τω αναμεταξύ, φώναζε της θυγατέρας του να πάρει ένα ψωμί να φέρει εις τον ψαρά. Αμέσως ο ψαράς μου έδωσε, ήτο κάπου 2 και 1/2 οκάδες ψάρια. Τα πήρα και πήγα πάνω εις το λημέρι.

Ο ψαράς έμεινε περίεργος και ρώτησε τον Συμεών, «Ποιος είναι αυτός ο ξένος;» Του λέγει ο Συμεών, «Αν ήξερες ποιος είναι, θα του έδινες ψάρια χωρίς καμιά ανταμοιβή, και γιατί σε ξεύρω ότι είσαι ένας καλός πατριώτης θα σου πω ποιος είναι και πώς βρίσκεται εδώ». Όταν του είπα ότι είμαι πάνω εις το θουνό μαζί με άλλους, ο ψαράς παρεκάλεσε τον Συμεών ότι αν με δει, να μου πει να πηγαίνω κάτω εις την θάλασσα, απείχε δε από το Βατοπέδι κάπου 3 μίλια, και να παίρνω όσο ψάρι θέλω δωρεάν, και να πηγαίνω κάθε μέρα αν μπορούσα.

Ο καπετάν Σταμάτης Ζαννάκος με τη βάρκα του (φωτο: Άγ. Φ. Μάντισος- περιοδικό 'Πολύγυρος' τευχ. 47 σελ.35)

Ο Συμεών, την άλλη ημέρα που κατέβηκα κάτω, ήλθε με βρήκε, και μου είπε να πηγαίνω όποτε έχω καιρό κάτω εις την θάλασσα, να παίρνω ψάρια, όπως του είπα ο ψαράς. Αμέσως εγώ ξεκίνησα, πήγα εις την θάλασσα, βρήκα τους ψαράδες, είχαν μια βάρκα, ήτο όλοι πέντε άτομα.

Ήτο ο καπετάν Σταμάτης, τα δύο παιδιά του, Στέλιος Ζαννάκος και Μιχάλης, ο Γιάννης χωριάτης, και ο άλλος, που ήτο εις το χωριό. Ο μπάρμπα Σταμάτης⁷ είχε ένα μικρό υπόστεγο, καθόταν εκεί, οι άλλοι τέσσερις πήγαιναν με τη βάρκα βαθιά μέσα εις την θάλασσα, έριχναν τα δίχτυα, είδος τράτας, είχαν εις τις δύο άκρες σχοινιά, μετά έβγαιναν προς τα έξω, έπαιρναν οι δύο την μίαν άκρα, οι άλλοι δύο την άλλην άκρα και τραβούσαν τα δίχτυα έξω.

Σχημάτιζαν τα δίχτυα ένα σάκο και όσα ψάρια ήτο εις τον σάκο τα έβγαζαν έξω. Ακριβώς την ώρα που έφθασα εγώ κοντά τους τράβηξαν τον σάκο και βγήκε γεμάτος, μου λέγουν «Είναι πολύ τυχερό σήμερα, για να βγει ο σάκος γεμάτος». Μου γέμισαν την παλάσκα μου, κάπου 4 οκάδες ψάρια και με παρεκάλεσαν να πηγαίνω κάθε ημέρα να παίρνω ψάρια. Ήτο όλοι τους πολύ καλοί..»

Παράλληλα ο Αγαπητός βρισκόταν σε επαφή σαν έφεδρος λοχαγός με τον πυρήνα των αξιωματικών που ίδρυσαν στη Θεσσαλονίκη την αντιστασιακή οργάνωση «Υπερασπιστές Βορείου Ελλάδος» Υ.Β.Ε. τον Ιούλιο του 1941, και είχαν πολλές επαφές και σχέσεις με τη Χαλκιδική.

Δεν είναι ξεκάθαρο εάν όλοι οι άνδρες του δικτύου «Αγαπητού» είχαν άμεση οργανική σχέση με την ΥΒΕ (η οποία έκανε τα πρώτα της βήματα), ούτε φαίνεται να πήραν οποιαδήποτε οικονομική ενίσχυση από την οργάνωση.

Σε μια έκθεση του από τη Σμύρνη, τον Δεκέμβριο του 1942, πριν από το βαθύ πολιτικό ρήγμα στο ελληνικό αντιστασιακό κίνημα, ο Αγαπητός αναφέρει ότι είχε βρει συναντίληψη στις ιδέες του **«περί συνεννόησης και προϋποθέσεως μελλοντικής οργανώσεως όλων των κατοίκων της Χαλκιδικής, δια την παθητική αντίσταση κατά του εχθρού, εθνική αλληλεγγύη και προσπάθεια επικοινωνίας μετά της πραγματικής ελληνικής κυβερνήσεως και των Συμμάχων»**, τόσο από τον Μητροπολίτη Κασσανδρείας Ειρηναίο, όσο και από τους Χαλκιδιώτες ταγματάρχες Ιωάννη Κώνστα και Ιωάννη Παπαθανασίου, που ζούσαν στη Θεσσαλονίκη.

Η τοποθεσία του 2^{ου} κρησφύγετου πάνω στο βουνό όπως είναι σήμερα, με την πηγή στα αριστερά και κάποιες πέτρες σκόρπιες στο δεξιό μέρος της φωτογραφίας, απομεινάρια των τοίχων της καλύβας που γκρεμίστηκε για να μην υπάρχουν ίχνη διαβίωσης μετά την αποχώρηση των φυγάδων.

Από τις συζητήσεις αυτές δημιουργήθηκε, κατά τον Αγαπητό, η ΥΒΕ, ενώ ο ίδιος ανέλαβε **«την εν γένει οργάνωση Χαλκιδικής»**. Ο Παπαθανασίου, ιδρυτικό και ηγετικό στέλεχος τόσο της ΥΒΕ όσο και της διαδόχου της, **Π.Α.Ο. «Πανελλήνιος Απελευθερωτική Οργάνωσις»**, επιβεβαιώνοντας τα παραπάνω, υποστηρίζει ότι **«η διεύθυνση φυγαδεύσεως Αγγλων και Ελλήνων εις Μέση Ανατολή, ανετέθη αρχικώς εις τον Έφεδρο εκ Μονίμων Λοχαγό (ΠΖ) Αγαπητό Αγγελο, εξ Ορμύλιας Χαλκιδικής, όστις ανέλαβε εξ ιδίων και την διατροφή αυτών»**.

Ο Παπαθανασίου χαρακτηρίζει τον Αγαπητό στέλεχος πρώτης γραμμής της ΥΒΕ/ΠΑΟ, με μεγάλη επιρροή στη Νοτιοανατολική Χαλκιδική, που ανέλαβε με δική του προσωπική οικονομική επιβάρυνση την περίθαλψη των Βρετανών φυγάδων, την προώθηση τους στη Μέση Ανατολή και τη συγκέντρωση πληροφοριών για το συμμαχικό στρατηγείο.

Η Υ.Β.Ε. πάντως στην οποία απευθύνθηκε για βοήθεια, ο Αγαπητός, τόσο για τη φυγάδευση των Άγγλων, όσο και για την απελευθέρωση των συμπατριωτών του κρατουμένων στο στρατόπεδο «Παύλου Μελά», του απάντησαν πως δεν ασχολούνται με τους κομμουνιστές, ούτε γίνονται πράκτορες των Άγγλων». Έτσι συνέχισε, χωρίς άλλη βοήθεια, την προσπάθεια.

Από το εξοχικό του σπίτι στα "Πτσακούδια" έγινε η πρώτη διαφυγή 20 Ελλήνων, αξιωματικών και στρατιωτικών, με επικεφαλής τον Ταγματάρχη Ι. Κώνστα στη Μέση Ανατολή. Μαζί τους διέφυγε ο Άγγλος, αντισμήναρχος τότε, Έντουαρτ Χάουελ, που περιέγραψε το εγχείρημα σε βιβλίο του με τον τίτλο **«Η φυγή προς τη ζωή»**. Η διαφυγή έγινε από τα Σπαλαθρονήσια και μέσω Αγίου Όρους, στην Ίμβρο, με το καΐκι του καπετάν Αργυρούδη από την Άθυτο.

Αξίζει να παραθέσουμε ένα απόσπασμα από την διήγηση αυτή του Χάουελ κυρίως για δύο λόγους . Ο πρώτος λόγος είναι για να αντιληφθούμε την ένταση και την επικινδυνότητα των στιγμών και το απaráμιλλο θάρρος των πατριωτών Ορμυλιωτών του δικτύου Αγαπητού, και ο δεύτερος για να απολαύσουμε την αφηγηματική ικανότητα και την περιγραφή ενός καταπληκτικού τοπίου όπως αυτό ήταν κατά το 1942-43 κατά μήκος της διαδρομής από το βουνό που ήταν η κρυψώνα μέχρι την Ορμύλια και τα Ψακούδια και κατόπιν μέχρι τη Νικήτη και το νησάκι του Γερο – Χρήστου λίγο πριν τη Τορώνη που ήταν το σημείο επιβίβασης.

«...Κατεβήκαμε τη βουνοπλαγιά με αργό βήμα. Ο Μιχάλης, (Μιχάλης Αλεκτορίδης) μας εξήγησε πώς για περισσότερη ασφάλεια δεν έπρεπε να μπούμε στο χωριό πριν σκοτεινιάσει. Το μονοπάτι έφερνε μες από τις δασωμένες πλαγιές, προς την κοιλάδα. Διαβήκαμε πλατιά φαράγγια, βυθισμένα κιάλα στον ίσκιο, με χείμαρρους που κυλούσαν στο βάθος. Αυτό το μέρος τό 'βλεπα πρώτη φορά γιατί ήταν σκοτεινά όταν ανέβηκα πριν τρεις εβδομάδες.

Ο χλιαρός απογευματινός αέρας μύριζε φλισκούνι και πεύκο. Κάτω στην κοιλάδα περάσαμε από όμορφες δεντροφυτείες και μικρά λιβάδια. Στεκόμασταν συχνά για να ξεκουραστούμε δεν βιαζόμασταν. Ο Αλέκος, (Αλέκος Μαρδάς) μας έδειξε τα ερείπια ενός αρχαίου ρωμαϊκού φρουρίου. Η τάφος και τα αντερείσματα ξεχώριζαν ανάμεσα στη χλόη. (κάστρο της Καλλιπόλης). Σ' αυτό το μέρος της Ελλάδας όλες οι πεδιάδες έχουν μια πλούσια ιστορία. Οι αγρότες ξεθάβουν διαρκώς πολύτιμα πήλινα αγγεία, νομίσματα και γλυπτά. .

Κατά το σούρουπο φθάσαμε πάλι στο ποτάμι που είχα δυσκολευθεί να το περάσω στο ανέβασμα. Τούτη τη φορά βρεθήκαμε σ' ένα μέρος που το ποτάμι κυλούσε πλατύ και ρηχό πάνω από μια κοίτη στρωμένη με βότσαλα. Ετοιμαζόμουν να βγάλω τις αρβύλες μου και να το περάσω μαζί με τούς άλλους, όταν ο Μιχάλης μ' άδραξε και με πέρασε σηκωτό στην πλάτη του.

Τραβώντας μες' από τούς ήσκιους που πύκνωναν, περάσαμε μπροστά σ' ένα λευκό εκκλησάκι που στεκότανε μοναχικό πάνω σ' ένα ύψωμα. (Το εκκλησάκι του Αγίου Γεωργίου στον ομώνυμο λόφο). Είχαν

Η εικόνα που αντικρίζει κανείς κάνοντας την ίδια διαδρομή σήμερα Μπροστά ο λόφος του Αγ. Γεωργίου και στο βάθος η Ορμύλια. (φωτο: Σμάγας Γιάννης)

γιορτάσει το Πάσχα πριν λίγες μέρες με λουλούδια και πανηγύρια. Η γιορτή της ελευθερίας ήταν ένας οιωνός και για μας τώρα και για το έθνος αργότερα.

Όταν φθάσαμε έξω απ' το χωριό, πάψαμε τις ομιλίες και προχωρούσαμε ο ένας πίσω απ' τον άλλον χωμένοι στον ίσκιο. Ο Αλέκος μας πήγε κατευθείαν στο σπίτι του. Εκεί βρήκαμε μίαν άλλη φιλική συντροφιά. Ήταν κι ο Αναστάσης, ο «πατερούλης». Τα παιδιά μας περιτριγύρισαν, ή γυναίκα του Αλέκου μαζί με κάτι άλλες γυναίκες ήταν απασχολημένες μπροστά στο τζάκι.

Σε λίγο καθίσαμε κατάχαμα γύρω στο δωμάτιο, μ' ένα χαμηλό τραπέζι μπροστά μας. Ήταν το αποχαιρετιστήριο γεύμα.

Οι φίλοι μας είχαν γυρίσει τα σπίτια και μάζεψαν διάφορα τρόφιμα γι' αυτή την ξεχωριστή περίσταση. Ψάρι, θαυμάσια μαγειρεμένο, φρέσκο ψωμί και πίτα. Μένανε κατάπληκτοι με την καλοσύνη αυτών των απλών ανθρώπων που διακινδύνευαν τη ζωή τους για να μας δώσουν αυτή την τελευταία ξεχωριστή απόδειξη της φροντίδας τους για μας.

Σε λίγο ήταν πια ώρα να πηγαίνομε και τούς αποχαιρετήσαμε όλους για τελευταία φορά. Ήμουν κατασυγκινημένος, τόσο πού δεν μπορούσα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου, φαντάζομαι όμως πώς κατάλαβαν τα αισθήματα μου. Βγήκαμε σιωπηλοί μέσα στη νύχτα. Ένα κάρο μας περίμενε. Ο Μπιλ κι εγώ ανεβήκαμε στο πίσω μέρος και μας σκέπασαν με σακιά. Έπειτα ξεκινήσαμε πάνω στον ανώμαλο δρόμο τραβώντας προς τη θάλασσα.

Αφού βγήκαμε απ' το χωριό, ανακαθίσαμε στην άκρη του κάρου. Σύντροφοι και οδηγοί μας ήταν ο Μιχάλης, ο Αλέκος κι ο Αναστάσης. Το φεγγάρι είχε βγει κι έριχνε το γλυκό του φως πάνω στην ήρεμη εξοχή. Δεν ανταμώνσαμε κανέναν καθώς προχωρούσαμε σκαμπανεβάζοντας με το ήσυχο βάδισμα του ζώου. Προορισμός μας ήταν η λευκή βιλλίτσα κοντά στη θάλασσα.

Ανακάλυψα πώς ήταν ιδιοκτησία του αδελφού του Αγαπητού. Τον έλεγαν Άγγελο και ήταν πλούσιος έμπορος της Θεσσαλονίκης. Δεν τον είχαμε ανταμώσει ως τώρα, μα ωστόσο αυτός είχε κάνει τις προηγούμενες διαπραγματεύσεις για το καϊκι...

Σταματήσαμε το κάρο σε μικρή απόσταση από τη βίλλα και βγήκε ο Μιχάλης με τον Αναστάση για να πάν μπροστά να κατοπτέυσουν. Όλα ήταν εν τάξει, στη βίλλα βρισκόταν ο Άγγελος Αγαπητός μαζί με τον επιστάτη, το γέρο (Μπούμπαρης Δημήτριος), πού με είχε περιποιηθεί την προηγούμενη φορά. Μας περίμεναν. Ο Άγγελος μας έκανε θερμή υποδοχή. Ήταν μεσόκοπος, με μέτριο ανάστημα, γεμάτος. Μιλούσε Γαλλικά, όχι με μεγάλη ευχέρεια, πάνω - κάτω σαν τα δικά μου. Συνεννοούμασταν εύκολα μεταξύ μας.

Μας εξήγησε πως είχε κάποιον φίλο πού προσπαθούσε να φευγατίσει από την Ελλάδα μια ομάδα από είκοσι Έλληνες αξιωματικούς για να ενωθούν με τον ελληνικό στρατό στην Αίγυπτο. Είχαν νοικιάσει ένα λαθρεμπορικό καϊκι για ένα εκατομμύριο δραχμές. Ένα ποσό μινθώδες, πού το μάζεψαν από εράνους των συγγενών και φίλων και προσπαθούσαν να πείσουν τον καπετάνιο να πάρει και μένα μαζί με τους άλλους. Το καϊκι ήταν μικρό και δεν περίσσευε θέση παρά μόνον για έναν. Είχαν την γνώμη πώς έπρεπε να φύγω εγώ μια και θα μπορούσα να εξασκήσω την επιρροή μου για να διοργανωθεί ή δραπέτευση και των άλλων με υποβρύχιο ή με κάποιο άλλο μέσον.

Στο μεταξύ έπρεπε να περιμένομε ο Μπιλ κι εγώ στη βίλλα του Αγαπητού ωστόσο πληροφορηθούμε αν ο καπετάνιος δεχότανε να με πάρει μαζί του και, σε καταφατική περίπτωση, τότε θα φεύγαμε.

Δεν κατάλαβα ακριβώς πώς έτυχε νάνε ανακατεμένος σ' αυτή την υπόθεση και ο ιδιοκτήτης της αγροκατοικίας, εκεί πού είχα πάει κατά μία τόσο αξιοθαύμαστη συγκυρία. Μαζί με την ομάδα ήταν να φύγει κι ο ανιψιός του πού δεν είχα συναντήσει τότε.

Ο Μιχάλης κι ο Ανάστασης μας αποχαιρέτησαν. Με τι λόγια να τούς ευχαριστήσω για όσα είχαν κάνει. Μιλήσαμε, γεμάτοι ελπίδες, για την προσεχή μας συνάντηση, παρατείνοντας όσο μπορούσαμε τις τελευταίες στιγμές της ευτυχισμένης γνωριμίας μας. Τούς παράγγειλα να πουν στον Στάνταρτ, στον Χάρου και στους άλλους να μείνουν σ' αυτή εδώ την περιοχή και να βρίσκονται σ' επαφή με τον Αγαπητό. Υποσχέθηκα να διοργανώσω κάτι για τη δραπέτευσή τους.

Ο Μπιλ κι εγώ κοιμηθήκαμε ωραία μέσα στη λευκή βιλλίτσα του λόφου. Ο άνεμος θρόιζε μες' στα πεύκα και τα κύματα φλυαρούσαν κάτω στην ακρογιαλιά.

Το πρωί, ο Άγγελος, ο Μπιλ κι εγώ καθίσαμε στον ίσκιο μιας ελιάς. Μια από τις εργασίες του Αγγέλου ήταν ή παραγωγή λαδιού και είχε δικό του ελαιοτριβείο και πολλούς ελαιώνες. Μας περιέγραψε πώς ωριμάζουν πρώτα οι ελιές, πώς τις μαζεύουν και πώς τις πρεσάρουν για να αποδώσουν το πολύτιμο λάδι τους.

Το μεσημέρι καθίσαμε γύρω σ' ένα μικρό τραπέζι κάτω από τα δέντρα και φάγαμε ένα θαυμάσιο γεύμα με φρέσκα ψάρια, ψωμί και ελιές.. Τα ψάρια τα 'χαν πιάσει το ίδιο πρωί μέσα στον κόλπο πού σχημάτιζε ή παραλία. Το ένα είχε ρόδινο και μεστωμένο κρέας και ήταν πολύ νόστιμο. Είχε και σκουμπριά, ο Μπιλ κι εγώ ευφρανθήκαμε φαγητό.

Ο Αγαπητός έφυγε μετά το γεύμα. Το σχέδιο είχε καταστρωθεί σε όλες του τις λεπτομέρειες και ο δικός του ρόλος είχε τελειώσει προς το παρόν. Υποσχέθηκα να βρίσκομαι σε επαφή μαζί του σχετικά με τούς άλλους και τον ευχαρίστησα για όσα εξακολουθούσε να κάνει για μας. Έπειτα ο Μπιλ κι εγώ μείναμε ξαπλωμένοι στον ίσκιο όλο το μακρύ απομεσήμερο και πήραμε έναν ύπνο.

Νωρίς το βραδινό μας ήρθε ένας επισκέπτης. Ένας νέος με ελκυστικό χαμόγελο, από τούς νεαρούς αξιωματικούς της ομάδας πού ήταν να δραπέτεύσει. Αλλά τα νέα πού έφερε ήταν άσκημα. Ο καπετάνιος δεν ήθελε να με πάρει. Δοκίμασα μια πικρή απογοήτευση.

Το όνομα του ήταν Αγαμέμνων Παναγιωτόπουλος. Μας είπε σε καλά γαλλικά πώς οι Φίλοι του τον φωνάζουν Μένη. Είχε ελπίδες πώς ο καπετάνιος θα άλλαζε γνώμη και είπε πώς οι διαπραγματεύσεις εξακολουθούσαν για να το πετύχουν. Στο μεταξύ έπρεπε να πάει πίσω να βρει τούς άλλους, θα περνούσαν απ' τη βίλλα το κατοπινό βράδυ, μετά το σούρουπο, καθώς θα πήγαιναν να μπουν στο καϊκι. Δεν θα μάθαινα ως τότε αν μπορούσαν να με πάρουν μαζί τους, μα έπρεπε να 'μαι έτοιμος για κάθε ενδεχόμενο.

Έφυγε και μείναμε μόνι με τον Μπιλ. Η κατοπινή μέρα πέρασε ήρεμη. Τριγυρνούσαμε αργόσχολα πάνω στην πλαγιά του λόφου. Ο γέρο επιστάτης μαγείρευε φαγητά για μας και περάσαμε πλουσιοπάροχα αν

πρόκειται να κάνουμε τη σύγκριση με τη ζωή μας πάνω στο βουνό. Όσο βράδιαζε ένωθα να μ' αγκυλώνουν πάλι ιδιοτελείς ανησυχίες αν θα έφευγα ή όχι. Τώρα όμως ήξερα το μυστικό και μπόρεσα να κρατήσω το μυαλό μου αρκετά ελεύθερο από τέτοιες σκέψεις. Το σουρούπο έπηξε σε σκοτάδι κι ακόμη δεν είχε φανεί κανένας. Φάγαμε το βραδινό μας αμίλητοι, στήνοντας το αυτί μας μήπως ακούσουμε κανέναν χτύπο στην πόρτα.

Το 'χαμε πάρει σχεδόν απόφαση πώς δε θα 'ρχότανε κανένας, όταν ακούστηκε στην πόρτα ο χτύπος πού περιμέναμε από τόση ώρα. Κρύφτηκα στο πίσω δωμάτιο μαζί με τον Μπιλ όσο ο γέρος άνοιγε την πόρτα να δει ποιός είναι. Ήταν εν τάξει. Είχε έρθει ή ομάδα. Μπήκαν στο μικρό Χωλ της βίλλας είκοσι Έλληνες αξιωματικοί διαφόρων βαθμών και ηλικίας. Ο Μέμνης προχώρησε και με σύστησε στον αρχηγό της ομάδας, τον ταγματάρχη Κώνστα. Ήταν ένας άντρας κοντούλης άλλα δυναμικός, με πλατείς ώμους, οι κινήσεις του και ή ομιλία του γρήγορες και αποφασιστικές. Το μαύρα μάτια του πετούσαν φωτιές, ανέδινε ένα αίσθημα εμπιστοσύνης και ικανότητας.

Δίσταζα να μιλήσω για το ζήτημα της φυγής μου. Με σύστησαν σε όλους γύρω. Τότε βγήκε στη μέση το ζήτημα. Μπορούσαν να με πάρουν. Τελικά είχε δεχθεί ο καπετάνιος.

—Μπορείτε να βαδίσετε;

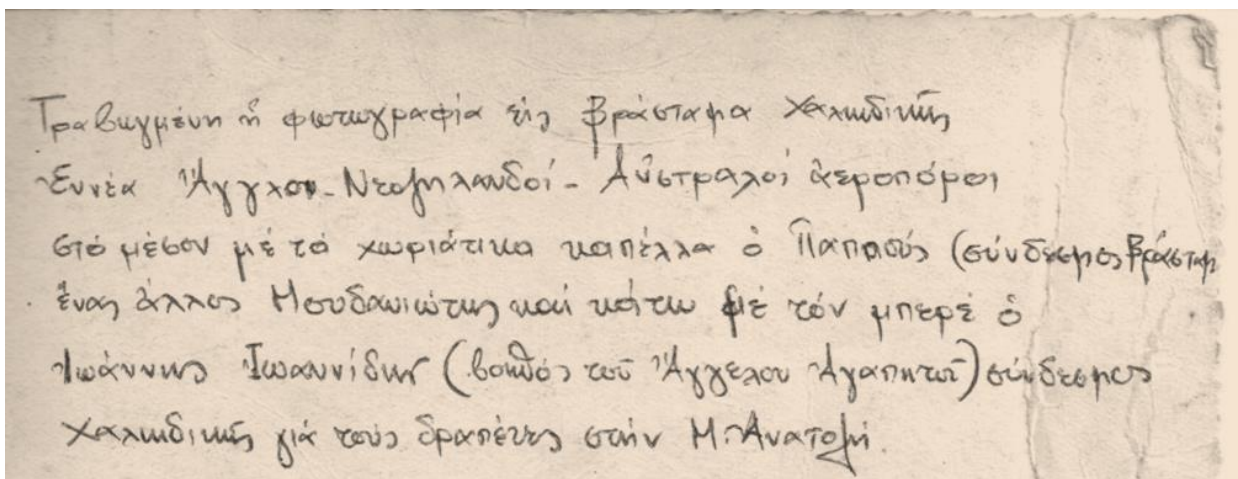
—Μπορώ να βαδίσω και χίλια μίλια προς την ελευθερία, του αποκρίθηκα.

Γέλασαν όλοι και ο Μπιλ με βοήθησε να δέσω τις αρβύλες μου και να φορέσω το μανδύα μου. Αποχαιρετιστήκαμε έξω από την πόρτα, κάτω από τ' αστέρια. Λυπόμουν που τον άφηνα γιατί μας είχε συνδέσει μια στέρα φιλία στο διάστημα πού μείναμε μαζί. Υποσχέθηκε να μείνει και να βρίσκεται σε επαφή με τον Αγαπητό ωστόσο να λάβει καμιά είδηση από μένα ή να κατορθώσει να φύγει. Του έδωσα και παραγγελίες για τούς άλλους. Συμφωνήσαμε να 'νταμώνουμε κάποια μέρα στο Σύδνεϋ και χωρίσαμε.

Κατεβήκαμε το λόφο μες' στο σκοτάδι και από κει στον καρόδρομο πού ακολουθεί γύρω την παραλία. Εδώ χωρίσαμε σε ομάδες από τρεις - τέσσερεις και τραβήξαμε ανατολικά με ζωηρό βήμα. Εγώ πήγαινα μαζί με τον ταγματάρχη Κώνστα και τον Μένη. Μιλούσαμε τότε και τότε με σιγανή φωνή, μ' όλο που η νύχτα ήταν προχωρημένη και δε Φαινόταν κανένας τριγύρω. Γενικά όμως αποφεύγαμε να μιλούμε για να μη λαχανιάσουμε.

Ο ταγματάρχης βάδιζε με τον ίδιο αποφασιστικό τρόπο τού είχε όταν μιλούσε. Ακτινοβολούσε δραστηριότητα και ενθουσιασμό. Φθάσαμε στις εκβολές του ποταμού και τον περάσαμε ξυπόλυτοι.

Άλλη μια ιστορική φωτογραφία που τραβήχτηκε στο κρησφύγετο με τους εννέα δραπέτες συμμάχους, και η σημείωση στο πίσω μέρος της φωτογραφίας που δίνει διευκρινήσεις για το ποιο είναι οι άλλοι εικονιζόμενοι. (Αρχείο Χριστ. Στεφανίδη)

Εξακολουθούσαμε να βαδίζουμε μέσα στη νύχτα. Το βήμα ήταν πάρα πολύ ταχύ για μένα και δεν άργησα να νοιώσω πολύ κουρασμένος, μόλις προσέχοντας που βρισκόμαστε ούτε και τίποτα' άλλο, φροντίζοντας μονάχα να βάζω το ένα πόδι μου μπροστά στο άλλο αρκετά γρήγορα ώστε να παρακολουθώ το βήμα του ταγματάρχη. Σταθήκαμε σ' ένα χωριό, (Μεταμόρφωση) έρημο και θεοσκότεινο τη νυχτερινή εκείνη ώρα και δροσιστήκαμε σε μια κρήνη πίνοντας από το παγωμένο της νερό.

Έπειτα ξεκινήσαμε πάλι. Δεν είχα συνείδηση ούτε πόση ώρα περπατούσαμε ούτε πόση απόσταση διατρέξαμε. Για μένα το βάδισμα ήταν ζήτημα να κρατήσω δυνάμεις για τον υπόλοιπο δρόμο, ώστε να μπορώ να παρακολουθώ τους άλλους. Όταν φθάσαμε στον Αϊ Νικόλα ήμουν τυφλός, κουφός, βουβός από την κούραση. Όταν σταματήσαμε, κάθισα χάμω πλάι στο δρόμο, τρισμακάριος που δεν ήμουν αναγκασμένος πια να περπατώ.

Δεν θυμόμουν πόση ώρα έμεινα πεσμένος έτσι, ήταν ακόμη σκοτεινά όταν με ξύπνησαν για να μου πουν πώς πρόκειται πάλι να ξεκινήσουμε. Αυτή τη φορά με θάρκα.. Δύο θάρκες με κουπιά ήταν αραγμένες πλάι σ' έναν μακρύ μόλο. Μπήκαμε στις θάρκες και μόλις κάθισα, με ξαναπήρε ο ύπνος.

Δε θυμούμαι πολλά από τούτη τη διαδρομή. Τις μια ή δύο φορές πού ξύπνησα, τ' αστέρια τρεμόφεγγαν στον ουρανό και τα κουπιά έτριζαν πάνω στους σκαρμούς και πλατάγιζαν μες' στη θάλασσα.

Την αυγή βρισκόμασταν κοντά σε μια βραχιασμένη ακρογιαλιά, με τα βράχια να υψώνονται απότομα κατευθείαν πάνω από το νερό. Πουθενά δε φαινόταν ίχνος ανθρώπινης κατοικίας. Τραβούσαμε ίσια κάτω, πλάι στη μακριά γλώσσα της χερσονήσου Σιθωνίας. Με ξαναπήρε ο ύπνος.

Τέλος, φθάσαμε, στον προορισμό μας. Η χερσόνησος έχει ένα μικρούτσικο νησάκι στη νότια άκρη της. Το νησάκι χωρίζεται από τη στεριά μ' έναν στενό λαιμό πού είναι διαβατός εκτός όταν φυσά δυνατός άνεμος και τον σκεπάζουν τα κύματα. Έδώ ήταν το μέρος πού θα κρυβόμασταν. Από δω θα μας έπαιρνε το καϊκι.,

Ξεμπαρκάραμε πάνω στον αμμουδερό λαιμό και προχωρήσαμε κατευθείαν στο ρουμάνι. Οι θάρκες έφυγαν για να ξαναγυρίσουν στον Αϊ - Νικόλα. Ο Μέμνης κι εγώ διαλέξαμε ένα μέρος πού το σύθαμνο ήταν πυκνό και καθίσαμε, εκεί μέσα.

Η υπόλοιπη μέρα πέρασε αρκετά ήρεμη. Γίνηκε μια σύντομη αναστάτωση όταν μας πληροφόρησαν πώς μια γερμανική περίπολος έρχεται προς το μέρος μας, αλλά αποδείχτηκε πώς είχε γίνει λάθος. Ήταν μονάχα δύο ακίνδυνοι ψαράδες και πέρασαν χωρίς καν να μας δουν.

Σαν βράδιασε, βγήκαμε από τον κρυψώνα μας και ξεγλιστρήσαμε ανά δύο ή ανά τρεις ως ένα μοναχικό σπιτάκι, πάνω στο νησί. Χωθήκαμε μέσα και μας υποδέχτηκε ο ιδιοκτήτης, ένας γεροντάκος πού είχε κάποια συγγένεια με τον Αγαπητό. Σ' αυτόν εδώ τον τόπο θαρρείς πώς όλοι συγγενεύουν μεταξύ τους.

Εικοσιένα αξιωματικοί στοιβαγμένοι σ' ένα δωματιάκι που το φώτιζε ή τρεμουλιαστή φλόγα μιας λάμπας του λαδιού. Μας έφεραν ψωμί κι ελιές. Ευγνωμονούσαμε που βρέθηκα. Έπειτα ετοιμαστήκαμε να κοιμηθούμε όπου βρισκόμασταν. Το δωμάτιο γέμισε κορμιά ξαπλωμένα κατάχαμα. Ο Μέμνης έφερε δύο στρώματα, ένα για μένα κι' ένα για τον ταγματάρχη, κι εκείνος κοιμήθηκε στο πάτωμα.

Το άλλο πρωί, γυρίσαμε στον κρυψώνα μας μέσα στο σύθαμνο για να μείνουμε όσο ήταν μέρα. Ή ανάπαυση μας ξεκούρασε πολύ και άρχισα να 'χω κρίσεις ανυπομονησίας. Ανακάλυφα πώς περίμεναν πώς το καϊκι θα 'ρχότανε κιόλα χθες να τούς πάρει και όλοι ανησυχούσαν μήπως του έτυχε τίποτα.

Πήγα μόνος μου παράμερα για να συγκεντρώσω τις σκέψεις μου και ν' αποκτήσει πάλι το πνεύμα μου τη διαύγειά του και απαλλάχτηκα από κάθε ανυπομονησία και ανησυχία. Ήμουν προετοιμασμένος για όλα.

Ακόμη και για την πιθανότητα πώς θα γύριζα όλο το δρόμο πίσω στον Αϊ Νικόλα κι ακόμη πέρα αν αυτό ήταν το σχέδιο της θείας Πρόνοιας. Αλλά είχα το συναίσθημα πώς τωρινό μου καθήκον ήταν να περιμένω να δώ τί θα συμβεί και να ασχοληθώ προπάντων να γίνομε καλοί φίλοι με τούς Έλληνες συναδέλφους μου.

Πήγα να βρω τον Μέμνη. Το κέφι του είχε κάπως επηρεαστεί από την καχυστερήση. Σε λίγο όμως γελούσαμε μαζί και μαζέψαμε κι άλλους γύρω μας. Η κουβέντα χαλάρωσε την ένταση.

Λίγο πριν σκοτεινιάσει, ξεχωρίσαμε από μακριά ένα μικρό καΐκι να 'ρχεται από το δυτικά προς το εδώ. Οι εικασίες έπαιρναν κι έδιναν όσο πλησίαζε. Μόνο αφού άραξε, βεβαιωθήκαμε πώς ήταν το δικό μας. Ο ταγματάρχης κατέθηκε να μιλήσει με τον καπετάνιο κι εμείς μείναμε κρυμμένοι. Γύρισε πίσω και μάς ανάγγειλε πώς θα μπαρκάραμε αφού σκοτείνιαζε. Οι άλλοι, με δύο μέρες πού περιμέναν, ήταν σε μεγάλη διέγερση. Απορούσα με τη δική μου ηρεμία. Ήμουν βέβαια ευχαριστημένος, αλλά χωρίς υπερβολές. Είχα μάθει να μην προεξοφλώ στο ακέραιο τα σχέδιά μου για το μέλλον.

Αφού σκοτείνιασε, κατεβήκαμε στην παραλία και μπαρκάραμε. Το καΐκι ήταν μικρό, μια ψαροπούλα ως είκοσι πόδια μάκρος. Εκτός απ' τα πανιά, είχε και μια μικρή πετρελαιομηχανή. Ο καπετάνιος είχε τραχιά γένια και ήταν αλλήθωρος, δε μ' άρεσε το ύφος του.

Τέλος στοιβαχτήκαμε και οι εικοσιένα μας κάτω στο αμπάρι τόσο σφιχτά που και μια γάτα δύσκολα θα χωρούσε. Σαλπάρουμε και η μηχανή άρχισε να δουλεύει κλωτσώντας με θόρυβο αναδίνοντας δηλητηριώδεις αναθυμιάσεις από ακάθαρτο πετρέλαιο. Είχαμε πρίμα τον άνεμο και πηγαίναμε και με σηκωμένα πανιά και με μηχανή. Με πληροφόρησαν πως βάλαμε πλώρη για το Άγιο Όρος. Θα πατούσαμε τουλάχιστον το πόδι μας στο ιερό βουνό...»⁸

1.9 Το δίκτυο Αγαπητού

Η ομάδα Αγαπητού που δρούσε στην περιοχή της Ορμυλίας και του Βατοπεδίου απαρτιζόταν από τους τρεις αδελφούς , Αναστάσιο, Γιάννη, και Γιώργο Ιωαννίδη, τον Αναστάσιο Αβρ. Αλεκτορίδη, τον Μιχάλη Αναστ. Αλεκτορίδη, (κουινιάδο του Γιάννη Ιωαννίδη), τον Αλέκο Χρ. Μαρδά, τον Βασίλειο Τούρτογλου από τη Μεταμόρφωση, και τον Αγαπητό Αγαπητό αδερφό του Αγγελάκη. Το μεγάλο βάρος όμως της σχεδόν καθημερινής φροντίδας για την σίτιση έπεφτε στις γυναίκες του Βατοπεδίου και ειδικά στην Ιερισιώ του Γιάννη Ιωαννίδη και στη Μαρία του Αναστάση. Επίσης βοηθούσαν με όποιο τρόπο μπορούσαν και οι κάτοικοι των τριών χωριών Ορμυλίας, Βατοπεδίου και Μεταμόρφωσης

Το δίκτυο συμπλήρωναν αγωνιστές από τον Άγιο Νικόλαο και τη Νικήτη.

Ο κόλπος Δημήτρακας όπως φαίνεται σήμερα από αεροφωτογραφία. Το βέλος στο μέσον δείχνει τη θέση που είναι ακόμα και σήμερα το σπιτάκι του Μιλτιάδη Παθήτη από το οποίο γινόταν οι φυγαδεύσεις των συμμάχων προς την Τουρκία και κατόπιν στη Μέση Ανατολή. Τα βέλος στο δεξιό άκρο δείχνει την κατεύθυνση προς τον Όρμο της Παναγιάς και το άλλο προς τη Βουρβουρού. (φωτο: Αρχείο Σμάγα Ιωάννη)

Ο Άγγελος Αγαπητός στο σύγγραμμά του « Σκέψεις και εντυπώσεις από τον Ελληνικό Αγώνα» σε κάποιο σημείο αναφέρει:

«...τέτοια αποστολή έγινε από τον συναγωνιστή ταγματάρχη Κώστα με μέσα δικά μας. Μεμονωμένοι έφυγαν αρκετοί, αρχίσαμε συστηματικά να παίρνουμε οργανωτική θέση σ' όλα τα ζητήματα της παθητικής Αντίστασης και με προοπτική την αντιμετώπιση της ενεργού Αντίστασης.

Εξαναγκάσαμε πλοιάρχους που μετέφεραν λάδια από τα νησιά κρυφά ...να παίρνουν και από κανέναν διωκόμενο για τη Μ. Ανατολή.

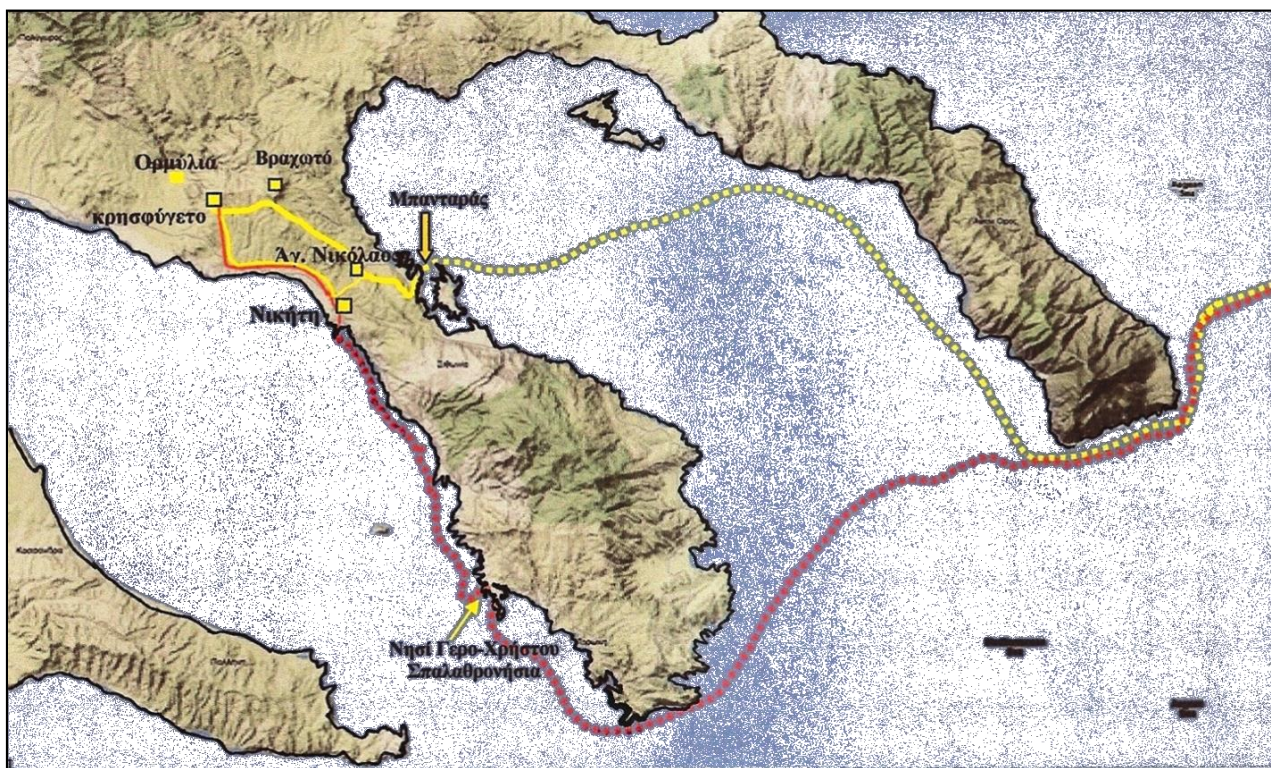
Αυτό άρχισε να γίνεται παρ' όλες τις δυσκολίες που αντιμετωπίζαμε απ' αυτή την υπόθεση, και από τη σύλληψη ενός πλοιαρίου είχαμε και τα πρώτα 4 θύματα στον Αγ. Νικόλαο (Σπ. Κατσαούνης γιατρός, ο Άγγελος Παπαλεξίου Γραμ. Κοινότητας, Χούχλιας Γεώργιος και Τσιάρας Παύλος που εκτελέστηκαν στη Μύρινα της Λήμνου,) χωρίς όμως άλλες συνέπειες και χωρίς ως το τέλος να προδοθεί ή να ανακαλυφθεί μια ενέργεια οργανωτική.⁹

Μαθαίναμε ότι στη Δυτ. Μακεδονία και Παλ. Ελλάδα άρχισαν να αναφαινονται αντάρτικα και ότι από τα νησιά έφευγαν πολλοί για τη Μ. Ανατολή. Εμείς στην επαρχία τίποτα. Την εποχή εκείνη δεν βρίσκαμε ορθό ακόμα να πιάσουμε τα βουνά. Δεν ήταν άλλωστε πρόσφορο το έδαφος για σαμποτάζ κλπ. Ως τόσο εξακολουθούσαμε να παρακολουθούμε την κατάσταση από κοντά και προχωρούσαμε σταθερά και ομαλά στην ενεργό αντίσταση...»

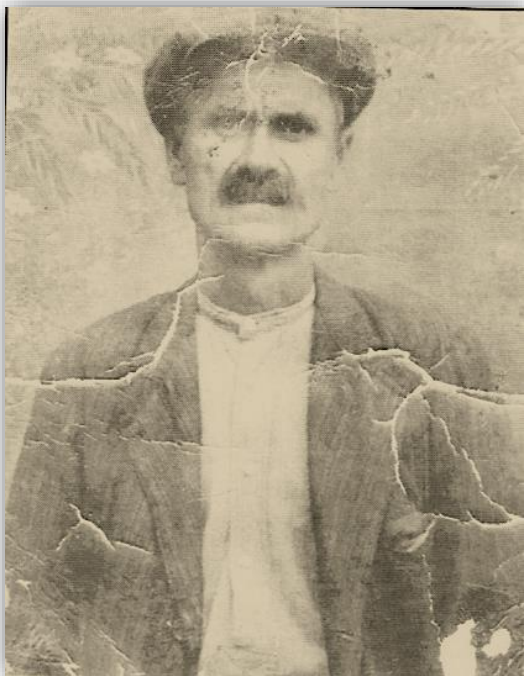
Την 1η Σεπτέμβρη 1942. έγινε η πρώτη επικοινωνία του με τη Μέση Ανατολή, μέσω των Αγγλικών Υπηρεσιών Σμύρνης και σε λίγες μέρες, εγκαταστάθηκε, με δική του ουσιαστική βοήθεια, δίκτυο πληροφοριών με ασύρματο, στη Θεσσαλονίκη, από Χαλκιδικιώτες, που διέμεναν εκεί, και το οποίο αργότερα, πήρε το όνομα «ΖΕΥΣ».

«...Την 1 Σεπτεμβρίου είχαμε την πρώτη επικοινωνία με τη Μ. Ανατολή μέσω των Αγγλικών υπηρεσιών Σμύρνης και τα πρώτα χρήματα (31 λίρες και 1000 δολάρια) για να εξακολουθήσουμε τις προσπάθειες μας φυγάδευσης Άγγλων και εγκαταστήσαμε ένα πομπό στη Θεσσαλονίκη, δηλ. τον επί κεφαλής πράκτορα, και τον ασυρματιστή με τον πομπό για στρατιωτικές πληροφορίες και κατασκοπεία.

Μόλις αποβιβάστηκαν στην Παναγία Αγ. Νικολάου, ή χωροφυλακή συνέλαβε τον ασυρματιστή για ύποπτο και με Έκθεση στη Διοίκηση ζητούσε να παραδοθεί στους Γερμανούς.

Επεμβήκαμε και παρακολουθήσαμε τον ασυρματιστή ως τον Πολύγυρο όπου φανερά από τον πρόεδρο του δικαστηρίου ζητήσαμε, την αποφυλάκιση του, γιατί εκτός της άλλης κατηγορίας είχε και την παράβαση διάταξης που δεν επέτρεπε να έχει κανείς περισσότερες από 50 χιλιάδες απάνω του κι' αυτός βρέθηκε με 500000. Για να μη παραπεμφθεί στους Γερμανούς, δια προσωπικών, φίλων μας, πετύχαμε την απαλλαγή του με μια μικρή αβαρία 100.000 δραχμών παλιάς έκδοσης που κράτησε ο Διοικητής Χωροφυλακής Πολυγύρου...»

Ο Παθήτης Μιλτιάδης από τον Άγιο Νικόλαο που βοήθησε στη διαφυγή πολλών αποκομμένων συμμάχων στρατιωτών διαθέτοντας το σπίτι του στο Μπανταρά, στον κόλπο Δημήτρακα

Ο δρόμος της διαφυγής των συμμάχων συνήθως, περνούσε δίπλα από το Βραχωτό ή δίπλα από τη Νικήτη με πορεία προς τον Άγιο Νικόλαο και κατάληγε στην τοποθεσία Μπανταράς στον κόλπο Δημήτρακα μετά τον όρμο Παναγίας, (κίτρινη διαδρομή).

Εκεί με τη βοήθεια και τη συνεργασία του Παθήτη Μιλτιάδη που είχε και μια καλύβα στο κτήμα του στον Μπανταρά, κρύβονταν και φυγαδεύονταν προς το Άγιο όρος και τη Λήμνο και από κει προς την Τένεδο και τη Σμύρνη, της Τουρκίας που ήταν τυπικά ουδέτερη στο πόλεμο, οι δραπέτες συμμαχικοί στρατιώτες, με καΐκια, αλλά και με υποβρύχια που έφταναν εκεί ή στο κόλπο του κρυφτού στη νήσο Διάπορο.

Άλλη μια διαδρομή προς την ελευθερία περισσότερο σπάνια όμως λόγω του μεγάλου κινδύνου εντοπισμού, ήταν η πορεία προς τη Νικήτη και τα νησιά του Γέρο - Χρήστου (κόκκινη διαδρομή) και η επιβίβαση σε καΐκια με προορισμό το Άγιο Όρος, τη Λήμνο και κατόπιν την Μικρά Ασία, και από εκεί στο Κάιρο.

¹⁰Πρέπει από τον Μπανταρά να έφυγαν γύρω στους 450 Νεοζηλανδοί, Αυστραλοί, Άγγλοι, Κύπριοι και Έλληνες. Ένας από τους πιο τολμηρούς καπετάνιους, που έκανε τα περισσότερα ταξίδια, ήταν ο καπετάν Γιάννης ο Χιώτης.

Έφθανε νύχτα στον Μπανταρά και κρυβόταν όλη τη μέρα. Το ηλιοβασίλεμα, όταν οι τρεις καταδιώξεις του Κωφού, τότε ξεκινούσε φορτωμένος με ξένους στρατιώτες ή Έλληνες εθελοντές.

Έπρεπε το ξημέρωμα να τον βρει μακριά απ' το Σιγγιπικό και το Αγ. Όρος. Περνούσε κοντά στη Μυτιλήνη κι από κει έφτανε στην παραλιακή πόλη Τζεσμέ της Μικράς Ασίας. Εκεί τους κακοποιούσαν εικονικά σαν πρόσφυγες, για να μην αντιληφθούν τίποτε οι Γερμανοί που «εν ειδη σύμμαχοι» των Τούρκων βρίσκονταν μέσα στην Τουρκία. Τους κρατούσαν προσωρινά σε στρατόπεδα προσφύγων, αλλά πολύ σύντομα έπαιρναν το δρόμο προς την Αίγυπτο.

Συνήθως οι Έλληνες αντιστασιακοί που έφευγαν για τη Μέση Ανατολή προέρχονταν από φιλο-Αγγλικές αντιστασιακές οργανώσεις, και τραβούσαν προς την Αίγυπτο, όπου είχαν μεταφερθεί ο βασιλιάς και η κυβέρνηση. Ανάμεσά τους όμως υπήρχαν και πολλοί που ήταν μέλη του ΕΑΜ και υπηρετούσαν στον ΕΛΑΣ.

1.10 Στη Μέση Ανατολή

Η δραστηριότητα όμως αυτή του Αγαπητού δημιουργούσε υποψίες. Στο τέλος του Οκτώβρη του 1942, οι Γερμανοί επιχείρησαν να τον συλλάβουν. Τους ξέφυγε. Κρύφτηκε στο βουνό και στα τέλη Νοέμβρη, διέφυγε στη Σμύρνη κι από κει στο Κάιρο.

Χαρακτηριστικά αναφέρει στα απομνημονεύματά του.

«...Υστερα απ' όλα αυτά επόμενο ήταν η Γκεστάμπο να υποψιαστεί ότι όλες οι δουλειές γίνονταν απ' τη Χαλκιδική. Στο τέλος του Οκτώβρη ήρθαν να με συλλάβουν. Τους ξέφυγα. Τέλη Νοεμβρίου και με το δίκτυο επικοινωνίας που είχαμε οργανώσει, έφυγα για την Τουρκία....»

Στις αρχές του 1943, οι Αγγλικές Υπηρεσίες της Σμύρνης εξακολουθούσαν ν' αξιοποιούν και τις πληροφορίες του και τα δίκτυα επικοινωνίας Χαλκιδικής και Θεσσαλονίκης, για φυγαδεύσεις, χωρίς να υπάρχουν μέχρι αυτή την εποχή, προδοσίες, καταστροφές, γκρίνιες κι αντιθέσεις.

«...Όταν Έφτασα στη Σμύρνη ή πρώτη μου δουλειά ήταν να γνωρίσω τα Αγγλικά γραφεία, με τα οποία συνεργασθήκαμε στη Χαλκιδική και στη Θεσσαλονίκη. Η εντύπωση μου ήταν πενιχρά από τη πρώτη στιγμή. Αντίκρισα πρώτα το Γονατά, πού τον νόμιζα για υποπρόξενο ή αποσπασμένο από την ελληνική Κυβέρνηση στις αγγλικές υπηρεσίες, α) γιατί αυτός έστελνε μηνύματα στους συναγωνιστές Χαλκιδικιώτες, και β) γιατί έτσι μας τον παρουσίαζαν όσοι έρχονταν απ' εκεί καπεταναίοι και αποστολές. Ενώ ήταν απλός υπάλληλος στη Αγγλική μυστική υπηρεσία και ταυτόχρονα πράκτορας της μοναρχοφασιστικής κλίμας του Καΐρου δηλ. της Μυστικής Αγγλοελληνικής Υπηρεσίας πού ανέφερα ότι διεύθυνε τα πάντα.

Με ζητήσανε διάφορες πληροφορίες και με περιποιήθηκαν κάτι καλλίτερα από μερικούς άλλους όχι

όμως και από γυναίκες ηθοποιούς και συζύγους η φιλενάδες αξιωματικών της παρέας. Αυτές έπαιρναν διαβατήριο κατ' ευθείαν για το Κάιρο και δε περνούσαν από καραντίνες στο Χαλέπ.

Αντί για πληροφορίες έκανα μια έκθεση για την κατάσταση στη Θεσσαλονίκη και Χαλκιδική (τέλη Νοέμβρη 1942). Μ' αυτή ζητούσα ορισμένα πράγματα για τις οργανώσεις και να επιστρέψω στην Ελλάδα, γιατί γι αυτό το σκοπό πήγα ως εκεί. Με το δίκτυο επικοινωνίας, που εμείς δημιουργήσαμε, το ταξίδι το βρήκα εύκολο.

Πήρα το δρόμο του Καΐρου, πού πέρασαν όλοι όσοι έφθασαν στη Μ. Ανατολή. Μου είπαν ότι θα πήγαινα συστημένος. Δεν το πολυπίστεψα και με μικρή περιπέτεια, με καραντίνες κλπ. κατόρθωσα να φθάσω στο Κάιρο, τη μια φορά ως δήθεν απεσταλμένος των αγγλικών υπηρεσιών, την άλλη σαν Έλληνας παλιός αξιωματικός πού ήμουνα κλπ.

Ομολογώ ότι εγώ έφθασα στο Κάιρο με τις λιγότερες φασαρίες και περιπέτειες. Όλοι οι άλλοι, πού δεν πήγαιναν με το πασαπόρτι των κλικών, τραβούσαν το διάβολο τους στην Τουρκία και τη Συρία. Πιο πολύ όμως στην Τουρκία, γιατί εκεί γινότανε του Κουτρούλη το πανηγύρι.

Από τη μια μεριά οι Τούρκοι, όσους πήγαιναν μόνοι τους από τα νησιά και με μέσα δικά τους, τους έφερναν δυσκολίες, πολλούς τους γύριζαν πίσω, μερικούς σκότωσαν και τους άλλους τους έστειλαν σε στρατόπεδα όπως στη Νίγηδη και αλλού. Οι ελληνικές υπηρεσίες επενέβαιναν. Είχαν και αρμόδιο ανώτερο αξιωματικό κοντά στη πρεσβεία για τη δουλειά αυτή χωρίς επιτυχία πολλές φορές. Το ξύλο πού έφαγαν μερικοί δικοί μας από τους Τουρκαλάδες, επειδή δεν εκτελούσαν τις διαταγές τους, δεν λογαριάζεται, ούτε οι άλλοι

εκβιασμοί κατά την αποβίβαση των Ελλήνων αυτών...»

Στη Μέση Ανατολή η δράση του στο πλευρό των αντιφασιστικών δυνάμεων της εποχής ήταν σημαντική. Στις αρχές του 1943 υπεδείχθη από τον στρατό δια μέσου της ΙΧ (9^{ης}) Βρετανικής Στρατιάς και του Ρούσσου, να συμπεριληφθεί στην κυβέρνηση Τσουδερού, την πρόταση όμως αυτή δεν την απεδέχθη.

Ο Αγγελάκης συνεχώς πίεζε τις Αγγλικές και τις Ελληνικές υπηρεσίες στο Κάιρο και έκανε προτάσεις για την καλύτερη λειτουργία του δικτύου στη Θεσσαλονίκη και στη Χαλκιδική, αλλά χωρίς αποτέλεσμα. Οι Άγγλοι έβλεπαν με καχυποψία και ήταν αρνητικοί στο σχεδιασμό και στην οργάνωση ομάδων αντίστασης στην Κατεχόμενη Ελλάδα, εάν αυτές τις οργανώσεις δεν τις έλεγχαν οι ίδιοι. Ο Αγγελάκης με την επιμονή του στις απόψεις του και στις ιδέες του δεν αποτελούσε την καλύτερη επιλογή για τα σχέδιά τους.

Παρ' όλα αυτά για τη μεγάλη του προσφορά, η Βρετανική Κυβέρνηση, στις 3 Μαρτίου 1943, του χάρισε χρυσό ρολόι με εγχάρκτη αφιέρωση στο πίσω μέρος του, που γράφει: «Στο λοχαγό Άγγελο Αγαπητό από την Κυβέρνηση της Αυτού Μεγαλειότητας σε αναγνώριση των ηρωικών υπηρεσιών στους Βρετανούς στρατιώτες, 3 Μαρτίου 1943».

Η κατάσταση που επικρατούσε στη Μέση Ανατολή

Μετά την ολοκληρωτική κατάληψη της Ελλάδας από τους χιτλερικούς άρχισαν να καταφθάνουν στην Αίγυπτο εκατοντάδες πολίτες, στρατιώτες και αξιωματικοί τόσο από το ηπειρωτικό όσο κι απ' το νησιωτικό μέρος της χώρας. Απ' αυτούς η κυβέρνηση Τσουδερού έκανε κλιμακωτή επιστράτευση δέκα ηλικιών.

Έτσι σιγά - σιγά συγκροτήθηκαν και βαθμιαία αναπτύχθηκαν οι Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις της Μέσης Ανατολής που έφθασαν τις 30.000 περίπου: 18.000 στο Πεζικό, 7.000 στο Ναυτικό και 4.000-5.000 στην Αεροπορία. Οι δυνάμεις αυτές υπήχθησαν στις αγγλικές δυνάμεις της Μέσης Ανατολής που είχαν αναλάβει την εκπαίδευση, τον εφοδιασμό και τον εξοπλισμό τους.

Σκοπός των Άγγλων και της ελληνικής κυβέρνησης δεν ήταν να χρησιμοποιηθεί αυτός ο στρατός ενάντια στις δυνάμεις του Άξονα, αλλά, ως επί το πλείστον, να διαφυλαχθεί, να εκπαιδευτεί και να διαπαιδαγωγηθεί κατάλληλα με σκοπό να αξιοποιηθεί μετά την απελευθέρωση για να συντρίψει το ελληνικό εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα, να παλινρθώσει το αστικό καθεστώς και να εγκαθιδρύσει στην εξουσία την αγγλόδουλη οικονομικοπολιτική ολιγαρχία.

Η όλη προσπάθεια των Αγγλικών μυστικών υπηρεσιών και της Ελληνικής Κυβέρνησης (Τσουδερού) ήταν μια συνειδητή προσπάθεια υπονόμευσης του Ε.Α.Μ. με τη δημιουργία αντίπαλων οργανώσεων

Το χρυσό ρολόι του Αγαπητού (Αρχείο Πατσιούρα Νικηφόρου)

(Π.Α.Ο. κλπ.), με πολιτικές ραδιουργίες και ίντριγκες, ξοδεύοντας, χωρίς φειδώ, τεράστια ποσά σε λίρες, για τους δικούς τους σκοπούς. Και ήθελαν πειθήνια όργανα τους γι' αυτό. Ο αγνός πατριώτης Αγγελάκης Αγαπητός δεν τους έκανε.

Ζήτησε να επιστρέψει στη Χαλκιδική, για να συνεχίσει τον αγώνα. Οι Άγγλοι δέχτηκαν στην αρχή. Αποφάσισαν να στείλουν μαζί του και τον ταγματάρχη Ι. Κώνστα, σαν στρατιωτικό διοικητή. Έτσι από το Κάιρο, έφτασε στη Σμύρνη κι άρχισε τις ετοιμασίες. Ο καιρός περνούσε όμως, και το ταξίδι της επιστροφής όλο και αναβάλλονταν, δεν πραγματοποιούνταν. Μάταια επανέρχονταν, με συνεχή υπομνήματα του, τόσο προς την Ελληνική Κυβέρνηση, όσο και στις Αγγλικές υπηρεσίες. Δεν ικανοποιούνταν το αίτημα του. Διαφορετικά ήταν τα σχέδια των Άγγλων τώρα.¹¹

Ο Άγγελος Αγαπητός στην Αίγυπτο το 1943 με φόντο τις πυραμίδες του Καΐρου (Αρχείο Φ. Αγαπητού)

1.11 Το Κίνημα της Μέσης Ανατολής

Οι ενέργειες αυτές των Άγγλων, από τη μια μεριά, και της Ελληνικής Κυβέρνησης, από την άλλη, δημιούργησαν αναβρασμό στον Ελληνικό στρατό της Μέσης Ανατολής, που έβλεπε ότι γίνεται προσπάθεια να χρησιμοποιηθεί για άλλους σκοπούς και όχι για την μάχη κατά των Γερμανών..

Η αντίστροφη μέτρηση για το κίνημα της Μέσης Ανατολής άρχισε τον Ιούλη του 1943, όταν με μια καλοστημένη προβοκάτσια οι Εγγλέζοι, συνεπικουρούμενοι από την ντόπια αντίδραση, διέλυσαν τη ΙΙ^η ταξιαρχία των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, η οποία στη μάχη του Ελ Αλαμίν μαζί με την Ι^η έγραψε σελίδες δόξας και ηρωισμού μπροστά στα μάτια των συμμάχων.

Το γεγονός αυτό εξόργισε τους Έλληνες στρατιωτικούς και πολίτες και άρχισαν οι αντιδράσεις απέναντι στις ενέργειες αυτές των Άγγλων αλλά και απέναντι στην Κυβέρνηση, που αυτό βέβαια προκάλεσε και συμπεριφορές διχασμού γιατί υπήρχαν πολλοί που έφτασαν στο Κάιρο με τη μεσολάβηση και τις ενέργειες της κυβέρνησης και των άγγλων.

Τον Οκτώβρη του 1943, ο Αγγελάκης Αγαπητός υπέγραψε το καταστατικό της «Επιτροπής Συντονισμού Αγώνα (Ε.Σ.Α.)», που συγκροτήθηκε από πολίτες. Έγινε ένα από τα ηγετικά στελέχη της που ήταν:

- Άγγελος Αγαπητός, πρώην Βουλευτής Χαλκιδικής ,
- Περικλής Αργυρόπουλος, πρώην Υπουργός, και Βουλευτής Αθηνών, εκπρόσωπος του Ε.Δ.Ε.Σ.
- Ιωάννης Κοκοσαίος, Πολιτικός Μηχανικός, στέλεχος του Ε.Α.Μ. Βοιωτίας
- Νικόλαος Καραγιάννης, Γεν. Γραμματέας της Ναυτεργατικής Ένωσης (Τμήμα Μέσης Ανατολής)
- Ιωάννης Κώνστας, αντισυνταγματάρχης, σε αποστρατεία

- Βασίλης Νεφελούδης, πρώην Βουλευτής του Κ.Κ.Ε.,¹²
- Θ. Λευκίας, πρώην Βουλευτής, Μέλος της Παλλεσβιακής Επιτροπής του Ε.Α.Μ,

Η Ε.Σ.Α. ανάμεσα στα άλλα ζητούσε από την κυβέρνηση του Τσουδερού να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων έστω την τελευταία στιγμή και με τις ενέργειές της να αλλάξει κατεύθυνση, και να προχωρήσει στο σχηματισμό μιας κυβέρνησης Εθνικής ενότητας, που θα απολάμβανε της εμπιστοσύνης του μαχόμενου Έθνους εντός και εκτός Ελλάδας.

Στη συνάντηση της ΕΣΑ με τον Τσουδερό στην οποία ήταν παρών και ο Αγαπητός δεν βγήκε τίποτα συγκεκριμένο, ο Τσουδερός αρνήθηκε να κάνει κάποια δήλωση που θα έδινε λύση και προσπάθησε να κερδίσει χρόνο.

Στις 31 Μάρτη του 1944 μια επιτροπή 13 αξιωματικών απ' όλα τα Όπλα, πλην του Ναυτικού, μπήκε στην έπαυλη Ζάμαλεκ του Καΐρου, που στεγαζόταν η ελληνική κυβέρνηση, και συναντήθηκε με τον πρωθυπουργό Εμμ. Τσουδερό. Ως εκπρόσωπος των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων Μέσης Ανατολής η επιτροπή παρέδωσε στον πρωθυπουργό ψήφισμα, το οποίο κατέληγε ως εξής:

«Η ημετέρα Επιτροπή διερμηνεύουσα τέλος την θέλησιν των Ενόπλων Δυνάμεων Μέσης Ανατολής, την απορρέουσαν εξ αυτής ταύτης της θελήσεως όλων των Δυνάμεων του Έθνους, προσκαλεί την Βασιλικήν Κυβέρνησιν Καΐρου και τους αποτελούντας αυτήν Υπουργούς όπως αιρόμενοι εις το ύψος των Εθνικών αναγκών, συντελέσωσι, εντός του ταχυτάτου δυνατού χρονικού ορίου, εις ενοποίησιν των Εθνικών Δυνάμεων και τον σχηματισμόν Κυβερνήσεως αντιπροσωπευούσης τον αγωνιζόμενον λαόν, με βάσιν την Πολιτικήν Επιτροπήν Εθνικής Απελευθερώσεως "ΠΕΕΑ" και μη θελήσωσι να φέρωσι τας βαρυτάτας ευθύνας του εμφυλίου σπαραγμού.

Το παρόν δεν αποτελεί μόνον έκκλησιν των Ενόπλων Δυνάμεων προς υμάς, αλλά συγχρόνως και τον χωρισμόν των ευθυνών εις τυχόν ασύμφορον ενέργειάν σας».

Ο Τσουδερός εμφανίστηκε συγκαταβατικός, αλλά πριν δεχτεί την επιτροπή είχε ζητήσει ενίσχυση της φρουράς του Προεδρικού Μεγάρου. Στα μέλη της επιτροπής συνέστησε μετριοπάθεια, αλλά μόλις έφυγαν διέταξε τη σύλληψη τους, κατορθώνοντας να συλλάβει μερικούς, ενώ οι υπόλοιποι πέρασαν στην παρανομία.

Έτσι άρχισαν τα γεγονότα της Μέσης Ανατολής που, με την ωμή βρετανική επέμβαση, είχαν τραγική κατάληξη για το εκεί αντιστασιακό ελληνικό κίνημα και τις Ένοπλες Δυνάμεις, προοιωνίζοντας αυτό που έμελλε να συμβεί μέσα στην Ελλάδα λίγους μήνες αργότερα.

Το ψήφισμα, για το οποίο μιλήσαμε στην αρχή, που παρέδωσε στον Τσουδερό η Επιτροπή Εθνικής Ενότητας Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων Μέσης Ανατολής, συζητήθηκε σε όλες τις στρατιωτικές μονάδες και υπογράφηκε από το 90-95% των στρατιωτών, των ναυτών, των σημηνιτών, αλλά και από πολλούς αξιωματικούς. Είχε, μάλιστα, τέτοια απήχηση, που ο αρχηγός του στόλου υποναύαρχος Κ. Αλεξανδρής εξέδωσε στο ίδιο πνεύμα ημερήσια διαταγή στις 3/4/1944, ενώ ο Τσουδερός υποχρεώθηκε την ίδια μέρα να υποβάλει την παραίτησή του.

Ο Αγγελάκης που είχε διαφύγει την σύλληψη, ήταν μέλος της αντιπροσωπίας που συναντήθηκε στις 4/4/1944 με τον Σοφοκλή Βενιζέλο και του ζήτησε να αναλάβει την πρωθυπουργία σε συνεργασία με την ΠΕΕΑ.

Ο Βρετανός πρωθυπουργός όμως επεμβαίνει παντού. Ακόμη και στις λεπτομέρειες. Δε διστάζει, για παράδειγμα, να διατάξει τον Τσουδερό να πάρει πίσω την παραίτησή του, αλλά και να τον αντικαταστήσει με τον Σ. Βενιζέλο λίγες μέρες αργότερα, όταν κρίνει πως ο χρόνος είναι κατάλληλος.

Στις 5/4/1944 ο Σοφοκλής Βενιζέλος σε επιστολή που απευθύνεται προς τους Άγγελο Αγαπητό, Μιχ. Βαλτικό, Βασ. Νεφελούδη και Λευκία, τονίζει ότι συμφωνεί με τις απόψεις της επιτροπής και ελπίζει ότι ο Τσουδερός θα συμφωνήσει για το σχηματισμό μιας κυβέρνησης Εθνικής ενότητας με αρχηγό τον ίδιο. (Βενιζέλο) Στην πραγματικότητα όμως οι δηλώσεις αυτές ήταν στάχτη στα μάτια για να σταματήσουν οι αντιδράσεις και να δοθεί χρόνος στους Άγγλους να αρχίσουν την ίδια μέρα αθρόες συλλήψεις και διώξεις μελών πολιτικών οργανώσεων.

Ταυτόχρονα ζήτησαν και τον αφοπλισμό της ΙΙ^{ης} ταξιαρχίας, αλλά συνάντησαν καθολική αντίδραση από τους αξιωματικούς και τους Οπλίτες. Οι Άγγλοι πολιόρκησαν την ταξιαρχία κόβοντας τον ανεφοδιασμό της, όπως επίσης κύκλωσαν και τα Ελληνικά πολεμικά καράβια στα λιμάνια της Αλεξάνδρειας και του πορτ- Σάιθ, κάνοντας γνωστό ότι αν δεν παραδώσουν τα όπλα μέσα σε 24 ώρες θα τους συντρίψουν με βομβαρδισμούς.

Η ΙΙ^η ταξιαρχία έδωσε προκήρυξη που αξίζει να την αναφέρουμε γιατί δείχνει όλη την ένταση και την κρισιμότητα των στιγμών λίγο πριν την έναρξη ενός παράλογου πολέμου μεταξύ «συμμάχων».

«..ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ

Εδώ και μια βδομάδα τώρα στο στρατόπεδο μας γίνεται ένα θαύμα . Ένα θαύμα πού δείχνει το μεγαλείο της ψυχής του Έλληνα . Ο Έλληνας που πολεμάει και προτίμησε το θάνατο από την ατίμωση.

Εμείς οι μαχητές της Αλβανίας, της Μακεδονίας της Κρήτης του Ελ Αλαμείν διαταχθήκαμε ύστερα από εισήγηση της δρακός των γνωστών μας και γνωστών σας Ελληνικής υπηκοότητας προδοτών, και από έλλειψη κατανόησης από μερικούς συμμάχους Αξιωματικούς διαταχθήκαμε να καταθέσουμε εδώ στη συμμαχική γη τα όπλα μας, αυτά πού στεφανώσαμε με αθάνατη δόξα και δεν τα καταθέσαμε ούτε στους εχθρούς μας.

Εμείς εδώ πήραμε την απόφαση λοιπόν να μη σας ατιμάσουμε και να φανούμε ότι είμαστε Έλληνες πρώτο, και μετά αντάξιοι των Ελλήνων, στρατιώτες που ξέρουν να πεθαίνουν με το όπλο τους.

Έξη ημέρες κόπηκε κάθε εφοδιασμός. Αυτό δεν μας πειράζει την απόφαση μας, μάλλον μας ευχαριστεί πού μας δίδεται η τιμή να ζούμε όπως οι συμπολεμιστές μας στα ελεύθερα βουνά της πατρίδας μας. Στα ελεύθερα βουνά της Ελλάδος. Είμαστε ελεύθερο "Έθνος και πρέπει να έχουμε Διοίκηση που να αντιπροσωπεύει όλο το λαό, πρέπει να έχουμε λευτεριά και ν' απαλλαγούμε από τη μαύρη μαφία.

Καλούμε τους αντιπροσώπους του λαού να συνεννοηθούν με την επιτροπή Εθνικής Ενότητας των Ενόπλων δυνάμεων της Μ. Ανατολής. Εάν δεν μας δοθεί το δικαίωμα αυτό, ζητάμε σαν ελεύθεροι Έλληνες να πολεμήσουμε οπουδήποτε τώρα αμέσως στο πλησιέστερο Βαλκανικό μέτωπο.

Αλλιώς αν μείνουμε εδώ και δεν μας ξαναδείτε, πέστε σ' όλους τους Έλληνες πως πεθάναμε εδώ για την πραγματική ελευθερία της Ελλάδας...»

12-4-1944

Μπροστά σ' αυτή την αντίσταση οι Εγγλέζοι αναγκάστηκαν να κάνουν διαπραγματεύσεις δεχόμενοι τις παρακάτω προτάσεις.

1. Όλα τα ένοπλα τμήματα θα αναγνωρίζονταν από το Αγγλικό στρατηγείο Μ. Ανατολής σαν απελευθερωτικός στρατός του ΕΛΑΣ και οι ναύτες του ΕΛΑΝ
2. Να μη γίνει καμιά δίωξη των αντιφασιστών οπλιτών.
3. Να χρησιμοποιηθούν πάλι για τον πόλεμο.

Έτσι παραδόθηκαν όλοι. Δεν κρατήθηκε όμως καμιά συμφωνία και υπόσχεση . Μόλις παραδόθηκαν τα όπλα και τα καράβια, πήραν όλοι το δρόμο για τα στρατόπεδα συγκέντρωσης , χειρότερα και από αιχμάλωτοι πολέμου.

Τελικά ο εγγλέζικος ιμπεριαλισμός πέτυχε στα σχέδιά του να διαλύσει τις Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις της Μέσης Ανατολής. Περίπου 20.000 οπλίτες και αξιωματικοί του στρατού, της αεροπορίας και του ναυτικού κλείστηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης στις ερήμους της Λιβύης και της Ερυθραίας και υπέστησαν πλήθος βασανιστηρίων για να καμφθεί το ηθικό τους, να υποχωρήσουν και να προδώσουν τα ιδανικά τους.

Ο Αγγελάκης, όπως ήταν φυσικό, που πήρε ενεργό μέρος και ήταν ένα από τα ηγετικά στελέχη του Κινήματος της Μέσης Ανατολής τον Απρίλη 1944, ακολούθησε την μοίρα των υπολοίπων.

Για τη συμμετοχή του στο κίνημα διαγράφηκε από τους καταλόγους των αξιωματικών με τη με αριθ. Πρωτ. Ε.Π. 18886/711/29-8-44. Πιάστηκε και κλείστηκε στα «σύρματα» του στρατοπέδου «Καμπρίτ» της Αιγύπτου μέχρι το Νοέμβριο του 1945.

Συγκρατούμενοι του Αγγελου Αγαπητού στα σύρματα του στρατοπέδου Καμπρίτ της Αιγύπτου.

Για την κατάσταση που επικρατούσε τότε αναφέρει χαρακτηριστικά στο βιβλίο που έγραψε κατά τη διάρκεια της κράτησής του στα σύρματα της Μέσης Ανατολής.

«Από τον αγώνα αυτόν θα διατυπώσω μερικές σκόρπιες σκέψεις και εντυπώσεις όπως τις ένοιωσα σαν ένας απλός αγωνιστής και όχι βλέποντας τα διάφορα γεγονότα από τη σκοπιά της παλιάς κοινωνικής θέσης μου ή της πολιτικής σκοπιμότητας.

Κάτω από τις συνθήκες πού γράφω, με στα Σύρματα της Μέσης Ανατολής κλεισμένος, χωρίς στοιχεία, γιατί όσα είχα, μου τα κατάσχεσαν στο Κάιρο οι αγγλικές και ελληνικές αρχές. Στη Γκεσταπίτικη σύλληψη μου στο Κάιρο σαν μέλος της Ε.Σ.Α. μου κατάσχεσαν οι αγγλικές

υπηρεσίας 12 αντίγραφα υπομνημάτων και εκθέσεων μου πού αφορούσαν την αντίσταση στη Θεσσαλονίκη και Χαλκιδική, ενάντια στην ΠΑΟ και στις αγγλικές υπηρεσίες και 52 άλλα ατομικά μου έγγραφα και αντίγραφα όλων των υπομνημάτων της Ε.Σ.Α. ...»

Στο βιβλίο του Παράλληλες θέσεις – Η πραγματική Ελλάδα στη Μ. Ανατολή με μια δόση πικρίας αναφέρει:

«...Οι υπηρεσίες μου στην πατρίδα και στο συμμαχικό αγώνα κατά την κατοχή, αδιάφορο αν είναι άγνωστες ή γνωστές, και η επίγνωση της θέσης μου σαν αγωνιστής, μου δίνουν το δικαίωμα και με υποχρεώνουν όχι μονάχα να περιγράψω, αλλά και να κρίνω και να κατακρίνω και να κατηγορήσω διάφορα πράγματα και εθνικά εγκλήματα που έχουν διαπράξει στην Ελλάδα και στη Μ. Ανατολή, όλοι οι ιθύνοντες και πιο πολύ απ' όλους ο Σοφ. Βενιζέλος.

Όμως τώρα θα κάνω μια ανασκόπηση των γεγονότων που παρακολούθησα, προσωπική, όσο ανεξάρτητη και προσωπική υπήρξε η θέση μου στον Ελληνικό αγώνα από το 1940 ίσαμε τώρα, δηλαδή χωρίς ένταξη στα πολιτικά κόμματα και οργανώσεις...»

Στο μεταξύ στις αρχές Σεπτεμβρίου 1944 έγινε κυβέρνηση εθνικής ενότητας με πρόεδρο τον Γ. Παπανδρέου. Λίγο πριν την απελευθέρωση από τα σύρματα μέσα όλοι οι αγωνιστές ζητούσαν επανειλημμένα να πολεμήσουν πλάι στους αντάρτες, ή σ' όποιον άλλο τομέα των Βαλκανίων ήταν δυνατό. Μάταια όμως. Ο Άγγελος αναγκάζεται να στείλει ανοιχτή επιστολή στον πρόεδρο της κυβέρνησης που επισημαίνει:

**«...Αξιότιμον κ. Γ. Παπανδρέου
Πρόεδρον της Ελληνικής Κυβερνήσεως»**

«.. Καίτοι παρήλθε πλέον του μηνός αφ' ότου εσηματίσθει η Κυβέρνηση, η εις Μ. Ανατολήν κατάσταση παραμένει αμετάβλητος και νοσηρά ως αύτη εξελίχθη μετά την διάσκεψη του Λιβάνου, δηλ. το σύνολο των ενόπλων δυνάμεων να ευρίσκονται αιχμάλωτοι ή κρατούμενοι ή διωκόμενοι, μεταξύ των οποίων και ο υποφαινόμενος.

Η απελευθέρωση της Ελλάδας εν τω μεταξύ, άρχισε από από τας ανταρτικές ομάδας και οργανώσεις με πολλά θύματα, και εσείς όλως παραδόξως δεν χρησιμοποιείτε τους ανωτέρω μαχητάς οι οποίοι δι' αιτήσεων και υπομνημάτων διαδήλωσαν την επιθυμία να αγωνιστούν δια την ελευθερίαν της Πατρίδος.

Αλλά με ποιο δικαίωμα παρεμποδίζετε την εκπλήρωση του καθήκοντός μας προς την Πατρίδα; Καθ' ημάς, ουχί μόνον δικαίωμα δεν έχετε αλλά και ευθύνην

1) δια την μη τήρηση της υπόσχεσής σας ότι θα επιδιωχθεί άμεσα η ανασύνταξη κλπ.

2) δια την διάλυσιν και μη ανασυγκρότησιν του στρατού και του στόλου,

3) δια την δίωξιν δια των γνωστών αυθαιρέτων μέσων του πλείστου των μαχητών της Μ. Ανατολής, και παραγνώρισιν του δικαιώματος τούτων να εκφράζουν τις απόψεις τους επι ζητημάτων Εθνικής ενότητας που και σεις διατείνεστε ότι αποτελούν την βάση της πολιτικής σας...»

*Στρατόπ. Καμπρίτ
5-10-1944*

**Μετα τιμής
Άγγελος Αγαπητός**

Στις 9- 11-1944 η Ελλάδα επίσημα απελευθερώνεται από τους Γερμανούς. Παρ' όλα αυτά 15000 μαχητές εξακολουθούν να σαπίζουν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και να εμποδίζονται να παλιννοστήσουν.

Με τον ερχομό του στην Ελλάδα, στις αρχές του 1946, ο Άγγελος Αγαπητός δραστηριοποιήθηκε μέσα από τις γραμμές του Ε.Α.Μ., του οποίου αναδείχτηκε σ' ένα από τα κορυφαία ηγετικά στελέχη στη Χαλκιδική και ανακηρύχτηκε επίτιμος πρόεδρος του.

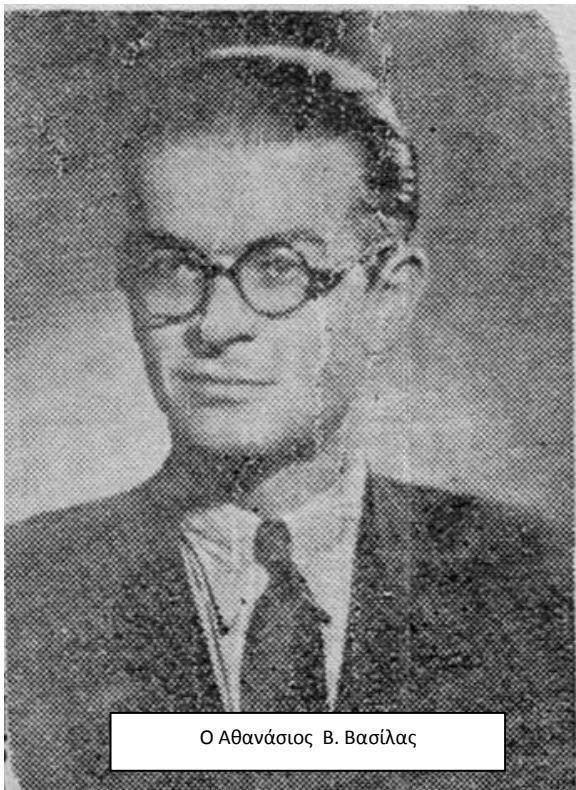
1.12 Η εξορία

Για τη συμμετοχή του στους αγώνες του Ελληνικού λαού, διώχτηκε από το μετεμφυλιοπολεμικό καθεστώς και έζησε εξόριστος, για όλα τα μετέπειτα, μέχρι το θάνατο του, χρόνια σε πολλά από τα νησιά του Αιγαίου, από το 1947 έως και το 1958,

Οι εξόριστοι στον Αη Στράτη προσπαθούν να διευθετήσουν το ρέμα που παρέσυρε τα πάντα στις φονικές πλημύρες στις 28 Ιουνίου του 1957

Το τελευταίο στρατόπεδο, όπου το μισαλλόδοξο μετεμφυλιακό καθεστώς μάζεψε όσους από τους «εμμένοντες εις τας ιδέας τους», κατάφεραν να επιζήσουν από την μέχρι τότε εξοντωτική μεταχείριση, ήταν το μικρό νησί του Αιγαίου Αι - Στράτης.

Ο Αθανάσιος Β. Βασίλας

Το 1951 οι εκτοπισμένοι στον Αη- Στράτη ήταν περίπου 3.000, ενώ τον Απρίλιο του 1952 μειώθηκαν στους 2.000. Η μείωση συνεχίστηκε και στα επόμενα χρόνια. Το 1955 καταγράφηκαν 950 άτομα, από τα οποία το 1956 είχαν μείνει 820. Το 1959 οι εξόριστοι έφθασαν τους 470, χωρίς αυτοί οι αριθμοί να μπορούν να ελεγχθούν προς το παρόν με ακρίβεια.

Εκεί βρέθηκαν μαζί όσοι αρνούσαν ν' απαρνηθούν και ν' αποκηρύξουν την ως τότε κοινωνική και πατριωτική τους δράση. Εκεί βρέθηκε και ο Αγγελάκης με τους ποιητές Βάρναλη και Ρίτσο, τους μεγάλους της τέχνης Καρούζο και Κατράκη και πολλούς άλλους πολιτικούς και στρατιωτικούς ηγέτες, που υπηρέτησαν με πάθος το λαό και την πατρίδα τους.

Εκεί βρέθηκαν μαζί και με το άλλο "καμάρι της Ορμύλιας" τον μεγάλο επιστήμονα Θανάση Βασίλα, όπως επίσης και μ' άλλους Χαλκιδικιώτες: το Νίκο Σαμαρά, το Θανάση Μπακάλη, το Θανάση Στρατάκη, τον Αριστοτέλη Μώλο, το Μήτσιο Παπαστεργίου.

Οι Επιτροπές Δημοσίας Ασφαλείας του καθεστώτος μπορούσαν να επιβάλουν εκτοπίσεις μέχρι 12 μήνες. Είχαν όμως τη δυνατότητα να παρατείνουν την εκτόπιση "δι' εν εισέτι έτος". Με αυτόν τον τρόπο εκατοντάδες άνδρες και γυναίκες έμειναν στην εξορία για πέντε, δέκα ή και περισσότερα χρόνια,

όπως ο Αγγελάκης

Στη διάρκεια της εξορίας του ο Αγγελάκης επιδίδεται σε συγγραφικό έργο, και πρωτοστατεί στη διατύπωση και γνωστοποίηση πολλών υπομνημάτων εναντίον της κυβέρνησης.

«...Υπόμνημα πολιτικών εξορίστων, 1950

Ο διωγμός μας οφείλεται σε καθαρά πολιτικά ελατήρια. Στο πρόσωπό μας, η κυβέρνηση τιμωρεί όχι τους παραβάτες κανενός ιδιαίτερου νόμου, αλλά τους πολιτικούς της αντιπάλους. Ο λόγος που μας έστειλαν εξορία, είναι γιατί αρνηθήκαμε να υπογράψουμε τις λεγόμενες "δηλώσεις μετανοίας", αρνηθήκαμε, δηλαδή, να υπογράψουμε γραφτές δηλώσεις με τις οποίες να απαρνιόμαστε ορισμένες απόψεις και πεποιθήσεις"..."»

Εξόριστοι στον Αϊ – Στράτη με τον Άγγελο Αγαπητό; (δεν ήταν δυνατόν να διαπιστωθεί με βεβαιότητα)

Από τα μέσα της δεκαετίας του '50, η τότε Κυβέρνηση, καθιέρωσε για τους εξόριστους το «φιλόανθρωπο» μέτρο των ολιγόμηνων αδειών, όχι φυσικά για χάρη των εξορίστων και των οικογενειών τους, αλλά με την ελπίδα ότι, αν θα βρεθούν για λίγους μήνες κάτω από την επιρροή των δικών τους, ίσως καμφθούν και, για να μην ξαναγυρίσουν στον τόπο της εξορίας τους, αποκηρύξουν τις ιδέες τους.

Το πείραμα όμως δεν απέδωσε τ' αναμενόμενα για την Κυβέρνηση.

Κάτω απ' την κατακραυγή της Ελληνικής και παγκόσμιας κοινής γνώμης, η κυβέρνηση υποχρεώθηκε, το 1961, να καταργήσει το στρατόπεδο του Αϊ - Στράτη και ν' αφήσει ελεύθερους τους εξόριστους. Ο Αγγελάκης όμως δεν ήταν ένας απ' αυτούς που αφέθηκαν ελεύθεροι. Τον είχε απελευθερώσει από τα κάτεργα της εξορίας ο θάνατος τρία χρόνια πριν.

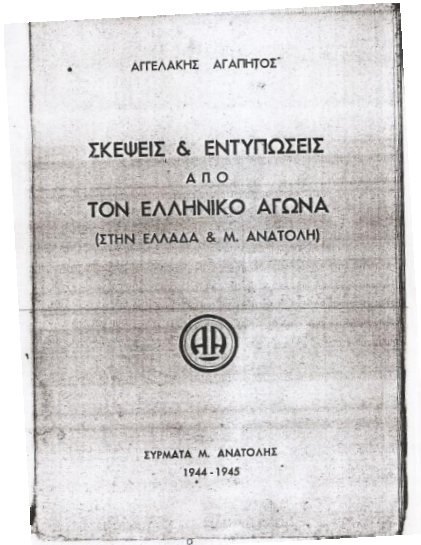
Το καλοκαίρι του 1958, δόθηκε και σ' αυτόν 3μήνη άδεια και ήρθε στην Ορμύλια. Η άδεια του έληγε στις 30 Νοέμβρη. Την 1 Δεκέμβρη θα τον ξανάπαιρναν οι αστυνομικοί για να τον οδηγήσουν στον Αϊ - Στράτη. Δεν πρόλαβαν όμως. Στις 29 Νοέμβρη το πρωί, όταν πήγαν οι δικοί του να τον ξυπνήσουν, τον βρήκαν νεκρό.

Η Ορμύλια σύσσωμη, θρήνησε το Θάνατο του και, δεκάδες κοπέλες που αυθόρμητα ντύθηκαν στα μαύρα, παραστάτες στο φέρετρό του, τον συνόδεψαν στην τελευταία του κατοικία.

1.13 Το συγγραφικό του έργο

Ανέπτυξε καθ' όλα τα χρόνια της στρατιωτικής και πολιτικής του θητείας, εκτός των άλλων και αξιόλογη συγγραφική δράση. Τα περισσότερα έργα του τα έγραψε στις φυλακές και τις εξορίες και ήταν οικονομικού και πολιτικού περιεχομένου.

Στα 2 βιβλία περιγράφει την κατάσταση και τα γεγονότα των χρόνων της κατοχής και των εξοριών από τη σκοπιά του αριστερού αγωνιστή, με αντίστοιχους τίτλους:

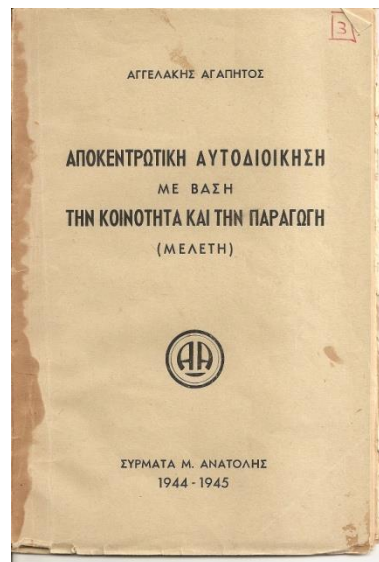
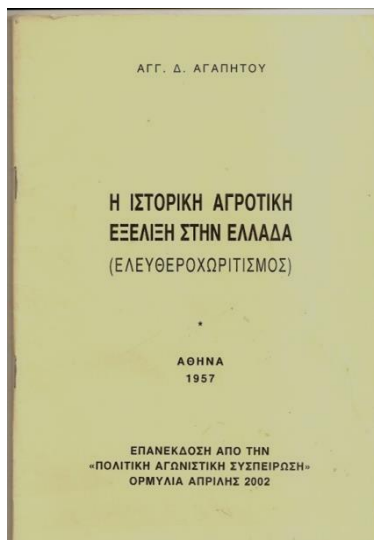
1. **«Σκέψεις και εντυπώσεις από τον ελληνικό αγώνα στην Ελλάδα και Μέση Ανατολή»** το οποίο κατάφερε να εκδώσει πριν φύγει στην εξορία και

2. **«Σκέψεις και εντυπώσεις από τον ελληνικό αγώνα 1941-1945»**,

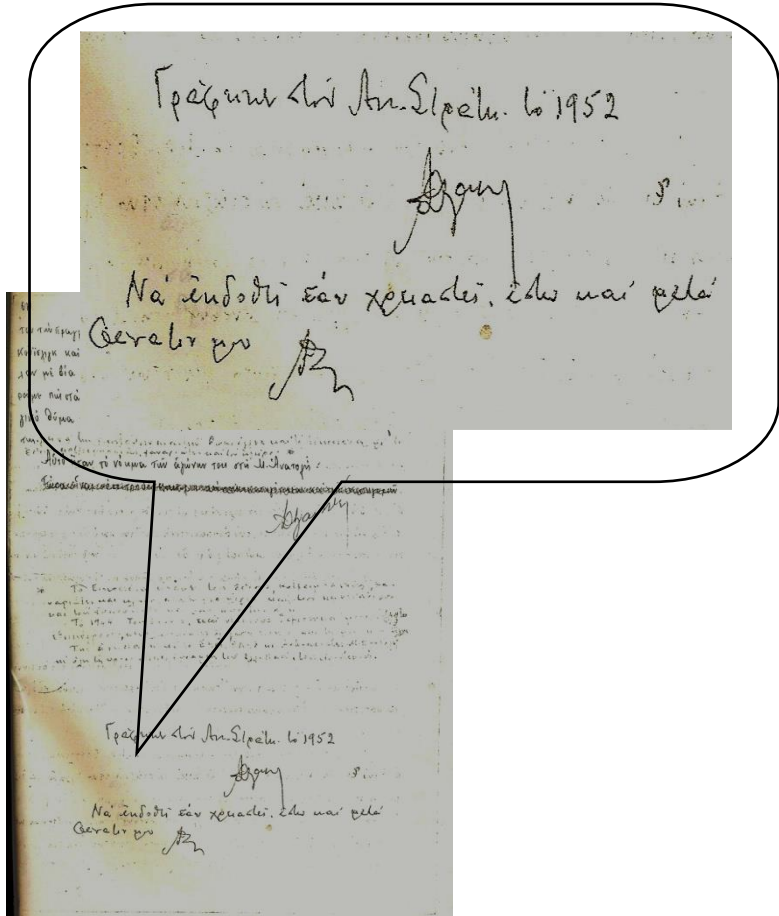
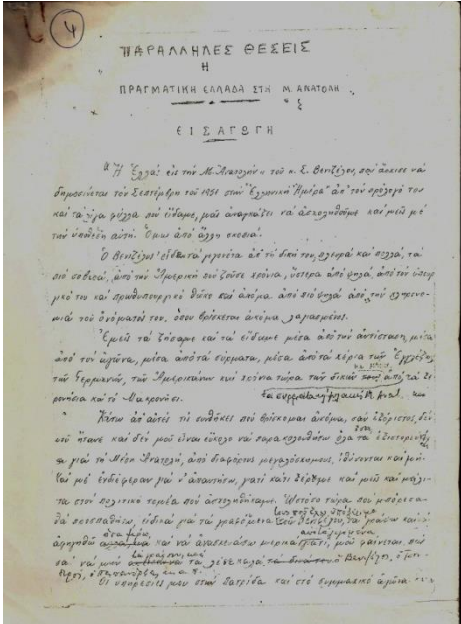
Επίσης έγραψε ένα βιβλίο για την κατάσταση στον αγροτικό τομέα το οποίο επανεκδόθηκε το 2002 από τον αγροτικό σύλλογο με τίτλο :

«Η ιστορική αγροτική εξέλιξη στην Ελλάδα - Ελευθεροχωρισμός»

και **«Αποκεντρωτική αυτοδιοίκηση με βάση την κοινότητα και την παραγωγή»**, μέσα από τα οποία διαφαίνονται οι αριστερές του πεποιθήσεις περί πολιτικής και κοινωνίας.

Ανέκδοτη παρέμεινε η εργασία του **«Παράλληλες θέσεις - η πραγματική Ελλάδα στη Μέση Ανατολή»**, στην τελευταία σελίδα του οποίου εκφράζει την επιθυμία (σαν να γνώριζε τον πρόωρο θάνατό του), **«... Γράφτηκε στον Αη Στράτη το 1952...Να εκδοθεί αν χρειαστεί έστω και μετά τον θάνατό μου...»**

Επίσης πολύ αξιόλογη είναι η ιστορική μελέτη του

« **Η Χαλκιδική στους Ελληνικούς αγώνες** », στην οποία παραθέτει πολλά ιστορικά στοιχεία, από την αρχαιότητα μέχρι και την δεκαετία του 1950 , το οποίο πραγματικά είναι ένα εντυπωσιακό έργο ως προς την πληρότητα και τις πληροφορίες που δίνονται και ευχής έργου θα ήταν κάποια στιγμή να εκδοθεί.

(Η παραπάνω βιογραφία του Αγγελάκη Αγαπητού μεγάλο μέρος της οποίας επιμελήθηκε και εμπλούτισε ο Νικηφόρος Πασιούρας, βασίστηκε στο χειρόγραφο σημείωμα που έγραψε ο αδελφός του Αγαπητός Αγαπητός, καθώς και στα δικά του γραπτά απομνημονεύματα και δημοσιεύσεις.)

Βιογραφία Άγγλου Δ. Αγαπητού

Ο Άγγελος Αγαπητός, γεννήθηκε στην Ορμυλία της Χαλκιδικής την 11^η Σεπτεμβρίου 1894, και ήταν δεύτερος γιος του Δημήτρου Αγαπητού, γιου του Άγαυου Δ. Αγαπητού, δούκα κατά τη Ρωσοκρατική περίοδο του 1887. Αρματώθηκε μαζί με άλλον πατέρα από τη Χαλκιδική, στο Φινλάνδον - Κορπύ με εξουσιοδότηση να πάει στην Ελλάδα με Μ. Βία, με το αλιευτικό, όπου υπήρξε να βυτιώσει την αντίσταση στη Χαλκιδική, αρχικά στη Φυλάκεια της Αχμέτιας. Ο πατέρας του έζησε στην Ελλάδα από το 1912 ως δεσποτάριον από Μόναχο.

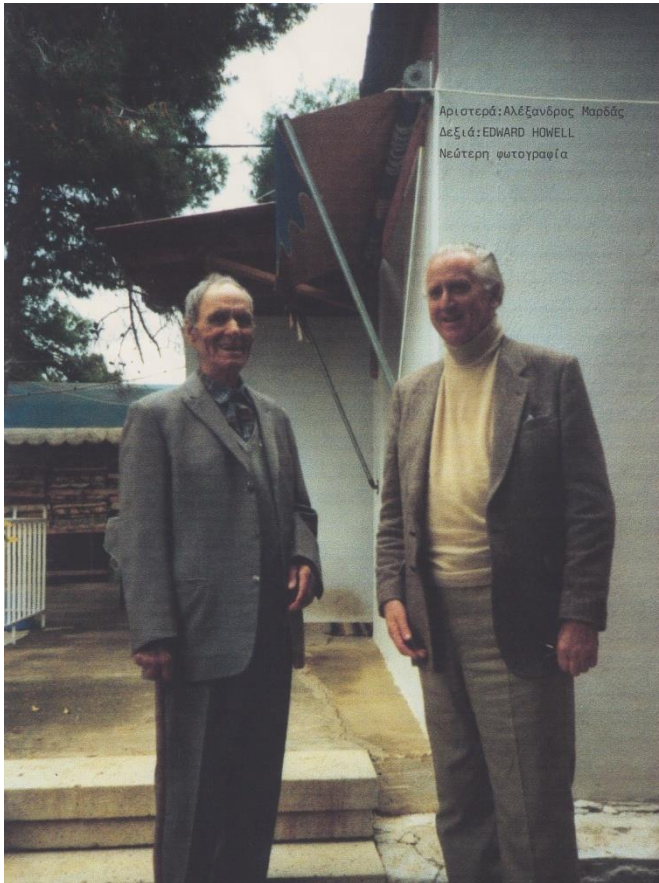

ΑΓΓΕΛΑΚΗΣ ΑΓΑΠΗΤΟΣ

Ο Έντουαρτ Χάουελ όπως ήταν το 1989 όταν επισκέφθηκε τα μέρη που πέρασε κατά την διάρκεια της κατοχής, γυρίζοντας ένα ντοκιμαντέρ με συνεργείο του BBC

1.15 Παράρτημα -Φωτογραφίες (αρχείο Νικηφόρου Πατσιούρα)

Από την επίσκεψη του EDWARD HOWELL στην πλατεία της Ορμούλιας.
Μαζί του ο τότε Πρόεδρος της Κοινότητας κ. Αγαπητός Αγαπητός και συνεργάτης του HOWELL στην Αντίσταση

Ο Αλέξανδρος Μαρδάς με φυγάδες Άγγλους και Αυστραλούς αξιωματικούς στην Ορμύλια.

Όρθιοι: Αργύριος Μαρδάς, Χρήστος Τσαμανδάς, Αλέξανδρος Μαρδάς, Άγνωστος
Καθήμενοι: Δημήτριος Ανέγρονος, Άγνωστος, Κουρούς Τσέλιος, Ιωάννης Μαρδάς

1.16 Οι Ορμυλιώτες που διέφυγαν στη Μέση Ανατολή

1. Αγαπητός Άγγελος
2. Αγαπητός Αγαπητός } αδέρφια, παιδιά του Δημητρίου Αγαπητού

3. Ανέγρονος Δημήτριος του Ιωάννη (Ξάδερφος του Αγαπητού)
4. Χαριζάνος Δημήτριος (γαμπρός του Αγαπητού σε ανηψιά)

5. Μαρδά Ιωάννης
6. Μαρδάς Αργύρης
7. Μαρδάς Αλέξανδρος
8. Μαρδάς Χρήστος } αδέρφια

9. Μπούϊντας Γιαννίκος
10. Τσαμακδάς Χρήστος του Κων/νου
11. Στεργιούδης (Χουβαρδάς) Γιάννης
12. Γιοματάρης Σταμάτης
13. Τσαμακδάς Παύλος
14. Γουργούρης Αγησίλαος

Από αυτούς, οι περισσότεροι μετείχαν στο κίνημα της Μέσης Ανατολής και κλείστηκαν στα «σύρματα» των στρατοπέδων, εκτός από τους Αλέκο Μαρδά, Τσαμακδά Χρήστο και Ανέγρονο Δημήτριο που συντάχθηκαν και πειθάρχησαν στις εντολές του Αγγλικού επιτελείου και της Βασιλικής Κυβέρνησης του Καΐρου.

1.16 Σημειώσεις

¹ (βλέπε βιβλίο «Αναζητώντας την ελευθερία» του Πέτρου Παπαπολυβίου)

Ο Γ. Πέτρου ευτύχησε να δραπέτευσει από τον «Παύλο Μελά», το βράδυ της 16^{ης} Ιουλίου 1941, δύομιση μήνες ύστερα από τη σύλληψη του, λίγες ημέρες πριν από τη μετακίνηση των αιχμαλώτων στο Βελιγράδι και στην Κεντρική Ευρώπη. Απέδρασε μαζί με άλλους πέντε Κύπριους συστρατιώτες του, αφού έκοψαν τα συρματοπλέγματα του στρατοπέδου με «μίαν πέσαν», που είχαν αγοράσει από εργάτη των φυλακών. Οι Κύπριοι δραπέτες κατέφυγαν στη γειτονική συνοικία της Πολίχνης, όπου για καλή τους τύχη οι κάτοικοι που τους περιέβαλλαν τους έφεραν σε επαφή με τον ενωμοτάρχη Κωνσταντίνο Χρ. Κυριακόπουλο, που ανέλαβε να τους συνοδεύσει στη Κασσάνδρα και στη Χαλκιδική, αφού του προμήθευσε ψεύτικες ταυτότητες και ρούχα. Στη συνέχεια ο Γ. Πέτρου κατέφυγε στα Ν. Μουδανιά αναζητώντας πλεούμενο για να τον μεταφέρει στην Τουρκία. Στην πρώτη ευκαιρία που του παρουσιάστηκε, τον ξεγέλασαν, καθώς ο Χιώτης καπετάνιος που ανέλαβε να τον μεταφέρει, τον άφησε να περιμένει μάταια στην Ποτίδαια, λίγα χιλιόμετρα μετά τα Μουδανιά, και δεν πέρασε να τον παραλάβει, όπως του είχε υποσχεθεί.

Στα Μουδανιά ο Πέτρου συνάντησε μια ομάδα εννιά ανδρών (τέσσερις Αυστραλοί, τέσσερις Άγγλοι και ένας Νεοζηλανδός) τους οποίους ανέλαβε άτυπα υπό την προστασία του και από τότε τον ακολουθούσαν με τυφλή εμπιστοσύνη, λόγω της γνώσης της ελληνικής, αλλά και των ηγετικών ικανοτήτων που επέδειξε. Πίστεψαν, αρχικά, ότι αν κατευθύνονταν προς το Άγιο Όρος θα εύρισκαν ευκολότερα καΐκι για την Τουρκία. Ακολούθησε μια περιπλάνηση αρκετών ημερών στη χερσόνησο του Άθω και στα γειτονικά χωριά, όπου αντιμετώπισαν και τυχodiώκτες, έτοιμους να τους εξαπατήσουν ή να τους καταδώσουν στο γερμανικό στρατό.

Σε ένα κελί στις Καρυές ο Πέτρου συνάντησε ένα ασκητή ξάδελφο του, που μόναζε στο Άγιο Όρος για τριάντα χρόνια. Η συνάντησή τους είναι από τα πιο συγκινητικά επεισόδια της αφήγησης.

Για καλή τους τύχη οι φυγάδες επέστρεψαν στην περιοχή της Ορμούλιας και του Βατοπεδίου, όπου ο Άγγελος Αγαπητός είχε ιδρύσει ένα από τα σημαντικότερα δίκτυα απόκρυψης ανδρών του συμμαχικού στρατού στη Μακεδονία. Μέσα στις αδυσώπητες συνθήκες της γερμανικής Κατοχής, την πείνα, την εξαθλίωση και με τους πολλαπλούς κινδύνους γύρω τους, οι κάτοικοι των δύο μικρών χωριών της Χαλκιδικής φιλοξένησαν τον Κύπριο στρατιώτη, «τον Γιώργη τον Κυπραίον», και τους συντρόφους του με ηρωική αυταπάρνηση για οκτώ ολόκληρους μήνες. Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα οι φυγάδες διέμεναν σε μια καλύβα που κατασκεύασαν με πρόχειρα μέσα στο βουνό, ΒΔ από το χωριό Βατοπέδι, περίπου στο ύψος της σημερινής μεγάλης γυναικείας μονής του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου αρχικά και κοντά στο Βραχωτό μετέπειτα, μέχρι να καταφέρουν τον Μάιο του 1942 να διαφύγουν μέσω Τουρκίας στη Μέση Ανατολή.

² Για το περιστατικό, που τοποθετείται στις αρχές Σεπτ. 1941, βλ. και την περιγραφή του Άγγ. Αγαπητού, «Περί της εν Χαλκιδική και Μακεδονία εξελιχθείσης καταστάσεως ...», στο Γενικό Επιτελείο Στρατού, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, *Αρχεία Εθνικής Αντιστάσεως (1941-1944)*, τόμος 5, σελ. 164,

³ Σύμφωνα με όσα αφηγείται ο Χάουελ στο βιβλίο του, στην απόδραση του από το Νοσοκομείο όπου νοσηλευόταν, στη Θεσσαλονίκη, δεν βοηθήθηκε από καμιά «Οργάνωση». Αντίθετα κατέληξε τυχαία, σαν να τον οδηγούσε η θεία Πρόνοια, όπως γράφει ο ίδιος, στο μικρό σπίτι του Παλαμίδη στη Γερακινή και κατόπιν στο σπίτι του Α. Αγαπητού, στην Ορμούλια.

Ο Χάουελ απέδρασε από τη Θεσσαλονίκη στις 27 Μαρτίου 1942 και οδηγήθηκε στο «λημέρι» των φυγάδων στις αρχές Απριλίου, και όχι, όπως γράφει ο Γ. Πέτρου «τον Φεβρουάριο». Μας προξενεί μεγάλη εντύπωση το γεγονός ότι ο Χάουελ δεν αναφέρει τα πραγματικά περιστατικά για το πώς έφτασε στην Ορμούλια και στα Ψακούδια, μετά την περιπλάνησή του στη Βόρεια Χαλκιδική, και αποδίδει στην τύχη όλο το ιστορικό της διαδρομής του μέχρι εδώ. Η αλήθεια είναι ότι από τα Ζερβοχώρια και μετά σχεδόν πάντα είχε οδηγούς που τον οδήγησαν στην Αγροικία του Παλαμίδη στη Γερακινή και από κει με οδηγό τον Αλέκο Μαρδά που είχε στείλει ο Άγγελος Αγαπητός έφτασε στην Ορμούλια όπου συνάντησε και τους άλλους φυγάδες που έκρυβε το δίκτυο του Αγαπητού.

⁴ Στην πραγματικότητα το σπίτι αυτό που ο Χάουελ αναφέρει και από τα λεγόμενά του βγήκε το συμπέρασμα ότι ήταν του Αλέκου Μαρδά, δεν ήταν του Αλέκου αλλά του αδελφού του Αργύρη Μαρδά και ήταν το τελευταίο σπίτι του χωριού προς τα ανατολικά όπως τώρα πάει ο δρόμος από το Δημοτικό σχολείο προς το Βατοπέδι. Οι Μαρδάδες ήταν τέσσερα αδέρφια, Ο Γιάννης, ο Χρήστος, ο Αλέκος, και ο Αργύρης, που όλοι τους είχαν συμμετοχή στο δίκτυο του Αγαπητού, αν και δεν αναφέρονται, και οι οποίοι διέφυγαν και αυτοί αργότερα στη Μ. Ανατολή, μετείχαν στο κίνημα, και φυλακίστηκαν στα σύρματα των στρατοπέδων.

⁵ Η ιδιοκτήτρια του μύλου ονομαζόταν Ευαγγελία Σαμαρά. (Πιθανότατα όμως, όπως άκουσα από μαρτυρίες παλαιότερων, δεν λέγονταν Σαμαρά, αλλά Παπαδημητρίου. Ο μύλος ήταν του Σαμαρά τον οποίο αγόρασε και άρχισε να τον δουλεύει, και έτσι δημιουργήθηκε η εντύπωση ότι το επίθετό της ήταν Σαμαρά.) Η Βαγγελή ήρθε στην Ορμούλια από την Ελευθερούπολη με μια άλλη οικογένεια με το όνομα Σάλτα. Εγκαταστάθηκε λοιπόν στην Ορμούλια, είχε μια κόρη την Έλλη και είναι η γιαγιά του Παύλου του Τάσιου του σκηνοθέτη. Τα τελευταία χρόνια γνωρίστηκε με το Χρήστο το Βυζαΐτη, Ορμυλιώτη, σιδηροδρομικό που ήταν σημαντικό στέλεχος του εργατικού κινήματος στη Θεσσαλονίκη και πρωτεργάτης στα γεγονότα του 1936 όπου συνελήφθη και φυλακίστηκε. Αργότερα ο Χρήστος ο Βυζαΐτης ήρθε σε επαφή με τον Άγγελο Αγαπητό και ήταν ένας από τους συνδέσμους Χαλκιδικής – Θεσσαλονίκης. Η Βαγγελή λοιπόν και αυτή από τη μεριά της έπαιξε σπουδαίο ρόλο στην υπόθεση του δικτύου, και δεν ήταν απλώς παρουσία τυπικού χαρακτήρα όπως φάνηκε στον Χάουελ.

⁶ Ο χειμώνας του 1941-1942 στη Μακεδονία ήταν ιδιαίτερα βαρύς, με μεγάλη πτώση της θερμοκρασίας και συνεχείς χιονοπτώσεις, που επιδείνωσαν τη δραματική επισιτιστική κατάσταση του πληθυσμού, προκαλώντας δεκάδες θανάτους.

⁷ Ο Ζαννάκος (βλέπε Άγ. Φ. Μάντισος-περιοδικό 'Πολύγυρος' τευχ. 47 σελ.35)

Ο καπετά-Σταματός ο Ζαννάκος, ο πατέρας, είχε ένα καΐκι, έναν "μπουγιαντέ", μια τράτα, ζούσε στον Τσεσμέ της Μικρασίας, καλάριζε και ψάρευε στις ακτές της Ιωνίας. Πριν ακόμα το 1922, ίσως νιώθοντας την επερχόμενη καταστροφή, ίσως και για

επαγγελματικούς-βιοποριστικούς λόγους, πήρε μαζί του τη γυναίκα του, την κυρά-Μαριγώ και τους τρεις γιούς του, άφησε πίσω τις αγαπημένες και τελικά τις χαμένες πατρίδες και ψαρεύοντας, από νησί σε νησί, από ακρογιαλιά σε ακρογιαλιά, άραξε στις Καλύβες του Πολυγύρου. Ξενομερίτες. Ψάρευαν, καλάριζαν, ολημερίς κι αδιάκοπα, σ' όλες τις καλάδες, στις αμμουδές, στο πέταλο του κόλπου, στον Άγιο Μάμα, εκεί κοντά που εκβάλλει εκείνος ο λασπόλακκας, ο ύπουλος, ο Ολύμπιος.

Όταν σε λίγο ήρθε η καταστροφή κι έφτασαν εδώ οι πρόσφυγες, η γραφειοκρατία δεν λογάρισε τον καπετά-Σταμάτη για πρόσφυγα. Δεν του 'δωσαν κλήρο, δεν του 'δωσαν ένα μικρό σπιτάκι, όπως τους άλλους.

Γρήγορα οι Ζανάκοι, οι Τσεσμελήδες, διαπίστωσαν πως στις Καλύβες δεν υπήρχαν πολλά περιθώρια επιβίωσης. Πήραν των ομματιών τους και αγάλι-αγάλι ήρθαν κι έριξαν την άγκυρα στη Νικήτη. Σε λίγο ο μεσαίος γιος, ο Μήτσος, παντρεύτηκε μια προσφυγοπούλα από τη Βόζαινα κι άραξε μόνιμα εκεί. Τώρα, ο γιός του ο Σταμάτης που έχει το όνομα του παππού του, επαγγελματίας ψαράς, άξιος απόγονος των Ζανάκων, ζει στη Μεταμόρφωση και αράζει το τρεχαντήρι του, το "Δημήτρης", εδώ στη Νικήτη, στο λιμάνι.

Ο μικρότερος από τα τρία αδέρφια, ο Στέλιος, έφυγε, έπιασε κι έδεσε Ν. Μαρμαρά. Εκεί βρήκε την τύχη του. Σήμερα ζει εκεί ο γιός του, ο Μανώλης ο Ζανάκος, άριστος ψαράς και δεινός βουτηχτής.

Ο μεγαλύτερος, ο Μιχάλης, κράτησε μαζί του τον απόμαχο πια πατέρα του, τον καπετά- Σταματό και τη μάνα του την κυρά-Μαριγώ κι έριξε για τα καλά άγκυρα στη Νικήτη. Αφού παντρεύτηκε την Άννα τη Νικητιανή, την Παραλιώτισσα, που είχε και χουραφούδια, που είχε κι ένα όμορφο, χαμηλό, μονόπατο σπιτάκι, έγινε κι αυτός Νικητιανός. Η καταγωγή του, όμως, τον έκανε να ξεχωρίζει. Η ευγένειά του, η καλοσύνη του, η απλοχεριά του, η εμφάνισή του, η λαλιά του η προσφυγική, ήταν μερικά από τα στολίδια του. Αυθεντία στα παραγάδια, αλώνιζε κι αυτός τον Τορωναίο με την ψαρόβαρκα του, τη "Μαίρη", τ' όνομα της κόρης του της Μαριγούλας

⁸ Ο Χάουελ πρέπει να τελούσε κάτω από μεγάλη πίεση και σύγχυση και εσφαλμένα θεώρησε πως η φυγή έγινε από το λιμάνι του Μπανταρά του Αγίου Νικολάου. Δικαιολογείται από το γεγονός ότι καθ' όλη την διαμονή του στο βουνό άκουγε συνέχεια για τη διαφυγή μέσω του όρμου Παναγίας και της Βουρβουρούς του Αγίου Νικολάου που λειτουργούσε το οργανωμένο δίκτυο φυγάδευσης. Επειδή προφανώς δεν μιλούσε Ελληνικά δεν κατάλαβε ότι το δρομολόγιο άλλαξε και η επιβίβαση θα γίνονταν από το νησί του Γέρο - Χρήστου στην πλευρά του Τορωναίου κόλπου. Συναντώντας λουπόν μέσα στη νύχτα ένα μεγάλο χωριό υπέθεσε ότι αυτό ήταν ο Άγιος Νικόλαος και όχι η Νικήτη όπως ήταν πράγματι

Το παράξενο είναι ότι διατήρησε αυτή την λανθασμένη εντύπωση για μεγάλο χρονικό διάστημα μέχρι και το 1945 περίπου που έγραψε το βιβλίο, αφού είχε τελειώσει ο πόλεμος. Το έρημο χωριό που συνάντησαν κατά την πορεία τους ήταν η Μεταμόρφωση, ενώ στις βάρκες επιβιβάστηκαν από την παραλία της Νικήτης με σταθμό τα νησιά του Γέρο- Χρήστου πριν την Τορώνη.

Ο λόγος που επιλέχθηκε αυτή η επικίνδυνη διαδρομή ήταν γιατί το πλοiάριο (τράτα του Αργυρούδη από την Άθυτο) ήταν στον Τορωναίο κόλπο που συνήθως ψάρευε και εξυπηρετούσε καλύτερα η επιβίβαση από την πλευρά αυτή της Σιθωνίας, γιατί κατά τη διάρκεια της μέρας περιπολούσαν τρία επιταγμένα πλοiάρια που οι Γερμανοί είχαν επιτάξει από τη Συκιά. Θα ήταν πολύ ύποπτο και δύσκολο να εξηγηθεί πώς ψαράδικο από την Άθυτο βρίσκεται να «ψαρεύει» στο Σιγγιτικό κόλπο και μάλιστα ψηλά προς το μυχό, στην περιοχή της Βουρβουρούς.

Τα πράγμα πάντως για την πραγματική διαδρομή, ξεκαθάρισε πλήρως όταν το 1989 ο Χάουελ επανέλαβε την διαδρομή και την πορεία του ερχόμενος ξανά μετά από 50 χρόνια στα ίδια μέρη.

⁹ Βλέπε: Σμάγα Δημητρίου «Ραντεβού με την ιστορία του Αγίου Νικολάου 2003 σελ. 78-79

¹⁰ Βλέπε βιβλίο Σμάγα Δημητρίου «Ραντεβού με την ιστορία του Αγίου Νικολάου 2003 σελ. 78,79)

¹¹ Για την Άρνηση των Αγγλικών μυστικών υπηρεσιών να στείλουν τον Αγαπητό και πάλι στη Μακεδονία, στις 27 Ιουλίου του 1943 στέλνει επιστολή προς τον πρόεδρο της Ελληνικής Κυβέρνησης του Καΐρου, με την οποία εκθέτει τις απόψεις του για την κατάστασή του λέγοντας μεταξύ άλλων:

«...Ευθύς μετά την επιστροφή μου ενταύθα, εις τας Αγγλικάς υπηρεσίας, έδωσα όσες πληροφορίες μου εξητήθηκαν και έκτοτε παραμένω αργόσχολος, πράγμα που κάτω από τις σημερινές συνθήκες, και μετά από την διετή Σχετική εργασία μου στην Μακεδονία, με βαρύνει τόσο, ώστε να θεωρώ τον εαυτό μου σαν διατηρήσαντα, και από ελευθερωτή Αγγλων αιχμαλώτων, σε αιχμάλωτο αυτών στην μέση Ανατολή.

Αυτό ευχαρίστως θα το υπέμενα εάν επρόκειτο να εξυπηρετήσω τις ανάγκες του αγώνα, για τον οποίο και μόνο έφτασα εδώ ως γνωστό. Δυστυχώς όμως δεν συμβαίνει αυτό, αλλά όπως διαισθάνομαι, η ματαίωση της επιστροφής μου στην Μακεδονία είναι απόρροια σκοπιμοτήτων.

Οι Αγγλικές υπηρεσίες πιθανόν να μην έχουν πλέον την ανάγκη των «μικρών» υπηρεσιών μου, άλλωστε και εμείς ούτε ποτέ διανοηθήκαμε να ζητήσουμε ικανοποίηση, ή αμοιβή δια την προσφορά μας. Από την αρχή της κατάκτησης της Ελλάδας θέσαμε τον εαυτό μας, και την περιουσία μας στην διάθεση της Πατρίδας και του αγώνα ο οποίος είναι νομίζω κοινός με τους συμμάχους, με όλα τα πενιχρά μέσα που διαθέταμε. ... Η θέση μας είναι σαφής και καθορισμένη. Είμαστε απλοί αγωνιστές και δεχόμαστε να προσφέρουμε από όποια θέση μας ζητηθεί.

Από την Ελληνική πλευρά όμως, υπό την ιδιότητα μου και την μέχρι τούδε εργασία μου, και των συνεργατών μου στην Μακεδονία, η οποία αγνοήθηκε παντελώς από παντού, η μετάβασή μου εκεί είναι απαραίτητη για την συνέχιση του αγώνα, αλλά και για την ευθύνη την οποία ανέλαβα να διατηρώ έναντι πολλών Πατριωτών στην Χαλκιδική και στ Θεσσαλονίκη, ιδίως μετά την συγκατοχή των Βουλγάρων.

Σας παρακαλώ να μεριμνήσετε να μου διατεθούν τα μέσα για να επιστρέψω το ταχύτερον στη Χαλκιδική. Η εδώ παρουσία μου είναι πλέον άσκοπη, τόσο σαν παλιού πολιτευτή, όσο και σαν αξιωματικού του στρατεύματος....»

¹² **Ο Βασίλης Νεφελούδης** στα απομνημονεύματά του « Η ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ» (έκδοση Θεμέλιο 1981) αναφέρεται σε πολλά σημεία στη δράση του Άγγελου Αγαπητού, μιλώντας για την ακεραιότητα και τη σοβαρότητα του Ορμυλιώτη Αγωνιστή, λέγοντας χαρακτηριστικά:

«...Οι αντιφασίστες και δημοκρατικοί αιγυπτιώτες έλληνες ήταν οργανωμένοι στον ΕΑΣ του Καΐρου, της Αλεξάνδρειας, του Πορτ-Σάιντ. Συνεπώς, δεν μπορούσε να γίνει σκέψη για συμμετοχή δημοκρατικών παραγόντων της παροικίας στην Επιτροπή Συντονισμού του Αγώνα, που σχεδιάζαμε να συγκροτήσουμε. Σε μια πρόχειρη σύσκεψη που έγινε με τους συντρόφους μου της φυλακής και της εξορίας, συμφωνήσαμε να προτείνουμε για συμμετοχή στην Επιτροπή τούς Κ. Ζερβό (γεωπόνο), Γιάννη Κακοσαίο (μηχανικό) και το στρατηγό Κοκονέτση. Και οι τρεις δέχτηκαν την πρόταση και ξεκινήσαμε με αυτούς για ευρύτερη συσπείρωση.

Δέχτηκε επίσης, με προθυμία, την πρότασή μας ο Άγγελος Αγαπητός. Ήταν, παλιά, βουλευτής του Κόμματος των Φιλελευθέρων στη Χαλκιδική. Έδώ και μερικούς μήνες βρισκόταν στο Κάιρο. Ήταν αγαπητός, γιατί οι άγγλοι τον κρατούσαν, παρά τη θέλησή του, εκεί μ' όλο που του είχαν υποσχεθεί ότι θα τον έφερναν πίσω στην Ελλάδα.

Μια αξέχαστη δημοκρατική αγωνιστική προσωπικότητα: ο Άγγελος Αγαπητός

Να τι είχε γίνει με τον Αγαπητό: Στην Ελλάδα, και ειδικά στη Χαλκιδική, είχε συγκροτήσει μια οργάνωση περισυλλογής, διαφύλαξης και διαφυγής των άγγλων στρατιωτών και αξιωματικών, που δεν είχαν προλάβει να φύγουν απ' την Ελλάδα και πήραν τά βουνά, για να αποφύγουν την αιχμαλωσία. Αρκετές δεκάδες άγγλοι στρατιωτικοί βρήκαν καταφύγιο στα καταλύματα του Αγαπητού και όταν τά κατάφερε να συνδεθεί με τη Μέση Ανατολή, προωθήθηκαν εκεί.

Για τη συστηματοποίηση και την ολοκλήρωση του έργου της διάσωσης, όπως είπαν στον Άγγελο, είχαν στείλει οι άγγλοι στη Μακεδονία μια ολιγομελή στρατιωτική αποστολή. Φυσικά, ο Αγαπητός συνέχισε να προσφέρει τις υπηρεσίες του σ' αυτό τον τομέα, όταν αντιλήφτηκε ότι η αγγλική αποστολή είχε αναλάβει δράση και προς άλλες κατευθύνσεις. Έκανε επαφές με διάφορες αντιστασιακές οργανώσεις και αντάρτικες ομάδες, και ανέπτυξε δραστηριότητα προς κατευθύνσεις, που αντί να βοηθούν τη συνένωση και το συντονισμό των ενεργειών εναντίον του κατακτητή, έτειναν στην όξυνση των εσωτερικών αντιθέσεων.

Ο Αγαπητός προσπάθησε να επηρεάσει τους άγγλους συνδέσμους προς την ορθή, την ενωτική κατεύθυνση, χωρίς αποτέλεσμα. Γι' αυτό, όταν τον κάλεσαν από το Στρατηγείο της Μέσης Ανατολής να πάει για δύο-τρεις εβδομάδες στην Αίγυπτο, δέχτηκε ευχαρίστως. Πίστευε πως οι αξιωματικοί σύνδεσμοι με δική τους πρωτοβουλία είχαν αναλάβει ανθενωτική δραστηριότητα και όταν έφτασε στο Κάιρο έσπευσε να το καταγγείλει αυτό και να ζητήσει να δοθούν οδηγίες προς την ενωτική κατεύθυνση. Οι άγγλοι, αφού τον παρασημοφόρησαν για τη διάσωση των στρατιωτών τους, του ζήτησαν να τους κάνει γραπτή έκθεση πάνω στα πολιτικά ζητήματα και, αντί να τον στείλουν πίσω, όπως του είχαν υποσχεθεί, τον κράτησαν με το «έτσι θέλω» στο Κάιρο.

Ο Αγαπητός ήταν βέβαιος πια ότι η πολιτική του «διαίρει και βασίλευε», που εφαρμόζαν οι άγγλοι σύνδεσμοι-αξιωματικοί στη Μακεδονία, δεν ήταν δικό τους λάθος ή δική τους έμπνευση, αλλά η εφαρμογή των οδηγιών που είχαν και της γενικής γραμμής που χαραζόταν από το Αγγλικό Στρατηγείο και κυρίως από τις μυστικές υπηρεσίες.

Έβλεπε πως η δική του, η ατομική αντίσταση σ' αυτή την πολιτική με τά διαβήματα που έκανε και τά υπομνήματα που υπέβαλε, τόσο προς τούς άγγλους, όσο και προς την ελληνική κυβέρνηση, δεν έφερναν αποτέλεσμα και ήταν ώριμος να δεχτεί την πρότασή μας για τη συγκρότηση της Επιτροπής Συντονισμού του Αγώνα.

Με την ίδια προθυμία, ανταποκρίθηκαν στις προτάσεις μας: Ο Γιάννης Μουντάκης, που είχε διατελέσει δήμαρχος στα Χανιά και ήταν ένας από τούς ηγέτες της ένοπλης εξέγερσης του 1938, εναντίον της μοναρχομεταξικής δικτατορίας. Το ίδιο και ο Πεπές Αργυρόπουλος, που είχε διατελέσει πρεσβευτής της Ελλάδας σε διάφορες χώρες, γενικός διοικητής στη Μακεδονία και υπουργός Εξωτερικών.

Η Επιτροπή Συντονισμού Αγώνα

Κάναμε ένα σχέδιο ιδρυτικού και έναν εσωτερικό κανονισμό λειτουργίας της επιτροπής και αφού, μ' ορισμένες τροποποιήσεις και συμπληρώσεις, το εγκρίναμε όλοι, καταρτίσαμε ένα πρόγραμμα δράσης της επιτροπής και αρχίσαμε να ενεργούμε με βάση αυτό το πρόγραμμα.

Συμφωνήσαμε να εκτελεί χρέη προεδρείου μια γραμματεία που αποτελούνταν από τον Άγγελο Αγαπητό, τον Πεπέ Αργυρόπουλο και μένα...»

Λίγο παρακάτω, στη σελίδα 160, αναφέρει ότι οι στασιαστές του στρατού της μέσης Ανατολής, ανάμεσα στα αιτήματά τους ήταν και η συμμετοχή στην κυβέρνηση που θα γινόταν, μεταξύ άλλων και του Άγγελου Αγαπητού.

Η σύλληψη του Αγαπητού

Ήταν φανερό ότι, από τη στιγμή που άρχισαν οι συλλήψεις των στελεχών των οργανώσεων, θα μάς έπιαναν κι εμάς. Πρότεινα να φυλαχτούμε και να περάσουμε στη μυστική δράση. Ο Αγαπητός και ο Λευκίας βρήκαν την πρόταση σωστή, αλλά είπαν πως δεν ταίριαζε με τη δική τους ψυχολογία. Θα πήγαιναν στα ξενοδοχεία που έμεναν, αν και δεν είχαν αυταπάτες. Ήταν σχεδόν βέβαιοι πως θα συλληφθούν. Εγώ ήμουν αποφασισμένος να μην αφεθώ να με συλλάβουν. Είπα στους συνομιλητές μου ότι δεν θα πήγαινα να κοιμηθώ στο ξενοδοχείο που έμενα. Και τούς πρότεινα να μοιραστώ μαζί τους τη φιλόξενη στέγη ενός σίγουρου φιλικού σπιτιού. Μ' ευχαρίστησαν, αλλά επέμειναν ότι «δεν κάνουν για την παρανομία».

Σε συνέχεια πήραμε τις ακόλουθες αποφάσεις:

1) Για το λόγο ότι τά περισσότερα μέλη της Επιτροπής Συντονισμού είχαν συλληφθεί και ήταν σχεδόν βέβαιη ή σύλληψη και των άλλων, να θεωρήσουμε την Επιτροπή Συντονισμού διαλυθείσα.

2) Να κάνουμε, αμέσως, διάβημα διαμαρτυρίας στην αμερικανική πρεσβεία, για τις βάνουσες αγγλικές επεμβάσεις στα εσωτερικά πράγματα της χώρας μας.

3) Καταγγελία για τις αγγλικές επεμβάσεις και τις συλλήψεις να κάνουμε και στη σοβιετική πρεσβεία.

Ακριβώς όπως προβλέψαμε, την ίδια νύχτα, ο Αγαπητός και ο Λευκίας πιάστηκαν από άγγλους αστυνομικούς στα ξενοδοχεία που έμεναν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ

1. **Αγγέλου Αγαπητού:** «Η ιστορική αγροτική εξέλιξη στην Ελλάδα» (Ελευθεροχωριτισμός) Επανέκδοση 2002 από την Πολιτική Αγρονιστική Συσπειρωση. Εισαγωγή : Βιογραφικά στοιχεία από τον **Πατσιούρα Νικηφόρο**
2. **Πέτρος Παπαπολυβίου:** « Αναζητώντας την Ελευθερία» (Απομνημονεύματα και ημερολόγιο του Κύπριου στρατιώτη του Βρετανικού στρατού **Γεωργίου Πέτρου**1941-1945) Εκδόσεις επίκεντρο
3. **Έντουαρτ Χάουελ** «Η φυγή προς τη ζωή» απομνημονεύματα του Βρετανού αντισμηνάρχου που φυγαδεύτηκε στη Μέση Ανατολή από το δίκτυο του Αγαπητού (Εκδόσεις Αετός Αθήνα 1948)
4. **Σμάγα Α. Δημητρίου** «Ραντεβού με την ιστορία του Αγίου Νικολάου» (Έκδοση τοπικού συμβουλίου Αγίου Νικολάου 2003)
5. **Αγγέλου Αγαπητού:** «Η Χαλκιδική στους Ελληνικούς αγώνες» (Ανέκδοτη χειρόγραφη μελέτη)
6. **Αγγέλου Αγαπητού:** «Σκέψεις και εντυπώσεις από τον Ελληνικό Αγώνα στην Ελλάδα και στη Μ. Ανατολή» (Σύρματα Μ. Ανατολής 1944-1945)
7. **Αγγέλου Αγαπητού:** «Παράλληλες θέσεις. Η πραγματική Ελλάδα στη Μ. Ανατολή» (Ανέκδοτη χειρόγραφη μελέτη)
8. **Αγαπητού Αγαπητού:** «Βιογραφία Αγγέλου Δ. Αγαπητού» (Ανέκδοτη χειρόγραφη εργασία)
9. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους
10. **Κανατά Γιάννη:** «Η φυγή προς τη ζωή» (Περιοδικό ΠΟΛΥΓΥΡΟΣ τευχ.32 σελ.13-16)
11. **Άγ. Φ. Μάντσιος:** «Ο καπετάν Σταμάτης Ζαννάκος» (περιοδικό ‘Πολύγυρος ‘ τευχ. 47 σελ.35)
12. **Ο Βασίλης Νεφελούδης** « Η ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ» (έκδοση Θεμέλιο 1981)
13. Αρχείο **Χριστόφορου Στεφανίδη**
14. Αρχείο **Νικηφόρου Πατσιούρα**
15. Αρχείο **Φιλώτα Αγαπητού**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΣΠΥΡΟΣ Β. ΒΑΣΙΛΑΣ

Ο ΙΔΕΟΛΟΓΟΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΗΣ ΓΙΑΤΡΟΣ

1.1 Σπύρος Β. Βασιλάς Ιατρός - η ζωή του

Ποιος όμως ήταν ο γιατρός Σπύρος Βασιλάς, ποια η δράση του και η ζωή του; Θεωρούμε επιβεβλημένο να αναφερθούμε στο βιογραφικό αυτής της μεγάλης προσωπικότητας της Ορμυλίας, σαν να αποτελείουμε φόρο τιμής στον ιδεολόγο επιστήμονα, που η εικόνα του κοσμή τις προθήκες του Γυμνασίου και Λυκείου.

Καλύτερα όμως να αφήσουμε την αδερφή του την Αθηνά να μας διηγηθεί την πολυτάραχη ζωή του Σπύρου Βασιλείου Βασιλά.

Γεννήθηκε στην Ορμυλία Χαλκιδικής τον Μάρτιο του 1923. Ήταν το 8^ο παιδί του Βασιλείου και της Καλλιόπης Βασιλά. Η μητέρα του ήταν από τον Άγιο Νικόλαο Χαλκιδικής. Παιδί του Σπύρου και της Ασημίνας Αρσένη (βλέπε σημειώσεις 1,2 στο κεφάλαιο Αθανάσιος Βασιλάς)

Τα πρώτα γράμματα τα έμαθε στο Δημοτικό Σχολείο Ορμυλίας και όταν το τέλειωσε έδωσε εξετάσεις στο Γυμνάσιο Πολυγύρου. Πέρασε και συνέχισε τις σπουδές του για δύο χρόνια. Η οικογένεια του στο μεταξύ είχε μετακομίσει στη Θεσσαλονίκη και έτσι ο Σπύρος συνέχισε τις σπουδές του στο Α' Γυμνάσιο της Θεσσαλονίκης. Πριν τελειώσει το Γυμνάσιο τα μαύρα σύννεφα του πολέμου σωρεύονταν απειλητικά πάνω από την Ευρώπη και ολόκληρη την ανθρωπότητα.

Ο πόλεμος ξεκίνησε. Στα σύνορα μας έφτασε στις 28/10/40 με όλες τις τρομερές συνέπειες για τη χώρα μας. Η μικρή Ελλάδα σήκωσε το ανάστημά της σ' αυτή τη λαίλαπα. Αλλά λύγισε μπροστά στην τεράστια δύναμη των δύο φασιστικών κρατών και προπάντων της αλύγιστης μηχανής της φασιστικής Γερμανίας του Χίτλερ και των Ε.Σ.Ε.Σ. Η ύαινα του φασισμού σκέπασε τα πάντα.

Μέσα σ' αυτά τα μαύρα χρόνια τελείωσε το Γυμνάσιο ο Σπύρος. Για να πάει για σπουδές αλλού ούτε για συζήτηση. Έτσι πήγε στο Πανεπιστήμιο στην Ιατρική Σχολή. Το όνειρο του ήταν να γίνει γιατρός που ήταν και επιθυμία της μητέρας του. Βέβαια τα Πανεπιστήμια εκείνα τα χρόνια υπολειπούνταν.

Εκεί όπως ήταν φυσικό ο Σπύρος οργανώθηκε στις Πανεπιστημιακές Αντιστασιακές Οργανώσεις και αργότερα στην Ε.Π.Ο.Ν. που αγωνίζονταν σκληρά με όλα τα μέσα για την επιβίωση του λαού και την

απελευθέρωση της Ελλάδος από τον βάρβαρο φασισμό.

Η απελευθέρωση έφτασε κάποτε αλλά αντί να δικαιωθούν οι αγωνιστές, αναγνωρίστηκαν και δικαιώθηκαν οι ταγματασφαλίτες και οι συνεργάτες των Γερμανών. Τότε άρχισε στον τόπο μας ένας τρομερός διωγμός των αληθινών αγωνιστών. Αυτών που έδωσαν τη ζωή τους, τα παιδιά τους, την περιουσία τους. Έχουν γραφτεί πολλά και θα γραφτούν ακόμα περισσότερα για αυτήν την μαύρη περίοδο του Ελληνισμού που διαδέχθηκε τη μεγάλη χαρά της απελευθέρωσης. Εγώ δε θα απαριθμήσω άλλα γιατί δεν είναι αυτός ο σκοπός μου τώρα.

Ο Σπύρος γι' αυτή του τη δραστηριότητα στις αντιστασιακές οργανώσεις πιάστηκε στις αρχές Μαρτίου του 1948 μαζί με τον αδελφό του το Θανάση και στάλθηκαν στον Άγιο Ευστράτιο. Εκεί οι συνθήκες διαβίωσης ήταν άθλιες. Αλλά υπήρξαν χειρότερες όταν το 1949 τους έστειλαν στα φοβερά κάτεργα της Μακρονήσου.

Και γι'αυτή την περίοδο έχουν γραφτεί πολλά και θα γραφτούν ακόμη περισσότερα και από κατοπινές γενιές και ιστορικούς που θα σκύψουν και θα μελετήσουν αυτές τις μαρτυρίες των απλών αγωνιστών που έδωσαν τη ζωή τους εκεί, κάτω από απάνθρωπες συνθήκες βασανισμών. Εκεί βασανίστηκε και ο Σπύρος τόσο, που έμεινε ματωμένος και αναισθητός επί μέρες και δεν ήξερε κανείς αν θα ζήσει ή θα πεθάνει. Όταν συνήλθε, τα βασανιστήρια συνεχίστηκαν. Αυτές οι θηριωδίες ξύπνησαν

επιτέλους τους Διεθνείς Οργανισμούς που επενέβησαν και άφησαν ελεύθερους τους δεσμώτες που επέζησαν.

Έτσι το 1951-52 γύρισε ο Σπύρος σπίτι του. Οι σπουδές του είχαν μείνει πίσω. Δούλεψε σκληρά, ξενύχτησε στο μικρό δωμάτιο στην Καλαποθάκη 39. Πέρασε γρήγορα όλα τα μαθήματα που είχαν μείνει πίσω, πήρε το πτυχίο του και ξεκίνησε για την πρώτη ειδικότητα του χειρουργού στο Δημοτικό Νοσοκομείο. Πήρε την ειδικότητα του και αμέσως διορίστηκε Επιμελητής στο παραπάνω Νοσοκομείο. Αλλά τα όνειρα του δεν σταματούσαν εδώ. Ήθελε να γίνει κάτι παραπάνω.

Στο μεταξύ μια μεγάλη δυστυχία βρήκε την οικογένεια. Ο μεγάλος αδελφός μας Θανάσης που βγήκε με την καρδιά του κατεστραμμένη από τα βασανιστήρια της Μακρονήσου, δεν άντεξε και χάθηκε από ανακοπή στην πιο δημιουργική του ηλικία των 47-48 χρόνων του, όταν οι δυνατότητες του μυαλού του είχαν ξεπεράσει τα σύνορα της Ελλάδας. Το μεγάλο αυτό πένθος ανέστειλε για λίγο τα όνειρα του Σπύρου.

Άνοιξε ιατρείο και χειρουργούσε σε κλινική. Ήταν από τους καλύτερους χειρουργούς. Τα δάχτυλα του χειρουργούσαν σαν να έπλεκε δαντέλα έτσι έλεγαν οι συνεργάτες του, οι βοηθοί του και οι νοσηλεύτριες. Δεν πλήγωναν τον χειρουργούμενο που ανάρρωνε γρήγορα και έβγαινε από το Νοσοκομείο. Όταν το βαρύ πένθος πέρασε λίγο, αποφάσισε να φύγει στο εξωτερικό. Είχε βρει που θα πήγαινε, θα συνέχιζε στην πρώτη Χειρουργική Κλινική Φράϊμπουργκ

για να αποκτήσει την ειδικότητα του Χειρουργού Θώρακος, αγγείων καρδιάς.

Η πόλη ου Φράϊμπουργκ της Γερμανίας όπως είναι σήμερα.

Έτσι έφυγε από εδώ για τον προορισμό του ως απλός χειρουργός. Η αξία του φάνηκε αμέσως. Ο υπεύθυνος καθηγητής της Α' Κλινικής Ραφας τον πήρε βοηθό του παραμερίζοντας επιμελητές, καθηγητές και βοηθούς για το Σπύρο, που τον προόριζε για υπεύθυνο της Β' Κλινικής του Φράϊμπουργκ. Μια καριέρα με διεθνή ακτινοβολία τον περίμενε.

Για την ατυχία του και της οικογένειας αρρώστησε βαριά ο αδελφός του Δημήτριος και η μητέρα του. Ο Δημήτρης είχε καρκίνο του Λάρυγγα. Γύρισε και τον μετέφερε στην Αθήνα όπου χειρουργήθηκε από τον Καθηγητή Οικονόμου. Η εγχείρηση πέτυχε αλλά ύστερα από ενάμιση χρόνο έγινε μετάσταση και παράλες τις προσπάθειες χάθηκε το Μάιο του 1965. Ήταν μόνο 50 χρόνων.

Στο μεταξύ η μητέρα του χειροτέρευσε, γύρισε με άδεια πάλι, χειρούργησε τη μητέρα μαζί με έναν φίλο και συνάδελφο του, τον χειρουργό Φίλη.

Ξαναέφυγε και πάλι για το Φράϊμπουργκ. Πήρε τη νέα ειδικότητα του και τελείωσε και μια διδακτορική διατριβή. Η μητέρα του που είχε μια πρόσκαιρη βελτίωση παρουσίασε και πάλι επιδείνωση. Γύρισε πάλι ο Σπύρος με άδεια και τη χειρούργησε ο ίδιος μόνος του αλλά ήταν μόνο μια ακόμη πρόσκαιρη βελτίωση. Η μητέρα του έμενε μόνη. Έτσι ο Σπύρος άφησε για πάντα τα όνειρα της παγκόσμιας καριέρας του, και γύρισε στη Θεσσαλονίκη όπου τον χρειαζόταν η μητέρα του.

Γύρισε αλλά ξανάρχισε την καριέρα του από το μηδέν. Στην αρχή ταλαιπωρήθηκε ώσπου να ξαναβρεί το δρόμο του. Στο μεταξύ χάθηκε και η μητέρα του το Νοέμβριο του 1965. Αλλά ο Σπύρος είχε χάσει πια την ευκαιρία του Φράϊμπουργκ. Η αξία όμως δεν χάνεται και σε σύντομο χρονικό διάστημα ανέβηκε και πάλι ψηλά ως αγγειοχειρουργός. ο μοναδικός στη Θεσσαλονίκη μ' αυτή την ειδικότητα

Στο μεταξύ ήρθε μια άλλη λαίλαπα που σάρωσε τον τόπο. Οι συνταγματάρχες με μια στυγνή δικτατορία ανέστειλαν πολλά από τα άρθρα του Συντάγματος και ο διωγμός των αντιφρονούντων άρχισε. Μαζί με αυτούς και ο Σπύρος πιάστηκε αμέσως και κλείστηκε στις φυλακές μαζί με άλλους αγωνιστές της Δημοκρατίας.

Για διάστημα μεγαλύτερο από μήνα οι απεγνωσμένες προσπάθειες της οικογένειας του για την ανεύρεση του ήταν άκαρπες. Μαζί με άλλους πολλούς ήταν φυλακισμένος στα υπόγεια του Γ' Αστυνομικού Τμήματος στην Οδό Πρίγκηπος Νικολάου και Υποδρομίου στο Κέντρο της Πόλης. Βγήκε κάποτε από τη φυλακή και συνέχισε την ανοδική, επιστημονική του πορεία, χωρίς να πάψει να αγωνίζεται στον αντιδικτατορικό αγώνα πια μέσα από τις γραμμές του Π.Α.Κ.. Επιτέλους η επάρατη αυτή δικτατορία πήρε τέλος αφού βασάνισε το λαό επτά ολόκληρα χρόνια και επισφραγίσθηκε με την προδοσία και απώλεια της Κύπρου. Ο τόπος πήρε ανάσα

ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΣΟΚ

Ο Ανδρέας στη Θεσσαλονίκη

Ο Ανδρέας Παπανδρέου στο αεροδρόμιο της Θεσσαλονίκης στις 2 Νοεμβρίου 1974. Από αριστερά ο Μιχ. χγκας και δίπλα στον Ανδρέα ο Νίκος Παπανδρέου έφηβος, ο Σπύρος Βασίλας καρδιοχειρουργός, πρόεδρος της ιτροπής Πόλης, της πρώτης εκλεγμένης Νομαρχιακής Επιτροπής της Ελλάδας, και δίπλα η Ρούλα Τσαμασιώτη θηγήτρια Γαλλικής φιλολογίας τότε.

Άρχισαν και πάλι να λειτουργούν τα κόμματα, να κυκλοφορούν οι εφημερίδες. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. ανέβαινε. Η διακήρυξη της 3ης Σεπτεμβρίου άγγιξε το Σπύρο, Μπήκε στα σοβαρά μέσα στις γραμμές του για να γίνει πράξη η διακήρυξη. Το ιατρείο και σπίτι του που ήταν στην οδό Αγ. Σοφίας 54 στη Θεσσαλονίκη γινόταν κάθε βράδυ πολιτικό κέντρο σημαντικών συσκέψεων και αποφάσεων. Οργάνωσε όλη τη Θεσσαλονίκη και Μακεδονία. Υπεύθυνος σε όλα.

Δυστυχώς οι καιροί άλλαξαν και η διακήρυξη ξεχάστηκε. Ο Σπύρος αδιάλλακτος, πάλεψε πάρα πολύ αλλά τίποτε. Του φέρθηκαν άδικα. Ξέχασαν το τι προσέφερε, το ότι διέθεσε τον εαυτό του, την επιστήμη του, τη βαθιά του δημοκρατική συνείδηση, το χρόνο του. Κουραζόταν πάρα πολύ, αλλά το έκανε απλόχερα.

Ήθελε να δώσει τα πάντα για το λαό, για τον τόπο του, για την Ελλάδα ολόκληρη. Το μυαλό του, το σώμα του και η επιστήμη του θα μπορούσαν να δοθούν για μια καλύτερη ζωή για τους απλούς φτωχούς ανθρώπους. Για μια Ελλάδα όπως την ήθελε εκείνος. Απογοητεύτηκε, δεν του πήγαινε ο ρόλος του αυλοκόλακα.

Αποσύρθηκε. Προσπάθησε να διορθώσει με μια κάποια ανάμιξη στα πολιτικά πράγματα. Δεν γινόταν τίποτε. Στο μεταξύ είχε χτίσει στην παραλία της Ορμύλιας το ακίνητο που έμελλε να γίνει το σπίτι του και η εξορία του. Έκλεισε το ιατρείο του, πήρε σύνταξη και μετακόμισε στην Ορμύλια το 1987.

Συνεστίαση της Επιτροπής Πόλης με τους Σπύρο Ταμασιώτη, Μαργαρίτα Παπανδρέου, Ανδρέα, Νίκο Παπανδρέου, Σπύρο Βασιλά, Σίμο Μπαλουκτσή. Χαιρετά μέλος του ΠΑΣΟΚ Γερμανίας

Στο μεταξύ είχε μια μικρή ιστορία με την καρδιά του που δεν ήθελε να αποδεχθεί, ούτε πολύ περισσότερο να το συζητήσει με άλλους. Στην απομόνωση του χωριού άρχισε να γράφει για τη ζωή του, για το Μακρονήσι, για τα πολιτικά. Από όσα μου είχε πει τότε δεν του έβγαινε όπως ήθελε. Του ζήτησα να τα δω και εγώ για να του δώσω μια συμβουλή. Δεν μού τα έδωσε και τελικά δεν άφησε αυτά τα γραπτά ούτε καν ως ντοκουμέντο. Τα έριξε στη φωτιά κι ήταν κρίμα γιατί ήταν υλικό για ένα βιβλίο. Ήταν απόλυτος και σεμνός. Ήθελε να βγει όπως αυτός το επιθυμούσε.

Αμέσως μετά άρχισε να συγκεντρώνει υλικό για μια έρευνα για τον Καρκίνο. Έγραφε συνέχεια και είχε υλικό τόσο που θα μπορούσε να γίνει ένα βιβλίο μελέτη για τον Καρκίνο. Στο μεταξύ αρρώστησε, επιδεινώθηκε η καρδιοπάθεια που του άφησε ένα μικρό εγκεφαλικό. Πήγε στην Κλινική. Η υγεία του πήγαινε καλύτερα, έπρεπε όμως να μείνει για την αποθεραπεία του εγκεφαλικού και τη βελτίωση της καρδιάς του. Δεν το έκανε. Βγήκε από την Κλινική και σε διάστημα 45 ημερών η κατάσταση της καρδιάς του επιδεινώθηκε και τον οδήγησε τελικά στο θάνατο.

Μια εβδομάδα πριν το θάνατό του πήγε στο χωριό με ένα φίλο του. Εκεί είχε αφήσει ότι είχε δουλέψει για τον καρκίνο. Πιστεύω πως δεν τον ικανοποιούσε απόλυτα ή καταλάβαινε πως δεν μπορούσε πια να προλάβει να ολοκληρώσει και δεν ήθελε να την αφήσει μισή. Γι αυτό έστειλε και αυτή τη δουλειά του δυστυχώς στη φωτιά. Δεν άφησε τίποτε, ήθελε να είναι τέλειο, το μέτριο δεν τον ικανοποιούσε.

Έρχομαι τώρα στην απόφαση του να αφήσει όλη την περιουσία του στην Κοινότητα με σκοπό να βγάλει από τα καλύτερα παιδιά της αγαπημένης ιδιαίτερης πατρίδας τους μεγάλους επιστήμονες καθηγητές κλπ., που να τιμούν τον τόπο τους. Και όπως έλεγε αυτά θα ήταν τα δικά του παιδιά. Υπήρχαν βέβαια το ανίψια που τα αγαπούσε πολύ και τα βοήθησε όταν χρειάστηκε. Αλλά τη περιουσία του την προόριζε πάντα για αυτά τα πνευματικά εκλεκτά παιδιά της ιδιαίτερης πατρίδας του
Θεσσαλονίκη 27 Μαΐου

Αθηνά Βασίλα Ματράγκα

1.2 Το ίδρυμα απονομής υποτροφιών

Το 1995 λίγους μήνες μετά από τον θάνατό του, έγινε γνωστή η ιδιόγραφη διαθήκη του γιατρού Σπύρου Βασίλα, ο οποίος την είχε συντάξει την 26-4-1993. Η διαθήκη αυτή δημοσιεύτηκε με το υπ' αριθμ. 84α πρακτικό του Μονομελούς Πρωτοδικείου Πολυγύρου. Με βάση αυτή τη διαθήκη συντάσσεται το καταστατικό ενός ιδρύματος υποτροφιών που σκοπό έχει την διαχείριση της περιουσίας του Σπύρου Βασίλα, έτσι ώστε να δίνονται υποτροφίες στους αριστούχους μαθητές του Λυκείου και στους αποφοίτους των Πανεπιστημίων που θέλουν να προχωρήσουν σε μεταπτυχιακές σπουδές.

Το ίδρυμα αυτό έγινε πράξη και εγκρίθηκε με την επωνυμία «**Ίδρυμα υποτροφιών Σπύρου Βασίλα**» με την κοινή υπουργική απόφαση 1107147/1299/0006 Α' της 4-10-1996, και το καταστατικό του δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 203 / 17-3- 1997

Το καταστατικό αποτελείται από 14 άρθρα και υπογράφηκε στις 6 Μαρτίου 1997 από τον τότε πρόεδρο της Δημοκρατίας Κων. Στεφανόπουλο.

Μπορούμε να αναφέρουμε τα πιο σημαντικά.

Άρθρο 4: Η διοίκηση του ιδρύματος

Το ίδρυμα διοικείται από εννεαμελές Διοικητικό Συμβούλιο που αποτελείται από τους εκάστοτε:

- α) Πρόεδρο της Κοινότητας Ορμύλιας ή κωλυομένου αυτού τον Αντιπρόεδρο, ως Πρόεδρο.
- β) Αρχαιότερο Εφημέριο του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου Ορμύλιας
- γ) Λυκείαρχη του Λυκείου Ορμύλιας
- δ) Πρόεδρο του Γεωργικού Πιστωτικού Συνεταιρισμού Ορμύλιας «Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ»
- ε) Πρόεδρο του Ελαιουργικού Συνεταιρισμού Ορμύλιας
- στ) Πρόεδρο του Γεωργικού Συνεταιρισμού Βατοπεδίου
- ζ) Πρόεδρο του Αγροτικού Συλλόγου Ορμύλιας
- η) Πρόεδρο του Σωματείου Επαγγελματοβιοτεχνών
- θ) Πρόεδρο του Σωματείου Οικοδόμων Ορμύλιας

Άρθρο 9 : Επιλογή και ανακήρυξη υποτρόφων

Δικαίωμα υποτροφίας έχουν οι άριστοι απόφοιτοι του Λυκείου Ορμύλιας, κατά προτίμηση γεννηθέντες στην Ορμύλια από γονείς Ορμυλιώτες, και οι απόφοιτοι των Ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων για μεταπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό.

Η επιλογή και ανακήρυξη των υποτρόφων γίνεται χωρίς διαγωνισμό, σύμφωνα με τις διατάξεις της συστατικής πράξης του ιδρύματος, του παρόντος οργανισμού του Α.Ν.2039/1939 καί του από 18.8.1941 Καν, Δ/τος (ΦΕΚ 286Α¹).

Τόσο μεγάλη ήταν η αγάπη του Γιατρού Σπύρου Βασίλα για την επιστήμη και τα γράμματα, που τον οδήγησε να δωρίσει την περιουσία στην κοινότητα διατυπώνοντας την τελευταία επιθυμία του για να βοηθηθούν οι άριστοι μαθητές και σπουδαστές της Ορμύλιας, έτσι ώστε να γίνουν άνθρωποι του πνεύματος, με προσφορά στην επιστήμη, καθιστώντας έτσι γνωστό στους επιστημονικούς κύκλους το χωριό, του οποίου αυτά τα άξια τέκνα θα αποτελούν κόσμημα.

Στις επόμενες σελίδες δημοσιεύουμε το αντίστοιχο ΦΕΚ

84α/17.5.1995 πρακτικό του Μονομελούς Πρωτοδικείου Χαλκιδικής, με την οποία συστήθηκε κοινωφελές ίδρυμα με την επωνυμία «ΙΔΡΥΜΑ ΑΠΟΝΟΜΗΣ ΥΠΟΤΡΟΦΙΩΝ ΣΠΥΡΟΥ ΒΑΣΙΛΑ» και με έδρα την Ορμύλια Χαλκιδικής.

2. Τις διατάξεις των άρθρων: α) 95 και 98 του Α.Ν. 2039/1939, β) 101 και 119 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα και γ) 108 και 110 του Αστικού Κώδικα.

3. Την από 4.11.1996 γνωμοδότηση του Συμβουλίου Εθνικών Κληροδοτημάτων.

4. Την αριθ. 1107147/1299/0006Α/4.10.1996 κοινή απόφαση του Πρωθυπουργού και του Υπουργού Οικονομικών με την οποία ανατέθηκαν αρμοδιότητες στους Υφυπουργούς Οικονομικών (ΦΕΚ 922 Β').

Με πρόταση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και του Υφυπουργού Οικονομικών, αποφασίζουμε:

Άρθρο Μόνο

1. Εγκρίνουμε τη σύσταση του κοινωφελούς ιδρύματος με την επωνυμία «ΙΔΡΥΜΑ ΑΠΟΝΟΜΗΣ ΥΠΟΤΡΟΦΙΩΝ ΣΠΥΡΟΥ ΒΑΣΙΛΑ», η οποία έγινε από το Σπυρίδωνα Βασιλείου Βασιλα με την από 26.4.1993 ιδιόγραφη διαθήκη του, που δημοσιεύθηκε με το αριθ. 84α/17.5.1995 πρακτικό του Μονομελούς Πρωτοδικείου Χαλκιδικής.

Το ίδρυμα τούτο αποτελεί νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, υπάγεται στην εποπτεία και τον έλεγχο των Υπουργών Οικονομικών και Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και διέπεται από τις διατάξεις της παραπάνω συστατικής του πράξης, του παρακάτω οργανισμού, του Α.Ν. 2039/1939 και των διαταγμάτων που εκδόθηκαν ή θα εκδοθούν σε εκτέλεση του νόμου τούτου.

2. Κυρώνουμε τον οργανισμό διοίκησης και διαχείρισης του ιδρύματος τούτου, που αποτελείται από δεκατέσσερα (14) άρθρα και καταχωρίζεται παρακάτω:

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ

Διοίκησης και διαχείρισης του κοινωφελούς ιδρύματος με την επωνυμία «ΙΔΡΥΜΑ ΑΠΟΝΟΜΗΣ ΥΠΟΤΡΟΦΙΩΝ ΣΠΥΡΟΥ ΒΑΣΙΛΑ».

Άρθρο 1

Μορφή - Επωνυμία - Έδρα - Σφραγιδα

1. Το κοινωφελές ίδρυμα με την επωνυμία «ΙΔΡΥΜΑ ΑΠΟΝΟΜΗΣ ΥΠΟΤΡΟΦΙΩΝ ΣΠΥΡΟΥ ΒΑΣΙΛΑ», που συστήθηκε από το Σπυρίδωνα Βασιλείου Βασιλα, με την από 26.4.1993 ιδιόγραφη διαθήκη του, που δημοσιεύθηκε με το αριθμ. 84α/17.5.1995 πρακτικό του Μονομελούς Πρωτοδικείου Χαλκιδικής, αποτελεί νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου και διέπεται από τις διατάξεις της παραπάνω συστατικής πράξης, του παρόντος οργανισμού, του Α.Ν. 2039/1939, όπως κάθε φορά ισχύει ο νόμος αυτός και των διατάγμάτων που εκδόθηκαν ή θα εκδοθούν σε εκτέλεση του νόμου τούτου.

2. Έδρα του ιδρύματος είναι η Ορμύλια Χαλκιδικής.

3. Η σφραγιδα του ιδρύματος είναι στρογγυλή και αναγράφει περιμετρικά μέσα σε πλαίσιο, την επωνυμία του ιδρύματος και στο μέσον αυτής την έδρα και το έτος έγκρισης της σύστασής του.

Άρθρο 2

Σκοπός

Σκοπός του ιδρύματος είναι η χορήγηση υποτροφιών σε

άριτους απόφοιτους του Λυκείου Ορμύλιας κατά προτίμηση γεννηθέντες στην Ορμύλια από γονείς Ορμυλιώτες για τις σπουδές τους στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της χώρας και σε απόφοιτους των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων για μεταπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό.

Άρθρο 3

Περιουσία - Πόροι

1. Περιουσία του ιδρύματος αποτελούν:

α) Οικόπεδο 2.600 τ.μ. στη θέση «Ψακούδια» με κτίσμα 200 τ.μ. σε τρία (3) διαμερίσματα.

β) Ελαιώνας 13 στρεμμάτων στη θέση «Αμαξοζυγός» (Καψάλια).

γ) Ελαιώνας 9,5 στρεμμάτων στη θέση «Παλιούρι».

δ) Το ποσόν των δεκατριών εκατομμυρίων εξακοσίων εβδομήντα χιλιάδων εξακοσίων εξήντα μιας (13.670.661) δρχ., που είναι κατατεθειμένο στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος - Κατ/μα Πολυγύρου, στην Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος - Κατ/μα Πολυγύρου και στο Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο Ορμύλιας.

2. Πόροι του ιδρύματος είναι:

α) Τα εισοδήματα από την εκμετάλλευση των περιουσιακών του στοιχείων.

β) Οι τόκοι από τις καταθέσεις του σε Τράπεζες ή άλλους Πιστωτικούς Οργανισμούς.

γ) Οι χρηματικές ποροχές ή επιχορηγήσεις, καθώς και οι κληρονομίες, κληροδοσίες και δωρεές, οποιουδήποτε φυσικού ή νομικού προσώπου, προς αυτό.

Άρθρο 4

Διοίκηση

1. Το ίδρυμα διακείται από εννεαμελές Διοικητικό Συμβούλιο που αποτελείται από τους εκάστοτε:

α) Πρόεδρο της Κοινότητας Ορμύλιας ή κωλυμένου αυτού τον Αντιπρόεδρο, ως Πρόεδρο.

β) Αρχαιότερο Εφημέριο του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου Ορμύλιας

γ) Λυκείαρχη του Λυκείου Ορμύλιας

δ) Πρόεδρο του Γεωργικού Πιστωτικού Συνεταιρισμού Ορμύλιας «Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ»

ε) Πρόεδρο του Ελαιουργικού Συνεταιρισμού Ορμύλιας

στ) Πρόεδρο του Γεωργικού Συνεταιρισμού Βατοπεδίου

ζ) Πρόεδρο του Αγροτικού Συλλόγου Ορμύλιας

η) Πρόεδρο του Σωματείου Επαγγελματοβιοτεχνών

θ) Πρόεδρο του Σωματείου Οικοδόμων Ορμύλιας.

2. Τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου ορίζουν με πράξη τους, έπειτα από ψηφοφορία, τον Αντιπρόεδρο, το Γραμματέα και τον Ταμία.

3. Σε περίπτωση αποποίησης, παραίτησης, έκπτωσης, ανικανότητας, θανάτου ή αντικατάστασης, για οποιοδήποτε λόγο, κάποιου από τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου, η κενή θέση συμπληρώνεται με απόφαση των υπολοίπων μελών, σύμφωνα με τις διατάξεις της συστατικής πράξης και του άρθρου 99 του Α.Ν. 2039/1939.

4. Το Διοικητικό Συμβούλιο συνεδριάζει τακτικά κάθε μήνα και εκτάκτως όποτε το ζητήσει ο Πρόεδρος ή τρία από τα μέλη του, με γραπτή αίτηση τους προς τον Πρόεδρο, πάντοτε όμως έπειτα από πρόσκληση του Προέδρου.

υπογράφοντας σχετικές αριθμημένες διπλότυπες αποδείξεις.

β) Καταθέτει τα έσοδα του ιδρύματος, σε ένα από τα πιστωτικά ιδρύματα που ορίζονται στο άρθρο 73 του Α.Ν. 2039/1939, έχοντας την ευχέρεια να παρακρατεί από αυτά ένα μικρό ποσό, που είναι αναγκαίο για την πληρωμή έκτακτων και επείγουσών δαπανών του ιδρύματος, το ύψος του οποίου καθορίζεται με απόφαση του Διοικητικού Συμβουλίου στην αρχή κάθε έτους.

γ) Εκτελεί κάθε πληρωμή, ύστερα από έγγραφη εντολή του Προέδρου ή του νόμιμου αναπληρωτή του.

δ) Τηρεί και φυλάττει τα διαχειριστικά βιβλία και στοιχεία του ιδρύματος.

ε) Φροντίζει για την έγκαιρη κατάρτιση και υποβολή στο Διοικητικό Συμβούλιο των σχεδίων προϋπολογισμού, απολογισμού και ισολογισμού του ιδρύματος.

2. Τον Ταμία, όταν απουσιάζει ή κωλύεται, αναπληρώνει άλλο μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου που ορίζεται με απόφαση αυτού.

Άρθρο 9

Επιλογή και ανακήρυξη υποτρόφων

1. Δικαίωμα υποτροφίας έχουν οι άριστοι απόφοιτοι του Λυκείου Ορμυλίας, κατά προτίμηση γεννηθέντες στην Ορμύλια από γονείς Ορμυλιώτες.

2. Η επιλογή και ανακήρυξη των υποτρόφων γίνεται χωρίς διαγωνισμό, σύμφωνα με τις διατάξεις της συστατικής πράξης του ιδρύματος, του παρόντος οργανισμού του Α.Ν. 2039/1939 και του από 18.8.1941 Καν. Δ/τος (ΦΕΚ 286 Α').

Άρθρο 10

Χορήγηση υποτροφιών

1. Το ποσό της μηνιαίας υποτροφίας κάθε υποτρόφου καθορίζεται με απόφαση του Διοικητικού Συμβουλίου, ανάλογα με το ύψος των καθαρών εσόδων του ιδρύματος και τον αριθμό των υποτρόφων, πάντοτε όμως μέσα στα όρια που ορίζονται από τις διατάξεις της συστατικής πράξης του ιδρύματος, του άρθρου 54 του Α.Ν. 2039/1939 και του άρθρου 28 του από 18.8.1941 σχετικού Καν. Δ/τος.

2. Οι υποτροφίες καταβάλλονται στους δικαιούχους σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 24, 26 και 27 του από 18.8.1941 Καν. Δ/τος (ΦΕΚ 286 Α').

3. Η χορήγηση της υποτροφίας διακόπτεται όταν συντρέχουν οι προϋποθέσεις που ορίζονται από τις διατάξεις της συστατικής πράξης του ιδρύματος και του άρθρου 29 του παραπάνω Κανονιστικού Διατάγματος, οι οποίες διαπιστώνονται με πρόξη του Διοικητικού Συμβουλίου του Ιδρύματος, που έχει υποχρέωση να παρακολουθεί την όλη πορεία των σπουδών των υποτρόφων και να αξιώνει απ' αυτούς την υποβολή, κάθε έτος, αποδεικτικών στοιχείων της επίδοσής τους.

Άρθρο 11

Οικονομική διαχείριση

1. Η οικονομική διαχείριση του ιδρύματος περιλαμβάνει ετήσια περίοδο, η οποία αρχίζει την 1η Ιανουαρίου και λήγει την 31η Δεκεμβρίου του ίδιου έτους.

Κατ' εξαίρεση, η πρώτη διαχειριστική περίοδος αρχίζει από την ημέρα δημοσίευσης στην Εφημερίδα της Κυβερ-

νησης του σχετικού Π.Δ/τος έγκρισης της σύστασης του ιδρύματος, η οποία μπορεί να παραταθεί μέχρι την 31η Δεκεμβρίου του επόμενου ημερολογιακού έτους, με απόφαση του Διοικητικού Συμβουλίου που λαμβάνεται στην πρώτη συνεδρίασή του.

2. Η οικονομική διαχείριση γίνεται με βάση προϋπολογισμό και απολογισμό εσόδων και εξόδων, που καταρτίζονται σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 101 και 102 του Α.Ν. 2039/1939 και του από 20.12.1939 σχετικού Δ/τος (ΦΕΚ 552 Α').

Άρθρο 12

Βιβλία και στοιχεία

1. Το ίδρυμα τηρεί υποχρεωτικά τα ακόλουθα βιβλία και στοιχεία:

α) Βιβλίο πρωτοκόλλου αλληλογραφίας.

β) Βιβλίο πρακτικών συνεδριάσεων του Διοικητικού Συμβουλίου.

γ) Βιβλίο λογιστικής παρακολούθησης, στο οποίο καταχωρίζονται με χρονολογική σειρά και με λογιστική τάξη, όλα τα έσοδα και έξοδα του ιδρύματος που πραγματοποιούνται στη διάρκεια της χρήσης.

δ) Βιβλίο - μητρώο υποτρόφων, στο οποίο καταχωρίζονται τα ονόματα των υποτρόφων, η σχολή που φοιτούν, ο χρόνος και το ποσό της υποτροφίας κάθε υποτρόφου και τα λοιπά στοιχεία, τα οποία ορίζονται από τις διατάξεις του άρθρου 34 του από 18.8.1841 Καν. Δ/τος.

ε) Στελέχη αριθμημένων διπλότυπων αποδείξεων εισπραχής και ενταλμάτων πληρωμής, θεωρημένα από τον Πρόεδρο.

2. Εκτός από τα παραπάνω βιβλία και στοιχεία, το Διοικητικό Συμβούλιο αποφασίζει την τήρηση και άλλων βιβλίων και στοιχείων, τα οποία κρίνει ότι είναι απαραίτητα για την παρακολούθηση της διαχείρισης της περιουσίας του ιδρύματος και της εκτέλεσης των σκοπών του.

Άρθρο 13

Τροποποίηση Οργανισμού

Ο Οργανισμός του ιδρύματος μπορεί να τροποποιηθεί ή να συμπληρωθεί με Προεδρικό Διάταγμα, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 98 του Α.Ν. 2039/1939 και 110 και 119 του Αστικού Κώδικα, ύστερα από πρόταση του Διοικητικού Συμβουλίου αυτού.

Άρθρο 14

Διάλυση του ιδρύματος - Τύχη περιουσίας αυτού

1. Το ίδρυμα διαλύεται όταν και όπως ο νόμος ορίζει:

2. Σε περίπτωση διάλυσης του ιδρύματος για οποιοδήποτε λόγο, η περιουσία του περιέρχεται στην Κοινότητα Ορμυλίας ως κεφάλαιο αυτετελούς διαχείρισης για την εκπλήρωση των σκοπών που έταξε ο διαθέτης.

Στον Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και στον Υφυπουργό Οικονομικών αναθέτουμε τη δημοσίευση και εκτέλεση του παρόντος διατάγματος.

Αθήνα, 6 Μαρτίου 1997

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΚΩΝΣΤ. Δ. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ

ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΡΥΣ

ΕΘΝ. ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΑΡΣΕΝΗΣ

Αναστάσιος Κωνσταντίνου
Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ

1.3 Η διαθήκη

Σήμερα 26-4-1993 εγώ ο ίδιος υπογράφων Σπύρος Βασίλας του Βασιλείου και της Καλλιόπης το γένος Αρσένη γεννηθείς εις Ορμύλιαν Χαλκιδικής το έτος 1923, ιατρός, έχων πλήρεις τις πνευματικές μου δυνάμεις μη έχων κατιόντας κληρονόμους, καθιστώ δια της παρούσης γενικών και αποκλειστικών κληρονόμον μου την κοινότητα Ορμύλιας και δια μέσου αυτής τον λαό της Ορμύλιας στον οποίο ανήκω.

Η σημερινή περιουσία μου αποτελείται από 1) οικόπεδο 2600 τ.μ. στη θέση Ψακούδια με κτίσμα 200 τ.μ. σε τρία διαμερίσματα 2) Ελαιώνα 13 στρεμμάτων στη θέση Αμαξοζυγός (Καψάλια) 3) Ελαιώνας 9,5 στρεμμάτων στη θέση Παλιούρι 4) Περίπου 10.000.000 δρχ στις τράπεζες Εθνική Πολυγύρου, Εμπορική Πολυγύρου, Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο Ορμύλιας.

Επιθυμία μου είναι να συσταθεί επιτροπή αξιοποίησης της περιουσίας αυτής με σκοπό να δίδεται κάθε χρόνο υποτροφία στον ή στους (αν το επιτρέπουν τα οικονομικά) άριστους απόφοιτους του Λυκείου Ορμύλιας (κατά προτίμησιν γεννηθέντας εις Ορμύλιαν από εκ παραδόσεως Ορμυλιώτας γονείς) ή απόφοιτους ανωτάτων σχολών (Παν/μίου) για μεταπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό. Η επιλογή ας γίνει κατά προτίμησιν από γεννηθέντας εις Ορμύλιαν από γονείς εκ παραδόσεως Ορμυλιώτας.

Το πνεύμα που πρέπει να διέπει την επιλογή δεν πρέπει να είναι η βοήθεια σε απόρους αλλά η εξεύρεση εγκεφάλων, και τέτοιοι υπάρχουν στο χωριό μας, και η βοήθεια είναι για να αναπτυχθούν και να διακριθούν στον επιστημονικό χώρο τους διεθνώς. Γι' αυτό η υποτροφία θα μπορεί να επαναλαμβάνεται για περισσότερο του ενός έτους. Αρκεί η απόδοσή τους να είναι συνοδευμένη με ικανό αριθμό επιστημονικών εργασιών. Ένας ή περισσότεροι καθηγηταί Παν/μίου από το χωριό μας θα είναι πράγματι κόσμημά μας. Αυτά θα είναι τα παιδιά μου.

Αυτό που δεν έγινε από εμάς γιατί προτάξαμε την πολιτική ιδεολογία από την επιστημονική, ας γίνει τώρα από αυτό το ίδρυμα, που δεν θα έχει πολιτική ιδεολογία, ούτε θα είναι επιτρεπτό να γίνει πολιτική εκμετάλλευση εκ μέρους κανενός.

Στην επιτροπή του ιδρύματος αυτού που θα είναι και το Διοικητικό Συμβούλιο και συγχρόνως επιτροπή

για την αξιοποίηση της περιουσίας μου να προεδρεύσει ο εκάστοτε πρόεδρος της Κοινότητας ή κωλιόμενου του προέδρου ο αντιπρόεδρος της κοινότητας.

Να συμμετέχουν ο παπάς της Ορμύλιας, ή δυνατόν Ορμυλιώτης, ο Λυκειάρχης του Λυκείου Ορμύλιας που θα είναι και ο εισηγητής των υποψηφιοτήτων καθώς και οι πρόεδροι των επαγγελματικών σωματείων της Ορμύλιας.

Το ίδρυμα αυτό ας αποτελέσει απαρχή για δωρεές και από άλλους συντοπίτες μας. Μέχρι τότε ας ονομάζεται με το όνομά μου, χωρίς εκ των προτέρων να αποκλείεται η προσθήκη άλλων ονομάτων.

Έκανα πράξη την επιθυμία μου παρά το ότι ξεκίνησα την αξιοποίηση της περιουσίας μου, γιατί κανένας δεν ξέρει πότε θα φύγει, και αν είναι να έρθει, άς έρθει, δεν έχω πρόβλημα, μόνο θα ήθελα να με θάψει η Κοινότητα. Τα αδέρφια μου είναι ήδη πολύ περασμένης ηλικίας. Γειά σας και χαρά σας και ζωή σε όλους. Άς διαβαστεί αυτό το κείμενο κατά την ταφή μου.

χεται για να αποδοθεί το (ε) ελευθ. Αφού να εδωκεν
του να είναι ιναρκεσιν εν φεαίεφε εδωκεν ομοιως
εργασιν. Ένας η ερεσκεντα να ανησανι Πλα/φια
αυτολογωρικησ δα είναι επαγγελι να σφυσάται.

~~Πηλο εδωκεν εγχεσιν αρεσιν γιατι ερεσκεντα τινεσ τοι
ου ιδεογρια αρεσιν ερεσκεντα αν ηναι τωρα αρε
αυτολογωρικησ εδωκεν δα εγχεσιν ιδεογρια αυτε
δα είναι ερεσκεντα να ηναι τοιουτου ευφραδισιν
εμφανει να ηναι. Ειναι ερεσκεντα του ιδεογριασ
αυτου, εδωκεν είναι να ηναι Ακουσιν ερεσκεντα
ερεσκεντα ερεσκεντα να ηναι τινεσ να ηναι
ερεσκεντα ερεσκεντα να ηναι τινεσ να ηναι
ερεσκεντα ερεσκεντα να ηναι τινεσ να ηναι
ερεσκεντα ερεσκεντα να ηναι τινεσ να ηναι~~

να σφυσάται ο Πλα/φια, ερεσκεντα η δυνάμει
ερεσκεντα, ο ~~ερεσκεντα~~ Ακουσιν ερεσκεντα
ερεσκεντα είναι να ηναι ερεσκεντα να ηναι
ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα
ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα
ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα
ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα
ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα

εναρκαση των ερεσκεντασ να ηναι ~~ερεσκεντα~~ ερεσκεντα
ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα
ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα
ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα
ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα
ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα
ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα
ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα
ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα να ηναι ερεσκεντα

1.4 Η αναγνώριση

Το Κοινοτικό συμβούλιο έστω και καθυστερημένα λόγω άγνοιας της ύπαρξης της διαθήκης τίμησε την μνήμη του γιατρού Σπύρου Βασίλα, σε επιμνημόσυνη τελετή, στην πλατεία του χωριού, με την ανακήρυξή του σε ευεργέτη της Ορμύλιας και δίνοντας το όνομά του στο δρόμο που οδηγεί στο Λύκειο, καθώς και στην κεντρική πλατεία. Χαρακτηριστική ήταν η ομιλία του προέδρου τότε κ. Στεφανίδη Χριστόφορου και αξίζει να αναφέρουμε κάποια αποσπάσματα από αυτήν.

« Αγαπητοί συγχωριανοί

Εκπληρώνουμε σήμερα καθυστερημένα και εν μέρη μόνο την επιθυμία του Σπύρου Βασίλα που διατυπώνεται στην διαθήκη του που μόλις ακούσατε. Δυστυχώς η διαθήκη περιήλθε σε μας καθυστερημένα.

Ο Γιατρός Σπύρος Βασίλας πριν λίγους μήνες ζούσε ανάμεσα μας και όλοι το γνωρίζαμε και είχαμε γι' αυτόν διαμορφωμένη γνώμη θετική ή ίσως και αρνητική. Αν το ζήτημα έμπαινε να διορθώσουμε την εικόνα που είχαμε γι' αυτόν κάτι τέτοιο δεν θα είχε καμιά αξία ούτε για μας ούτε πολύ περισσότερο για εκείνον.

Το ζήτημα είναι να εξετάσουμε την πράξη του που δεν έχει προηγούμενο στην ιστορία της Ορμύλιας, να την εξάρουμε και να την προβάλλουμε στους μεν μεγάλους για μίμηση στους δε μαθητές σαν κίνητρο για την πιο ευγενική άμιλλα μεταξύ τους και σαν έπαθλο για αυτούς που θα αναδειχτούν πρωταθλητές σ' αυτή την άμιλλα.

Είναι επίσης χρέος μας και απέναντι στη μνήμη του Σπύρου Βασίλα, αλλά ιδιαίτερα απέναντι στην κοινωνία του χωριού μας και ευρύτερα και ιδιαίτερα απέναντι στη νεολαία να εξετάσουμε την προσωπικότητα που έκανε αυτή τη μοναδική χειρονομία, τα κίνητρα και την φιλοσοφία της, το περιβάλλον μέσα στο οποίο γαλουχήθηκε και αναπτύχθηκε για να μείνει σε μας μεν ένα μάθημα για να μας συνετίζει, στη νέα γενιά δε ένα πρότυπο για να μιμηθούν.

Διαβάζοντας τη διαθήκη του δυο ζητήματα μπορεί να εκληφθούν ότι ηχούν κακόηχα, το πρώτο ζήτημα είναι η επιθυμία του και τα μέλη της επιτροπής που θα διαχειρίζεται την περιουσία και οι μαθητές που θα βραβεύονται να είναι κατά προτίμηση γηγενείς Ορμυλιώτες από γονείς γηγενείς. Φαίνεται αυτή η επιθυμία του σαν να είναι έκφραση τοπικισμού. Πρόκειται όμως πράγματι για τοπικισμό; Σίγουρα όχι γιατί και ο ίδιος και τα αδέρφια του που τόσο διέπρεψαν στις επιστήμες δεν ήταν από γονείς γηγενείς Ορμυλιώτες.

Η μάνα του ήταν από τον Αγ. Νικόλαο από την οικογένεια Αρσένη. Δεν μπορεί λοιπόν στην τέτοια διατύπωση να οδηγείται από τοπικισμό γιατί τότε είναι σαν να αρνείται τον εαυτό του και την οικογένεια του. Οδηγείται σ' αυτή την διατύπωση από βαθιά επιστημονική γνώση της αντίφασης της Ορμύλιας που ενώ έχει τις καλύτερες προϋποθέσεις, υστερεί στις επιδόσεις στα γράμματα και τις επιστήμες από τα άλλα χωριά γιατί λείπει από μας η αγωνία του γονιού των φτωχών χωριών για το πως θα αποκαταστήσει το παιδί του, γιατί έχουμε ευκολότερους τρόπους σ' αυτό τον πλούσιο τόπο που ζούμε. Αυτή λοιπόν την αντίφαση της Ορμύλιας θέλει ο Σπύρος να βοηθήσει να ξεπεραστεί και γι αυτό επικεντρώνει, την χειρονομία του στους γηγενείς Ορμυλιώτες. Δεν έχουμε λοιπόν έκφραση κανενός είδους τοπικισμού.

Το δεύτερο ζήτημα είναι η φράση με την οποία υπερτονίζει ότι η χειρονομία του δεν απευθύνεται στους απόρους, αλλά στους αξιότερους. Μήπως δεν ενδιαφέρονταν και δεν συμπονούσε ο Σπύρος τους φτωχούς και ταλαίπωρους ανθρώπους; Ίσα-ίσα αυτό ήταν που τον συγκινούσε ιδιαίτερα και γι αυτό πάλεψε, όμως σαν επιστήμονας ήξερε πολύ καλά ότι η όποια φιλεύσπλαχνη χειρονομία στο φτωχό απαλύνει αλλά δεν εξαλείφει τη φτώχεια, είναι σαν το παυσίπονο φάρμακο που σταματάει τον πόνο αλλά μόνο προσωρινά γιατί δεν εξαλείφει την αιτία που τον γεννάει.

Για να μην έχουμε φτωχούς και άπορους πρέπει να εξαφανιστούν οι κοινωνικές δομές που γεννούν και αναπαράγουν την φτώχεια και την ανέχεια και αυτό δεν μπορεί να γίνει παρά μόνον με την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και την πρώτη θέση ανάμεσα σ' αυτές την έχει η επιστήμη που εξοπλίζει τον άνθρωπο με όλο και μεγαλύτερη γνώση του κόσμου με όλο και μεγαλύτερη ικανότητα να επεμβαίνει και να μεταβάλλει, τον κόσμο προς όφελός του, μεταβάλλοντας και εξανθρωπίζοντας ταυτόχρονα τον εαυτό του και την κοινωνία στην οποία ζει.

Επιθυμώντας λοιπόν με την διαθήκη του να δώσει τη δυνατότητα στους εγκέφαλους να εξελιχθούν σε επιστήμονες, θέλει να συμβάλει όσο μπορεί στην ανάπτυξη και το θρίαμβο της επιστήμης. Της επιστήμης που την βλέπει σαν ανατροπέα των αναχρονιστικών και εκμεταλλευτικών κοινωνικών δομών, σαν δημιουργό μιας κοινωνίας χωρίς φτώχεια και ανέχεια, χωρίς ενδεείς και άπορους ανθρώπους. Και είναι ακριβώς αυτό το δράμα του Σπύρου Βασίλα που δεν προκύπτει μόνον μέσα από την διαθήκη του, αλλά και από όλη του τη ζωή.

Είχε έρωτα με την επιστήμη του. Ξενυχτούσε διαβάζοντας και γράφοντας για τα πιο σοβαρά ιατρικά ζητήματα, για τις αρρώστιες που ακόμα δεν τα κατάφερε να κατανικήσει ο άνθρωπος. Συμμετείχε δραστήρια στην πολιτική ζωή, στους αγώνες του λαού για την εθνική ανεξαρτησία, για την δημοκρατία για την προκοπή του τόπου, χωρίς επιδιώξεις για ικανοποίηση φιλοδοξιών και οικονομικών βολεμάτων

όπως ήταν και παραμένει της μόδας.

Τον συναντάμε στα μετερίζια της Εθνικής αντίστασης, μεταξύ των ομήρων για το θάνατο του Ιβάν, τραυματία στα γεγονότα της Μακρονήσου πρωτοπόρο στους αγώνες για δημοκρατία και αλλαγή, απογοητευμένο στο τέλος της ζωής του να αναζητεί άλλους δρόμους για την κοινωνική απελευθέρωση του ανθρώπου. Και ο δρόμος που ανακάλυψε και μας καλεί και μας να τον ακολουθήσουμε, είναι αυτός που μας δείχνει με τη διαθήκη του.

Σε μια περίοδο που κυρίαρχη ιδεολογία έχει γίνει η συμφεροντολογία, που πέρα από το άτομο και την οικογένεια μας αδιαφορούμε για τα πάντα, αυτός που δεν παντρεύτηκε και δεν είχε παιδιά αποκαλεί τα δικά μας παιδιά, παιδιά του. «Αυτά θα' ναι τα παιδιά μου» λέει στη διαθήκη του και έτσι ανυψώνεται για τα παιδιά της Ορμύλιας πιο πάνω από τους φυσικούς πατέρες τους.

Αντί να χρησιμοποιήσει την περιουσία του για να απολαύσει καλύτερα τη ζωή του, αυτός ζει λιτά και μοναχικά αδιαφορεί για το θάνατο. «Αν είναι να'ρθει ας έρθει» λέει στη διαθήκη του και νοιάζεται πως θα αφήσει μία μεγαλύτερη και αποδοτικότερη περιουσία για τα παιδιά της Ορμύλιας.

Αγαπητοί συγχωριανοί γονείς και δάσκαλοι κρατήστε και διατηρήστε σαν κόρη οφθαλμού την κληρονομιά όχι μόνον την υλική αλλά κυρίως την πνευματική, τα οράματα και την προσωπικότητα τον Σπύρου Βασίλα. Μεταλαμπαδέψτε τα στις συνειδήσεις των παιδιών, θα' ταν τα καλύτερα εφόδια γι' αυτά οι καλύτερες εγγυήσεις για εξανθρωπισμό της κοινωνίας μας.

Το Κοιν. Συμβούλιο ομόφωνα και εν πλήρη απαρτία με συγκίνηση και απέραντο σεβασμό σαν ελάχιστο δείγμα τιμής και ευγνωμοσύνης σε ανακήρυξε ευεργέτη της Ορμύλιας, έδωσε το όνομά σου στο δρόμο που οδηγεί στο Λύκειο, στο δρόμο που θα διαβαίνουν καθημερινά οι μαθητές για να φτάσουν στο στίβο της άμιλλας για το έπαθλο που εσύ καθιέρωσες. Έδωσε επίσης το όνομά σου σε τούτη την πλατεία που αποτελεί το κέντρο, την καρδιά της Ορμύλιας για να πάλλεται και αυτή στην μνήμη σου.

Θέλουμε να σε διαβεβαιώσουμε πως θα τηρήσουμε με απόλυτο σεβασμό τη διαθήκη σου και θα εξοπλίσουμε το ίδρυμα που θα φέρει το όνομά σου με τέτοιους κανόνες λειτουργίας που θα εξασφαλίζουν την αντικειμενικότητα στην επιλογή των βραβευομένων και διαχείριση που δεν θα εξαντλεί αλλά θα ενισχύει και θα δυναμώνει την προσοδοφόρα πηγή που μας κληροδότησες για να μεταφέρεται αιώνια από γενιά σε γενιά και να μένει άσβεστη και αιωνία η μνήμη σου».

(Τα αποσπάσματα είναι από την επιμνημόσυνη ομιλία, από το προσωπικό αρχείο του Χριστόφορου Στεφανίδη)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Β. ΒΑΣΙΛΑΣ

Ο ΜΕΓΑΛΟΦΥΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑΣ
ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ ΤΗΣ ΟΡΜΥΛΙΑΣ

3.1 Αθανάσιος Βασ. Βασίλας Η ζωή του

Ο Αθανάσιος Βασίλας γεννήθηκε το 1908 στην Ορμύλια. Ήταν το πρώτο από τα οκτώ παιδιά του διδασκάλου Βασιλείου Βασίλα¹ που γεννήθηκε το 1884. Μητέρα του ήταν η Καλλιόπη Αρσένη, κόρη του γιατρού Σπύρου Αρσένη² από τον Άγιο Νικόλαο, μια από τις σημαντικότερες οικογένειες της Χαλκιδικής που τιμήθηκε για την συμμετοχή της στους Εθνικούς αγώνες με αρκετά θύματα, και παντρεύτηκε τον Βασίλειο Βασίλα το 1906.

Βασίλειος Αθ. Βασίλας

Τα πρώτα χρόνια της ζωής του, μαζί με την οικογένειά του γύρισε σε αρκετά χωριά της Χαλκιδικής (Νικήτη, Κασσάνδρα, κλπ), μιας και ο πατέρας του, που είχε αρκετή μόρφωση για τα δεδομένα της εποχής, καλούνταν να διδάξει και να οργανώσει τα σχολεία της περιοχής, που με την πρωτοβουλία του δεσπότη Κασανδρείας Ειρηναίου άρχισαν να λειτουργούν περισσότερο οργανωμένα και μεθοδικά από ότι παλιότερα.

Το 1914, δυο χρόνια μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους, ο πατέρας του επιστρέφει στην Ορμύλια και αναλαμβάνει την διεύθυνση της Αστικής Σχολής. (Δημοτικού σχολείου.)

Έτος 1914-1915

Αριθμ. Μητρώου	Όνομα και επίθετο	Ηλικία	Επίσημο πατρ. όνομα	Πόλις εγγραφής	Κατάταξη	Κατάταξη
63.	Μιχαήλ Αθ. Τσιτσάνης	8.	Κωνσταντίνος	29 ^η Σεπτεμβρίου	A'	
64.	Κωνσταντίνος Ν. Καραγιάννης	8.	Γεωργίου	" "	A'	
65.	Σταύρος Ί. Σουλιώτης	9.	Γεωργίου	" "	A'	
66.	Σταύρος Γ' Γεωργίου	8.	Γεωργίου	" "	A'	
67.	Αθανάσιος Α. Αρσένης	9.	Κωνσταντίνος	" "	A'	
68.	Γεωργίου Α. Αρσένης	12.	Γεωργίου	" "	A'	
69.	Αθανάσιος Α. Αρσένης	10.	Γεωργίου	" "	A'	
70.	Αθανάσιος Ί. Σουλιώτης	9.	"	" "	A'	
71.	Αθανάσιος Α. Αρσένης	10.	Κωνσταντίνος	" "	A'	
72.	Σταύρος Α. Αρσένης	9.	"	" "	A'	
73.	Αθανάσιος Ί. Σουλιώτης	9.	Γεωργίου	" "	A'	
74.	Αθανάσιος Γ' Αρσένης	8.	Γεωργίου	" "	A'	
75.	Γεωργίου Ν. Καραγιάννης	8.	Γεωργίου	" "	A'	
76.	Αθανάσιος Ί. Σουλιώτης	8.	Κωνσταντίνος	" "	A'	
77.	Αθανάσιος Β. Βασίλας	7.	Βασίλας	" "	A'	
78.	Αθανάσιος Α. Αρσένης	9.	Γεωργίου	" "	A'	

Απόσπασμα από το Μαθητολόγιο του Δημοτικού σχολείου της Ορμύλιας στο οποίο ο Αθανάσιος Β. Βασίλας φαίνεται να έχει εγγραφεί σε ηλικία 7 ετών και να έχει προβιβαστεί με κατάταξη Α' στην επόμενη χρονιά.

Μόλις τέλειωσε το Δημοτικό σχολείο, ο πατέρας του τον έγραψε στο Γυμνάσιο Πολυγύρου όπου και πήρε το απολυτήριό του με άριστα. Συνέχισε τις σπουδές του στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο από το

οποίο μετά από λαμπρές σπουδές πήρε το πτυχίο του το 1932 με άριστα επίσης, «*επισύρας τον θαυμασμόν των καθηγητών του δια την οξύτητα της διανοίας του*», όπως έγραψαν τα 'Τεχνικά χρονικά' της 15-12-56, και συχνά έκαναν λόγο στους μεταγενέστερους γι' αυτόν σαν κάτι ξεχωριστό.

Φοίτησε επίσης στην Ανώτατη Γεωπονική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης για να μπορεί να αντιμετωπίζει με μεγάλη επιτυχία τα γεωργικά προβλήματα στη μελέτη των εγχειοβελτιωτικών έργων της Ελλάδας.

Όπως ήταν φυσικό διέπρεψε και σε εκείνο το πεδίο, οι δε Γεωπόνοι της ΥΠΕΜ που είχαν την τύχη να συνεργαστούν μαζί του, διδάχθηκαν πολλά απ' αυτόν, γιατί για πρώτη φορά μπορούσε να συνδυαστεί με τόση επιτυχία το πεδίο δυο διαφορετικών κατά βάση επιστημών, που από τότε μπορούμε να πούμε ότι άρχισαν να συνεργάζονται σε επίπεδο αναλυτικού προγράμματος, ανταλλάσσοντας μεταπτυχιακές σπουδές και προγράμματα.

Στις 26 Σεπτεμβρίου 1932 έγινε ο μεγάλος σεισμός που ισοπέδωσε κυριολεκτικά τα ανατολική Χαλκιδική καταστρέφοντας την Ιερισσό, το Γομάτι, την Βαρβάρα, και προξενώντας μεγάλες ζημιές σε πολλά άλλα χωριά.

Φωτογραφία της Ιερισσού κατά το σεισμό του 1936

Ο Θανάσης Βασίλας ανέλαβε και συνέταξε τα πολεοδομικά σχέδια των τριών χωριών Της Ιερισσού, του Γοματίου και της Μ. Παναγίας για λογαριασμό της Νομαρχίας Χαλκιδικής.

Ενώ τα σχέδια αυτά προέβλεπαν μικρές αλλαγές ως προς τη οριοθέτηση των δύο χωριών, της Ιερισσού και της Βαρβάρας με μικρή μετακίνηση της τάξης των 300-400 μέτρων από τις αρχικές θέσεις τους, τα σχέδια του Γοματίου προέβλεπαν τη μετακίνηση του χωριού σε εντελώς διαφορετική θέση που απείχε από την αρχική περίπου 4 χιλιόμετρα. Όπως αποδείχθηκε χρόνια αργότερα με διάφορες μετρήσεις που έγιναν, στη θέση του χωριού υπήρχε μεγάλο επικίνδυνο ρήγμα που ο Βασίλας κατάφερε να εντοπίσει σε μια περίοδο που η σεισμολογία ήταν ακόμη σε νηπιακό επίπεδο.

Μια άλλη ενασχόληση του Θανάση ήταν το σκάκι. Από μικρός ενθουσιάστηκε με το εγκεφαλικό αυτό παιχνίδι, το οποίο κυρίως έπαιζε στα διαλλείματα για να χαλαρώσει από την έντονη πνευματική εργασία του. Οι επιδώσεις και σε αυτόν το τομέα ήταν απαρράμιλλες.

«ΤΟ ΜΑΤ» 3

ΣΚΑΚΙΣΤΙΚΑ ΠΕΝΘΗ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΒΑΣΙΛΑΣ

*Από τής 24ης Νοεμβρίου 1956 ο Σκακιστικός κόσμος τής Χώρας θρη νεί την απώλειαν του Μακεδόνος σκακιστού 'Αθανασίου Βασίλα, ο πρώ- ρος θάνατος του οποίου επισυνέβη συνεπεία καρδιακής προσβολής.

*Ο έκλιπών γεννήθη τῷ 1908 εἰς τὴν Ὀρ- μύλιαν τῆς Χαλκιδικῆς καὶ ἐσπούδασεν εἰς τὸ Ε. Μ. Πολυτεχνεῖον, ἐκ τοῦ ὁποῦ ἐξῆλθε τὸ 1932 μετὰ λαμπρὰς σπουδὰς, ἐπισύρας τὸν θαυμασμόν καὶ αὐτῶν τῶν καθηγητῶν του διὰ τὴν οξύτητα τῆς διανοίας του. Ἐνεγνωρίσθη ὑφ' ὄλων ὡς ἰδιοφυῖα εἰς τὴν μελέτην ὑδραυλι- κῶν ἔργων, ἐκπονήσας πλείστας μελέτας περὶ ὧν ποιοῦνται μνηεῖαν τὰ «Τεχνικά Χρονικά» τῆς 15-12-56.

*Υπῆρξεν ἰσχυρώτατος σκακιστῆς διακριθεὶς εἰς τοὺς ἀγῶνας τῆς Ὁμάδος του («Ἐνώσεως Σκακιστῶν Θεσ/νίκης») κατὰ τοὺς περυσινοὺς ἀγῶνας αὐτῆς εἰς Γιούγκοσλαβίαν. Δὲν συμμετεῖχεν στὰ Πανελλήνια πρω- ταθλήματα ἑλλησιμίου χρόνου, ὥστόσο ἀπέτελε μετὰ τῶν κ.κ. Σιαπέρα, Ἀγγου, Δούκα τὴν πλειάδα τῶν καλυτέρων σκακιστῶν τῆς Θεσ/ σαλονίκης.

ΑΘ. ΒΑΣ ΛΑΣ

Ο θάνατος του Θανάση Βασίλα ήταν ένα σημαντικότατο γεγονός στους κύκλους των σκακιστών σε σημείο που τα μεγαλύτερα σκακιστικά περιοδικά, όπως εδώ σ' αυτό το απόκομμα από το «ΜΑΤ» υπήρξαν αφιερώσεις για τη ζωή του και τη δράση του σαν σκακιστής, σαν επιστήμονας και σαν άνθρωπος.

Σύντομα έγινε ένας από τους σημαντικότερους σκακιστές της Ελλάδας, και ήταν βασικό στέλεχος της «Ένωσης Σκακιστών Θεσσαλονίκης», και διακρίθηκε στους Βαλκανικούς αγώνες σκακιστών στη Γιουγκοσλαβία. Παρ' όλο που δεν μετείχε στα πανελλήνια πρωταθλήματα από έλλειψη χρόνου, (ποτέ δεν έπαιξε επαγγελματικά), ωστόσο αποτελούσε με τους Σιαπέρα, Αγγου, Δούκα, την ομάδα των καλύτερων σκακιστών της Θεσσαλονίκης.

Η κόρη του Βασιλείου Βασιλά δίνοντάς μας πληροφορίες για τη ζωή της οικογένειας Βασιλά, αναφέρει χαρακτηριστικά:

«...Ο πατέρας μας πήρε τη σύνταξη του και αποσύρθηκε το 1939. Εκείνη την εποχή όλη η οικογένεια είχε φύγει για τη Θεσσαλονίκη. Είχαμε πρώτα ένα σπίτι στην οδό Πολωνίας 19, από εκεί μας διώξαν οι ναζί γιατί επιτάξαν όλη την πολυκατοικία. Μεταφερθήκαμε στην οδό Καλαποθάκη 39 στο τρίτο πάτωμα.

Ήταν ένα διαμέρισμα με πέντε δωμάτια, τα τρία εμπρός και δίπλα στη Σχολή Βαλαγιάννη. Μπρος από το σπίτι ήταν το ξενοδοχείο Μάτζεστικ που επίσης το είχαν επιτάξει οι ναζί και στέγασαν την Κομαντατούρ.

Ο Θανάσης δούλευε τότε στη Θεσσαλονίκη και επειδή γνώριζε γερμανικά και έπαιζε σκάκι και μπριζ, ο υπεύθυνος της Κομαντατούρ τον καλούσε για ένα σκάκι ή μπριζ.

Τότε ήταν που είχαν μαζέψει τα παιδιά στο σχολείο να τα σκοτώσουν όλα μαζί, μετά από ένα επεισόδιο που έκαναν αντιστασιακές Οργανώσεις. Εκείνες τις ημέρες ήταν και ο Σπύρος στο χωριό και τον βάλανε και αυτόν στο σχολείο να τον σκοτώσουν. Ο πατέρας μου τρελάθηκε. Δεν μπορούσε να δεχτεί τόση κτηνωδία. Όχι μόνον για τον γιο του αλλά και για τα άλλα παιδιά. Ειδοποίησε αμέσως το Θανάση και εκείνος με τη φίλια που είχε αναπτύξει με τον υπεύθυνο της Κομαντατούρ, πήγε και του εξέθεσε τα πράγματα και εκείνος έδωσε διαταγή να ελευθερώσουν τα παιδιά και έτσι απειράπη η τραγωδία χάρις στην έγκαιρη επέμβαση του Θανάση⁴...»

Ο Θανάσης Βασιλάς ανήσυχο και προοδευτικό πνεύμα διατηρώντας τις πεποιθήσεις και την παράδοση της οικογένειάς του και από την πλευρά του πατέρα του (Βενιζελικός Αντιβασιλικός), αλλά και από την πλευρά της μητέρας του, από την οικογένεια των Αρσένηδων που πάντα ήταν αριστερών πεποιθήσεων και μπροστάρηδες σε κάθε αγώνα για την Εθνική Ανεξαρτησία, οργανώθηκε με τον αδερφό του το Σπύρο Αρχικά στην ΕΠΟΝ και αργότερα στις Αντιστασιακές Οργανώσεις που αγωνίζονταν σκληρά με όλα τα μέσα για την επιβίωση του λαού και την απελευθέρωση της Ελλάδος από τον βάρβαρο φασισμό.

Η απελευθέρωση έφτασε κάποτε αλλά αντί να δικαιωθούν οι αγωνιστές, αναγνωρίστηκαν και δικαιώθηκαν οι ταγματασφαλίτες και οι συνεργάτες των Γερμανών. Τότε άρχισε στον τόπο μας ένας τρομερός διωγμός των αληθινών αγωνιστών. Αυτών που έδωσαν τη ζωή τους, τα παιδιά τους, την περιουσία τους. Έχουν γραφτεί πολλά και θα γραφτούν ακόμα περισσότερα για αυτήν την μαύρη περίοδο του Ελληνισμού που διαδέχθηκε τη μεγάλη χαρά της απελευθέρωσης.

Η Μακρόνησος κατά το 1950 όταν τα μεταγωγικά ατμόπλοια ξεφόρτωσαν 6000 πολιτικούς κρατούμενους στο στρατόπεδο συγκέντρωσης, που για πρώτη φορά είχε χρησιμοποιηθεί για την προσωρινή εγκατάσταση των προσφύγων του 1922-23

Ο Θανάσης γι' αυτή του τη δραστηριότητα στις αντιστασιακές οργανώσεις πιάστηκε στις αρχές Μαρτίου του 1948 μαζί με τον αδελφό του το Σπύρο και στάλθηκαν στον Άγιο Ευστράτιο. Εκεί οι συνθήκες διαβίωσης ήταν άθλιες. Αλλά υπήρξαν χειρότερες όταν το 1949 τους έστειλαν στα φοβερά κάτεργα της Μακρόνησου.⁵

Και γι' αυτή την περίοδο έχουν γραφτεί πολλά και θα γραφτούν ακόμη περισσότερα και από κατοπινές γενιές και ιστορικούς που θα σκύψουν και θα μελετήσουν αυτές τις μαρτυρίες των απλών αγωνιστών που έδωσαν τη ζωή τους εκεί, κάτω από απάνθρωπες συνθήκες βασανισμών.

Ο Θανάσης Βασιλάς ανάμεσα σε συγκαταλεγμένους του το 1948 στον Άη Στράτη

Εκεί συναντήθηκε με τον άλλο μεγάλο άνδρα της Ορμυλίας τον Αγγελάκη Αγαπητό, και τους πνευματικούς άνδρες το Ρίτσο, τον Κατράκη, τον Καρούζο, τον Λουντέμη, και άλλους.

Το 1952 κερδίζει τις εκλογές ο Αλέξανδρος Παπάγος. Τοποθετεί τον Κωνσταντίνο Καραμανλή στην κυβέρνηση σαν Υπουργό Δημοσίων Έργων (1952-1955). Αυτός ακούει ότι υπάρχει κάποιος κρατούμενος εξόριστος στη Μακρόνησο που είναι αυθεντία και μοναδικός στην Ελλάδα στον τομέα των υδραυλικών και εγχειοβελτιωτικών έργων. Καλεί λοιπόν τον Θανάση Βασιλά στο Υπουργείο και του αναθέτει την οργάνωση και το συντονισμό των υπηρεσιών, παρ' όλο που ποτέ δεν του έδωσε αμνηστία

Εκεί ο Θανάσης ανεξάρτητα από πολιτικές πεποιθήσεις (εδώ φαίνεται το μεγαλείο του ανδρός), θα επιτελέσει σπουδαίο έργο προς την πατρίδα, με την κατασκευή βασικών έργων υποδομής (εγχειοβελτιωτικά έργα, οδικές αρτηρίες, ενεργειακές μονάδες, έργα ύδρευσης κ.ά.). Η απήχηση του έργου αυτού στην κοινή γνώμη, που χρεώθηκε στον Καραμανλή, αποτέλεσε ισχυρό πρόκριμα για την ανάδειξή του στην πρωθυπουργία, μετά τον θάνατο του Αλέξανδρου Παπάγου.

Έτσι την περίοδο αυτή (1952) ο Θανάσης που ποτέ δεν υπέγραψε δήλωση μετάνοιας για να ελευθερωθεί, κινούνταν μεταξύ Αθηνών και Μακρονήσου, όπου τα βασανιστήρια και οι απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης συνεχίζονταν από το καθεστώς Παπάγου με την ίδια ένταση.

Αυτές οι θηριωδίες ξύπνησαν επιτέλους τους Διεθνείς Οργανισμούς που επενέβησαν και άφησαν ελεύθερους τους δεσμώτες που επέζησαν.

Έτσι το τέλος 1952 γύρισαν με τον αδερφό του το Σπίρο στο σπίτι. Για τον Θανάση αυτή ήταν μια περίοδος που είχε καταληφθεί από μια μανία, από έναν πραγματικό οίστρο για δημιουργική και καθαρή επιστημονική εργασία πάνω στη μελέτη των μεγάλων εγχειοβελτιωτικών και υδραυλικών έργων του τόπου.

Εργάστηκε κατά σειρά στην Φαουντέσιον , στο Ε.Τ.Υ.Ε.Μ. στην Υ.Π.Ε.Μ.³ και στην Δ.Υ.Κ. του Υπουργείου Δημοσίων έργων, υπηρεσίες που είχαν αντικείμενο τη συνολική μελέτη αρδευτικού έργου και φραγμάτων και καταπολέμησης της πρόσχωσής τους με υδρονομικά έργα στην ορεινή λεκάνη, καθώς και την άψογη κατασκευή των έργων.

Το εργοτάξιο της κατασκευής της γέφυρας του Χαβρία το 1958 (φωτο: Αρχείο Στεφανίδη Χριστόφορου)

Τα τελευταία χρόνια οργάνωσε και ίδρυσε μαζί με άλλους πέντε συναδέλφους του την «Υδροτεχνική» που ανάλαβε και συνέταξε την μελέτη των μεγαλύτερων εγγειοβελτιωτικών και υδραυλικών έργων της Ελλάδας εκείνης της περιόδου.

Δυο περιστατικά μπορούν να αποδείξουν πως ο Θανάσης Βασίλας υπήρξε ένα σπάνιο μυαλό και μεγάλος επιστήμονας όχι μόνο για την Ελλάδα αλλά και για τον έξω κόσμο.

1^ο. Όταν υπηρετούσε στο Υπουργείο Δημοσίων Έργων, μέσα σε μισή ώρα μόνο, μπόρεσε να δει και να αποδείξει, ότι η μελέτη που εκπονήθηκε από Αμερικανούς Μηχανικούς για το υδροηλεκτρικό εργοστάσιο του Άγρα και το ομώνυμο φράγμα, ήταν βασικά εσφαλμένη και ότι έπρεπε να ανασυνταχθεί, πράγμα που αργότερα έγινε από την «Υδροτεχνική» που ανήκε και ο ίδιος.

2^ο. Ο Ελβετός καθηγητής Muller ένας από τους τρεις καλύτερους υδραυλικούς του κόσμου, και ειδικός επί των προσχώσεων των ποταμών, ακούγοντας τον Θανάση Βασίλα να αναπτύσσει την γνώμη του πάνω στο πρόβλημα των προσχώσεων του ποταμού Στρυμόνα, είπε με μια ειλικρίνεια που τον χαρακτηρίζει:

«..Κύριοι δεν με χρειάζεστε... Πολύ φοβάμαι πως εδώ ήρθα για να πάρω, παρά να δώσω». Κι είναι βέβαιο εξ' αιτίας του χαρακτήρα του , πως τα παραπάνω λόγια δεν ειπώθηκαν από ευγένεια

Στη δική του πρωτοβουλία οφείλεται η μελέτη για τη διαμόρφωση της κοίτης του Χαβρία καθώς και η κατασκευή της παλιάς γέφυρας που έλυσε για πάντα το πρόβλημα της αλλαγής της ροής του ποταμού, και την επικοινωνία με τη Σιθωνία .

Αλλά η ζωή δεν στάθηκε απλόχερη μαζί του. Η καρδιά του κατεστραμμένη από τα βασανιστήρια της Μακρονήσου, δεν άντεξε και χάθηκε από ανακοπή στα 24 Νοεμβρίου 1956 στην πιο δημιουργική του ηλικία των 47-48 χρόνων του, όταν οι δυνατότητες του μυαλού του είχαν ξεπεράσει τα σύνορα της Ελλάδας βυθίζοντας στο πένθος την οικογένειά του, τον επιστημονικό κόσμο, και τους συγχωριανούς του.

Ο Θανάσης Βασίλας δεν υπήρξε μόνο εξαίρετος επιστήμονας και ικανότατος σκακιστής, αλλά και μοναδικός άνθρωπος, σεμνός, μεγαλόψυχος, σοβαρός, κοσμούμενος με σπάνιες αρετές που εκτιμήθηκε και αγαπήθηκε απ' όλους όσους τον γνώρισαν.

Ο τύπος της εποχής έκανε αφιερώματα στη μνήμη του για πολλές μέρες, όπως τα «Τεχνικά χρονικά», τα «Γεωπονικά» το σκακιστικό περιοδικό «Ματ», και οι εφημερίδες Τοπικής και Πανελλαδικής εμβέλειας. Όλοι ανεξαιρέτως τονίζουν το απaráμιλλο του χαρακτήρα του και το μεγάλο κενό που άφησε στον επιστημονικό κόσμο.

Η κατοικία του Δάσκαλου Βασιλείου Βασίλα και της Οικογενείας του στην Ορμύλια.
(φωτο: Χρήστος Λελεγιάννης βιβλίο «η παλιά Ορμύλια»)

Η ιδιαίτερα του πατρίδα η Ορμύλια θρήνησε και αυτή το χαμό του και μάλιστα ο αδερφός του Αγγελάκη Αγαπητού, ο Αγαπητός Αγαπητός αφιέρωσε στη μνήμη του ένα ποίημα που αναφέρεται στην πηγή της ζωής της Ορμύλιας, στο Χαβρία και στη διευθέτηση της ροής του από τον Θανάση Βασίλα.

«... Ξεπάτωνες , ξερίζωνες και τίποτα ορθό,
δεν άφηνες στο διάβα σου, όταν με βουητό,
κατέβαινες απ' το βουνό θολό κι' αγριεμένο,
κι' έτρεχες σαν να 'σουνά άτι αφηνιασμένο.

Γίγαντας ήσουν τρομερός και εύκολα δεν τολμούσε
με σένα νε για να πιαστεί κανείς, γιατί μπορούσε
μέσα στην αγριάδα σου, να τονε παραμάσεις
κι αγνώριστο στην αμμουδιά να τονε κομματιάσεις.

Μα ένας που γεννήθηκε κοντά σου πήρε φόρα,
και πιάστηκε με σένανε και σ' έριξε και τώρα,
δεμένο χειροπόδαρα να τρέχεις ντροπιασμένο,
και το λευκάδι εκεί κοντά δεν θα' ναι φοβισμένο...»

Η κατασκευή της Γέφυρας του Χαβρία άνοιξε νέες παραγωγικές δραστηριότητες στον αγροτικό κόσμο της Ορμύλιας μιας και επιτράπηκε η απρόσκοπτη διέλευση του ποταμού , πράγμα που διεύρυνε το πεδίο των οικονομικών συναλλαγών με τα δύο μεγάλα χωριά της Σιθωνίας, τη Νικήτη και τον Άγιο Νικόλαο καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Στη φωτογραφία είναι ο μπάρμπα Βασίλης Δελημήτσιος (Σταμνάς), πατέρας του Δάσκαλου στο μπουζούκι Γιώργου Δελημήτσιου (φωτο:Αρχείο Στεφανίδη Χριστόφορου)

Η Ορμύλια λοιπόν αισθάνεται υπερήφανη, και χρωστάει ευγνωμοσύνη στον δημιουργό, που από τα χώματά της αναδείχθηκε μια οικογένεια που ανέδειξε μεγάλους Άνδρες όπως ήταν ο Βασίλειος Βασίλας (πατέρας και διδάσκαλος), ο Θανάσης Βασίλας (Μηχανικός , γεωπόνος σκακιστής), ο Σπύρος Βασίλας (γιατρός χειρουργός ερευνητής , ευεργέτης της Ορμύλιας) και ο Δημήτρης (πολιτικός μηχανικός).

Ο Σπύρος και ο Θανάσης Βασιλας

3.2 Σημειώσεις

¹ Την βιογραφία του Βασιλείου Βασιλά μας την έστειλε η κόρη του Αθηνά Ματαράγκα, και είναι καταγεγραμμένη στο βιβλίο – μελέτη «Η εκπαίδευση στην Ορμούλια ανά τους αιώνες» Σμάγας Γιάννης 2009

Ο Βασίλειος Βασιλάς του Αθανασίου και της Σταμούλως το γένος Δημητράκου, γεννήθηκε στην Ορμούλια το 1885. Οι γονείς του Αθανάσιος και Σταμούλω τον πήγαν στην Θεσσαλονίκη στο Γυμνάσιο. Εκεί τελείωσε το Γυμνάσιο πρώτος, του δόθηκε υποτροφία για την Ιταλία να σπουδάσει γιατρός. Η μητέρα του δεν τον άφησε να πάει, φοβόταν μην τον χάσει για πάντα. Έτσι έμεινε με αυτή τη μόρφωση που για την εποχή εκείνη ήταν αρκετή, γιατί τότε οι άνθρωποι δεν ξέρανε ούτε το αλφάβητο, ήταν τουρκοκρατία και ήταν βασιανισμένοι και πολύ φτωχοί. Ο πατέρας μου άρχισε να διδάσκει στα σχολεία της Κασσάνδρας και τον πλήρωναν οι κοινότητες. Στα είκοσι δυο του χρόνια παντρεύτηκε την Καλλιόπη κόρη του γιατρού Σπύρου Αρσένη από τον Άγιο Νικόλαο. Φυσικά άρχισε η παιδοποΐα με πρώτο τον Αθανάσιο Βασιλά και μετά όλους εμάς τους άλλους. Το 1912 επί τέλους ελευθερώθηκε και η Βόρεια Ελλάδα και πήρε ανάσα ο τόπος μας.

Ο πατέρας μου ζήτησε και ήλθε στην Ορμούλια στην πατρίδα του. Η μητέρα του Σταμούλω ζούσε εκεί μόνη της και έκανε τη μαμή, ήταν άξια γυναίκα. Πήρε αμέσως τη διεύθυνση του Σχολείου που τότε ήταν πεντατάξιο. Κράτησε την πέμπτη και την έκτη τάξη. Ήταν πολύ καλός δάσκαλος, λίγο αυστηρός αλλά εκείνη την εποχή αυτό ήταν απαραίτητο. Το σχολείο πήγε καλά οι άλλοι δάσκαλοι τα κατάφερναν με τις μικρότερες τάξεις, όπως ο δάσκαλος Νικόλας Δήμητσας, που κρατούσε την πρώτη δημοτικού.

Έμεινε εκεί ως την αποφράδα μέρα που οι σιδηρόφραχτοι ναζί πάτησαν τον τόπο μας. Ο πατέρας μου πήρε τη σύνταξη του και αποσύρθηκε το 1939. Εκείνη την εποχή όλη η οικογένεια είχαμε φύγει για τη Θεσσαλονίκη. Είχαμε πρώτα ένα σπίτι στην οδό Πολωνίας 19, από εκεί μας διώξαν οι ναζί γιατί επιτάζανε όλη την πολκατοικία. Μεταφερθήκαμε στην Καλαποθάκη 39 στο τρίτο πάτωμα. Ήταν ένα διαμέρισμα με πέντε δωμάτια, τα τρία εμπρός και δίπλα στη Σχολή Βαλαγιάννη. Μπρος από εμάς ήταν το ξενοδοχείο Μάτζεστικ που επίσης το είχαν επιτάξει οι ναζί και στέγασαν την Κομανταρούρ. Εκεί ήλθε και ο πατέρας μου και έμεινε εκεί για πολύ καιρό, αλλά γι' αυτόν ήταν η Ορμούλια η ζωή του, εκεί ήθελε να ζήσει. Όταν ήταν στο χωριό οι Γερμανοί επιτάζανε το σχολείο και μαζέγανε όλα τα νέα παιδιά του χωριού από 15 έως 20. Σκόπευαν να τα σκοτώσουν όλα μαζί.

Η απελευθέρωση ήλθε αλλά υπήρχε τόση πείνα στον κόσμο, ούτε δουλειές ούτε τίποτα. Ο πατέρας μου υπέφερε πάντα από το συκώτι του, πήγαινε σε γιατρό ηπατολόγο στη Θεσσαλονίκη και του έδινε φάρμακα αλλά δεν γινόταν τίποτα. Έτσι αρρώστησε άσχημα και το 1946 ήλθε με την μητέρα μου στο χωριό ελπίζοντας ότι ο καθαρός αέρας θα τον έκανε καλά. Δυστυχώς χειροτέρεψε, τι έφατγαι, τι ακριβώς είχε ο πατέρας μου κύρωση του ήπατος; καρκίνο; τι ή και τα δύο μαζί; δεν θα το μάθουμε ποτέ και έτσι χάθηκε στην ηλικία των μόλις 61 χρόνων Οκτώβριο του 1946.

² Για τον Σπύρο Αρσένη και την οικογένεια Αρσένη βλ. Σμάγα Δημητρίου «Ραντεβού με την ιστορία του Αγίου Νικολάου» 2003 σελ. 63-70

³ Με το Βασιλικό Διάταγμα της 7.7.1936, δημιουργείται σε κάθε δασαρχείο που ασχολείται με έργα δασικής διεύθεσης χειμάρρων, ένα "τεχνικό γραφείο" επιφορτισμένο με τη μελέτη και εκτέλεση αυτών των έργων. Τον ίδιο χρόνο για το χώρο της Μακεδονίας, ιδρύεται με τον Α.Ν.204/1936, το Ειδικό Ταμείο Υδραυλικών Έργων Μακεδονίας (ΕΤΥΕΜ) με μορφή νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου, στη διάθρωση του οποίου προβλέπεται διεύθυνση αναδασώσεων με αρμοδιότητα την εκτέλεση των τεχνικών, φυτοκομικών και αναδασωτικών έργων για τη διεύθεση "της ορεινής κοίτης των χειμάρρων και την αποκατάσταση του ορεινού εδάφους", η οποία μεταφέρεται και στην ΥΠΕΜ που με το Ν.Δ.588/1941 αντικατέστησε το ΕΤΥΕΜ.

Το πράγματι σημαντικό έργο που πρόσφερε στο τόπο η ΥΠΕΜ, πιθανό να οφείλεται στις λειτουργικές διευκολύνσεις που κληρονόμησε αυτή η υπηρεσία από το ΕΤΥΕΜ, που ήταν νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, αλλά και στο γεγονός, ότι η υπηρεσία αυτή είχε **διαφόρων ειδικοτήτων τεχνικούς επιστήμονες, που η συνεργασία τους εξασφάλιζε άρτιες μελέτες συνολικές αντιμετώπισης του κάθε προβλήματος** (π.χ. συνολική μελέτη αρδευτικού έργου και καταπολέμησης της πρόσχωσής τους με υδρονομικά έργα στην ορεινή λεκάνη) και άσπωση κατασκευή των έργων. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι όταν η υπηρεσία αυτή διασπάστηκε δεν μπόρεσαν οι διάδοχοί της να συνεχίσουν την ίδια προσφορά έργου και αφού μετατράπηκαν σε υπηρεσίες πολυτελείας αυτοδιαλύθηκαν.

⁴ Θεωρούμε ανακρίβεια το γεγονός που αναφέρεται, για την πρόθεση δηλαδή των Γερμανών να σκοτώσουν τα παιδιά του Σχολείου. Είναι μια πληροφορία την οποία δεν μπορέσαμε να διασταυρώσουμε από καμιά άλλη πηγή. Πιθανότατα να οφείλεται σε παραπληροφόρηση, της Αθηνάς Βασιλά, μας και όλη η οικογένεια την εποχή αυτή ζούσε στη Θεσσαλονίκη). Υπάρχει ένα τέτοιο συμβάν αλλά αναφέρεται σε άλλο παρόμοιο περιστατικό, που από πληροφορίες που μας έδωσε ο Νικηφόρος Πατσιούρας και ο Χριστόφορος Στεφανίδης έχει ως εξής:

Στην Ορμούλια τον Απρίλιο του 1941 έκαναν την εμφάνισή τους οι Γερμανοί. Επίταξαν το σπίτι του Παπαδόπουλου Αργύρη και διέμεναν αρχικά στην Ορμούλια. Οι δύο ήταν Γκεσταπίτες που άκουγαν στα ονόματα Χανς και Φριτς, ιδιαίτερα σκληροί, οι οποίοι επέβαλαν το σιδηρένιο πρόσωπο του κατοχικού καθεστώτος. Ο τρίτος μεταλλειολόγος μηχανολόγος μηχανικός ονόματι Willy Young, ήταν υπεύθυνος για τη λειτουργία των μεταλλείων τα οποία οι Γερμανοί έθεσαν σε κατάσταση παραγωγής βάζοντας εργάτες από την Ορμούλια, η στάση του οποίου προς τον κόσμο, δεν είχε καμιά σχέση με αυτή των άλλων δύο γερμανών τοποτηρητών της Ορμούλιας.

Το 1943 όμως έχουμε «αλλαγή» φρουράς, οπότε το ρόλο των Γερμανών στην Ορμούλια, αναλαμβάνουν οι Βούλγαροι όπως και σε άλλα χωριά. Ένας λόχος λοιπόν από αυτούς, εγκαθίσταται στο Δημοτικό σχολείο επιβλέποντας και επιτηρώντας τους κατοίκους τυπικά. Αυτή την εποχή στην Ορμούλια λειτουργεί οργανωμένη αντιστασιακή ομάδα με δράση στην γύρω περιοχή, κυρίως από Πολύγυρο μέχρι Σιθονία.

Πολλοί από τους Βούλγαρους στρατιώτες όμως, ήταν μέλη και φίλοι του Κομμουνιστικού Κόμματος της Βουλγαρίας, οι οποίοι παρά τη θέλησή τους μετείχαν σε κατοχικές δυνάμεις και οι οποίοι κάποια στιγμή ήρθαν σε επαφή με την Αντιστασιακή

οργάνωση του ΕΑΜ, εκφράζοντας την πεποίθησή τους ότι μπορούσαν με τη συνεργασία τους, να παραδώσουν όλο το λόγο στη διάθεση της οργάνωσης. Μάλιστα όρισαν ραντεβού στο οποίο θα μετείχαν αντιπροσωπίες (από την πλευρά των ανταρτών ήταν ο Πατσιούρας Δημ., ο Γεωργιάδης Ξενοφών και ο Οικονόμου Βασίλης), από τα δύο μέρη, για να ρυθμίσουν τις λεπτομέρειες του εγχειρήματος. Η συνάντηση αυτή όμως έγινε γνωστή και μάλιστα ειδοποιήθηκαν και οι Γερμανοί του Πολυγύρου οι οποίοι έσπευσαν να στήσουν ενέδρα για να πιάσουν τους αγωνιστές του ΕΑΜ., οι οποίοι όμως την τελευταία στιγμή ειδοποιήθηκαν και δεν πήγαν, πλην του Οικονόμου (ρακοδάσκαλος) που συνελήφθη και κλείστηκε σε στρατόπεδο συγκέντρωσης στη Γερμανία

Οι αντάρτες τις επόμενες μέρες σε μια νυχτερινή επιχείρηση, συνέλαβαν τον «προδότη» Βούλγαρο που ονομάζονταν Ιβάν και τον εκτέλεσαν λίγο έξω απ' τον Πολύγυρο στο εκκλησάκι της Αγίας - Μαρίας. Οι Γερμανοί σε αντίποινα, κατέβηκαν στην Ορμούλια, στην πλατεία, και συνέλαβαν όσους βρήκαν, περίπου 27 άτομα, ανάμεσά τους και το Σπύρο Βασίλα, που τότε ήταν στο χωριό.

Τους έκλεισαν όλους στο Δημοτικό σχολείο και διαμήνυσαν ότι αν δεν παραδοθεί από τους αντάρτες ο Ιβάν, θα προχωρήσουν στην εκτέλεσή τους. Αγνοούσαν βέβαια ότι ο Ιβάν ήδη είχε εκτελεστεί. Τα χωριά για να ρίξει στάχτη στα μάτια των Γερμανών έστειλε αντιπρόσωπους μεταξύ των οποίων τον Διευθυντή του Σχολείου Δημήτριο Παπασαραφινό και τον Δημ. Στεφανίδη, να διαπραγματευτούν με τους αντάρτες την ανταλλαγή των φυλακισμένων με τον Ιβάν, προσπαθώντας μ' αυτό τον τρόπο να κερδηθεί χρόνος.

Στο μεταξύ όμως ακριβώς αυτή την εποχή, στη Βουλγαρία ανάλαβε την εξουσία το Κομμουνιστικό Κόμμα και μια απ' τις πρώτες διαταγές που έδωσε στα τμήματα που επιτελούσαν κατοχικό ρόλο, ήταν να αλλάξουν στάση απέναντι στο σκλαβωμένο λαό της Ελλάδας και να μην προχωρήσουν σε πράξεις βίας και αντιποίνων, ανακαλώντας ταυτόχρονα και πολλά από αυτά τα τμήματα να επιστρέψουν στη Βουλγαρία.

Οι 27 κρατούμενοι έμειναν για λίγο καιρό φυλακισμένοι, επιτηρούμενοι από τον Βουλγαρικό λόγο και οι συγχωριανοί τους και οι συγγενείς τους, πήγαιναν κάθε μέρα και τους έδιναν τρόφιμα, ενώ μερικοί που ήταν εργάτες στο μεταλλείο, απελευθερώθηκαν με παρέμβαση του Willy Young.

Έτσι λοιπόν λίγο αργότερα ελευθερώθηκαν και οι κρατούμενοι του Δημοτικού Σχολείου της Ορμούλιας. Οι Βούλγαροι εγκατέλειψαν τον Σεπτέμβριο του 1944 την Ορμούλια σημαίνοντας έτσι και το τέλος της κατοχής στην περιοχή, 2 μήνες πριν την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης

Στις 30 Οκτωβρίου 1944, τμήματα του ΕΛΑΣ, με επικεφαλής τους Μάρκο Βαφειάδη και Ευριπίδη Μπακιρτζή απελευθέρωσαν τη Θεσσαλονίκη από τους Γερμανούς. Ο λαός της πόλης χειροκρότησε με έξαλλο ενθουσιασμό αντάρτες και αντιστασιακές οργανώσεις που παρέλασαν στη λεωφόρο Νίκης.

Πράγματι η ατμόσφαιρα στην πόλη ήταν πανηγυρική. Η αποχώρηση και των τελευταίων Γερμανών στρατιωτικών ολοκληρώθηκε το απόγευμα χωρίς να κινδυνεύσει η πόλη, πέρα από την ανατίναξη μια προβλήτας του λιμανιού. Με την επέμβαση ανθρώπων του ΕΛΑΣ δεν ανατινάχθηκαν οι μύλοι Αλλατίνη και το εργοστάσιο ηλεκτροφωτισμού, που είχαν υπονομεύσει με δυναμίτη οι Γερμανοί. Επίσης η χωροφυλακή, που είχε συνεργαστεί με τις δυνάμεις κατοχής, αφοπλίστηκε και εγκλείστηκε στις εγκαταστάσεις της ΧΑΝΘ. Η εξουσία περιήλθε για δεκαπέντε μέρες περίπου, ώσπου να εγκατασταθούν οι εκπρόσωποι της Εθνικής Ενότητας στην πόλη, στο ΕΑΜ και τον ΕΛΑΣ. εν αντιθέσει με την Αθήνα στην οποία η εξουσία παραδόθηκε στους Άγγλους με άσχημη και ολέθρια συνέπεια συνέπια για το μετά την απελευθέρωση διάστημα.

Πάντως προσωπική μας άποψη για την παρέμβαση αυτή του Θανάση Βασίλα, είναι ότι δεν πρέπει να έγινε, γιατί ο Θανάσης τον τελευταίο χρόνο της κατοχής ήταν στην παρανομία, καθ' ότι ο αντιστασιακός ρόλος του με την εκμείωση πληροφοριών από τον «κομαντατούρ» της Γκεστάπο, έγινε αντιληπτός, και θα ήταν αδύνατο να παρουσιαστεί και να ζητήσει χάρη για την μη εκτέλεση των κρατουμένων.

Είναι βέβαιο πάντως, ότι ο Θανάσης Βασίλας μεσολάβησε κατά την αρχική περίοδο της κατοχής και απαλλάχθηκαν Ορμουλιώτες φυλακισμένοι στο στρατόπεδο του Παύλου Μελά αλλά και σε άλλες περιπτώσεις.

⁵ Στη δεκάχρονη ιστορία του το κολαστήριο της Μακρονήσου «φιλοξένησε» 50.000 ως 100.000 στρατιώτες και πολίτες. Αποτελέσει ένα μαζικό πείραμα άσκησης συστηματικής, επιστημονικής βίας με κύριο στόχο την αλλαγή συνειδήσεων. Βασικός στόχος να χτυπηθεί η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, απειλές, τρόμος, ατομικοί και ομαδικοί βασανισμοί, για να σκόνουν οι αγωνιστές το κεφάλι, να καμφθεί το ηθικό. Στόχος η «ιδεολογική αναβάπτιση» με την «υπογραφή» της δήλωσης:

Η δήλωση

«Ουδέποτε υπήρξα κομμουνιστής και ουδεμία σχέση έχω με το συνωμοτικόν ΚΚΕ ... Επειδή είμαι γνήσιο ελληνόπουλο καταδικάζω και αποκηρύσσω μετά βδελυγμίας όλες τας αναρχοβουλγαροκομμουνιστικές οργανώσεις ΕΑΜ, ΕΛΑΣ, ΕΠΟΝ, ΕΑ, αίτινας αποτελούν τα εγκληματικά, σλανόδοουλα και αντεθνικά συγκροτήματα ... Η παρούσα μου επιθυμώ να δημοσιευθεί εις τον Τύπον και να διαβασθεί εις την εκκλησίαν της ενορίας μου».

Βιβλιογραφία –πηγές

1. Προσωπικό αρχείο Χριστόφορου Στεφανίδη
2. Βιογραφικό σημείωμα οικογένειας Βασίλα, Αθηνάς Βασίλα Ματράγκας.
3. Περιοδικό «Τεχνικά χρονικά»
4. Περιοδικό «Γεωπονικά»
5. Προσωπικές μαρτυρίες Χριστόφορου Στεφανίδη
6. Προσωπικές μαρτυρίες Πατσιούρα Νικηφόρου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΔΕΑΣ Γ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Ο ΑΓΝΟΣ ΠΑΤΡΙΩΤΗΣ ΑΓΩΝΙΣΤΗΣ
ΠΑΡΩΝ ΣΕ ΟΛΟΥΣ ΤΟΥΣ ΕΘΝΙΚΟΥΣ ΑΓΩΝΕΣ
ΜΕ ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΓΙΑ ΜΙΑ ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΑΔΑ

4.1 Δέας Νικόλαος του Γεωργίου. Η καταγωγή του – Σπουδές

Γεννήθηκε την 17-10-1897 στην Ορμύλια Χαλκιδικής, και είναι καταχωρημένος στα μητρώα αρρένων της τότε κοινότητας με αύξ. αριθμό 2.

Πατέρας του ήταν ο Γεώργιος Ξουζαφείρης από την Ορμύλια και μητέρα του η Αικατερίνη Δέα από τον Πολύγυρο. Παρ' όλα αυτά εγγράφηκε στα μητρώα αρρένων με την επωνυμία Ντέας κρατώντας το επίθετο της μητέρας του, το οποίο αργότερα καθιερώθηκε σαν Δέας.

Σε ηλικία 7 ετών το 1904 πήγε στην Αστική σχολή Ορμυλίας (Δημοτικό Σχολείο) όπου έμαθε τα πρώτα γράμματα από την δασκάλα του Μαρία Ι. Κουντουρά, με πολύ καλή επίδοση.

Τέλειωσε το Δημοτικό σχολείο το 1910 με επίδοση «λίαν καλώς» και συνέχισε τις σπουδές του στην Θεσσαλονίκη σε Γυμνάσιο. Σύντομα όμως πήρε μετεγγραφή για την παιδαγωγική ακαδημία (Διδασκαλείο)¹ στη Θεσσαλονίκη απ' όπου απεφοίτησε το 1917 με άριστα. Ταυτόχρονα όμως φοιτούσε και στη Σχολή Γεωμετρών² της Θεσσαλονίκης που από εκεί αποφοίτησε το ίδιο έτος με άριστα, ενώ είχε καταταγεί σαν εθελοντής στο στρατό της Εθνικής άμυνας με πολλούς συμμαθητές του.

Τάξ. Α' Αθηνών

Επιπέδος 1904-905

<i>Αξιολογία</i>	<i>Ονοματεπώνυμον</i>	<i>Σπουδασια</i>	<i>Γνωσικια</i>
1	<i>Νικόλαος Γ. Ντέας</i>	5,25	5
2	<i>Ελαμάλης Αρ. Παπουλοῦς</i>	<i>Ανώγει</i>	<i>αριτεία</i>
3	<i>Γεώργιος Γ. Κιανιάς</i>	5,50	5,25
4	<i>Χρήστος Γ. Λιβανίδης</i>	<i>Ανώγει</i>	<i>ματρία</i>

Αποτελέσματα των ενιαυσίων Διαγωνισμῶν τῶν 4 ἡμερῶν τάξεων ἤτοι Γ, Δ, Ε, Σ

		<i>Γνωσικια</i>	<i>Επιπέδισ</i>	<i>Μαθηματ.</i>	<i>Γεωγραφ.</i>	<i>Ἱστορία</i>	<i>Επιχειρηματ.</i>	<i>Γενικὴ Βαθμια</i>	<i>Φοιτητικ.</i>	<i>Πειραματ.</i>
<i>Γ' τάξ.</i>	1	5,75	7,25	5,50	6,25	5,75	5,25	6,50	6,03	<i>ματρία</i>
	2	5,25	6,25	5	5,50	5,25	5	5,50	5,39	<i>ματρία</i>
	3	4,75	5,50	4,75	5,25	4,75	3,75	5,25	4,85	<i>ματρία</i>
<i>Δ' τάξ.</i>	1	3,75	4	3,50	4,25	4	4,25	3,25	3,85	<i>ματρία</i>
	2	3,50	3,75	3,25	2,50	3,75	0	3,75	2,92	<i>ματρία</i>
<i>Ε' τάξ.</i>	1	5,25	5	4,75	3,50	2,50		6,25	4,54	<i>ματρία</i>
	2	6,50	7	6,75	7,25	4,25		5,50	6,20	<i>ματρία</i>
	3	3,25	3,25	2	2,25	2		2	2,45	<i>ματρία</i>

Δύο αποσπάσματα από τους Γενικούς ελέγχους της Α' και της Δ' τάξης που εμφανίζουν το μαθητή του Δημ. Σχολείου Δέα Νικόλαο κατά τα έτη 1904-05 και 1907-08

Ο Νικόλαος Δέας την εποχή αυτή, 1912 -1917, που φοιτούσε στις σχολές στη Θεσσαλονίκη, έγινε μάρτυρας όλων των κοσμοϊστορικών γεγονότων που συνέβησαν και σημάδεψαν την ιστορία και την εξέλιξη του Έθνους για τα επόμενα χρόνια. Τον πρώτο βαλκανικό πόλεμο εναντίον της Τουρκίας, με την ταυτόχρονη απελευθέρωση της Βόρειας Ελλάδας και κατόπιν τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο 1914-1918.

4.2 Η εθελοντική κατάταξη και ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος

Στην Ελλάδα ο Βενιζέλος πίστευε ότι η χώρα έπρεπε να είναι στο πλευρό της Αντάντ, γιατί έτσι θα εξυπηρετούνταν τα συμφέροντα των Ελλήνων ενώ αντίθετη άποψη είχε ο βασιλιάς Κωνσταντίνος που σαν Γερμανόφιλος, επέμενε σε ουδετερότητα της Ελλάδας αφού προέβλεπε νίκη των Γερμανών.

Έτσι η διχόνοια έφερε διαμάχες και δίχασε τον ελληνικό λαό. Μάλιστα ο διχασμός έγινε εντονότερος, επειδή ο βασιλιάς δεν υποχωρούσε από τις θέσεις του, και ο Βενιζέλος παραιτήθηκε. Οι Αγγλογάλλοι το 1915 παραβίασαν την ελληνική ουδετερότητα, έκαναν απόβαση στη Θεσσαλονίκη και με σκοπό να μπει η Ελλάδα στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ, έγινε στρατιωτικό κίνημα και σχηματίστηκε η προσωρινή κυβέρνηση της «Εθνικής Άμυνας» στη Θεσσαλονίκη με επικεφαλής το Βενιζέλο.

Ο Κωνσταντίνος αναγκάστηκε να παραιτηθεί και να εγκαταλείψει τη χώρα και να τον διαδεχθεί ο γιος του Αλέξανδρος. Μετά από αυτό η κυβέρνηση εγκαταστάθηκε πάλι στην Αθήνα και κήρυξε τον πόλεμο στις κεντρικές αυτοκρατορίες.³

Η Θεσσαλονίκη σε όλα αυτά τα συμβάντα, ήταν μέσα στο επίκεντρο των εξελίξεων, με πρωταγωνιστικό ρόλο, και όπως ήταν φυσικό, αυτά τα γεγονότα εξήψαν το πατριωτικό αίσθημα του έφηβου τότε Νίκου Δέα, που κατατάχθηκε εθελοντής στις 20-4-1917, στο στρατό της «Εθνικής Άμυνας», ο οποίος στο καταπληκτικό βραβευθέν βιβλίο του « **Μεσουράνημα και συντρίμια** » που αργότερα έγραψε, και στο οποίο, βασιζόμενος στις λεπτομερείς σημειώσεις του, αναφέρεται στις άγνωστες σελίδες από τους Εθνικούς Αγώνες 1917-1922 με τον τρόπο που τις έζησε ο ίδιος.

Έχει μεγάλο ενδιαφέρον να αφήσουμε τον ίδιο να μας διηγηθεί τα ιστορικά αυτά γεγονότα , 1^{ον} για να πάρουμε μια ιδέα για τον υπέροχο τρόπο γραφής του, και 2^{ον} γιατί πρέπει μέσα από αυτές τις γραμμές να γίνουμε κοινωνοί μιας ιστορικής περιόδου που κατά βάση είναι άγνωστη στους περισσότερους.

«...Ο πόλεμος, που ό αντίλαλος του μόλις έφτανε σε μας απ' τη μακρινή Ευρώπη και τα Δαρδανέλλια όπου γινόταν, πλάκωσε κι εδώ. Η τόσο ήσυχη και βαριά Σαλονίκη έγινε απ' τη μια μέρα στην άλλη αγνώριστη. Πανσπερμία σωστή από στρατούς και φυλές, από γλώσσες και διαλέκτους, από χρώματα και στολές την έχει καταπνίξει. Ο Λευκός Πύργος της μεταμορφώθηκε σε Πύργο της Βαβέλ. Κομπούζιο, βοή και σάλαγος την παραδέρνει μέρα νύχτα, ενώ ο πλατύς κόλπος της έχει πήξει από καράβια και πλεούμενα κάθε είδους, που ξεμπαρκάρουν ασταμάτητα φουρνιές από έμψυχα και άψυχα, ανθρώπους και

Το 1916 η Θεσσαλονίκη είχε γίνει το κέντρο των εξελίξεων και το ορμητήριο και ο σταθμός των στρατιωτικών δυνάμεων των συμμάχων κατά τον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο.

Επίσης εδώ ήταν και η έδρα του βασιλιά της Σερβίας που κατέφυγε με Αρκετούς Σέρβους μετά την κατάληψη της χώρας τους από τις δυνάμεις της Γερμανίας κι Αυστροουγγαρίας

Στη εικόνα πάνω βλέπουμε τον Γαλλικό τομέα στο λιμάνι της, ενώ στην κάτω την αποβίβαση μιας Ρωσικής ταξιαρχίας το 1916

κτήνη, κανόνια και πυρομαχικά, αυτοκίνητα και εφόδια.

Όπου κι αν πάει κανείς, όπου κι αν στρίψει, θα αντικρύσει ξένους στρατιώτες, ξένες φυλές. Γάλλους, με τις μπλε στολές τους, Άγγλους και Αυστραλούς στο χακί, αστείους κουνιστούς Ιταλούς μπελερινοφόρους και κοκοράκηδες, Ρώσους λεβεντόκορμους, και Σενεγαλέζους, Γκούρκας γιγαντόσωμους με τσεκούρι αντί λόγχης, Ινδιάνους κοντόλιγγους, κίτρινους κλειστομάτηδες Αναμίτες, Σέρβους βαρείς και βλοσυρούς, που δίχως πια πατρίδα ύστερα απ' την κατάληψη της απ' τούς Γερμανούς, Αυστριακούς και Βουλγάρους, παριστάνουν εδώ τον αφέντη και κατακτητή.

Μ' όλους αυτούς ανάμεσα μας, σε κάθε μας βήμα, νοιώθουμε ότι δεν ζούμε πια σε τόπο και πόλη δική μας, ότι δεν βρισκόμαστε στο σπίτι μας.

Η ζωή μας έχει αναστατωθεί. Αβεβαιότητα και φόβος συνέχει όλους. Διερωτόμαστε με αγωνία τί μας επιφυλάσσει το αύριο. Κι ή αγωνία μεγαλώνει όσο περνούν οι μέρες, με τις όλο και πιο Ανησυχητικές ειδήσεις που καταφτάνουν για την κατάσταση που επικρατεί στην Αθήνα.

Εκεί, φαίνεται πως ζουν σε άλλο κόσμο, έξω απ' τη σημερινή πραγματικότητα. Βασιλιάς και Βενιζέλος βρίσκονται σε άγρια διχοστασία.

«Να μπορούμε ή όχι στον πόλεμο;».

Σαν να είναι του χεριού μας να κάνουμε επιλογή, όταν τούτος όχι μονάχα κροταλεί την πόρτα μας, άλλα και έχει στρογγυλοκαθίσει μέσα στο ίδιο το σπίτι μας, με το Σέρβο βασιλιά και τη Σέρβικη Βουλή στη Σαλονίκη, με το Βούλγαρο να έχει ξεχυθεί στην Ανατολική Μακεδονία και να έχει φτάσει στο Στρυμόνα και στην Καβάλα και με την πόλη μας πλημμυρισμένη από χιλιάδες εξαθλιωμένους πρόσφυγες, που εγκατέλειψαν τα σπίτια τους για να γλυτώσουν απ' το μαχαίρι του

Στην αγωνία μας βάζει επί τέλους τέρμα ό στρατός. Κηρύσσει «Επανάσταση», καταλύει τις Αρχές και καλεί τον Βενιζέλο ν' αναλάβει την αρχηγία.

Σχηματίζεται σε λίγο Κυβέρνηση «Εθνικής Άμυνας» κι η Επανάσταση επικρατεί σ' όλη τη Μακεδονία, την Κρήτη και τα Νησιά. Η Νέα Ελλάδα δίνει το «παρών», χωρισμένη απ' την Παλιά. Καινούργιος στρατός δημιουργείται τώρα ό «Στρατός Εθνικής Άμυνας» και το γνώριμο μας χακί γεμίζει σε λίγο την πόλη. Συντάγματα και Μεραρχίες τραβούν για τα σύνορα απέναντι στο Βούλγαρο. Η εμπιστοσύνη και το αίσθημα της ασφάλειας ξανάρχεται επί τέλους. Ξαναβρίσκουμε τούς εαυτούς μας.

Ο Βενιζέλος και ο Κουντουριώτης επιθεωρούν τη μεραρχία Κρητών που αποβιβάστηκε στη Θεσσαλονίκη στις 24-11-1916, μετά το σχηματισμό της Κυβέρνησης της Εθνικής Άμυνας. Ο Βενιζέλος συζητά με τον Γάλλο στρατηγό Σαράγ που είναι επικεφαλής των συμμαχικών δυνάμεων της Αντάντ.

Στο Διδασκαλείο και στη Σχολή Γεωμετρών όπου σύγχρονα φοιτώ στην τελευταία τάξη, όλα τούτα τα κοσμοϊστορικά που βλέπουμε και παρακολουθούμε, γίνονται αντικείμενο και θέμα καθημερινών συζητήσεων

και σχολίων, με επίκεντρο τη θέση που πρέπει και επιβάλλεται να πάρουμε σ' αυτά με κατάληξη, να χωρίσουμε στα δύο:

Τούς «επαναστατικούς», κι είμαστε οι περισσότεροι, που φωνάζουμε ότι πρέπει να καταταγούμε εθελοντές για να δώσουμε το καλό παράδειγμα και γιατί στο τέλος - τέλος έχουμε σαν Μακεδόνες πιο μεγάλη υποχρέωση να πολεμήσουμε και να διώξουμε το Βούλγαρο απ' τα χώματα μας, απ' τούς νησιώτες και τούς Κρητικούς που δεν κινδυνεύουν κι όμως έρχονται βαποριές - βαποριές να πολεμήσουν, και τούς «βασιλικούς», που συμβουλεύουν αναμονή, έως ότου αποφασίσει και διατάξει ο Βασιλιάς, ο οποίος κατ' αυτούς ξέρει τί κάνει που δεν θέλει τον πόλεμο.

Άλλωστε, λέγουν, κανένας δεν μας υποχρεώνει να πάμε στα καλά καθούμενα στρατιώτες, μια και δεν μας καλούν, κι επί πλέον είναι κρίμα για λίγους μήνες να χάσουμε το απολυτήριο. Κι οι συζητήσεις και αντεγκλήσεις όλο και ζωηρεύουν με το καιρό. Φθάνουν δε στη διαπασών, όταν μαθαίνουμε ότι οι επιστρατευμένοι Χαλκιδιώτες εγκατέλειψαν τούς στρατώνες και τα όπλα τους και έφυγαν λιποτάκτες στα χωριά τους.

Αυτό έκανε τους «επαναστατικούς» να γίνουν Θηρία, ενώ οι «βασιλικοί» το βρίσκουν φυσικό, χαμογελούν και είναι ικανοποιημένοι. Του κάκου τους λέμε, ότι η λιποταξία οφείλεται σε προπαγάνδα και παρότρυνση απ' την Αθήνα, που δεν κινδυνεύει, κι ότι είναι ντροπή, αλλά και έγκλημα ντόπιοι να πετούν τα όπλα και να αρνούνται να χτυπήσουν το Βούλγαρο που βρίσκεται έξω απ' την πόρτα μας. Δεν βαριέσαι στου κουφού την πόρτα όσο θέλεις βρόντα. Ο Βασιλιάς, κοπανούν αδιάκοπα, δεν θέλει πόλεμο, δεν διέταξε αυτός επιστράτευση.

Το μαχαίρι όμως έχει φτάσει στο κόκκαλο. Μαζεμένοι σήμερα στις 20-4-1917 στη μεγάλη αίθουσα του Διδασκαλείου θα πάρουμε την τελική απόφαση.

Παρέλαση Σέρβων στη Λεωφόρο νίκης στη Θεσσαλονίκη το 1916

Αν δεν συμφωνήσουν όλοι, θα πάμε εθελοντές μόνον οι «επαναστατικοί». Ένας, ένας αναπτύσσουμε τα επιχειρήματά μας, προσπαθώντας να πείσουμε τούς αντίθετους και να τους φέρουμε η κάθε μερίδα με το μέρος της. Οι ημέρες και συγκρατημένες αρχικές κουβέντες γίνονται σιγά - σιγά φωνές και υστερά αντεγκλήσεις. Πάμε να έρθουμε στα χέρια, όταν ξαφνικά ακούεται στεντόρεια φωνή. Είναι του Βασίλη Λισκόβη, του πανύψηλου καλού κι αγαθού συμμαθητή μας, ανεβασμένου πάνω στην έδρα.

—Έ! φίλοι! Ακούστε με. Δεν είναι ανάγκη να τσακωνόμαστε. Δεν πρόκειται με τις φωνές να πείσουμε οι μεν τούς δε ποιοί έχουν δίκιο. Ο καθένας μας έχει το δικαίωμα να σκέφτεται, όπως αυτός θέλει και να ενεργεί ανάλογα. Ας τραθήξουμε ο καθένας το δρόμο του. Εκείνοι που θέλουν να μείνουν, ας μείνουν. "Ένα μονάχα τούς λέγω. Ας ρίξουν μια ματιά σε μένα. Είχα κι εγώ το σπίτι μου. Και μ' έδωξαν απ' αυτό, όπως έδωξαν άλλωστε κι όλους τούς Έλληνες απ' τη Μακεδονία που κατέχουν, οι φίλοι μας οι Σέρβοι.

Και κατάντησα πρόσφυγας, γυμνός, πάμπτωχος, και άθλιος. Τέτοια τύχη και κατάντια περιμένει όλους, αν οι Βούλγαροι κατέβουν στη Σαλονίκη. Μην αυταπατάστε. Και μην περιμένετε να σας σώσουν ξένοι στρατοί, βγάζοντας αυτοί τα κάστανα απ' τη φωτιά, όταν σεις δεν διακινδυνεύετε για να σώσετε οι ίδιοι τούς εαυτούς σας και τα σπίτια σας.

«Ο πόλεμος — συνεχίζει ,μέσα σε σιγή νεκρική — μας ήρθε είτε τον θέλαμε είτε όχι. Και μείς συζητούμε μήνες τώρα και διαπληκτιζόμαστε, αν ο Βασιλιάς ή ο Βενιζέλος έχει δίκιο, αν θα πάμε να πολεμήσουμε για να φράξουμε το δρόμο προς τα χωριά μας στο Βούλγαρο, αν θα χάσουμε απολυτήρια.. Ε! όχι πάει πολύ το πράγμα. Εγώ πήρα την απόφαση. Τραβώ για το Στρατολογικό Γραφείο. Όποιος θέλει ας έρθει μαζί μου».

Το λέει και πηδάει απ' την καρέκλα, τραβώντας για την πόρτα μέσα σε πανδαιμόνιο κραυγών «σύμφωνοι», «ναι, ναι», «όλοι μαζί», ενώ τον ακολουθούμε στην έξοδο. Στον περίβολο του σχολείου σταματούμε και μετρούμαστε. Είκοσι έξι όλοι - όλοι. Απ' το προσκλητήριο λείπουν οκτώ, όσοι είναι οι υπολειπόμενοι συμμαθητές μας. Σε λίγο, με τη σημαία του Διδασκαλείου επί κεφαλής και με σημαιοφόρο το Λισκόβη, παρελαύνουμε σε τετράδες κορδωτοί - κορδωτοί κατά μήκος του παραλιακού δρόμου, τραβώντας για το Στρατολογικό γραφείο, ενώ τραγουδούμε βροντερά το:

...Δεν θα την πάρουνε ποτέ την Γην των Μακεδόνων την Γην αυτήν την Ιεράν, το χάρμα των αιώνων. Δεν θα την πάρουν Βούλγαροι, επιδρομείς, Μογγόλοι.....

Ο κόσμος ρίχνει ματιές στο πέρασμά μας, ξαφνιάζεται για μια στιγμή και συνεχίζει το δρόμο του αδιάφορος και βαθιά σκεπτικός. Ο καθένας έχει το δικό του καημό, μέσα στην αναστάτωση και το κακό τούτου του πολέμου.....»

Εθελοντές πηγαίνουν να καταταγούν στο στρατό της «Εθνικής Άμυνας»

Έτσι ο Νίκος Δέας μαζί με τους συμμαθητές του 26 συνολικά από τους 36 της τάξης του, παίρνουν το δρόμο για το στρατολογικό γραφείο στον παραλιακό δρόμο και κατόπιν παρουσιάζονται στο στρατόπεδο νεοσυλλέκτων την Τούμπα, το Έμπεδο, μια τεράστια έκταση γεμάτη παράγκες και αντίσκηνα περιφραγμένη με αγκαθωτό συρματόπλεγμα.

Εκεί οι νεοσύλλεκτοι θα αρχίσουν την εντατική εκπαίδευση στην τέχνη του πολέμου, αλλά ταυτόχρονα παίρνουν και ειδική άδεια και μπορούν να κατεβαίνουν στην πόλη για να φοιτούν στις σχολές τους και τελικά να πάρουν το απολυτήριό τους. Είναι όμως μια περίοδος, που αρκετοί φαντάροι λιποτακτούσαν, παίρνοντας το μέρος του φιλογερμανού βασιλιά Κωνσταντίνου που πρόβαλε την ουδετερότητα για την Ελλάδα, τη στιγμή που ο Βουλγαρικός στρατός λεηλατούσε και ρήμαζε την Ελληνική ύπαιθρο στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Ο Δέας με μεγάλο πόνο και συντριβή παρακολουθεί την εκτέλεση 13 στρατιωτών του 12^{ου} Συντάγματος που λιποτάκτησαν.

Εν τω μεταξύ μετά από τηλεσίγραφο των συμμάχων ο βασιλιάς αποσύρεται από το θρόνο, χωρίς να παραιτηθεί τυπικά, στις 15 Ιουνίου 1917, και φεύγει στην Ελβετία αφήνοντας στη θέση του το δευτερότοκο γιο του, Αλέξανδρο.

Ο Βενιζέλος έρχεται στην Αθήνα και σχηματίζει κυβέρνηση στις 13 Ιουνίου. Στις 15 Ιουνίου κηρύσσει τον πόλεμο στις Κεντρικές Δυνάμεις επισημοποιώντας την ανάλογη πράξη της προσωρινής κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης για συμμετοχή στον πόλεμο στο πλευρό των συμμάχων της Αντάντ.

Λίγες μέρες πριν φύγουν ο Νίκος Δέας και οι συμμαθητές από το στρατόπεδο της Τούμπας του για το μέτωπο, παρατηρούν με δέος και συντριβή την μεγαλύτερη καταστροφή που υπέστη η Θεσσαλονίκη στις

18-8-1917. Την πυρκαγιά που σάρωσε το μεγαλύτερο μέρος της πόλης, βυθίζοντας στην δυστυχία και την απόγνωση χιλιάδες κατοίκους που ξαφνικά έχασαν τα πάντα.

Χαρακτηριστικά αναφέρει:

«...Ανεμοδαρμένη, μαυροκόκκινη θάλασσα φωτιάς και φλόγας τρώει και καταπίνει αχόρταγα και παμφάγα την πόλη. Η βοή της φτάνει ως εδώ απάνω στην Τούμπα και η αναλαμπή φωτίζει όλα μα το ωχροκόκκινο φως της. Τρέμουμε μες στην Αυγουστιάτικη νύχτα. Απ' άκρη σ' άκρη η πόλη είναι στις φλόγες. Αναριγώ στη συμφορά που ξέσπασε τόσο αναπάντεχα. Τι δυστυχία τι καταστροφή πόσα δράματα πόσοι χαμοί απόψε. Η συντέλεια του κόσμου θάναι τέτοια ασφαλώς...»

Η ζωή στα χαρακώματα Η πολεμική τακτική του Α΄ παγκοσμίου πολέμου.

Επάνω: Αξιωματικοί έξω από το αμπρί επιθεωρούν τα αποτελέσματα μετά από βολές πυροβολικού.

Κάτω: Στρατιώτες μέσα στα χαρακώματα ετοιμάζονται για έφοδο

Στις 18-8-1917 ξεκινούν για το μέτωπο και τη σύγκρουση με το Βουλγαρικό στρατό φτάνοντας στην έδρα της μεραρχίας των Κρητών ανάμεσα στο Σκρά και στη Γευγελή και στο Ετουάλ στο Ποτώ 14 που ήταν το στρατηγείο του 7^{ου} συντάγματος Κρητών.

Ο Δεκανέας Νίκος Δέας προσωρινά παραμένει στο σύνταγμα γιατί υπάρχει η ανάγκη ενός χαρτογράφου, και συναντά τους υπόλοιπους συντρόφους του λίγο αργότερα στα χαρακώματα, καταλαμβάνοντας ένα αμπρί που ήταν άδειο. Εκεί επιδίδονται σε ένα πόλεμο χαρακωμάτων, σε ένα τοπίο γυμνό ανασκαμμένο από τις οβίδες του πυροβολικού, γεμάτο τρύπες από τα

χαρακώματα που δημιουργούν ένα λαβύρινθο στις πλαγιές του βουνού.

Σε ένα φίλο του που γράφει γράμμα περιγράφει την κατάσταση που χαρακτηρίζει και τον τρόπο που διεξάγονταν ο Α΄ παγκόσμιος πόλεμος.

«...Είναι τόσο αλλιώς όλα εδώ πάνω... Λες και ζεις σ' άλλον πλανήτη, σ' άλλο κόσμο. Κόσμο τρωγλοδυτών και τυφλοπόντικων κόσμο υπόγειο και σιωπηλό που όλοι μοιάζουν με σκιαγμένους λαγούς και κρατούν τα αυτιά και τα κορμιά τους συνεχώς τεντωμένα και στητά. Μόνο στο αμπρί του ησυχάζει κανείς και αφήνει τα νεύρα του να καταλαγιάσουν.... Τί είναι το αμπρί; Είναι το σπιτικό, το νοικοκυριό η ανάπαυλα και η σωτηρία....

Εμείς ξεκινήσαμε με ενθουσιασμό να πολεμήσουμε. Αλλά δεν πολεμάμε. Είμαστε σκαφτιάδες. Σκάβουμε συνέχεια. Κι ανοίγουμε όλο και νέα χαρακώματα, βαθύνουμε όλο και πιο πολύ τα παλιά, ή επισκευάζουμε όσα έχουν υποστεί ζημιές από βροχές ή έχουν γκρεμιστεί από βομβαρδισμούς. Και τα βράδια στήνουμε ενέδρες σερνόμενοι μέσα στη λάσπη και στους νερόλακκους και ριχνόμαστε ύπουλα σ' όποιον ζυγώσει μέσα στο βαθύ σκοτάδι...

Ο κίνδυνος δεν φαίνεται κατά πρόσωπο, όμως είναι διάχυτος παντού, παραμονεύει σε κάθε μας

βήμα και μας έχει αλλάξει όλους. Μας θανατώνει η πλήξη της μονότονης, της ίδιας ζωής που ζούμε με το μερόνυχτο, μήνα πάνω στο μήνα, μέσα στο ίδιο χαρακώμα, στον ίδιο λάκκο, την ίδια μπόχα και βρώμα, ψείρα και ακαθαρσία την ίδια λάσπη και χιόνι.

Και άλλο δεν θέλουμε, παρά να ξετινάξουμε από πάνω μας τούτη τη νάρκη τη θανατερή που μας κατατρώγει το κορμί και την ψυχή και κάνει τη ζωή μαρτύριο..

Την άνοιξη του 1918, το σύνταγμα του Δέα αντικαθίσταται από άλλο σύνταγμα και ο ίδιος επιλέγεται για τη Σχολή εφέδρων αξιωματικών, όπου μετά από τρίμηνη εντατική εκπαίδευση στην Τούμπα, παίρνει το βαθμό του Ανθυπολοχαγού.

Η ενεργός συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο, στο πλευρό των συμμάχων έχει ουσιαστικό αποτέλεσμα τη θριαμβευτική νίκη κατά των Γερμανοβουλγάρων στα υψώματα του Σκρά Ντι Λέγκεν στις 30 Μαΐου 1918 και τη συμμετοχή των ελληνικών δυνάμεων στην τελική επίθεση και διάσπαση του μετώπου, το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους.

Ο Νίκος Δέας επιστρέφει, με το βαθμό του ανθυπολοχαγού στη μονάδα του που βρισκόταν στη Λάρισα για ανασυγκρότηση μετά από τη φονική μάχη του Σκρά.

Λίγες μέρες αργότερα, η Βουλγαρία θα συνθηκολογήσει και τον Οκτώβριο του ίδιου έτους η Τουρκία θα συνάψει ανακωχή στον Μούδρο. Η συνθηκολόγηση, τέλος, της Γερμανίας στις 11 Νοεμβρίου 1918 βάζει τέλος στον Μεγάλο Πόλεμο που διήρκεσε τέσσερα έτη και αιματοκύλησε την Ευρώπη.

Ο Βενιζέλος και ο Κουντουριώτης επιθεωρούν στρατιωτικά αγήματα μετά από τη νικηφόρα και αιματηρή μάχη στα υψώματα του Σκρά ντι Λέγκεν που σήμανε και την ήττα της Βουλγαρίας στο πόλεμο. Ανάμεσά τους ο Γάλλος στρατηγός Σαράιγ

4.3 Η Ουκρανική εκστρατεία

Και ενώ οι πανηγυρισμοί για το νικηφόρο τέλος του πολέμου ακόμη δεν είχαν καλά –καλά σταματήσει, στον Νίκο Δέα έρχεται «φύλλο πορείας» για τη 13^η Μεραρχία που εδρεύει στη Καβάλα. Η Μεραρχία αυτή πρόκειται να πάρει μέρος σε εκστρατεία στη Ρωσία, εναντίον των μπολσεβίκων, που με επανάσταση το 1917, κατέργησαν το Τσαρικό το καθεστώς. Η Ελλάδα με τρεις Μεραρχίες (ένα σώμα στρατού), θα πολεμήσει στο πλευρό των Γάλλων και των Ρώσων αντιφρονούντων στις μάχες που μαίνονται στην Ουκρανία, για την καταστολή της Ρωσικής επανάστασης⁴.

Έτσι ο Δέας μετά από πορεία μέσα από την καταστραμμένη Ανατολική Μακεδονία φτάνει στη έδρα της Μεραρχίας στο Πράβι και τοποθετείται στο 5/42 Σύνταγμα Ευζώνων σαν αξιωματικός διαβιβάσεων.

Εκεί γνωρίζεται με τον διοικητή του Συντάγματος Νικόλαο Πλαστήρα, που θα παίξει σημαντικό ρόλο στα στρατιωτικά και πολιτικά πράγματα της Χώρας στα μετέπειτα χρόνια, και θα συνδεθεί μαζί του σ' όλη την κατοπινή πορεία της ζωής του.

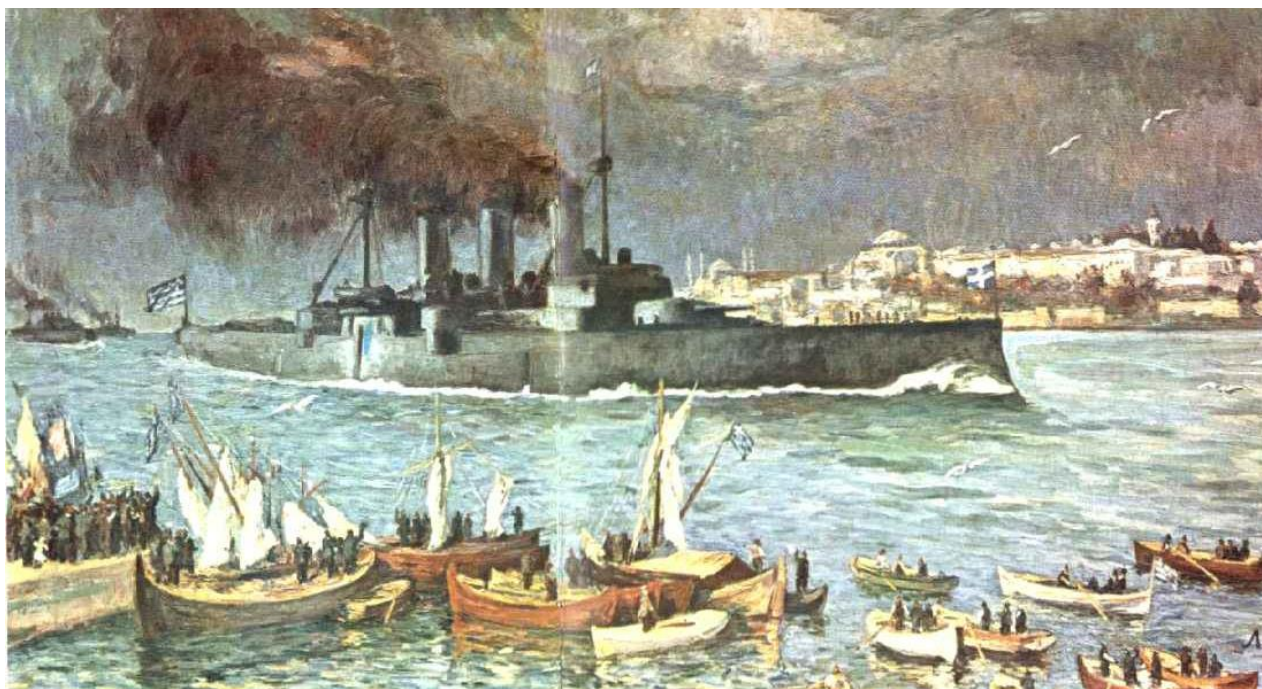
Στις 28-2-1919 επιβιβάζονται στις Ελευθερές, στο Ρωσικό μεταγωγικό «Ιμπεράτορ Αλέξανδρος» και ξεκινούν μέσα από τα Δαρδανέλλια και το Βόσπορο για την Οδησό. Συγκινητική και μοναδική είναι η περιγραφή του για το πέρασμα του Συντάγματος από την Κωνσταντινούπολη και θεωρούμε ότι είναι επιβεβλημένο να παρουσιάσουμε ένα απόσπασμα, που καταδεικνύει την προσδοκία ενός ολόκληρου λαού που περίμενε τη λύτρωση μετά από 400 χρόνια σκλαβιάς.

«...Με τα χαράματα θρισκόμαστε όλοι στο κατάστρωμα. Χιλιάδες μάτια είναι καρφωμένα στην Πόλη, μέσα σε απόλυτη σιωπή. Τί μπορεί να πει η γλώσσα, όταν βρίσκεσαι ξαφνικά κάτω απ' την Αγιά Σοφιά;

Άλλο θέαμα παρουσιάζεται τώρα στα θαμπωμένα μάτια μας. Η παραλία ολόκληρη είναι πήχτρα από πλήθη κόσμου, που από στιγμή σε στιγμή κινδυνεύουν να ρίχτουν στη θάλασσα. Η βοή του, βοή χαράς από μυριάδες στόματα, φτάνει ως τα αυτιά μας. Και σε λίγο όλος τούτος ό κόσμος, η παραλία όλη, μοιάζει να κινείται προς το καράβι μας, ν' απλώνεται πάνω στη θάλασσα, να τη σκεπάζει και ολοένα να προχωρεί, να πλησιάζει, ώσπου μας περιβάλλει απ' όλες τις μεριές με σφικτό αγκάλιασμα.

Βαποράκια, καΐκια, βάρκες, κάθε πλεούμενο, ξέχειλα από μυριάδες κόσμο που παραληρεί και κλαίει, γελάει και φιλιέται, αγκαλιάζεται και ξεφωνίζει, όπως σηκώνουν τα κεφάλια τους και μας βλέπουν, χαιρετώντας με τα χέρια, τα καπέλα, τα μαντήλια. Οι τσολιάδες κλαίνε κι αυτοί, ξεσπούν σε «ζήτω», «ήρθαμε» «ελεύθεροι πια» και με μια φωνή ζητούμε, παρακαλούμε ν' αγκαλιάσουμε τούτον τον κόσμο, να βγούμε στην Πόλη να φιλήσουμε το χώμα της.

Είναι απαγορευμένο, -παιδιά, βγαίνει απ' τα σφιγμένα χείλια του Συνηχου μας κι όλοι μένουμε άφωνοι, βλέποντας τη λύπη που είναι ζωγραφισμένη στο πρόσωπο του και τη συγκρατημένη με κόπο οργή, γι' αυτό που τον υποχρέωσαν να πει. Ασφαλώς μας το έχουν απαγορέψει οι Σύμμαχοι. Δεν χωράει αμφιβολία. Και τώρα απολαμβάνουν το θέαμα απ' τα ολόγυρα μας βαριά πολεμικά τους. Άγριος θυμός φουντώνει μέσα μας. Θυμός ανήμπορος, κουφός, αξέσπαστος. Είμαστε σαν τούς κατάδικους με αλυσοδεμένα χέρια και πόδια. Ότι κι αν κάνουν όμως η ώρα μας θάρθει. Τίποτα δεν μπορεί να μας ανακόψει το δρόμο. Θα μπούμε στην Πόλη. Το θέλουν, δεν το θέλουν.

Η είσοδος του Θωρηκτού Αβέρωφ στο Βόσπορο το 1919 σε πίνακα της εποχής. Στο βάθος η Πόλη και η Αγιά Σοφιά.

Και το καράβι αργά - αργά ξεκινά πάλι, ενώ το τείχος που το περιβάλλει ανοίγει στη μεριά της πλώρης του και επί αρκετή ώρα πλέουμε μέσα στο στενό αυλάκι που σχηματίζουν τ' απειράριθμα καΐκια και οι βάρκες. Ευχές από παντού και τραγούδια. Περνούμε δίπλα στον Αβέρωφ. Ακούεται ό Εθνικός Ύμνος που ανακρούεται στο κατάστρωμά του από την μπάντα του, οι σημαίες μας χαιρετιούνται. Οι ναύτες παραταγμένοι στο κατάστρωμα μας χαιρετούν με τραγούδια. Πηλήκια, καλπάρια, φέσια, μαντήλια πετιούνται στον αέρα από τα καταστρώματα των πλοίων κι από τα πλήθη που εξακολουθούν να μας παρακολουθούν με τα πλεούμενά τους.

Τα καράβια μας, με τα οποία είναι γεμάτο το λιμάνι, σφυρίζουν όλα. Οι ναύτες φωνάζουν, χαιρετούν, τραγουδούν. Πανδαιμόνιο χαράς, τρέλας. Πλέουμε σαν σε όνειρο. Λες και ζούμε σε φανταστικό κόσμο. Και τώρα στο Βόσπορο καταπράσινο κι απ' τις δύο μεριές κι αφειδώλετο σ' ομορφιά. Φωνές κι εδω κι αλαλαγμοί. Η Ευρωπαϊκή ακτή είναι στο πόδι σ' όλο το μήκος της. Πλήθη κόσμου είναι στοιβαγμένα στα παράλια με λάβαρα, πελώριες σημαίες, εικονίσματα κι εξαπτέρυγα, παπάδες με τα άμφια. Φωνάζουν και παραληρούν και οι καμπάνες δονούν τον αέρα.

—Αδέρφια, μη φεύγετε. Σας περιμένουμε. Μη μας αφήνετε. Ζήτω η Ελλάδα. Να μας ζήσετε!

Από τα σπίτια, τα παράθυρα, τις πόρτες, κινούν σημαίες, σεντόνια, μαντήλια. Καπέλα και σακάκια πετιούνται στον αέρα. Και φωνές! φωνές και ζήτω. Ώς το τέλος, ως την έξοδο του Βόσπορου. Εδώ μονάχα μας αφήνουν σιγά - σιγά, ξεμακραίνουν, σβήνουν. Και μαζί τους σβήνει κι ο ήλιος. Σβήνει και το όνειρο μας, η μεγάλη μέρα μας, αφήνοντας μας τέλεια διαφορετικούς στο φρόνημα και στην καρδιά!..»

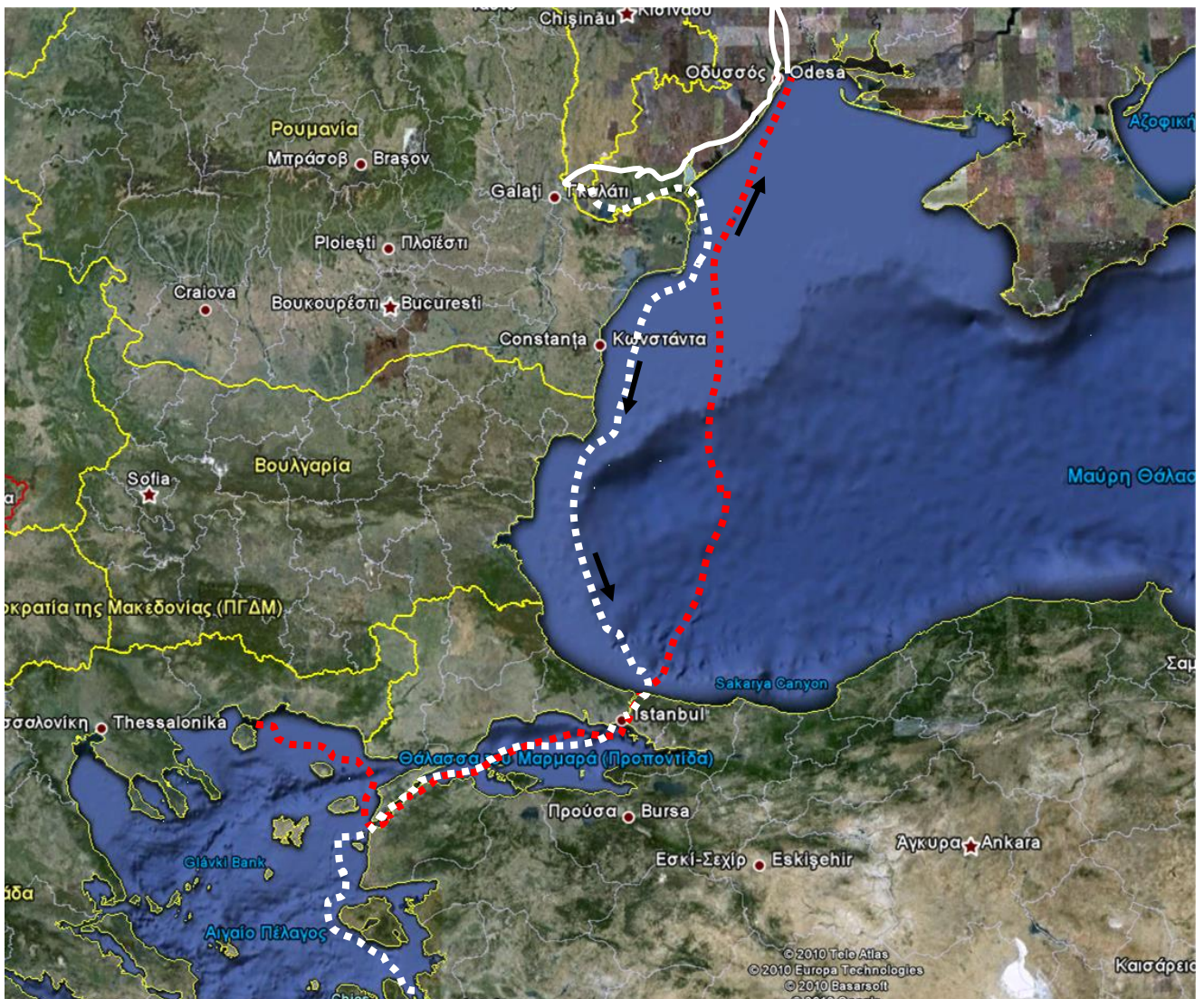
Το Ρωσικό μεταγωγικό στις 3-3-1919 φτάνει στο λιμάνι της Οδησού. Τελικά μόνο 2 μεραρχίες με Έλληνες στρατιώτες βρέθηκαν στη νότια Ρωσία η 1^η και η 13^η με 23.500 άνδρες περίπου και τέθηκαν κάτω από τη διοίκηση των Γάλλων, που τους ξαπέστειλαν χωρίς σχέδιο και συνοχή σε διάφορα μέρη 100 έως και 150 χιλιόμετρα βόρεια ή Ανατολικά της Οδησού, χωρίς το πυροβολικό τους και τα μεταγωγικά τους.

Το 5/42 Σύνταγμα των Ευζώνων έδωσε σκληρές μάχες για την επιβίωσή του, υποχωρώντας στις παγωμένες και υγρές απέραντες πεδιάδες της Ουκρανίας, αναχαπίζοντας τις Δυνάμεις του Κόκκινου Στρατού, που ακούραστα μαχόμενοι προσπαθούσαν να προωθηθούν και να διώξουν τις ξένες δυνάμεις που επενέβησαν στο δικό τους αγώνα και στη δική τους χώρα.

Οι μάχες της Σέρπκα και της Αντρίεφσκα, ήταν ιδιαίτερα σκληρές και στοίχησαν 90 νεκρούς και 200 τραυματίες στις Ελληνικές δυνάμεις, ενώ καταδείχθηκε ότι η Γαλλική Διοίκηση ήταν εντελώς ανίκανη να οργανώσει υποτυπωδώς οποιαδήποτε επιχείρηση.

Στη συνέχεια οι μάχες διεξάγονται σώμα με σώμα κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής προς την Οδησό στη σχωρωματική γραμμή λίμνη Κουγιαλίκ – Βόρ. Κουμπάνκα.

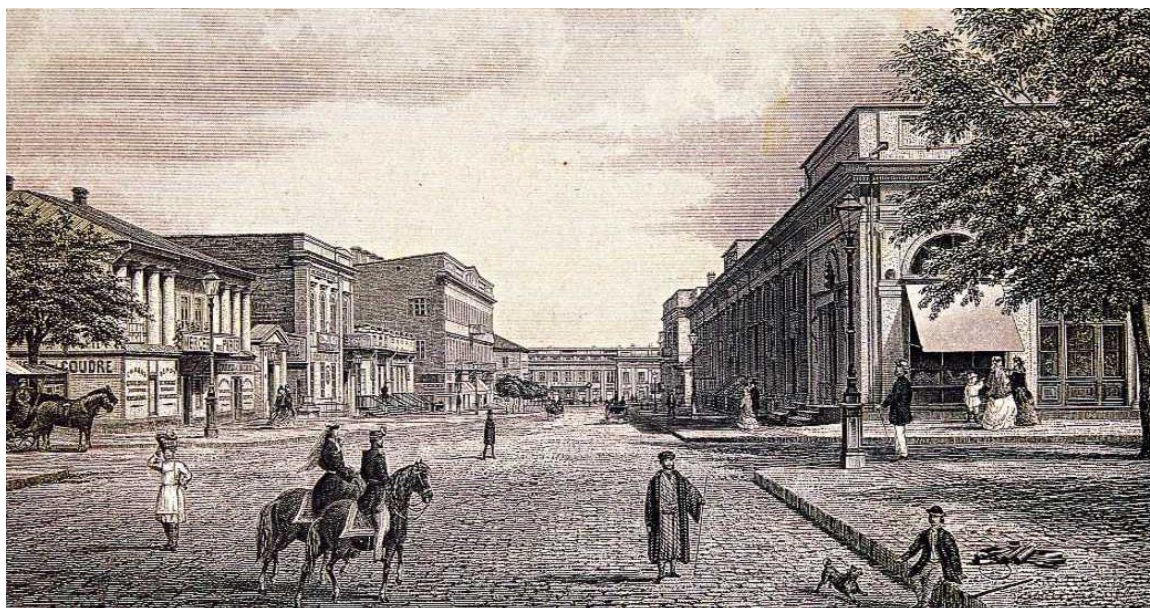
Εν τω μεταξύ στη Γαλλία ο Κλεμανσώ έπεσε και η εκστρατεία κατά της Ρωσίας εγκαταλείπεται από τους Γάλλους οι οποίοι φεύγουν και οι Ελληνικές δυνάμεις μένουν εγκλωβισμένες στα βόρεια της Οδησού, στην οποία οι κάτοικοι επαναστάτησαν και την κατέλαβαν. Το επιτελείο ήρθε σε συνεννόηση με τους επαναστάτες της Οδησού και τον Κόκκινο Στρατό, για να επιτραπεί στις Ελληνικές δυνάμεις να φύγουν περνώντας από την πόλη. Το αίτημα έγινε δεκτό με τον όρο όμως η επιστροφή να γίνει μέσω της Βεσσαραβίας. (σημερινή Μολδαβία - Ρουμανία).

Η Διαδρομή Ελληνικού Εκστρατευτικού Σώματος από τις Ελευθερές στην Οδησό, με κόκκινο χρώμα, και η επιστροφή μέσα από την Ρουμανία και τη Μολδαβία προς τη Σμύρνη με άσπρο χρώμα.

Και έτσι περνώντας δίπλα από την Οδησό το ξημέρωμα της 24-3-1919 οι ταλαιπωρημένοι κατάκοποι στρατιώτες και αξιωματικοί, υποχωρούν βαδίζοντας μέρα και νύχτα προς το ποταμό Δνεϊστερο και τη λίμνη του Άκερμαν, όπου δημιουργούν ισχυρή γραμμή άμυνας για την προστασία της Βεσσαραβίας

Εκεί συναντούν και τις Γαλλικές δυνάμεις που υποχωρούσαν άτακτα, και η ατμόσφαιρα στο Ελληνικό σύνταγμα ήταν επικίνδυνα πολεμική απέναντί τους, Η σύγκρουση αποτράπηκε μόνο χάρη στις παρακλήσεις και την επέμβαση του Μανέτα διοικητή του 3^{ου} Συντάγματος..

Η πανέμορφη Οδησός με την ακμάζουσα Ελληνική παροικία στις αρχές του αιώνα

Περνώντας το Δνεϊστερο, οι επιθέσεις των μπολσεβίκων που μέχρι τώρα παρενοχλούσαν τον Ελληνικό στρατό σταμάτησαν. Το στράτευμα συνεχίζει την πορεία του μέσα από τους λασπωμένους δρόμους και κάτω από ατέλειωτη καταρρακτώδη βροχή, την υποχώρησή του Νότια προς τον Δούναβη, παράλληλα με την ακτογραμμή του Εύξεινου Πόντου φτάνοντας και στρατοπεδεύοντας στο Μποτάκ, ένα χωριό κοντά στην ακτή της Μαύρης Θάλασσας.

Ο Δέας σε όλη αυτή τη διαδρομή από τη Λίμνη Κουγιαλίκ της Ουκρανίας μέχρι το Μποτάκ είχε επιφορτιστεί με την επίπονη και δύσκολη αποστολή της μεταφοράς των εφοδίων του Συντάγματος παίρνοντας πολλές και δύσκολες αποφάσεις για να τη φέρει σε πέρας, κερδίζοντας το σεβασμό και την εκτίμηση του Πλαστήρα.

Στις 28-5-1919 το 5/42 σύνταγμα των Ευζώνων συγκεντρώνεται στη Μαριάνκοβα και εκεί φτάνει και ο Δέας επικεφαλής του λόχου Επιτελείου, με τελικό προορισμό την Μπρεζόγια, όπου οι Ελληνικές δυνάμεις παραδίδουν τον τομέα τους στους Ρουμάνους που έρχονται για να τους αντικαταστήσουν. Εκεί επιβιβάζονται σε βαγόνια και προχωρούν Δυτικά προς τον ποταμό Προύθο, παραπόταμο του Δούναβη, τον οποίο περνούν και μετά από δίωρη πορεία φτάνουν στο Γαλάτσι με τη μεγάλη Ελληνική παροικία, στις όχθες του Δούναβη, όπου τους περιμένουν τα βαπόρια για το ταξίδι της επιστροφής.

4.4 Μικρασιατική Εκστρατεία.

«...Φεύγουμε στ' αλήθεια. Επιβίβαση σήμερα (15-6-19) στο «Ουράνα», ένα ακάθαρτο μικρό σαπιοκάραβο, πάνω στο οποίο στοιβάζονται σαν σαρδέλες οι τσολιάδες του 3^{ου} Τάγματος και του λόχου Επιτελείου, πάνω από χίλιοι άνδρες. Κι όμως όχι μόνο δεν ακούγεται από κανέναν παράπονο, αλλά και ξελαρυγγίζονται όλοι στα τραγούδια, που αποκορυφώνονται και γίνονται πανζουρλισμός, όταν τη στιγμή της εκκίνησης κοινοποιείται το μυστικό του προορισμού μας: «Σμύρνη». Το καράβι πάει να διαλυθεί από τα ζήτω, τις φωνές και τα πηδήματα.

Κατεβαίνουμε τώρα, γλιστρούμε καλύτερα, πάνω στον ήρεμο πλατύ Δούναβη, που οι όχθες του σκεπάζονται από δέντρα και σπιτάκια, ενώ πίσω και στα πλευρά μας ακολουθούν βάρκες με Ελληνόκοσμο που μας χαιρετά....Χέρια, μαντήλια κινούνται απ' όλα τα σπίατα. Νοιώθουμε βαθειά συγκίνηση και γιομίζουμε περηφάνια για τη φυλή μας, που και στο Δούναβη ακόμα έχει φτάσει και τον έχει κατακτήσει....».

Το πλοίο περιπλέει τις ακτές της Μαύρης Θάλασσας και σε λίγο μπαίνει στα γνώριμα νερά του Βοσπόρου και αγκυροβολεί (18-6-1919) μπροστά στη κατάφωτη Πόλη, κάτω από την Αγία Σοφία. Επαναλαμβάνονται ξανά οι γνώριμες σκηνές έξαψης και ενθουσιασμού, που διαδραματίστηκαν πριν από 4 μήνες.

«...Περιδιαβάζουμε τώρα τους δρόμους της Πόλης. Έλληνες και μόνο Έλληνες σχεδόν παντού. Ελληνικές σημαίες κυματίζουν στα σπίτια και στα καταστήματα. Την Ελληνική γλώσσα ακούμε σε κάθε μας βήμα. Αέρα Ελληνικό αναπνέουμε. Ζήτω, χαρά και γέλια μας υποδέχονται όπου και αν πάμε... Και τώρα ολοταχώς για τη Σμύρνη!...»

Αποβίβαση του Ελληνικού Στρατού στη προκουμαία «Και» της Σμύρνης την Πέμπτη 15 Μαΐου 1919 μέσα σε παραλήρημα ενθουσιασμού από τους κατοίκους.

Στις 20-6-1919 ο Νίκος Δέας και οι συμπολεμιστές του πατούν στην προκουμαία «Και» της Σμύρνης, και όλοι μαζί κατευθύνονται προς τον Μπουρνόβα και τη Μαγνησία με τις γνώριμες πια εκδηλώσεις του κόσμου, γεμάτες Γέλια χαρές τραγούδια και επευφημίες.

Εκεί αναλαμβάνουν το έργο της προστασίας του Ελληνικού πληθυσμού από τις επιθέσεις των Τούρκων ανταρτών του Κεμάλ, που πολύ συχνά κάνουν επιδρομές στην επιτηρούμενη από τις Ελληνικές δυνάμεις περιοχή της Μαγνησίας και της Σμύρνης. Οι Έλληνες στρατιώτες τηρώντας τη

συνθήκη του Μούδρου⁶ απλώς απέκρουαν τις Τουρκικές επιθέσεις χωρίς να έχουν το δικαίωμα να καταδιώξουν αυτούς σε βάθος μεγαλύτερο από 1500 μέτρα.

Η επαύριον συνθήκη του Μούδρου 31-10-1918, μεταξύ Τουρκίας και Συμμάχων, βρήκε την Τουρκία υποχρεωμένη να παραδώσει το στόλο της, παροπλίζοντάς τον, να διαλύσει το στρατό της και να δεχτεί κατοχή από τούς Συμμάχους σε μεγάλα διαμερίσματά της, σε πόλεις - κλειδιά και στα σπουδαιότερα λιμάνια της. Μερική, μ' άλλα λόγια, διάλυση της, με τούς Άγγλους κύριους στα Δαρδανέλλια και στη Μεσοποταμία, τούς Γάλλους στην Κιλικία, τούς Ιταλούς στην Αττάλεια και στην Έφεσο, εμάς στη Σμύρνη, με διασυμμαχική κατοχή της Πόλης και με στρατιωτικό έλεγχο στις μεγάλες πόλεις του εσωτερικού και στο σιδηροδρομικό της δίκτυο.

Την εξουθενωτική και ταπεινωτική αυτή για ένα κράτος κατάσταση τη δέχτηκε παθητικά και χωρίς αντίδραση ο Σουλτάνος και η Κυβέρνησή του, αιχμάλωτοι στην ουσία και στην απόλυτη διάκριση των κυρίαρχων Συμμάχων. Δεν έγινε όμως το ίδιο με ένα στρατηγό της, τον Κεμάλ, ακουστό από την αντίσταση που είχε προβάλλει στα Δαρδανέλλια πριν πέντε χρόνια.

Αυτός κήρυξε επανάσταση κατά του Σουλτάνου και κάλεσε τούς Τούρκους να εξεγερθούν και ν' αποτινάξουν την ξενική κατοχή, δημιουργώντας, για το σκοπό αυτό, αντάρτικο, τούς τσέτες, που με το χρόνο τούς έκανε τακτικό στρατό.

Οι τσέτες αυτοί, λίγο καιρό μετά την απόβαση στη Σμύρνη, άρχισαν να δημιουργούν ζητήματα, κάνοντας επιδρομές και αιφνιδιαστικές επιθέσεις σε διάφορα σημεία της ζώνης κατοχής με πιο αιματηρές του Αϊδινιού, όπου έσφαξαν μεγάλο μέρος από τούς Έλληνες κατοίκους της και της Περγάμου με τα βασανιστήρια και το πετάλωμα που έκαναν σε στρατιώτες μας αιχμαλώτους.

Χαρακτηριστικά ο Δέας αναφέρει:

«...Τα κρούσματα αυτά, το ένα πάνω στ' άλλο, κρατούν σε διαρκή εκνευρισμό τα τμήματά μας, με την επαγρύπνηση στην οποία τα επιβάλλουν εξ αιτίας του αιφνιδιαστικού χαρακτήρα τους, αλλά και σε αγανάκτηση, επειδή βρίσκονται με δεμένα τα χέρια, υποχρεωμένα όπως είναι να δέχονται χτυπήματα χωρίς και να μπορούν να τα ανταποδώσουν. Εισβολή μέσα στην Τουρκία και διάλυση των αντάρτικων σωμάτων απαγορεύεται από τούς Συμμάχους. Το μόνο δικαίωμα που έχουμε είναι, όταν χτυπιόμαστε από τούς τσέτες, να τούς κυνηγούμε σε απόσταση 1500 μέτρα στο εσωτερικό και μετά να γυρνάμε στις γραμμές μας. Πράγμα που αυτοί το ξέρουν και το εκμεταλλεύονται...»

«...Βρισκόμαστε στη Μικρά Ασία όχι σαν κατακτητές ύστερα από πόλεμο με την Τουρκία και νίκη μας. Ήρθαμε με την έγκριση και τη βοήθεια των Άγγλων και των Γάλλων, όχι μονάχα γιατί έχουμε διεκδικήσεις στη Σμύρνη και σε μέρος της Μ. Ασίας και γιατί υπήρχε φόβος να σφαγούν οι Έλληνες απ' τούς Τούρκους, αλλά και για εξαναγκασμό της Τουρκίας να δεχτεί τούς όρους της ανακωχής, υπογράφοντας τη συνθήκη ειρήνης και το σπουδαιότερο για να προλάβουμε τούς Ιταλούς, στους όποιους, μην ξεχνούμε, ότι είχαν παραχωρήσει τη Σμύρνη οι Άγγλο - Γάλλοι παλαιότερα, για να βγει στον πόλεμο...»

Τσέτες, Τούρκοι άτακτοι και δεξιά ο Μουσταφά Κεμάλ αργότερα Ατατούρκ πρωτεργάτης της Τουρκικής ανεπιθέσης.

..Κι αυτοί το φέρνουν, όπως ξέρουμε, βαριά από τότε και καταπολεμούν κάθε μας ενέργεια, παρεμβάλλοντας φανερά ένα σωρό εμπόδια. Αυτός ήταν άλλως τε και ο λόγος που τα καράβια τα οποία μετέφεραν τα πρώτα τμήματα του στρατού μας για την κατάληψη της Σμύρνης, συνοδεύονταν από Αγγλικά πολεμικά. Οι Ιταλοί ήταν ικανοί όχι μόνο να μας εμποδίσουν, αλλά και να μας χτυπήσουν. Είμαστε, με άλλα λόγια, εδώ ένα είδος εντολοδόχοι, ως την ημέρα που θα υπογραφεί ή συνθήκη ειρήνης, με την οποία και θα μας παραχωρηθούν οριστικά τα μέρη που διεκδικούμε.

«Με την επίσημη Τουρκία δεν βρισκόμαστε σήμερα σε πόλεμο. Δεν μπορούμε κατά συνέπεια να εισβάλουμε στο εσωτερικό της και να κυνηγήσουμε τούς Τσέτες. Αυτό θα σήμαινε κήρυξη πολέμου από μέρος μας...»⁷

«...Ο Κεμάλ το έχει ρίξει στο αντάρτικο και βρίσκεται σε πόλεμο και με το Σουλτάνο του. Η σημερινή πάντως κατάσταση δεν μπορεί να βαστάξει πολύ. Μας χρειάζεται μονάχα λίγη υπομονή...»

Με το πέρασμα του καιρού οι Τσέτες πλήθυναν και αποθρασύνθηκαν. Κατέλαβαν το χωριό Τατά Κιόι πολύ κοντά στη Ζώνη επιτήρησης και αφού το οχύρωσαν έκαναν συχνές επιθέσεις στα χωριά.

Ο Νίκος Δέας λαμβάνει μέρος στην αιματηρή επιχείρηση εκκαθάρισης, στις 19-11-1919, συγκροτώντας ομάδα διαβιβαστών με φορητά τηλέφωνα και καλώδια αρκετών χιλιομέτρων, δίνοντας με επικοινωνία την ακριβή θέση των Τουρκικών πυροβόλων, τα οποία εξουδετερώθηκαν με εύστοχες βολές. Το χωριό καταλαμβάνεται με σοβαρές απώλειες και ο Δέας που έχει τραυματιστεί ελαφρά στον ώμο, προτείνεται από τον Πλαστήρα για τον πολεμικό σταυρό ανδρείας.

Παρόμοιες επιχειρήσεις διεξήχθησαν μέχρι και τις 9-6-1920, με το Ευζωνικό σύνταγμα 5/42 να «καθαρίζει» το χώρο ευθύνης του από τους Τούρκους αντάρτες, όπως στο Κόλ- Ντερέ, στο Πίν – Τεπέ, στο Παπαζλί, με πολλούς αιχμαλώτους και λάφυρα, μετακινούμενο συνεχώς.

Η άδεια για επιχειρήσεις του Ελληνικού στρατού δίνεται στις 9-6-1920, και το 5/42 Σύνταγμα Ευζώνων του Δέα, μαζί με το 27^ο Σύνταγμα πεζικού, με επικεφαλής τον Πλαστήρα, προελαύνουν προς Βορρά με αντικειμενικό σκοπό την κατάληψη του Αζαρίου, την οποία επιτυγχάνουν, δίνοντας μάχη σώμα με σώμα στους δρόμους της πόλης εισχωρώντας βαθιά μέσα στο έδαφος της Τουρκίας, πρώτοι απ' όλες τις Ελληνικές δυνάμεις, προκαλώντας τον τρόπο στους Τούρκους που αποκαλούν το σύνταγμα των Ευζώνων «Σεϊτάν Ασκέρ». (Στρατός του Διαβόλου)

Ταυτόχρονα κοινοποιείται και η δήλωση του Βενιζέλου, κατά την οποία, επιτρέπεται από τους συμμάχους, η προέλαση ως την Πάνορμο, 220 χλμ, βορειότερα. Η πορεία γίνεται σε κακοτράχαλους δρόμους, και από μέρη που λείπουν τα Ελληνικά χωριά. Οι Τούρκοι Τσέτες εγκαταλείπουν τις θέσεις τους υποχωρώντας στα βάθη της Τουρκίας, αλλά πολλοί απ' αυτούς αποκόπτονται και αιχμαλωτίζονται με όλο

τον οπλισμό τους. Με την κατάληψη της Πανόρμου κλείνει ο κύκλος της καινούριας ζώνης επιτήρησης, αρκετά μεγαλύτερος από τον αρχικό, τομέα που είχαν παραδώσει οι Σύμμαχοι.

Επόμενος προορισμός είναι η κατάληψη της Προύσας. Στη διαδρομή καταλαμβάνονται τα χωριά Κεψούτ, Σουσουρλούκ, Γενίκιοι, Κρεμαστή, και οχυρώνεται το πέρασμα του Ντεμίρ Καπού. Οι Τούρκοι εξαφανισμένοι.

Ο χάρτης της Μεγάλης Ελλάδας αποτελείσκα των προσπαθειών και της ομοψυχίας του Έθνους υπό την καθοδήγηση του μεγάλου ηγέτη Ελευθ. Βενιζέλου.

Οι ζώνες επιρροής- επιτήρησης των συμμάχων στα εδάφη της διαλυμένης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπως ορίστηκαν στη Συνθήκη του Μούδρου.

Οι κόκκινες περιοχές της Σμύρνης και της Θράκης δόθηκαν στη ευθύνη των Ελληνικών στρατευμάτων. Τις κίτρινες τις κράτησαν οι Άγγλοι για τον έλεγχο των στενών , την περιοχή της Κων/πολης οι Άγγλοι και Γάλλοι, ενώ με τη μπλε γραμμή σημειώνεται η επέκταση της ζώνης της Σμύρνης από τον Ελληνικό στρατό, μετά από άδεια των συμμάχων για την προστασία των Ελλήνων από τις επιδρομές των Τούρκων

Λίγα χιλιόμετρα όμως έξω απ' τη Προύσα καινούρια διαταγή από τους συμμάχους σταματάει την προέλαση του Ελληνικού στρατού και χάθηκε η ευκαιρία να εκδιωχθούν και να διαλυθούν οι λίγοι Τούρκοι που απόμειναν. Ο Νίκος Δέας και οι συμπολεμιστές του πηγαينوέρχονται για δύο μήνες, Ιούλιο και Αύγουστο στην ίδια διαδρομή περνώντας απ' όλα τα χωριά, του περάσματος του Ντεμίρ Καπού, εξολοθρευώντας όποια ομάδα από Τσέτες συναντούσαν στο δρόμο τους.

Την ίδια περίοδο φθάνουν οι ειδήσεις που γεμίζουν ενθουσιασμό τους τσολιάδες, Η Θράκη ελευθερώθηκε, Οι Ελληνικές προφυλακές έφτασαν λίγο έξω από την Πόλη, η Προύσα καταλείφθηκε χωρίς

αντίσταση, όπως και το Ουσάκ. Η Προποντίδα Ελληνική θάλασσα. Ο στόλος αγκυροβολημένος στο Βόσπορο κάτω από την Αγία Σοφία. Και ακόμα φτάνει κρυπτογραφημένο μήνυμα του Βενιζέλου το Παρίσι κατά το οποίο παραχωρούνται στην Ελλάδα όλα τα μέρη που κατέχει στρατιωτικά. Δηλαδή το όνειρο για μια μεγάλη Ελλάδα έγινε πραγματικότητα. Η Ελλάδα των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών! ⁸

4.5 Η αλλαγή της Κατάστασης

Οι πανηγυρισμοί δεν πρόλαβαν να κοπάσουν και δύο γεγονότα που θα άλλαζαν τραγικά την κατάσταση συνέβησαν. Ο θάνατος του βασιλιά Αλέξανδρου και η προκήρυξη εκλογών την 1-11-1920. ⁹

Χαρακτηριστικά ο Νίκος Δέας λέει:

«...Γελούμε, απορούμε, και δεν μπορούμε να το πιστέψουμε! Νομίζουμε ότι κάτω εκεί στην Αθήνα ή τρελάθηκαν ή τουλάχιστον παίζουν. Όπως και να 'χει πάντως, τα ψηφοδέλτια μοιράστηκαν και εδώ στο μέτωπο, και όλοι αμίλητοι ψηφίζουμε ελεύθερα όποιον προτιμούμε. Τα αποτελέσματα θα είναι σωστή ψυχρολουσία. Ο Βενιζέλος καταψηφίζεται τόσο εδώ στη Μ. Ασία από τους στρατιώτες, όσο και στη Ελλάδα από τους ψηφοφόρους... Ο Βενιζέλος φεύγει. Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος ξαναγουρίζει... Οι απότακτοι αξιωματικοί από το Βενιζελικό καθεστώς, επαναφέρονται στο στρατό. Οι Αμυνίτες θα αποστρατευτούν ή θα διωχθούν. Ο αρχιστράτηγος Παρασκευόπουλος παραιτήθηκε. Μας πιάνει φόβος και αγωνία για το τι θα συμβεί μετά από όλα αυτά.....»

Ο συνταγματάρχης Πλαστήρας, καθήμενος στο κέντρο με όλο το επιτελείο του 5/42 συντάγματος Ευζώνων, στην περιοχή της Μαγνησίας της Μ. Ασίας. Όρθιος πρώτος από δεξιά ο Ανθυπολοχαγός τότε Νίκος Δέας.

Μέσα σ όλα αυτά, ο Πλαστήρας του επιδίδει φύλο πορείας για τη Θεσσαλονίκη, μια μετάθεση που ο ίδιος δεν ζήτησε, αλλά είχε εγκριθεί χωρίς αυτός να το ξέρει, πριν τις εκλογές από το Υπουργείο Άμυνας. Ήταν μια ευκαιρία όμως μετά από 4 χρόνια στο μέτωπο, για μια μικρή άδεια για να δει τους δικούς του. Φτάνοντας στη Θεσσαλονίκη στο Φρουραρχείο, μετά τις εκλογές, αντιμετωπίζεται σαν εγκληματίας και τιμωρείται με 40 ημέρες φυλακή χωρίς αιτία, μόνο εξ αιτίας του ότι ήταν Αμυνίτης και Βενιζελικός.

Κάποια στιγμή κατά την απουσία του Φρούραρχου, ο αναπληρωτής Φρούραρχος Αλεξάκης, γνωστός του από τη μάχη του Σκρά, αφού του δίνει το φύλο πορείας της επιστροφής στο μέτωπο που ο ίδιος ζητούσε επίμονα, του προτείνει την κατάταξή του στην αεροπορία.

Δέχεται την πρόταση και αρχίζει την εκπαίδευση σαν παρατηρητής αεροπόρος, στην Αεροπορική Σχολή Σέδες της Θεσ/νίκης.¹⁰ Η ειδικότητα του παρατηρητή ήταν πολύ πιο σημαντική από αυτή του οδηγού του αεροπλάνου, γιατί ταυτόχρονα έπρεπε να αναγνωρίζει στόχους στο έδαφος, να αποτυπώνει με ακρίβεια τις θέσεις και τις κινήσεις φίλιων και εχθρικών δυνάμεων, να φωτογραφίζει περιοχές, να βάλει με

πολυβόλο όρθιος από τη θέση του και να πετά βόμβες και χειροβομβίδες με τα χέρια του εναντίον του εχθρού.

Ενθουσιάζεται με το πέταγμα του αεροπλάνου, εξοικειώνεται γρήγορα με τις νέες δυνατότητες που του προσφέρει το καινούριο όπλο, και επιθυμεί να ξαναβρεθεί σύντομα στο μέτωπο της Μ. Ασίας. Η φοίτησή του στη Σχολή της Αεροπορίας διαρκεί περίπου 6 μήνες και εκπαιδεύεται στα αεροπλάνα *berquet* που είχαν αφήσει οι Γάλλοι στη Θεσσαλονίκη κατά την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου.¹¹

Στη διάρκεια της παραμονής του στις Σέδες τον επισκέφθηκαν και οι φίλοι του από την Ορμύλια, που εκστασιάστηκαν βλέποντάς τον να πετά με το αεροπλάνο. Εκεί λαμβάνει και την πρώτη επιστολή από τον Πλαστήρα που τον συγχαίρει για την απόφασή του να γίνει αεροπόρος, και περιμένει να τον συναντήσει γρήγορα στο μέτωπο. Επίσης του διαμηνύει ότι αυτός δεν εκτοπίστηκε από του φιλοβασιλικούς, γιατί αντέδρασαν και απείλησαν με στάση οι Εύζωνοι του 5/42 Συντάγματος και ότι είναι ενδεχόμενο να τραβήξουν κατά την Άγκυρα.

«...Το διαβάζω και το ξαναδιαβάζω αυτό και δεν πιστεύω στα μάτια μου. Να πάμε, λέει, στην Άγκυρα. Μα ο στρατός με την αλλαγή του καθεστώτος, περίμενε απόλυση και ότι θα γυρίσει στα σπίτια του. Έτσι τους είχαν τάξει. Και τώρα τους προορίζουν για την Άγκυρα; Κάποιο λάθος θα κάνει ο διοικητής μου. Και εκτός αυτού πώς και με τι θα πάμε στην Άγκυρα; Από την Προύσα και το Ουσάκ όπου βρισκόμαστε η Άγκυρα απέχει 400 χιλιόμετρα. Θα ξεφτίσουμε στο δρόμο με τις δυνάμεις που έχουμε σήμερα.

Τα συζητούμε όλα αυτά μεταξύ μας και τραβούμε τα μαλλιά μας με τα αλλοπρόσαλλα αυτά καμώματα, τα οποία φοβόμαστε μη μας οδηγήσουν σε συμφορά, όπως προβλέπει στο γράμμα του ο Πλαστήρας...»

Η Σχολή Αεροπορίας στις Σέδες. Στο μέσον ο διοικητής του Αεροπορικού Σώματος Κατζηζαφειρίου, και πρώτος όρθιος από αριστερά ο ανθυπολοχαγός Δέας Νικόλαος.

Οι πληροφορίες για την άσχημη κατάσταση στη Μ. Ασία επιβεβαιώνονται. Το ηθικό των Ελλήνων στρατιωτών έχει αλλάξει και είναι χαμηλό, ο στρατός στερήθηκε τους καλύτερους και ικανότερους αξιωματικούς του που τους έδιωξαν από τη διοίκηση των μονάδων τους και στη θέση τους έβαλαν απότακτους που δεν είχαν ιδέα από πόλεμο.

Επί πλέον ο Κεμάλ αφέθηκε ανενόχλητος, και ενώ ήταν διαλυμένος από τις επιχειρήσεις εκκαθάρισης του Ιουνίου – Ιουλίου, σιγά - σιγά ανασυγκροτήθηκε, συγκεντρώνοντας αρκετές δυνάμεις και πάλι, χτυπώντας -τον κατακερματισμένο σε μια τεράστια έκταση Ελληνικό Στρατό -και φεύγοντας, αποφεύγοντας έτσι μια κατά μέτωπο σύγκρουση, Ταυτόχρονα προετοιμάζε με την άνεσή του την αμυντική γραμμή πέρα από το Σαγγάριο, με οχυρωματικά έργα σε απάτητα βουνά, με χαρακώματα, με στημένο έτοιμο πυροβολικό, και οργανωμένο σχέδιο δράσης έχοντας τις πληροφορίες ότι οι Έλληνες θα προχωρήσουν για να καταλάβουν την Άγκυρα.

Το Μάη του 1921 ο Νίκος Δέας είναι και πάλι στη Μ. Ασία φτάνοντας στη Σμύρνη, και στέλνεται αμέσως στο Ουσάκ όπου είναι η έδρα της Β΄ Μοίρας των αεροπλάνων. Εκεί διαπιστώνει ότι πράγματι η κατάσταση έχει αλλάξει προς το χειρότερο. Απείραχτη έμεινε μόνο η αεροπορία με μοναδική μεταβολή

στην ανώτατη διοίκηση. Αντικαταστάτες ιπτάμενοι δεν υπήρχαν για να μπουόν στη θέση των υπηρετούντων, που στο σύνολό τους ήταν Βενιζελικοί.

Οι αποστολές για αναγνώριση των εχθρικών θέσεων με πτήσεις από τον Νίκο Δέα είναι καθημερινές. Πρόκειται να γίνει γενική επίθεση προς την Κιουτάχεια και Αφιόν Καραχισάρ και η Στρατιά θέλει να ξέρει την διάταξη που έχουν οι δυνάμεις του εχθρού. Με τις φωτογραφικές αναγνώσεις και τις αναγνώσεις εξ όψεως δίνεται πράγματι στη Στρατιά πλήρης και καθαρή εικόνα της σπουδαιότητας και της έκτασης των οχυρωματικών έργων του εχθρού, που δεν καταβάλει καμιά προσπάθεια να τα κρύψει. Ο Δέας αναφέρει μια τέτοια εξόρμηση, που δείχνει τον τρόπο και τη μέθοδο που εφαρμόζονταν από το κυρίαρχο αργότερα πολεμικό όπλο το αεροπλάνο.

Δίπλα σ' ένα Μπρεγκέ αεροπόροι της Β' Μοίρας Αεροπλάνων στο Ουσάκ. Τρίτος από δεξιά ο Νικόλαος Δέας.

«...Απόλυτοι κυρίαρχοι του αέρα, πετούμε παντού χωρίς να λογαριάζουμε την εχθρική αεροπορία και πάνω απ' αυτά ακόμα τα αεροδρόμια της Κιουτάχειας, του Έσκή Σεχέρ και του 'Αφιόν. Τα εχθρικά αεροπλάνα, εάν μας συναντήσουν καμιά φορά, σπεύδουν να εξαφανιστούν το γρηγορότερο. Έτσι καταντούμε τελείως ασύδοτοι και εξαντλούμε πολλές φορές τη βενζίνη σε μακρότατες πτήσεις, με αποτέλεσμα να έχουμε αδικαιολόγητες απώλειες ή πτώσεις έξω απ' το αεροδρόμιο από βλάβη του κινητήρα ή και εξάντληση της βενζίνης.

Αλλά τί να πρωτοφυλάξεις και πώς, στην απέραντη τούτη ζώνη που έχουμε σκορπίσει.

Η μέρα όμως της εξόρμησης πλησιάζει. Και η Στρατιά θέλει να μάθει τί γίνεται στο άκρο αριστερό της παράταξης, στον τομέα Τζεντίς — Σιμάθ, κι αν υπάρχει φόβος να μας χτυπήσει απ' εκεί καμιά εχθρική μονάδα. Ξαποστέλλομαι για το σκοπό αυτό σήμερα (27.6.1921) με πιλότο το λοχία Νικωσία και σε λίγο βρίσκομαι πάνω απ' το γνωστό μου, από την εποχή του Ευζωνικού, δρόμο Τζεντίς — Κιουτάχειας.

Είναι ώρα 17.30 όταν διακρίνω έξω απ' το Τζεντίς φάλαγγα από 500 περίπου ιππείς με κατεύθυνση την Κιουτάχεια. Αμολάω πάνω τους μερικές χειροβομβίδες με αποτέλεσμα να διαλυθούν στη στιγμή και να σκορπίσουν στις ολόγυρα δασωμένες κοιλάδες.

Στον ίδιο δρόμο και στο ύψος του χωριού Ντομανλάρ άλλη φάλαγγα, από πεζούς τούτη, πάνω από 600, που βαδίζουν προς την Κιουτάχεια κι αυτοί. Σε μικρή απόσταση πίσω τους ακολουθούν χωρικοί με τούς αραμπάδες και τα ζώα τους. Γλιστρούμε στη στιγμή πάνω στη φάλαγγα του πεζικού και αρχίζουμε τον πολυβολισμό. Ο δρόμος γαζώνεται απ' τις σφαίρες κι η φάλαγγα διαλύεται πανικόβλητη. Οι χωριάτες πιο πίσω απλώνουν βιαστικά άσπρα πανιά και σηκώνουν ψηλά τα χέρια. Νομίζουν ότι θα τούς χτυπήσουμε κι αυτούς, φαίνεται.

— Τεσλίμ (παραδίνονται), φωνάζω στον Νικωσία, γελώντας, ενώ σκυμμένος έξω από το αεροπλάνο τους χαιρετώ με το χέρι.

*Συνεχίζοντας την πτήση, βλέπουμε λίγο βορειότερα καμιά ει-
κοσαριά οχήματα σε στάση πάνω στο δρόμο. Οι οδηγοί τους τα*

εγκαταλείπουν και σκορπούν εδώ κι εκεί, ενώ τούς κυνηγάει το κακάρισμα του πολυβόλου. Στο Κιρίς Ογκαλί, διακρίνεται καταυλισμός 300 περίπου ανδρών. Ζωή όμως δεν παρουσιάζει στις χειροβομβίδες που ξαπολάω. Το έχουν σκάσει ασφαλώς στο άκουσμα του αεροπλάνου.

Γενικά στο δρόμο Τζέντας — Κιουτάχειας παρουσιάζεται ασυνήθιστη κίνηση και ζωηρότητα, με απόσυρση των εχθρικών δυνάμεων προς την οχυρωμένη ζώνη Κιουτάχειας, ενώ στον τομέα του Σιμάβ δεν σημειώνεται η παραμικρή κίνηση. Ο εχθρός ξέρει, ασφαλώς, τις προθέσεις της Στρατιάς για επικείμενη επίθεση και συγκεντρώνει τις δυνάμεις του γύρω από την Κιουτάχεια...»

Οι προπαρασκευές για την επίθεση γίνονται ολοένα και εντονότερες. Ο διάδοχος Γεώργιος έρχεται ο ίδιος στο Ουσάκ, και παραμένει στην Β΄ και Δ΄ Μοίρα στο αεροδρόμιο αρκετή ώρα για επιθεώρηση και φωτογραφίες. Στους δρόμους του Ουσάκ όμως αποδοκιμάστηκε έντονα, από τους στρατιώτες του 5^{ου} Συντάγματος που είχαν παραταχθεί με τη βία από τους ανωτέρους τους, για να αποδώσουν τιμές, ενώ από φωτιά που πήρε το σπίτι που έμεινε, κινδύνεψε να καεί και ο ίδιος.

Ο Νίκος Δέας μέσα σ' όλα αυτά βρίσκει την ευκαιρία και επισκέπτεται το 5/42 Σύνταγμα των Ευζώνων και τον αρχηγό του Πλαστήρα, με τον οποίο ανταλλάσσουν πληροφορίες και εκτιμήσεις για την πορεία του πολέμου.

4.6 Η προέλαση προς την Άγκυρα.

Οι πολεμικές επιχειρήσεις της Στρατιάς αρχίζουν την 26 -6-1921 και ο ανίκητος μέχρι τότε, Ελληνικός στρατός, προελαύνει. Μέσα σε δύο μέρες καταλαμβάνεται από το Β΄ Σώμα Στρατού το Αφιόν Καραχισάρ, σχεδόν χωρίς αντίσταση, αφού ο εχθρός αποσύρεται υποχωρώντας ανατολικότερα προς την κύρια γραμμή άμυνας.

Παρατηρητές, οδηγοί και μηχανικοί της Β΄ Μοίρας μπροστά σ' ένα αεροπλάνο τύπου Μπρεγκέ στην περιοχή του Αφιόν Καραχισάρ.

Στο αριστερό άκρο η 9^η και η 13^η Μεραρχία συναντούν σοβαρή αντίσταση στην προέλασή τους προς την Κιουτάχεια και διατάζεται ο Δέας για αεροπορική αναγνώριση, και ενώ βρίσκεται στα στενά του Ντερμπέν που κατέχονταν από πολυάριθμες δυνάμεις του εχθρού, πάνω από τα γυμνά και βραχύωδη βουνά της Κιουτάχειας, σταματάει ο κινητήρας του αεροπλάνου.

Με μεγάλη προσπάθεια και μόνο με τη βοήθεια του ισχυρού ανέμου προσπαθεί να απομακρυνθεί προς τις θέσεις του Ελληνικού στρατού, ενώ από κάτω του καλπάζουν οι Τούρκοι ιππείς για να προλάβουν το πέσιμο του αεροπλάνου. Το αεροπλάνο πέφτει και ο Νίκος ξυπνά δίπλα στα συντρίμια του αεροπλάνου, ανάμεσα σε Έλληνες φαντάρους, που στο μεταξύ είδαν αυτό που συνέβαινε και τρέχοντας είχαν προλάβει το Τούρκικο ιππικό.

Επιστρέφει μετά δύο μέρες στη μονάδα του στο Ουσάκ, όπου οι συνάδελφοί του πανηγυρίζουν έκπληκτοι που τον αντικρίζουν ζωντανό.

Χάρτης της Μ. Ασίας που αποτυπώνεται η κατάσταση και οι θέσεις του Ελληνικού Στρατού από το 1919 μέχρι το 1921.
 Η κόκκινη γραμμή οριοθετεί την επιτήρηση των ζωνών από τον Ελληνικό Στρατό, που καθορίστηκαν με τη συνθήκη του Μούδρου μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο και την ήττα της Τουρκίας. Οι περιοχές αυτές δίνονται με τη συνθήκη των Σεβρών προσωρινά στην Ελλάδα, μέχρι την οριστική παραχώρησή τους με άλλη συνθήκη.
 Η μωβ γραμμή δείχνει τις περιοχές που οι Ελληνικές δυνάμεις το 1920 επέκτειναν την επιτήρησή τους, καταδιώκοντας τον Κεμάλ με την άδεια των συμμάχων για την προστασία των Ελληνικών πληθυσμών από τις επιδρομές των Τσετών.
 Η πορτοκαλί περιοχή δείχνει την ζώνη κατοχής και άμυνας, της ανίκητης Ελληνικής Στρατιάς, μετά την υποχώρηση από την επίθεση για την κατάληψη της Άγκυρας το καλοκαίρι 1921
 Η πράσινη γραμμή δείχνει την περιοχή που ελέγχουν οι Άγγλοι, ενώ στο Νότο είναι οι περιοχές των Ιταλών και Γάλλων.

Στις 1-6-1921 πέφτει και η Κιουτάχεια, την οποία οι Τούρκοι την εγκαταλείπουν για να μην κυκλωθούν, υποχωρώντας προς το Εσκή Σεχέρ, χωρίς οι Ελληνικές δυνάμεις να εκμεταλλευτούν το γεγονός και να κυνηγήσουν τον Κεμάλ για να τον αποδεκατίσουν.

Στη μάχη για την κατάληψη του Εσκή Σεχέρ, στις 8-6-1921 και ενώ πολυβολούσε εχθρική πυροβολαρχία, το αεροπλάνο του χτυπήθηκε από σφαίρες αλλά αυτός απτόητος συνεχίζει το κυνήγι του

εχθρικού πεζικού που καλυμμένο μέσα στο ψηλό σιπάρι είχε την εντύπωση ότι ήταν αθέατο. Το Εσκή Σεχήρ καταλαμβάνεται. Ο εχθρός υποχωρεί πάλι προς Ανατολάς, αφού έδωσε σκληρή μάχη που προκάλεσε σοβαρές απώλειες στον Ελληνικό Στρατό και οχυρώνεται σε πυκνούς σχηματισμούς κοντά στο Σαγγάριο ποταμό, που αποτελούσε την τελευταία γραμμή άμυνας πριν την Άγκυρα.

Στις 18 Ιουλίου 1921 γίνονται παρασημοφορίες για την ανδρεία του Ελληνικού Στρατού, και μάλιστα από τον ίδιο το Βασιλιά Κωνσταντίνο, με την παρουσία του πρωθυπουργού Δ. Γούναρη και άλλων υπουργών από τους οποίους γέμισε το Εσκή Σεχήρ.

Η 9^η Μεραρχία από το Αφιόν Καραχισάρ προχωρά προς το Σαγγάριο μέσα από την Αλμυρά έρημο

Ο Βασιλιάς και η Κυβέρνηση αποδοκιμάζονται από τους στρατιώτες, ενώ ο Δέας αρνείται να παρασημοφορηθεί, γιατί θεωρεί ότι όλα αυτά γίνονται μόνο για εντυπώσεις, αφού ο Κεμάλ και πάλι ξέφυγε με τους 50.000 στρατιώτες και όλο το υλικό, και αναδιοργανώνεται με κάθε άνεση προς το Σαγγάριο, δυναμώνοντας συνέχεια, και ανασυγκροτώντας και την αεροπορία, που ενώ μέχρι τώρα ήταν ανύπαρκτη, τώρα ξεθαρρεύει και κάνει συχνές εμφανίσεις πάνω από τις θέσεις του Ελληνικού Στρατού.

Η Ελληνική αεροπορία, με τα ελάχιστα παλιά αεροπλάνα που διέθετε, ήταν αδύνατο να ανταποκριθεί και να είναι παρούσα σε κάθε εχθρική παρουσία αεροπλάνου στο τεράστιο μέτωπο που ήταν απλωμένος ο Ελληνικός Στρατός.

Την 1^η Αυγούστου 1921 η Στρατιά πάνω από 120.000 φαντάροι και ιππείς, ξεχύνεται προς την Ανατολή, προς το Σαγγάριο, από το Εσκή Σεχήρ μέσα από τα υψώματα, και από το Αφιόν Καραχισάρ με πορεία μέσα από την Αλμυρά έρημο.

Η Β' Μοίρα έχει εφοδιαστεί με καινούρια αεροπλάνα, σε αντικατάσταση αυτών που έχουν χαθεί, και ο

Αύγουστος του 1921. Ο Ελληνικός στρατός περνά μία από τις πολλές γέφυρες που κατασκεύασε το μηχανικό στο Σαγγάριο

Δέας βρισκόμενος πάλι στον αέρα για παρατήρηση πέρα από τον Σαγγάριο, πέφτει με το αεροπλάνο του στο Μπέλ Μπουνάρ μετά από μηχανική βλάβη ευτυχώς χωρίς να πάθει τίποτα, και μάλιστα ανάμεσα στους παλιούς του συμπολεμιστές του 5/42 Συντάγματος που κατά την συνήθειά τους, είχαν προωθηθεί αρκετά πιο βαθιά από τις άλλες μονάδες.

Παρακολουθεί και συνοδεύει με το καινούριο αεροπλάνο την αγωνιώδη πορεία των Ελληνικών δυνάμεων μέσα από την πυρακτωμένη Αλμυρά έρημο, και παρατηρεί τον εχθρό απέναντι, πίσω από τον ποταμό Σαγγάριο, ξεκούραστο να ανασκάβει τα βουνά, να βελτιώνει τις θέσεις του, να κανονίζει τις βολές του πυροβολικού του, να στήνει τα πολυβόλα του, και να περιμένει με το δάχτυλο στη σκανδάλη, στην τοποθεσία που αυτός διάλεξε, τους εχθρούς για την τελική αναμέτρηση.

Και στις 11 Αυγούστου 1921 αρχίζει η φονικότερη μάχη στην ιστορία των δύο λαών. Η μάχη του Σαγγαρίου.

4.7 Η μάχη του Σαγγαρίου

Στις 12 Αυγούστου ο Δέας βρίσκεται πάνω από το πεδίο της μάχης. Πολυβολεί και βομβαρδίζει τον εχθρό, μέσα σε εκρήξεις οβίδων και ενώ το αεροπλάνο του χτυπιέται από πολλές σφαίρες, ένα βλήμα συντρίβει το κάθισμά του, αλλά γλυτώνει γιατί ήταν όρθιος πάνω σ' αυτό και πολυβολούσε, ενώ άλλο ένα βλήμα έσκισε την αεροπορική του φόρμα σ' όλο το μήκος της ράχης

Στις 13 Αυγούστου οι μάχες μαίνονται σ' όλο το μήκος του μετώπου σταδιακά, και σημειώνεται μικρή προώθηση των Ελληνικών δυνάμεων σε ορισμένες περιοχές, ενώ εντοπίζεται μη καλή συνεργασία μεταξύ τους από την ανικανότητα του επιτελείου.

Στις 14 Αυγούστου ο Δέας κάνει αεροπορικές αναγνωρίσεις πάνω από το πεδίο της μάχης στο νότιο τομέα, και δίνει τις ακριβείς θέσεις του εχθρού. Από βλάβη του κινητήρα όμως αναγκάζεται να κάνει αναγκαστική προσγείωση πάνω σε λόφο που μόλις έχει καταληφθεί από τους Ευζώνους του 5/42 Συντάγματος του Πλαστήρα, μέσα σε εκατοντάδες πτώματα και τραυματίες του εχθρού.

Επαναπογειώνεται με την βοήθεια των τσολιάδων, με μεγάλες δυσκολίες, και ρίχνει με ερματισμένο φάκελο τις παρατηρήσεις του στο επιτελείο της Στρατιάς, αλλά μετά από λίγο ακολουθεί δεύτερη πτώση από εξάντληση βενζίνης και συντριβή του αεροπλάνου νότια του Σαγγαρίου στην Αλμυρά έρημο. Χωρίς να τραυματιστούν φορτώνονται με τον οδηγό το πολυβόλο και τις γεμιστήρες και προχωρούν προς το Σαγγάριο με τα πόδια.

Αντεπίθεση στο Καλέ Γκρότο στη Μάχη του Σαγγαρίου από το 1^ο Συντάγματος Ευζώνων τον Αύγουστο του 1921

Στις 15 Αυγούστου σημειώνονται προωθήσεις σε καίρια σημεία του μετώπου, και κατάληψη οχυρών θέσεων του εχθρού όπως τα υψώματα του Καλέ Γκρότο. Ο εχθρός διεκδικεί το έδαφος σπιθαμή προς σπιθαμή, η άμυνά του είναι λυσσώδης, η πάλη σε πολλά σημεία γίνεται μέρα –νύχτα, και ο αγώνας με τη λόγχη σώμα με σώμα είναι κάτι συνηθισμένο.

Στις 16 Αυγούστου ο εχθρός άρχισε να κάμπτεται και υποχωρεί άτακτα στο κέντρο του μετώπου.

Στις 17 και 18 Αυγούστου, οι Τούρκοι εγκαταλείπουν όλο το νότιο τομέα και υποχωρούν .

Στις 19 και 20 Αυγούστου οι Ελληνικές δυνάμεις καταλαμβάνουν και την τρίτη οχυρωμένη ζώνη του εχθρού. Από τις απόκρημνες κορφές του Τσάλ και του Αρντίζ, οι φαντάροι αντικρίζουν στο βάθος τα βουνά της Άγκυρας. Οι Τούρκοι φαίνεται να έχουν λυγίσει.

21 Αυγούστου. Ο Δέας και πάλι από το πρωί στον αέρα αναφέρει:

«...Γεμάτοι απορία βλέπομε από ψηλά σήμερα γενική απραξία σ' όλο το μέτωπο.

Τί να συμβαίνει άραγε; Η Απάντηση δεν αργεί να μας δοθεί. Και είναι σωστή ψυχρολουσία στον χτεσινό μας ενθουσιασμό και στις ελπίδες μας.

Η Στρατιά, τη δωδεκάτη ώρα, στο κρισιμότερο λεπτό της πολύνεκρης μάχης, δίστασε. Κι έδωσε τη διαταγή να σταματήσουν οι φαντάροι μας στις θέσεις που κατάκτησαν, για να αναλάβουν από την πολυήμερη προσπάθεια, χωρίς ν' αναφέρεται λέξη για συνέχιση του αγώνα.

Φαίνεται πώς έχουν φτάσει τα καημένα παιδιά στο έσχατο όριο της ανθρώπινης αντοχής, πολεμώντας επί δέκα ολόκληρες μέρες και πολλές φορές και νύχτες, οι ίδιοι κι ίδιοι πάντα, χωρίς αντικατάσταση καμιά και χωρίς ανασασμό. Και να σκεφτεί κανείς ότι πίσω μας, στο εσωτερικό και στις πόλεις, μένουν αχρησιμοποίητοι πάνω από 100.000 φαντάροι, τη στιγμή που μια μονάχα Μεραρχία ή ίσως κι ένα Σύνταγμα, ξεκούραστο κι ανέπαφο, θα μπορούσε να δώσει τη λύση...»

Από τη μάχη του Αρντίζ Ντάγ. Οι Έλληνες οπλίτες αφού κατέλαβαν τις εχθρικές θέσεις αναπαύονται για λίγο, για να ξαναρχίσουν τη μάχη.

«...Οι απώλειές μας φαίνεται ότι είναι πολύ μεγάλες. Τα πρόχειρα χειρουργεία έχουν γεμίσει από τραυματίες και πολλοί πάρα πολλοί παραμένουν στο ύπαιθρο. Οι γιατροί δεν επαρκούν για έναν τόσο μεγάλο απρόβλεπτο αριθμό, και ούτε διαθέτουν υγειονομικό υλικό...»

«...Και διερωτώμαστε για την αύριο. Θα συνεχίσουμε και με ποιά προοπτική, όπως έχει ή κατάσταση στις μονάδες; Θ' αποσυρθούμε; Πότε όμως και πώς με το Σαγγάριο στις πλάτες μας και σφιχταγκαλιασμένοι με τον εχθρό; Συζητούμε, συζητούμε και κατάληξη δεν βρίσκουμε.

Κι οι μέρες μακρόσυρτες, ατέλειωτες, περνούν η μια πίσω απ' την άλλη, ενώ η Στρατιά μένει ακίνητη και άψυχη στις ίδιες και ίδιες πάντα θέσεις. Κι η ανησυχία μας μεγαλώνει πιο πολύ, όταν διαπιστώνουμε τη δραστηριότητα που αναπτύσσει απέναντι μας ο εχθρός, δραστηριότητα που μέρα με τη μέρα μεταβάλλεται σε σωστό πυρετό.

Μετακινήσεις στρατού από τον ανατολικό τομέα προς τον κεντρικό και δυτικό, ανασκαφή χαρακωμάτων σ' όλες τις πίσω από την πρώτη γραμμή βουνοκορφές, κινήσεις μεταγωγικών και φορτηγών αυτοκινήτων που σημειώνουμε για πρώτη φορά. Λες και οι εχθρικές μονάδες είναι πiónια σκακιού και τα μετακινεί η διοίκησή τους δεξιά - αριστερά, μπρος - πίσω, σε αντίθεση προς τις δικές μας που μένουν στατικές κι αμετακίνητες.

Βομβαρδίζουμε κι εμείς πρωί - βράδυ τις συγκεντρώσεις του, τις πολυβολούμε συχνά, όταν βρίσκονται κοντά στις πρώτες μας γραμμές και χτυπούμε το Σιδηρ. Σταθμό της Άγκυρας με τις βόμβισες μας των 15-20 κιλών. Τ' αποτελέσματα βέβαια δεν μπορεί παρά να είναι μηδαμινά, αλλά το κάνουμε για ψυχολογικούς περισσότερο λόγους και γιατί δεν έχουμε τη δυνατότητα για κάτι καλύτερο.

Διασπορά μεγαλύτερη δεν μπορούσαμε να κάνουμε στις τόσο περιορισμένες αεροπορικές μας δυνάμεις. Αχρηστέψαμε τα μισά αεροπλάνα και ακόμα αφήσαμε το ίδιο και ίδιο ιπτάμενο προσωπικό από τις επιχειρήσεις του Ιουνίου και δη, χωρίς ενίσχυση καμιά...»

Οι Τούρκοι στις 28 Αυγούστου επιχειρούν λυσσαλέα αντεπίθεση στο κέντρο του μετώπου, οι Έλληνες φαντάροι όμως αντέχουν και τους απωθούν.

Φαίνεται ότι κατά την επίθεση αυτή της 28^{ης} Αυγούστου ο εχθρός βρέθηκε σε κρίσιμη θέση, όπως γράφει ο στρατηγός Α. Κοντούλης (Μεγάλη Στρατ. και Ναυτ. Εγκυκλοπαίδεια, Περιοδικό σελ. 171).

«...Ο εχθρός από πρωίας της 28^{ης} Αύγουστου επετέθη και κατά του Α' Σ. Στρατού, ο δε αγών εξακολούθησε λυσσώδης καθ' όλην την ημέραν. Ο εχθρός έφτασε κατά τας αλληπάλληλους επιθέσεις του μέχρις αποστάσεως 300 μ., αλλά συνετρίβετο και υπεχώρει με σοβαροτάτας απωλείας...

Ο εχθρός κατά την ημέραν τούτην υπέστη αληθινή πανωλεθρίαν. Εάν υπήρχον διαθέσιμοι δυνάμεις κι ή Στρατιά διέτασσε μετά την απόκρουσιν της εχθρικής επιθέσεως συνέχισιν της ημετέρας επιθέσεως, ασφαλώς θα καταλαμβάνετο η Άγκυρα και θα διελύετο ο Τουρκικός στρατός...»

Παρ' όλα αυτά η κατάσταση δεν είναι καλή. Γι' αυτό και η Στρατιά διατάσσει τη γενική αποχώρηση του Στρατού πίσω από το Σαγγάριο, κατά τη διάρκεια της νύχτας της 30 προς 31 Αυγούστου, αφήνοντας την 7^η Μεραρχία να θυσιαστεί για να καλύψει την υποχώρηση.

Ο εχθρός επιτίθεται κατά της Μεραρχίας χωρίς να αντιληφθεί την αποχώρηση του υπόλοιπου Στρατού, αλλά χωρίς να επιτύχει τίποτα, και το πρωί της 31^{ης} Αυγούστου, περνάει και αυτή το Σαγγάριο χωρίς απώλειες.

Στα απομνημονεύματά του ο Νίκος Δέας συντετριμμένος εκφράζει όλο του το πόνο την αγανάκτηση και την οργή του με την τροπή που πήραν τα πράγματα.

Η αποκαθήλωση

«...Έτσι η αυγή της 31^{ης} Αύγουστου δεν βρίσκει κανένα στρατιώτη μας στο θυσιαστήριο πέρα από το Σαγγάριο. Ησυχία απόλυτη επικρατεί απ' άκρη σ' άκρη στο έως χτες γεμάτο ζωή και κίνηση μέτωπο. Ο εχθρός θα τρίβει ασφαλώς τα μάτια του. Δεν θα μπορεί να το πιστέψει πως ο φοβερός εφιάλτης του ο μισητός Γκιαούρ, έχει εξαφανιστεί τόσο ξαφνικά κι αναπάντεχα.

Η αιφνίδια αποχώρηση του Ελληνικού στρατού από το Σαγγάριο

Έχουν διαβεί το μοιραίο ποτάμι κατά τη διάρκεια της νύχτας αυτής όλοι οι ζωντανοί. Έμειναν όμως πίσω στον τόπο του μαρτυρίου, τον τόπο τον πιο τραχύ κι αφιλόξενο, οι χιλιάδες — πόσες άραγε; — των νεκρών μας.⁹ Άταφοι πολλοί, άκλαυτοι, ακήδευτοι. Κι έμεινε ακόμα κι ενταφιάστηκε εκεί η αλκή των παλικαριών μας, τα όνειρα και οι ελπίδες μας, αυτή η πίστη μας η ίδια.

Σφίγγουμε τα δόντια από λύσσα κι απελπισία, ενώ πετούμε για τελευταία φορά πάνω από τις ματωμένες γυμνές εκτάσεις, για να καλύψουμε από τα εχθρικά αεροπλάνα το στρατό μας και να παρακολουθήσουμε τις κινήσεις του εχθρού. Αργά και διστακτικά μικροφάλαγγές του κατεβαίνουν με βήμα σημειωτόν προς το Σαγγάριο. Λες και δεν πιστεύουν ότι στ' αλήθεια έχει φύγει ο τρομερός εχθρός, Μοιάζουν σα να φοβούνται μη τους έστησε παγίδα και τους ριχτεί ξαφνικά.

Στο μεταξύ η Στρατιά μας, η έως χτες ένδοξη και φοβερή, έχει κατακαλύψει όλη τη δυτική όχθη του Σαγγαρίου, σε μάζα αξεδιάλυτη και σύγχυση απερίγραπτη. Καταριόμαστε, και μαζί μας θα καταριούνται ασφαλώς και όλες τούτες οι μυριάδες των, με σκυμμένο κεφάλι, απελπισμένων παιδιών, τούς υπαίτιους της αποτυχίας, τούς ανίκανους που έβαλαν επί κεφαλής μας, για να καταλήξουμε νικημένοι, δεκατισμένοι και ντροπιασμένοι, αφού νικήσαμε παντού τον Τούρκο.

Τα λόγια όμως δεν ωφελούν. Έχουμε ν' αντιμετωπίσουμε τη σκληρή πραγματικότητα οι αεροπόροι. Κι αυτός είναι ο εχθρός. Πάνω απ' αυτόν είναι η δουλειά μας. Για απλή και μόνο παρατήρηση πια και παρακολούθησή του και διαφώτιση σχετικά της Στρατιάς, μια και βόμβες δεν έχουμε τώρα για να σπείρουμε πάνω απ' τις ακάλυπτες ξεθαρρεμένες μονάδες του...»

Αργά αρχίζει η πορεία της Στρατιάς προς τη Δύση, στη γραμμή Εσκή Σεχίρ και Αφιόν Καραχισάρ. Η αεροπορία εκτελεί καθημερινά πτήσεις προς τις γραμμές του εχθρού, που κινούνται πιο γρήγορα για να αποκόψουν την οπισθοχώρηση προς το Εσκή Σεχίρ με πολλές δυνάμεις, στις 6-9-1921.

Η Άφιξη του Ελληνικού στρατού στο Εσκή Σεχίρ μετά την οπισθοχώρηση από το Σαγγάριο, όπου θα παραμείνει μέχρι τον Αύγουστο του 22

Ο Δέας με δύο αεροπλάνα ακόμη βομβαρδίζουν συνεχώς τις δυνάμεις αυτές των Τούρκων και στη συνέχεια τους πολυβολούν, με αποτέλεσμα την ανατίναξη των αυτοκινήτων που μετέφεραν πυρομαχικά, και ειδοποιούν τη Στρατιά ότι ο Κεμάλ έχει φτάσει προ του Εσκή Σεχίρ. Καθυστερούν έτσι την προέλαση των 10.000 Τούρκων που στη θέα των αεροπλάνων διαλύονται, προλαβαίνοντας έτσι να φτάσει και να επέμβει η ενίσχυση της Ανεξάρτητης Μεραρχίας από την Προύσα, που εξουδετερώνει κάθε εχθρική ενέργεια. Οι Τούρκοι διασκορπίζονται μέσα στα χωριά και εξαφανίζονται κατά την συνηθισμένη τακτική τους.

Στις 14 Σεπτεμβρίου 1921 ο Νίκος Δέας μετά από παρατήρηση από αέρος, διαπιστώνει ότι μεγάλες δυνάμεις των Τούρκων, διασπασμένες σε μικρές ομάδες για να μην προξενήσουν υποψίες, κινούνται από πολλούς δρόμους, με κατεύθυνση το Αφιόν Καραχισάρ, στο οποίο βρίσκεται μόνο μια μεραρχία, για να αποκόψουν με την κατάληψή του κάθε επικοινωνία της Στρατιάς, που στρατοπεδεύει στο Εσκή Σεχίρ, με τη Σμύρνη. Δηλαδή επαναλαμβάνεται ακριβώς ότι και πριν 8 ημέρες, αλλά σε μεγαλύτερη κλίμακα, μιας και οι δυνάμεις του Κεμάλ υπερβαίνουν αθροιστικά τις 12.000

Ο Δέας ειδοποιεί αμέσως την διοίκηση της Στρατιάς, η οποία αντιδρά στέλλοντας ενισχύσεις 2 Μεραρχιών, και γίνεται αγώνας δρόμου για το ποιος πρώτος θα φτάσει στην πόλη. Οι εχθροί είναι έξω από την πόλη όταν καταφθάνουν οι 2 Μεραρχίες και γίνεται σφοδρή μάχη.

Ο Κεμάλ στέλνει καινούριες δυνάμεις 12000 στρατιωτών προς ενίσχυση των δυνάμεών του, αλλά και η Στρατιά απαντά με την αποστολή του Β' Σώματος Στρατού στα πλευρά του εχθρού, ο οποίος εγκαταλείπει τον αγώνα στις 25 Σεπτεμβρίου μετά από 4ήμερη μάχη και υποχωρεί, χωρίς να καταδιωχθεί, έξω από την πόλη και κοντά στη σιδηρ. γραμμή.

Την 1^η Νοεμβρίου ο Νικόλαος Δέας μετατίθεται στην Προύσα σαν διοικητής αεροπορικού αποσπάσματος ελέγχοντας με πτήσεις όλη τη Βόρειο-Ανατολική περιοχή μέχρι και τη Νικομήδεια αλλά δεν διαπιστώνει καμιά εχθρική προπαρασκευή και επιστρέφει στη μοίρα του στο Εσκή Σεχήρ.

Άποψη του Εσκή Σεχήρ (Δορύλαιο), όπου στη θέση που δείχνει το βέλος ήταν οι εγκαταστάσεις του αεροδρομίου

Στο μεταξύ η στρατιά είναι εγκαταστημένη στην παλιά γραμμή του Εσκή Σεχήρ, βαριά τραυματισμένη, δίχως πνοή, αμίλητη και σκυθρωπή, γλύφοντας τις πληγές της από την αιματηρή πάλη, αλλά και μέσα στην αβεβαιότητα για το τί πρόκειται να γίνει.

Οι ανίκητοι πολεμιστές που ζουν σαν τρωγλοδύτες στο υψίπεδο του Εσκή Σεχήρ για έναν ακόμα χειμώνα μακριά από την Πατρίδα και τις οικογένειές τους βασανίζονται από αμείλικτα ερωτήματα χωρίς να παίρνουν απάντηση.

(Δέας Νικόλαος « Μεσουράνημα και συντρίμια» σελ. 328)

«...Γιατί παραμένουμε σε τούτα τα βάθη μετά τη συμφορά του Σαγγαρίου; Γιατί δεν γυρνούμε κοντά στις βάσεις μας της Σμύρνης και της Προύσας; Ποια λογική επιβάλλει την παραμονή μας εδώ, ανάμεσα σε ύπουλο και εχθρικότατο πληθυσμό; Πολλά άσχημα ακούγονται...

...Οι σύμμαχοι, λένε, μας αποκήρυξαν οριστικά. Θέλουν να φύγουμε από τη Μικρασία. Προτιμούν τον Κεμάλ. Οι Γάλλοι μάλιστα έχουν κάνει ήδη και συμφωνία και εκκένωσαν την Κιλικία, αφού εφοδίασαν τους Τούρκους με αρκετά αεροπλάνα, κανόνια, ιματισμό και κάθε είδους υλικό. Το ίδιο έχουν κάνει από καιρό τώρα και οι Ιταλοί, οι οποίοι επί πλέον ανεφοδιάζουν τον Κεμάλ με αεροπλάνα και υλικό που μεταφέρουν με δικά τους βαπόρια στην Αττάλεια.

...Η κυβέρνηση κατόπιν, λέγεται, ότι έχει αποφασίσει να εκκενώσουμε τη Μ. Ασία, η οποία θα γίνει αυτόνομο κράτος υπό την Κοινωνία των Εθνών, με ενδοχώρα της συνθήκης των Σεβρών. Και ασφαλώς αυτά δεν είναι λόγια του αέρα...

...Όλα τούτα είναι αρκετά για να μεταδώσουν σ' όλους την αποκαρδίωση και να μας κάνουν να νοιώσουμε πιο έντονα τη δεινή μας θέση και το αδιέξοδο στο οποίο έχουμε περιέλθει.Τα νέα που μας έρχονται από την Πατρίδα είναι ότι έχει αρχίσει ήδη εκεί το αλληλοσκοτώμα μεταξύ Βασιλικών και Βενιζελικών...Κατακαημένη Μικρασία. Τί σου μέλλεται να τραθήξεις, μέ τις διαίρεσεις μας, τις αδλιότητες μας και τα μίση μας...

.... Νοιώθουμε εδώ πάνω ξεκομμένοι απ' την πατρίδα κι αφημένοι στην τύχη. Ίσως και ξεγραμμένοι. Κι οι φαντάροι μας πώς περνούν μ' όλες τούτες τις αδλιότητες και τα προσωπικά εκείνων ακριβώς, που κύριό τους μέλημα πρέπει να έχουν την γι' αυτούς φροντίδα και μέριμνα;

Αρκετοί φορούν ακόμα τις σχισμένες στολές της πάλης στο Σαγγάριο και τά ξεχαρβαλωμένα άρβυλα. Οι κουβέρτες τους λιγοστές και πολλές απ' αυτές φθαρμένες. Το συσσίτιο τους ρύζι και μακαρόνια, που συνήθως το πετούν από αηδία για τη μονοτονία και για την κακή παρασκευή με το χαλασμένο βρώμικο λάδι. Το κρέας το βλέπουν μια φορά την εβδομάδα, το πολύ δύο. Το ρόφημα είναι σκέτο νεροζούμι, χωρίς γεύση ή μυρωδιά τσαγιού.

Τί να πεις λοιπόν σ' αυτούς τους φαντάρους που πολεμούν επί 4 και 5 χρόνια τώρα; Μέ ποιά ηθικό κίνητρο να τους εγκαρδιώσεις; Ελευθέρωνα σκλάβων αδελφών; Άλλα τέτοιοι δεν υπάρχουν εδώ στα κατάβαθα που τους φέραμε και τους κρατούμε. Μεγάλη Ελλάδα και Μικρά Ασία; Ούτε κι αυτά έχουν πια πέραση μετά το Σαγγάριο, όπου έκαναν θαύματα ανδρείας κι έδειξαν ορμή ακαταμάχητη, με μοναδικό κίνητρο και σκοπό να τελειώσουν μια και καλή και να γυρίσουν στα σπίτια τους.

Τώρα μέ τίποτα δεν μπορείς να τους ξεριζώσεις την ιδέα ότι άδικα πολεμούν πια και υποφέρουν. Ξέρουν ότι ή παραμονή τους στα άξενα τούτα μέρη δεν έχει νόημα και σκοπό. Γι' αυτό και στέκονται αδιάφοροι σ' όλα και μοιρολάτρες, μέ το νου και την ψυχή στη φαμίλια τους και μόνο, στο χωράφι τους, στο χωριό τους....»

Παρ' όλα αυτά οι πτήσεις του Νίκου Δέα συνεχίζονται, για την παρατήρηση της δραστηριότητας του εχθρού, αλλά και την αντιμετώπιση των Τουρκικών αεροπλάνων, που αρχίζουν πλέον να κάνουν αισθητή την παρουσία τους πάνω από τις Ελληνικές θέσεις. Βομβαρδίζει το αεροδρόμιό τους στο Μπουκεσίρτ επανειλημμένα, αλλά σε μια επιχείρηση στις 14-1-1922, το αεροπλάνο του πέφτει πριν προσγειωθεί και ο ίδιος τραυματίζεται ελαφρά με ολιγόλεπτη αφασία.

Αεροπλάνο
τύπου Breguet Br.14B
(κινητήρας 300 ίππων
μέγιστη ταχύτητα 117
χλμ./ώρα)
Αυτόν τον τύπο αεροπλάνου
χρησιμοποιούσε η
στρατιωτική αεροπορία.
Διακρίνεται πάνω στην
άτρακτο η θέση του
παρατηρητή πλοηγού με το
πολυβόλο

Ο χειμώνας, ο τρίτος στη Μικρασία, αργοδιαβαίνει κρύος κι απελπιστικός μέσα στη γενική απραξία και μουγγαμάρα. Οι εχθροπραξίες έχουν σταματήσει από μήνες. Τουφεκιά δεν ακούγεται σ' ολόκληρο το μέτωπο. Το κακό που έρχεται το βλέπουν και το ζουν οι φαντάροι όλο και πιο έντονα μέ το πέρασμα του καιρού και μέ τά ολοένα και πιο ανησυχητικά νέα πού έρχονται. Φούντωσε όμως τελευταία μέ την τρομερή είδηση, ότι αποφασίστηκε αμετάκλητα η εκκένωση της Μικρασίας κι ότι δεν μένει παρά να βρεθεί η κατάλληλη ευκαιρία.

«... Επαναστατούμε έξαλλοι στην ιδέα αυτή όλοι οι αξιωματικοί της Άμυνας, όπως και όλοι σχεδόν οι παραμειναντες. Και ζητούμε τρόπο αποφυγής του κακού, μέσο σωτηρίας. Κι άλλο δεν βρίσκουμε από ξεσήκωμα και εξέγερση. Ξεσήκωμα κι εξουδετέρωση σε μια νύχτα όλων των άχρηστων και ανίκανων στρατηγών κι ανωτέρων, διώξιμο όλων των υπαιτίων της συμφοράς μας κι όσων έχουν μετατρέψει το στρατιωτικό επάγγελμα σε πολιτική και ρουσφετολογία και μίσος. Ξεκαθάρισμα και κάθαρση γενική.

Στην απόφαση μας αυτή εδραιωνόμαστε όλο και πιο πολύ και μέ τις πληροφορίες που μας έρχονται από τη Σμύρνη κατά τις οποίες οι Έλληνες της Μικράς Ασίας, μπροστά στον κίνδυνο να σφαγούν από τους Τούρκους, έχουν οργανώσει «Άμυνα Μικρασιατική», με αρχηγό τον Μητροπολίτη Χρυσόστομο με σκοπό την κήρυξη της Μικρασίας ως αυτόνομης. Και η απόφαση να δράσουμε παίρνεται από όλους με ενθουσιασμό. Μας λείπει μόνον ο κατευθύνων νους, ο Αρχηγός. Και όλοι καταλήγουμε αυθόρμητα σε έναν και μόνο. Στον Πλαστήρα....»

Την απόφαση αυτή στρατιωτών και αξιωματικών αναλαμβάνει ο Δέας λόγω της σχέσης του να τη μεταφέρει στον Πλαστήρα. Ο Πλαστήρας δεν συμφωνεί μ' αυτή την κίνηση φοβούμενος ότι αυτή τη στιγμή κάτι τέτοιο θα οδηγήσει μοιραία σε αλληλοσκοτωμό και καταστροφή με τον Κεμάλ απέναντι, και συνιστά μεγάλη περίσκεψη και προσοχή.

Την Άνοιξη του 1922, τον Απρίλιο, η αεροπορική μοίρα του Δέα μεταφέρεται από το Εσκή Σεχέρ, νότια κοντά στο Αφιόν Καραχισάρ 6-7 χιλιόμετρα απόσταση από την πρώτη γραμμή του μετώπου. Η

υπόθεση και τα σχέδια της « Άμυνας της Μικρασίας» σιγά- σιγά διαλύονται από την αντίδραση του επίσημου Ελληνικού κράτους. Επί πλέον έχει δοθεί διακοίνωση από τους συμμάχους να εγκαταλειφθεί η Μικρά Ασία. Η Ελληνική Κυβέρνηση τα έχει χαμένα και δεν παίρνει καμιά πρωτοβουλία. Στις τάξεις του Στρατού ένα σύνθημα επικρατεί. «Απόλυση». «Στα σπίτια μας». «Φτάνει πια».

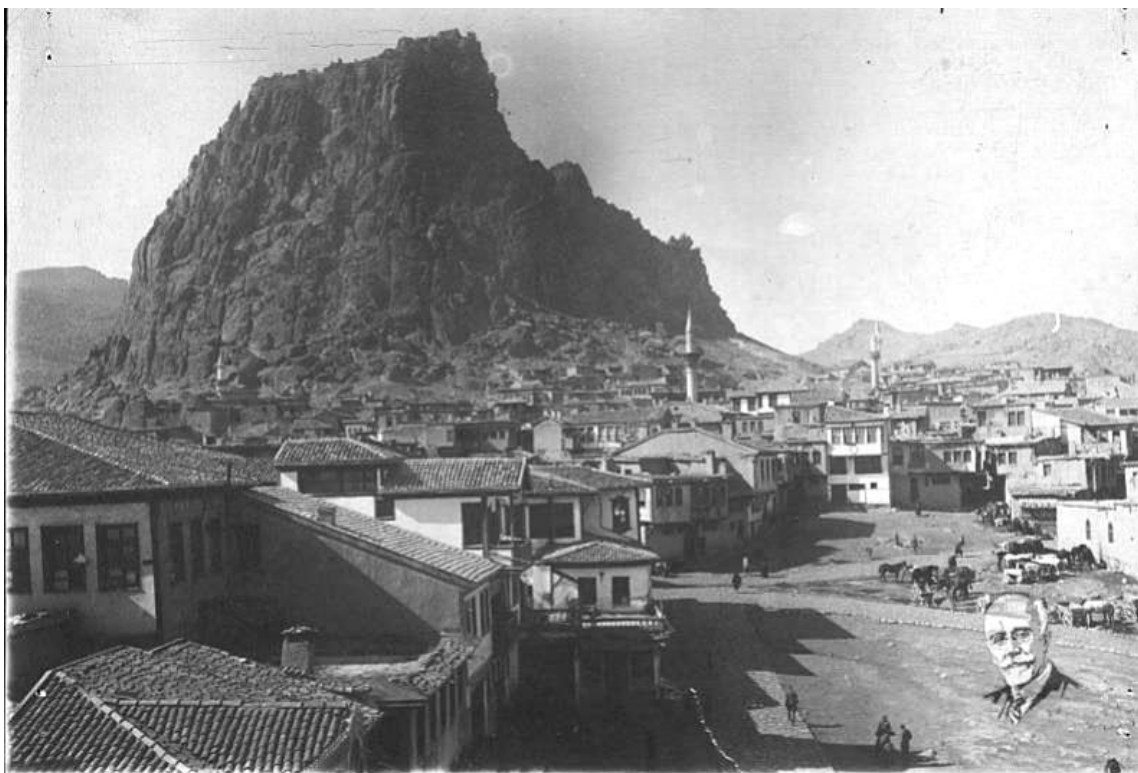
Οι βαθμοφόροι και η Διοίκηση της Στρατιάς δεν βλέπει και δεν κάνει τίποτα, ούτε καν να οργανώσει το στράτευμα για την άμυνα κατά των Τούρκων, που από στιγμή σε στιγμή θα κάνουν την επίθεσή τους. Όλοι τους βρίσκονται σε μακάρια ευφορία και πλήρη αδιαφορία, γεμίζοντας τις αίθουσες χορού και τις καφετερίες της Σμύρνης.¹²

Στην απελπισία του στις 4-4-1922, ο Δέας, που έχει μια πλήρη άποψη της όλης κατάστασης του μετώπου, από τις εναέριες παρατηρήσεις, και πεπεισμένος πλέον ότι τα πράγματα οδεύουν προς την καταστροφή, παίρνει την πρωτοβουλία και στέλνει μια δραματική επιστολή προς τον Πλαστήρα, λέγοντας ότι είναι ο μόνος που θα μπορούσε να πάρει κάποια πρωτοβουλία για την σωτηρία του Στρατού και του Ελληνικού πληθυσμού, την ύστατη αυτή ώρα, υπογράφοντας :

«Μετά βαθυτάτου σεβασμού και εν απελπισία.»

Νίκος Δέας

Ο Πλαστήρας απαντά αμέσως ότι είναι πολύ αργά για τέτοια πειράματα. Μόνο ο συγκρατημός, η σύμπνοια και η ομόνοια μπορούν να σώσουν τα πράγματα. Λανθασμένα επίσης εκτιμά ότι οι στρατιώτες μπροστά στον κίνδυνο θα πολεμήσουν παραδειγματισμένοι από τους αξιωματικούς τους. Επίσης ελπίζει ότι η κυβέρνηση την ύστατη αυτή στιγμή θα σταθεί στο ύψος των περιστάσεων και θα ξυπνήσει για μια λύση, για έναν κάποιο συμβιβασμό, που θα προλάβει την ολοκληρωτική καταστροφή.

Αφιόν Καραχισάρ (Νικόπολις). Εδώ δέχθηκε την καθολική επίθεση ο Ελληνικός στρατός από τον Κεμάλ και αιφνιδιάστηκε, σπάζοντας έτσι την αμυντική γραμμή του μετώπου με τα ολέθρια κατοπινά αποτελέσματα.

Η εχθρική αεροπορία με το πέρασμα του καιρού ξεθαρρεύει όλο και περισσότερο. Η τρίχρονη Ελληνική κυριαρχία στον αέρα λιγοστεύει σιγά – σιγά. Στις 14-6-1922 ο Δέας επιστρέφοντας από αναγνώριση βλέπει να πετά ανενόχλητο πάνω από το αεροδρόμιο του Αφιόν Καραχισάρ, Τουρκικό αεροπλάνο Μπρεγκέ και να φωτογραφίζει. Γίνεται αερομαχία και το Τουρκικό αεροπλάνο εγκαταλείπει πανικόβλητο τη μάχη χτυπημένο από τις ριπές του Δέα. Το αεροπλάνο αυτό λίγο αργότερα θα πέσει πίσω από τις Ελληνικές θέσεις.

Στις 14-7-1922 οι Ανθυπολοχαγοί Νικόλαος Δέας και Ιωάννης Χατζηκαμάρης της Β' Μοίρας Αεροπλάνων (Στρατιωτική Αεροπορία) με αεροσκάφος Breguet 14, αφού εκτέλεσαν αναγνώριση όψεως, πέταξαν σε ύψος 50 μέτρων πάνω από το τουρκικό αεροδρόμιο Έμπερκιοϊ. Με φωτοβολίδες γνώρισαν στους Τούρκους τις φιλικές διαθέσεις τους και στη συνέχεια έρριψαν ερματισμένο φάκελο, που περιείχε τα ατομικά είδη των φονευθέντων στην αερομαχία της 12ης Ιουλίου 1922 Τούρκων αεροπόρων, καθώς και μια επιστολή, με την οποία πληροφορούσαν τις τουρκικές αρχές για το θάνατό τους και την ταφή τους στον ελληνικό τομέα.

4.8 Η τουρκική αντεπίθεση και η Συντριβή της Ελληνικής Στρατιάς

Ο Κεμάλ, ενεργώντας αστραπιαία τον Ιούλιο μεταφέρει το σύνολο σχεδόν των δυνάμεών του, στο νότιο τμήμα της αμυντικής γραμμής του Αφιόν Καραχισάρ. Η στρατιά ενημερώνεται από τον Δέα και τους άλλους αεροπόρους, αλλά κανένας δεν πιστεύει ότι αυτό συμβαίνει. Ο ίδιος ο αρχηγός της αεροπορίας Χατζηζαφείρης, πετά μαζί με τον Δέα, για να επιβεβαιώσει τις παρατηρήσεις αυτές, και δίνει συγχαρητήρια στο Νίκο για την πληρότητα των εκθέσεων που έχει κάνει. Ταυτόχρονα βγάζουν και φωτογραφίες που αποδεικνύουν την ορθότητα των παρατηρήσεων, τις οποίες κοινοποιεί ο ίδιος δραστήριος Χατζηζαφείρης, στην ανώτατη διοίκηση.

Ζήτησε μάλιστα και την μετακίνηση όλων των υλικών και εφοδίων που είχαν οι αποθήκες, προς τα δυτικά, καθώς και τη μεταφορά των αεροπλάνων γιατί το αεροδρόμιο ήταν εντός της βολής πλέον των Τουρκικών πυροβόλων.

Η διοίκηση μόνο τα γέλια που δεν έβαλε και χαρακτήρισε αστείους και παράλογους τους φόβους του αρχηγού της αεροπορίας, για επικείμενη ολοκληρωτική επίθεση του Κεμάλ. Έχουν μείνει στην ψευδαίσθηση του ανταρτοπόλεμου που έκανε ο Κεμάλ πριν δύο χρόνια. Αυτόν τον ανταρτοπόλεμο πράγματι τον έκανε τώρα ο Κεμάλ πίσω από τις αμυντικές γραμμές των Ελλήνων επιτιθέμενος στις εφοδιοπομπές, με τους Τσέτες μέσα από τα Τούρκικα χωριά.

Το αρχηγείο του Ελληνικού στρατού στο Ουσάκ το 1920-1922

Μόνο ο αρχηγός της Αεροπορίας δραστηριοποιείται. Οργανώνει τις αεροπορικές Μοίρες διοχετεύοντας κάθε διαθέσιμο αεροπλάνο προς στο μέτωπο.

Ταυτόχρονα στέλνει τον Δέα να αναλάβει την διοίκηση και να οργανώσει μια καινούρια μοίρα αεροπλάνων στο Ουσάκ την Ε', χρησιμοποιώντας τα αεροπλάνα του ναυτικού σμήνους για τις αναγνωρίσεις.

Ο Κεμάλ επιτίθεται στο Αφιόν στις 13 Αυγούστου 1922. Ο ελληνικός στρατός διαλυμένος σχεδόν χωρίς επιτελείς και σχέδιο δράσης, υποχωρεί χωρίς μάχη σχεδόν από τη γραμμή του μετώπου και αυτή η υποχώρηση σταδιακά, γίνεται άναρχη φυγή προς τα δυτικά, χωρίς οργάνωση και αντίσταση, ενώ οι Τούρκοι μεθοδικά βαδίζουν γρήγορα για να αποκόψουν τις Ελληνικές δυνάμεις όπου μπορούν.¹³

Το μέτωπο καταρρέει με μεγάλη ταχύτητα, μονάδες του στρατού αποκομμένες, προσπαθούν να βρουν τρόπο διαφυγής για να μην αιχμαλωτιστούν, αφήνοντας πίσω βαρύ οπλισμό, υλικά και εφόδια.

Ο Δέας και οι συνάδελφοί του, προσπαθούν ηρωικά μέσα από πυκνά εχθρικά πυρά να δώσουν βοήθεια, πολυβολώντας τον εχθρό, να υποδεικνύοντας με ρίψεις σημειωμάτων δρόμους διαφυγής στα αποκομμένα τμήματα, να ψάξουν χαμένες μονάδες του Στρατού και να ενημερώνουν την ανύπαρκτη έκπληκτη διοίκηση για το τι συμβαίνει.

Ξημερώνει η 16^η Αυγούστου. Συγκεντρωμένοι οι αεροπόροι των Β' και Δ' Μοιρών και οι λίγοι του Ναυτικού Σμήνους, μπροστά στα αεροπλάνα, ετοιμάζονται για τον ημερήσιο αγώνα. Ο Δέας ανακαλύπτει τα χαμένα Α' και Β' Σώματα Στρατού, με διοικητή τον Στρατηγό Ν. Τρικούπη, στο δρόμο μεταξύ Χαμούρ

Κόλτ και Εϋρέτ, που προσπαθούσαν να υποχωρήσουν βαδίζοντας αργά προς το Τουμλού Μπουνάρ, και τα ειδοποιεί ρίχνοντας ερματισμένο φάκελο, ότι βρίσκονται σε δεινή θέση, γιατί οι Τούρκοι βαδίζοντας γρήγορα από τα Νότια, προσπαθούν να τους αποκόψουν και να σταματήσουν την υποχώρησή τους.¹⁴

Ο Τρικούπης δεν εκτίμησε σωστά ότι ήταν ζήτημα ζωής και θανάτου για τον στρατό του και δεν εκμεταλλεύτηκε τις πολύτιμες και σωτήριες πληροφορίες που του έριξε απ' τον ουρανό ο Δέας και επειδή οι στρατιώτες ήταν κουρασμένοι από το βάδισμα, δεν επιτάχυνε την πορεία του προς τις οχυρωμένες θέσεις. Οι Τούρκοι την τελευταία στιγμή πρόλαβαν και έπιασαν τις θέσεις αποκόπτοντας έτσι την γραμμή του μετώπου και αιχμαλώτισαν τον Τρικούπη, τους αξιωματικούς του Α΄ Σώματος Στρατού, καθώς και 4.500 στρατιώτες, με συνέπεια το μέτωπο να καταρρεύσει.

Την ίδια μέρα ο Δέας συνεχίζοντας την πτήση του έρχεται αντιμέτωπος με Τουρκικό καταδιωκτικό αεροπλάνο Σπάντ, που του επιτέθηκε 3 φορές πάνω από το αποτεφρωμένο αεροδρόμιο του Γκαρημτζέ, που είχε εγκαταλειφτεί πριν δύο μέρες και μετά από σφοδρή αερομαχία το Τουρκικό εγκατέλειψε και εξαφανίστηκε προς το Αφιόν.

Ο Δέας συνεχίζει μέχρι να του τελειώσουν τα καύσιμα, τις αναγνωρίσεις. Διαπιστώνει ότι η μεγάλη στρατηγικής σημασίας θέση των υψωμάτων του Αζάρ Ντάγ, εγκαταλείπεται από το 1/38 Σύνταγμα Ευζώνων του Ζήρα χωρίς μάχη. Γνωστοποιεί ρίχνοντας οδηγίες, ότι οι Τούρκοι που προχωρούν να το καταλάβουν, δεν υπερβαίνουν τις 2000 και θα μπορούσαν εύκολα να αντιμετωπιστούν. Τους παρακαλεί να επιστρέψουν στις θέσεις τους και να αντισταθούν, ενώ ταυτόχρονα ο ίδιος πολυβολώντας με το αεροπλάνο του τους κρατά καθηλωμένους και ακίνητους. Κανένα αποτέλεσμα όμως. Οι Ελληνικές δυνάμεις συνέχισαν να υποχωρούν εκθέτοντας σε άμεσο κίνδυνο τις δυνάμεις του Τουλού Μπουνάρ και Οτουράκ.

Η 16^η Αυγούστου έκρινε την τύχη του πολέμου και σφράγισε την ήττα του Ελληνικού Στρατού, που φεύγει όπως – όπως, με γενική κατεύθυνση την Σμύρνη, χωρίς μάχη και χωρίς αντίσταση.

Οι πτήσεις των αεροπλάνων συνεχίζονται τις επόμενες μέρες, με κύριο μέλημα την υπόδειξη του σωστού δρόμου υποχώρησης πλέον, πολλών Ελληνικών τμημάτων που έμειναν αποκομμένα πίσω από τις γραμμές των Τούρκων, που πορεύονται συγκροτημένα και με απόλυτη τάξη, με κάποια βραδύτητα όμως, που μοιάζει με διστακτικότητα, σαν να μην πιστεύουν και οι ίδιοι πώς αυτός ο ανίκητος Στρατός, που πριν από ένα χρόνο από τύχη και μόνο δεν μπήκε στην Άγκυρα, άλλαξε από απ' τη μια μέρα στην άλλη και

Τούρκοι ιππείς ετοιμάζονται να εφορμήσουν για να αποκόψουν την οπισθοχώρηση Ελληνικών τμημάτων στις 17 Αυγούστου 1922

υποχωρεί χωρίς μάχη σχεδόν απ' το μέτωπο.

Ο Δέας ενώ όλα τα αεροπλάνα φεύγουν από το μέτωπο για ασφάλεια, προς τη Φιλαδέλφεια και τη Σμύρνη, αυτός και άλλος ένας συνάδελφός του παραμένουν ακόμα στις γραμμές του μετώπου και ψάχνουν χαμένα τμήματα του Ελληνικού στρατού, πολλές ώρες, μέσα στα δάση και στις χαράδρες και πάνω από

τους καπνούς και τις φλόγες των χωριών που έχουν πυρποληθεί. Επίσης ψάχνει αγωνιωδώς και το δικό του το 5/42 Σύνταγμα του Πλαστήρα που επίσης αγνοούνται τα ίχνη του.

Ανίσχυρος να παράσχει κάποια βοήθεια εκτός από πληροφορίες για το δρόμο που πρέπει να ακολουθήσουν για τη σωτηρία τους, και ενώ είναι σχεδόν νύχτα παίρνει το δρόμο της επιστροφής.

Στις 19 Αυγούστου δίνει εντολή να καταστραφεί το αεροδρόμιο του Ουσάκ για να μην πέσει στα χέρια του εχθρού, ενώ ταυτόχρονα ένα ανθρώπινο ποτάμι από φαντάρους, τραβάει ακράτητο χωρίς πειθαρχία και τάξη προς τη θάλασσα για να γλυτώσει από το Τουρκικό ιππικό, που ακολουθεί σε μικρή απόσταση.

Ο Δέας αφού βάζει φωτιά στα υπόστεγα και στις εγκαταστάσεις του αεροδρομίου, πετά προς το τελευταίο αεροδρόμιο έξω από τη Σμύρνη δίνοντας τις τελευταίες πληροφορίες για τις θέσεις των Τούρκων προς την διοίκηση της στρατιάς και τον επιτελάρχη στρατηγό Βαλέτα, ο οποίος απορημένος μ' αυτά που διαβάζει, καλεί τον Δέα να παρουσιαστεί μπροστά του, για να ακούσει προφορικά για την κατάσταση στο μέτωπο.¹⁵

Ο Βαλέτας αντί να αντιδράσει οργανώνοντας την τελευταία γραμμή άμυνας για τη σωτηρία της Σμύρνης, άρχισε να μιλά μπροστά στον Δέα στους επιτελείς του, για την προπαρασκευή της φυγής τους προς την Λέσβο και Χίο. Η μόνη εντολή που δόθηκε ήταν στο Χατζηζαφειρίου της αεροπορίας να βομβαρδίσει το Τουρκικό ιππικό που προωθούνταν ταχύτατα προς τη Φιλαδέλφεια.

Τα λιγοστά αεροπλάνα πρόλαβαν και ανέκοψαν το Τουρκικό ιππικό έξω από το Σαλιχλί, όπου έσπευσε ο Πλαστήρας, ο οποίος είχε καταφέρει εν τω μεταξύ να ξεφύγει από τον Τουρκικό κλοιό χωρίς να χάσει κανέναν άνδρα, και τους ανέκοψε, έκανε αντεπίθεση και ανακατέλαβε τις θέσεις που είχαν, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα να αποφύγει την αιχμαλωσία και την σφαγή ολόκληρη η Στρατιά του Νότιου τομέα. Το Γ' Σώμα στρατού που ήταν στο Εσκή Σεχέρ αποχώρησε κανονικά χωρίς καμιά ενόχληση και εγκαταστάθηκε στην Προύσα.¹⁶

Εύζωνοι ιππείς του 5/42 Συντάγματος ετοιμάζονται να δώσουν την τελευταία μάχη για την ανακοπή των Τούρκων για την κάλυψη και τη σωτηρία της Στρατιάς της Μ. Ασίας που επιβίβαστηκε στο Τσεσμέ.

4.9 Η τελευταία πτήση στη Μ. Ασία

«...Στο μεταξύ οι Μερραρχίες μας σέρνονται προς τη θάλασσα και έχουν φτάσει σήμερα (24 Αύγουστου) στον Κασαμπά. Μια Μερραρχία μας, της Αδριανούπολης, ανέπαφη κι ακούραστη έχει φτάσει απ' τη Θράκη με τρία πλοία στο λιμάνι αλλά αρνούνται ν' αποβιβαστούν, έκτος από ένα μόνο Σύνταγμα και φοβερίζοντας με τα όπλα τους πλοιάρχους των караβιών, τους αναγκάζουν νά αποπλεύσουν για τον Πειραιά. Αδιαφορούν για την τύχη των συντρόφων τους, που επί δέκα μέρες τώρα πολεμούν και υποχωρούν νηστικοί και άπυνοι στο έσχατο της εξάντλησης και για τους οποίους μια βοήθεια από ξεκούραστες και μη δοκιμασμένες από τη μάχη δυνάμεις, όπως είναι αυτοί, θα ήταν η μοναδική σωτηρία.

Συντριμμένοι απ' όλα τούτα κι απέλπιδες, συνεχίζουμε ωστόσο τις πτήσεις και στις 25 Αύγουστου. Έτσι βρίσκομαι για μια ακόμα φορά, την τελευταία, πάνω από την πεδιάδα του Έρμου, πάνω από το δρόμο της φυγής μας. Τις παρατηρήσεις της αποστολής αυτής τις παραθέτω, όπως τις είχα συντάξει πρόχειρα κατά τη διάρκεια της πτήσης. Πιλότος ο Κωτσιόπουλος του Ναυτικού...»

“Αναγνώριση 25 Αύγουστου 1922

Σημερινή 25.8.22 αναγνώριση ώρας 7.20' με 10.50' με παρατηρητήν ανθυπολοχαγό Δέαν και δρομολόγιον: Αεροδρόμιο - Κασαμπάς - Σαλιχλί - Κούλα - Γκουνέ Κιόι - Ελεγχέν - Αλή Χαν Σουπρού - Φιλαδέλφεια - Σαλιχλι - Μαγνησία - Άεροδρόμιον, έσημείωσε:

Άπασαι αι πόλεις αποτεφρωμένοι — Μαγνησία και Κασαμπάς εντός φλογών. 25.8.22. Εχθροί προελαύνοντες μετά μεταγωγικών και πυροβολικού κατα μήκος όλων των οδών. Αριθμός συνολικός 45.000 (Δέας).”

Τουρκικό ιππικό προχωρά με κατεύθυνση τη Σμύρνη

«...Αυτή είναι η επικήδεια πτήση μου πάνω από τη ρημαγμένη Μικρασία. Για ύστατη ανάμνηση του πιο όμορφου, του πιο γελαστού και χαρούμενου τόπου που γνώρισα, μου μένουν οι μαύροι καπνοί κι οι πύρινες γλώσσες που τον γλύφουν και τον περιζώνουν σε αλυσίδα ατέλειωτη καθ' όλη την έκταση της απέραντης πεδιάδας του Έρμου, μήκους 200 χλμ. και που θυμίζουν πέρασμα δαίμονα εξολοθρευτή.

Δαίμονα που μείς οι ίδιοι ξαπολήσαμε, όταν από τους αραιούς αρχικούς λιποτάκτες και φυγάδες του Τιρκί Κιρί Μπέλ, αφήσαμε νά δημιουργηθεί το μικρό ρυάκι, που σε λίγο έγινε χείμαρρος

φυγής.

Ο χείμαρρος που προπορευόμενος του στρατού κατά μια ολόκληρη μέρα, διάλυσε και συμπαράσυρε στη φυγή του όλες τις μονάδες και υπηρεσίες των μετόπισθεν, τους μεταγωγικούς, τους διαβιβαστές, τις φρουρές των σιδηρ. σταθμών και γεφυρών και τα συντάγματα ασφάλειας, ξεχαρβάλωσε τις συγκοινωνίες κι επικοινωνίες, έσπειρε τη σύγχυση και τον πανικό και σε κείνους που δεν είχαν αντικρίσει καθόλου τον εχθρό και δημιούργησε το χάος, μέσα στο οποίο επί μέρες τώρα παραδέρνει η άλλοτε περήφανη και ανίκητη Ελληνική Στρατιά. Ο χείμαρρος, που ίδιος καταστροφικός οδοστρωτήρας, γκρέμισε τ'άπαντα στο διάβα του, ρήμαξε τον τόπο και ξεθεμέλιωσε ολοκληρωτικά τον Ελληνισμό της Μικρασίας.

Και τώρα δεν μας μένει παρά η οριστική εγκατάλειψη του δύσμοιρου τόπου. Η τελευταία μας ενέργεια, για νά ολοκληρώσουμε το έργο μας. Τά αεροπλάνα ξεκολλούν το ένα μετά το άλλο (25 Αυγούστου) και χάνονται προς τη θάλασσα. Κατευθύνονται άλλα προς την Αθήνα (του Ναυτικού) κι άλλα (του Στρατού) προς τη Μυτιλήνη, όπου έχει ετοιμαστεί, από τις 23 του μηνός, πρόχειρο αεροδρόμιο στην Καλλονή. Μένουν ελάχιστα μονάχα, τ'ά

Η μητρόπολη του Ελληνισμού στην Μικρά Ασία η Σμύρνη, παραδομένη στις φλόγες και στην καταστροφή στις 13 - 9 - 1922

οποία και εκτελούν τις τελευταίες πτήσεις πάνω απ' τ'αλείψανα του στρατού μας και πληροφορούν τη Στρατιά.

Κι αυτά όμως εγκαταλείπουν σήμερα (26 Αυγούστου) το Καζαμίρ, αφού κάνουν πρώτα την τελευταία τους αναγνωριστική πτήση πάνω απ' τ'α τμήματά μας και καθορίσουν τις θέσεις τους σε απόσταση 5-25 χλμ. έξω από τη Σμύρνη. Τά τελευταία δέχονται πυρά από το δίπλα στο αεροδρόμιο λοφίσκο, από μικρό εχθρικό τμήμα

ιππικού, που έχει ξεπεράσει τις υποχωρούσες φάλαγγες μας και έφτασε στα πρόθυρα της Σμύρνης. Διασκορπίζεται όμως σε λίγο από τις ριπές πολυβόλου αεροπλάνου, που έχει απογειωθεί στο μεταξύ και ακολουθεί η αναχώρηση και των υπολοίπων.

Τά υπόστεγα, τα οικήματα οι εγκαταστάσεις, τα πάντα, έχουν παραδοθεί στις φλόγες, οι ιπτάμενοι, που έχουμε μείνει από έλλειψη αεροπλάνων, φεύγουμε με τα πόδια από το αεροδρόμιο για το Γενικό Στρατηγείο στη Σμύρνη, όπου ελπίζουμε ότι θα πληροφορηθούμε για τον τρόπο και το μέσο αναχώρησης.

Οι δρόμοι της πόλης, όπου βρισκόμαστε σε λίγο, είναι γεμάτοι από κόσμο που σπεύδει καταφοβισμένος και σαν κυνηγημένος προς την παραλία. Ο καθένας κάτι κρατάει στο χέρι, ένα δέμα, μια βαλίτσα, ένα κοφίνι, ένα μπογαλάκι. Κι ανάμεσα τους φαντάροι σε οικτρή κατάσταση, σέρνονται με δυσκολία. Στολές ξεφτισμένες ή και κουρελιασμένες, άρθυλα σκισμένα ή πόδια ξυπόλυτα δεμένα με πανιά. Μερικοί κουτσαίνουν, άλλοι είναι πληγωμένοι και μέ επιδέσμους. Εδώ και εκεί κάποιος κείτεται αναισθητός στην άκρη του δρόμου έχοντας ξεπεράσει κάθε όριο αντοχής.

Η προκουμαία, το μακρόστενο απέραντο «ΚΑΙ», παρουσιάζει την όψη ανθρωποθάλασσας τρικυμισμένης. Πλήθος αμέτρητο σε αλλοφροσύνη, σπρώχνεται και διαγκωνίζεται, σκούζει και δέρνεται στην προσπάθεια του νά φτάσει όσο γίνεται πιο κοντά στη θάλασσα ζητώντας σωτηρία.

Κραυγές απεγνωσμένες, επικλήσεις, θρήνος κι οδυρμός. Κι όλα απ' εδώ και πέρα γίνονται όνειρο εφιαλτικό, όλα είναι ανάκατα και στροβιλίζονται στο ανήμπορο φτωχό μυαλό. Το άδειο Στρατηγείο, όπου έχουμε καταφύγει, οι τρεις - τέσσερις αξιωματικοί και στρατιώτες που βρίσκονται σ' αυτό, στο πλοίο «Σίφνος», μας λένε να σπεύσουμε να επιβιβαστούμε.

Τα κατάμεστα με κόσμο βαπόρια του λιμανιού, ανάμεσα στα οποία έχουμε καταλήξει, τα βαριά μουγκά ξένα θωρηκτά δίπλα αμέτοχα εντελώς, η φυγή, η υπόκωφη μακρινή ομιωγή της Μικρασιατικής γης που μας ακολουθεί. Όλα τούτα βρίσκονται πάνω από αίσθηση και πραγματικότητα έξω από τόπο και χρόνο. Πλέον σε πυκνή αχλή...»

Η ανεπίσημη βοήθεια που πρόσφερε στους Έλληνες της Σμύρνης το '22 ο τότε αμερικανός πρόξενος Τζορτζ Χόρτον ήταν η εξαίρεση. Ο κανόνας για τα πολεμικά πλοία της Δύσης - συμπεριλαμβανομένων και των αμερικανικών- ήταν να παραμένουν αμέτοχα. Στην εικόνα βλέπουμε τους πρόσφυγες στην προκουμαία να προσπαθούν να επιβιβαστούν σε αμερικανικό πλοίο.

4.10 Η επανάσταση της Χίου και η αποστράτευσή του

Ο Δέας και οι τελευταίοι συμπολεμιστές του, αποβιβάζονται από το 'Σίφνος' στο λιμάνι της Μυτιλήνης στις 28-8-1922, όπου συναντούν ένα απερίγραπτο χάος από τις χιλιάδες προσφύγων και στρατιωτών που έχουν καταφύγει εκεί. Ευτυχώς αναπάντεχα αποβιβάζεται στις 31-8-1922 η ξεγραμμένη και χαμένη ανεξάρτητη Μεραρχία, η οποία επιβάλει τάξη και πειθαρχία στον όχλο και στους στρατιώτες, που μέχρι τις 3 Σεπτεμβρίου συνεχίζουν να καταφτάνουν από την Ερυθραία στη Μυτιλήνη.¹⁷

Οι Τούρκοι εν τω μεταξύ αφού ολοκληρώσουν τη σφαγή του κόσμου βάζουν φωτιά και καίνε τη Σμύρνη, τέσσερις μετά την κατάληψή της στις 13-9-1922. Οι φλόγες και οι καπνοί της μαρτυρικής Μητρόπολης του Ελληνισμού φαίνονται για 4 ημέρες, από τα Ελληνικά νησιά της Χίου και της Μυτιλήνης,

προκαλώντας απόγνωση και σπαραγμό. Και όλοι ένα πράγμα επαναλαμβάνουν εξαγριωμένοι. «Κάθαρση, και τιμωρία των ενόχων».

Η οργή αυτή παίρνει μορφή οργάνωσης σε λίγες μέρες σ' όλες τις μονάδες και στη Μυτιλήνη μπαίνει επικεφαλής ο διοικητής του Δέα, ο Χατζηζαφειρίου της Αεροπορίας και ο Μαμούρης απ το Πεζικό. Η ίδια κίνηση γίνεται και στη Χίο από τον Πλαστήρα.

Ο Δέας παίζει σημαντικότερο ρόλο στις επαφές που γίνονται ανάμεσα στα δύο νησιά, γιατί είναι αυτός που μεταφέρει τα μηνύματα και τις εντολές με το αεροπλάνο. Είναι συγκινητική η συνάντησή του με τον Πλαστήρα στη Χίο στις 6 Σεπτεμβρίου, ο οποίος τον αγκαλιάζει και του λέει μια και μοναδική λέξη. «**Ζωντανός;**»

Επίσης ο Πλαστήρας διαμηνύει ότι ο στρατός είναι εξ ολοκλήρου μαζί του, αλλά το ίδιο πρέπει να γίνει και με τον στόλο τάχιστα, γιατί οι Τούρκοι ανεβαίνουν προς τη Θράκη και πρέπει να προλάβουν να τους σταματήσουν. Επίσης του δίνει οδηγίες να τις μεταφέρει προφορικά στον κυβερνήτη του Αντιτορπιλικού "Δωρίς", Ζάγκα, για τις ενέργειες που πρέπει να γίνουν, αναφέροντας σε ένα σημείωμα :

«... Κύριε Ζάγκα. Δια του κ. Δέα σου διαβιβάζω τας απόψεις μου και τας εντολάς μου. Το Ναυτικό δύναται να σώσει την Πατρίδα. Τολμήστε το ταχύτερον. Σε συγχαίρω δια τον πατριωτισμόν σου....»

Με πολλήν αγάπη Ν. Πλαστήρας.

Στις 11 Σεπτεμβρίου 1922, σημειώνεται η Επανάσταση των Πλαστήρα, Φωκά και πολλών άλλων αξιωματικών, ταυτόχρονα στα δύο νησιά, αφού καταλήφθηκε το αντιτορπιλικό "Λήμνος", και στη συνέχεια

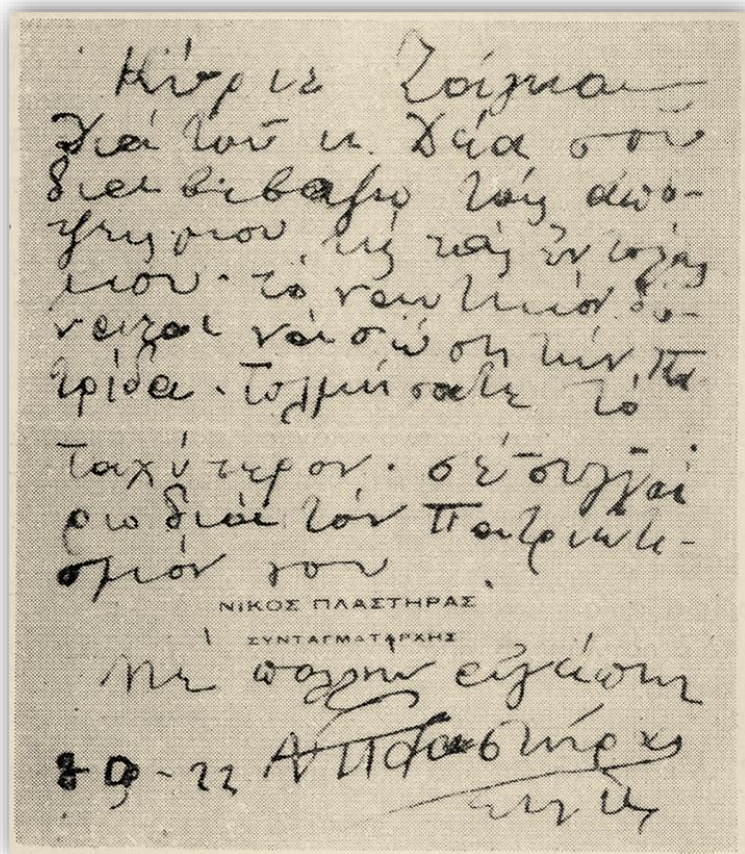
όλα τα υπόλοιπα πολεμικά πλοία χωρίς αντίσταση, και αποφασίστηκε να ξεκινήσουν όλες οι δυνάμεις μαζί επιβιβάζοντας στα πλοία την 2^η μεραρχία που ο διοικητής της ήταν ο Γονατάς, που δέχθηκε τελικά να αναλάβει την αρχηγία αν και ήταν αρχικά φιλοβασιλικός.

Ο ουσιαστικός αρχηγός της επανάστασης όμως ήταν ο Πλαστήρας, που το βράδυ της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, καλεί τον Νίκο Δέα, και του αναθέτει την δύσκολη και επικίνδυνη αποστολή, να πετάξει και να βρει στην Αθήνα τους Μανέτα ή Οθωναίο, ή στην έσχατη ανάγκη τον στρατηγό Πάγκαλο και να τους γνωστοποιήσει με κάθε μυστικότητα, ότι στις 13 Σεπτέμβρη θα αποβιβαστεί με ένα τμήμα στη Ραφήνα, και κατόπιν στο Πειραιά, με κύριο μέλημα όμως την αποφυγή της αιματοχυσίας, γι αυτό πρέπει να ξέρει την διάταξη των δυνάμεων που διαθέτουν οι Βασιλικοί στο λεκανοπέδιο.

Στις 12 Σεπτέμβρη ο Δέας φτάνει στην Αθήνα πετώντας πάνω από το Αιγαίο, πράγμα που γίνεται για

πρώτη φορά με αεροπλάνο "Μπρεγκέ", και αφού γλυτώνει τη σύλληψη στο αεροδρόμιο στο Γουδί, με μεγάλο κίνδυνο βρίσκει μόνο τον Πάγκαλο, ο οποίος τον διαβεβαιώνει ότι δεν υπάρχει κανένας κίνδυνος για εμφύλια σύρραξη, και ότι ο Πλαστήρας πρέπει να κατέβει κατ ευθείαν στον Πειραιά.

Ο Δέας φεύγει με ατμάκατο, αφού το αεροπλάνο του παρακολουθούνταν, να φέρει τις διαπιστώσεις αυτές του Πάγκαλου στον Πλαστήρα και έξω από το Πόρτο Ράφτη συναντά την αρμάδα των πολεμικών, που σε λίγο φτάνει στο Λαύριο

Από κει, στις 13 Σεπτεμβρίου, στέλνουν τηλεσίγραφο με το οποίο ζητούσαν την παραίτηση του Βασιλιά Κωνσταντίνου Α΄ υπέρ του Διαδόχου, τη διάλυση της Εθνοσυνέλευσης, το σχηματισμό πολιτικά αχρωμάτιστης κυβέρνησης, που θα είχε την εμπιστοσύνη των συμμάχων της Αντάντ, και την άμεση ενίσχυση του Θρακικού Μετώπου.

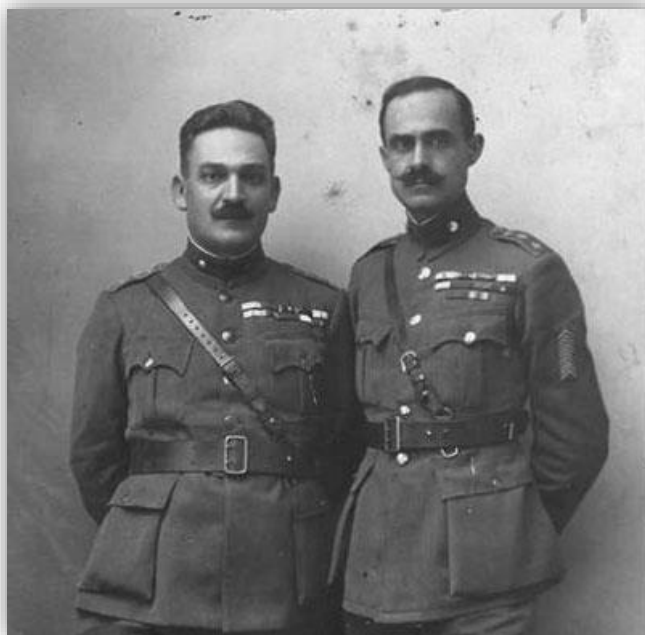
Οι όροι της Επαναστατικής επιτροπής γίνονται αποδεκτοί, και την επομένη ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Α΄ παραιτήθηκε και έφυγε για την Ιταλία. Βασιλιάς ανακηρύχτηκε ο γιός του και Διάδοχος Γεώργιος Β΄.

Στις 15 Σεπτεμβρίου τα επαναστατικά στρατεύματα μπήκαν στην Αθήνα, όπου ματαίωσαν την προσπάθεια του αποστρατευμένου υποστράτηγου Θεόδωρου Πάγκαλου να επωφεληθεί από την επανάσταση και να πάρει την κατάσταση στα χέρια του, και σύντομα σχηματίστηκε πολιτική κυβέρνηση με πρόεδρο το Σ. Κροκιδά. Την εξουσία όμως είχε ουσιαστικά η Επαναστατική Επιτροπή (Αρχηγός της ήταν ο Νικόλαος Πλαστήρας), που ανέθεσε τη διεθνή εκπροσώπηση της Χώρας στον Ελευθέριο Βενιζέλο.

Ο στρατός της Θράκης αναδιοργανώνεται, αλλά η κυβέρνηση υποχωρεί στις πιέσεις των Άγγλων και υπό την απειλή νέου πολέμου με τον Κεμάλ, υπογράφει την ανακωχή των Μουδανιών, σύμφωνα με την οποία η Ανατολική Θράκη κατοχυρώνεται στην Τουρκία, ενώ προβλέπεται ανταλλαγή πληθυσμών.

Νέο κύμα προσφύγων μετακινείται, εφόσον η Αν. Θράκη πρέπει να εκκενωθεί από το χριστιανικό πληθυσμό.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που έδωσε ο Ελ. Βενιζέλος με το υπόμνημά του στη Συνδιάσκεψη της Ειρήνης του Παρισιού, στη Μικρά Ασία ζούσαν 1.694.000 Έλληνες. Στη Θράκη και την περιοχή της Κωνσταντινούπολης 731.000. Στην περιοχή της Τραπεζούντας 350.000 και στα Άδανα 70.000. Σύνολο 2.845.000

Οι αρχηγοί της επανάστασης του Στρατού, Στυλιανός Γονατάς και Νικόλαος Πλαστήρας.

Ο Πλαστήρας και ο Γονατάς έφιπποι απ τον Πειραιά στην Αθήνα στις 15-9-1922

Έλληνες που αποτελούσαν το 20% του πληθυσμού της περιοχής που κυριαρχούσε οικονομικά, είχε δε καταφέρει να διατηρήσει την πολιτιστική του κληρονομιά παρ' ότι αποτελούσε μειονότητα σε εχθρικό περιβάλλον.

Η απόβαση στη Σμύρνη ήταν η αρχή της ελληνικής τραγωδίας με αποτέλεσμα : 25.000 νεκροί και τραυματίες στρατιώτες. Πάνω από 1.500.000 Έλληνες αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις εστίες των προγόνων τους και να έρθουν σαν πρόσφυγες στην Ελλάδα, αφήνοντας πίσω τους πάνω από 600.000 νεκρούς.¹⁸

Για να δούμε το μέγεθος της καταστροφής συγκριτικά, δεν έχουμε παρά να αναφέρουμε αυτό που με συντριβή και πόνο σημειώνει ο Νίκος Δέας στον επίλογο βιβλίου του για τους συμμαθητές του.

«...Στο στρατό της Εθνικής Άμυνας είχαν καταταγεί ως εθελοντές 26 συμμαθητές μου. Όλοι υπηρέτησαν στους πολέμους του 1917-1922 σαν αξιωματικοί στην πρώτη γραμμή. Από αυτούς σκοτώθηκαν ή πέθαναν από τραυματισμούς και κακουχίες οι 17. Οι 11 σκοτώθηκαν στη Μικρά Ασία

κυρίως στις μάχες του Σαγγαρίου (9) το 1921. Οι 3 στη μάχη του Σκρα και 3 από τραύματα και κακουχίες το 1917 και 1918. Από τους 9 που έζησαν οι 5 είναι ανάπηροι πολέμου...»

Στην Ελβετία το 1923, ο Ελευθέριος Βενιζέλος (εκ μέρους της επαναστατικής κυβέρνησης) υπογράφει τη συνθήκη ειρήνης της **Λοζάνης**, με την οποία επισημοποιούνται οι αποφάσεις της συμφωνίας των Μουδανιών με τις παρακάτω τροποποιήσεις:

Στην Τουρκία παραχωρήθηκαν και τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος. Από τις ανταλλαγές πληθυσμών εξαιρέθηκαν (και παραμένουν μέχρι σήμερα) οι Έλληνες της Ίμβρου, της Τενέδου, της Κωνσταντινούπολης καθώς και το Πατριαρχείο και οι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης.

Μόλις επικράτησε η Επανάσταση τέθηκε το θέμα των ευθυνών για την κατάρρευση του μετώπου και την καταστροφή. Φυλακίστηκαν στρατιωτικοί και οι σημαντικότεροι από τους πολιτικούς, μεταξύ των οποίων και ο πρωθυπουργός Δ. Γούναρης, που από το 1920 βρέθηκαν στην εξουσία και τον Οκτώβριο 1922 ορίστηκε έκτακτο στρατοδικείο για τη δίκη τους με την κατηγορία της "εσχάτης προδοσίας".

Πρόεδροι του στρατοδικείου ορίστηκαν οι στρατηγοί Θεόδωρος Πάγκαλος και Αλέξανδρος Οθωναίος.

Η δίκη κράτησε 14 ημέρες. Οι δύο καταδικάστηκαν σε ισόβια δεσμά, και οι υπόλοιποι έξι σε θάνατο. Η εκτέλεσή τους έγινε στο Γουδί στις 15 Νοεμβρίου 1922, που θα μείνει στην ιστορία ως η εκτέλεση των έξι.

Στη συνέχεια η επαναστατική κυβέρνηση προσπαθεί να εκτελέσει το της ανόρθωσης της ανοικοδόμησης και της αποκατάστασης των προσφύγων μέσα στο χάος και στη διάλυση που βασιλεύει παντού.

Ο Νίκος Δέας αυτή την περίοδο τοποθετείται σαν επιτελικός στα γραφεία της Επανάστασης, αλλά σε λίγο μετά από έντονη λογομαχία με τον Πλαστήρα, ζητάει την απαλλαγή του και την μετάθεσή του από αυτή τη θέση, γιατί βλέπει να παραγκωνίζεται ο αγνός και δραστήριος πολεμιστής διοικητής της

Schaßalp-Davos 11-2-24.

~ Αγαπητέ μου Νίκο
Χθές έγραβα τό γράμμα σου εδώ
και με' γελοιοποιήσανε μέχρι
δαιμόνι. Ξέρω και ποιά'ν θα βάλει
λίγ' φρό' εμπ' αγάου σου, άρρα
ήδη να' θελαμωδός και' ο' ου
ή φρό' σε' αγάου μου και' επι-
μους ήνε τόσο μεγάλη, ου' ασο'
τότε σου' ου' ου' ου' αγραφορία
πόκαται ή αναστασί' μου
όταν ειπαίω πανέν'α αεζι-
χημα, μίσην ήνε ο' Δέας.
Που'ν' ου' για τα' ου' ου' ου'
για' το' ου' ου' ου' ου' ου'
Μέσα σου' ου' ου' ου' ου' ου'
4

Το γράμμα που έστειλε ο Πλαστήρας στον Ν. Δέα στις 11-2-1924. όταν πια είχε αποσυρθεί από την πολιτική και άρρωστος είχε καταφύγει για θεραπεία στο εξωτερικό.

αεροπορίας Χατζηζαφειρίου από μεθοδεύσεις διαφόρων κύκλων που προωθούσαν ανίκανους "δικούς" τους στην ηγεσία της αεροπορίας, λέγοντας χαρακτηριστικά:

«...Δεν μπορώ να χωνέψω, αρχηγέ μου, την αδικία και προ παντός την ταπείνωση που έγινε σ' έναν πολεμιστή και κατ'εξοχήν περήφανο άνθρωπο σαν το Χατζηζαφειρίου, έναν απ' τους πρώτους επαναστάτες, που είχε θέσει στη διάθεση της Επανάστασης όλη την αεροπορία, ενώ θα μπορούσε να της κάνει το μεγαλύτερο κακό όταν τα καράβια έπλεαν απ' τη Χίο προς την Αττική, για χάρη μάλιστα κάποιων ανίκανων που επιβραβεύτηκαν....»

Τα λόγια αυτά και η ενέργεια του Νίκου Δέα, φανερώνουν την αξία και το χαρακτήρα ενός αγνού πατριώτη πολεμιστή, ιδεολόγου, που είναι έξω από κάθε μορφής παρασκηνακές και υπόγειες μεθοδεύσεις

Ο Πλαστήρας μετά τις εκλογές τον Δεκέμβριο του 1923 κατέθεσε την εξουσία στα χέρια της εκλεγμένης κυβέρνησης. Τον Ιανουάριο του 1924 παραιτήθηκε και αποστρατεύτηκε με τον βαθμό του Αντιστράτηγου. Βαριά άρρωστος και επηρεασμένος από την αθλιότητα μυριάδων προσφύγων που ακόμη δεν έχουν μπορέσει να αποκατασταθούν παρ' όλες τις άοκνες προσπάθειες της Επαναστατικής Κυβέρνησης, φεύγει για την Ευρώπη για θεραπεία, και από το Νταβός στέλνει ένα γράμμα στον Δέα, στο οποίο αποτυπώνεται το δράμα του αλλά και η εκτίμησή του προς το πρόσωπο του παλιού αξιωματικού του.

Ο Βενιζέλος πρωθυπουργός και πάλι το 1928 και ταυτόχρονα υπουργός Αεροπορίας.

Νταβός 11-2-1924

«...Αγαπητέ μου Νίκο. Χθες έλαβα το γράμμα σου εδώ και με κατασυγκίνησες μέχρι δακρύων. Ξέρω και νοιώθω βαθειά την προς εμέ αγάπη σου, αλλά θέλω να βεβαιωθείς και συ ότι η προς σε αγάπη μου και εκτίμησις είναι τόσο μεγάλη που από τότε που πήγες στην αεροπορία, κόβεται η αναπνοή μου, όταν ακούω κανένα ατύχημα, μήπως είναι ο Δέας. Πονώ πολύ για τα παλληκάρια και τους ιδεολόγους πατριώτας. Μέσα σ' αυτούς την πρώτη θέση έχεις συ στην συνείδησή μου.

Πρέπει να ξέρεις ότι ποτέ πλέον δεν θα γελάσει το χείλη μου. Και πώς να ευθυμίσω ύστερα απ' την αναπάντεχη καταστροφή, όταν γύρω σου βλέπεις τη φτώχεια, τη δυστυχία, την άμοιρη την προσφυγιά; Και μήπως η τύχη με ευνόησε, να γίνει εκείνο που ονειρευόμουν και πίστευα όσο τίποτα άλλο, πως θα πηγαίναμε στην Πόλη; Η Λωζάννη με εφαρμάκωσε και το δηλητήριο εκείνο μου υπέσκαψε τον οργανισμό...

*Σε ασπάζομαι αδελφικώς
Ν. Πλαστήρας.*

Την περίοδο αυτή ο Νικόλαος Δέας 1923-1928, αφού είχε απαλλαχτεί από τα καθήκοντά του ως επιτελικός από τα γραφεία της Επανάστασης, μετατέθηκε μακριά από το κέντρο των εξελίξεων της Αθήνας, και δίδασκε σαν καθηγητής στην αεροπορική Σχολή και στη Σχολή Αξιωματικών Πεζικού της Θεσσαλονίκης. Αυτή ήταν μια παραγμένη περίοδος για την πολιτική κατάσταση της Ελλάδας, κατά την οποία εναλλάσσονταν στην εξουσία πολλοί πολιτικοί όπως ο Ζαΐμης, ο Κονδύλης, ο Πάγκαλος, ο Θεμιστοκλής Σοφούλης, κ. ά

Ηγετική φυσιογνωμία όμως αυτή την περίοδο πριν αναλάβει και πάλι ο Βενιζέλος , ήταν ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, ο οποίος άλλαξε στις 25 Μαρτίου 1924 το πολίτευμα της Ελλάδας, από Βασιλευόμενη σε Αβασίλευτη Ελληνική δημοκρατία.

Το 1928 εκλέγεται και πάλι πρωθυπουργός ο Ελευθέριος Βενιζέλος, και ο Δέας επανέρχεται σε νευραλγικά πόστα της διοίκησης της αεροπορίας, αναλαμβάνοντας και πάλι την Διεύθυνση του Τεχνικού Γραφείου της Αεροπορίας του Υπουργείου Στρατιωτικών το 1929 και κατόπιν διευθυντής του 10^{ου}

Επιτελικού γραφείου της Στρατιωτικής αεροπορίας, όπως και προσωπάρχης του Υπουργείου Αεροπορίας μέχρι το 1933.¹⁹

Συνέβαλλε έτσι στην αναβάθμιση του ρόλου της αεροπορίας σαν αυτόνομο όπλο Στρατηγικής σημασίας , και όχι σαν βοηθητικό του Στρατού, μια αντίληψη που επέβαλε ο Βενιζέλος, κόντρα στην άποψη και τη διάθεση των Επιτελών του Στρατού, εκπληρώνοντας ταυτόχρονα και το όραμα του παλιού του διοικητή της αεροπορίας του Χατζηζαφειρίου.

Στις εκλογές της 5^{ης} Μαρτίου του 1933 τα κόμματα του Εθνικού Συνασπισμού του Ελευθερίου Βενιζέλου και του Παπαναστασίου, χάνουν, από τα κόμματα της ενωμένης αντιπολίτευσης του Τσαλδάρη του Κονδύλη και του Μεταξά, και ο Νίκος Δέας και πάλι τίθεται σε δυσμένεια και αποστρατεύεται με τον βαθμό του υποπτεράρχου. Απόστρατος πλέον, γίνεται μέλος του κόμματος των Φιλελευθέρων και εκτελεί χρέη Γενικού Διευθυντή.²⁰

Στις εκλογές 26 Ιανουαρίου 1936 που έγιναν από την κυβέρνηση του Δεμερτζή, κατεβαίνει υποψήφιος στην περιφέρεια της Χαλκιδικής και εκλέγεται βουλευτής, παίρνοντας 2683 ψήφους, με το κόμμα των φιλελευθέρων του Σοφούλη. Οι εκλογές έγιναν με το σύστημα της απλής αναλογικής. Τα κόμματα αδυνατούσαν να σχηματίσουν κυβέρνηση και έτσι η κυβέρνηση Δεμερτζή παρέμεινε.

Μετά το θάνατο του Δεμερτζή , αναλαμβάνει, στις 13 Απριλίου 1936, τη πρωθυπουργία ο Ιωάννης Μεταξάς, με ψήφους και των φιλελευθέρων της Βενιζελικής παράταξης. Ο Ιωάννης Μεταξάς στις 4 Αυγούστου 1936 θα άρει άρθρα του Συντάγματος, επιβάλλοντας έτσι Δικτατορικό καθεστώς οπότε καταλύεται η βουλή και ο ρόλος των Βουλευτών.

Το ψηφοδέλτιο του κόμματος των φιλελευθέρων στη Χαλκιδική στις εκλογές του 36

ΘΡΙΑΜΒΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΕΙΑ ΤΩΝ ΥΠΟΦΥΓΙΩΝ ΜΑΣ

ΟΛΟΚΛΗΡΟΣ Η ΚΑΛΑΜΑΡΙΑ ΔΟΝΕΙΤΑΙ ΑΠΟ ΕΠΙΘΥΣΙΑ- ΔΕΙΣ ΖΗΤΩΚΡΑΥΓΑΣ ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

Μετά την περιοδείαν τῶν ὑποφυγίων τοῦ συνδυασμοῦ Φιλελευθέρων κ. κ. Τερζόγλου, Μαυροῦ καὶ Δέα ἀνά τοὺς προσφυγικοὺς συνεικισμοὺς τῆς θρησκείας Χαλκιδικῆς, ὅπου κυριαρχικτικῶς ἀπεθεώθησαν καὶ ὅπου ἐπικρατεῖ παρβενιζελισμὸς, κατὰ τὴν ἐμολογίαν τῶν Κονδυλικῶν ὑποφυγίων, οἵτινες ἐτόλμησαν καὶ ἐνεφανίσθησαν καὶ εἰς τοὺς προσφυγικοὺς συνεικισμοὺς, φανταζόμενοι ὅτι μὲ τὴν ἀπάτην τοῦ 25 ο)ο θὰ ἠδύναντο νὰ ἀγρεύσουν καὶ πάλιν μερικτὰς προσφυγικὰς ψήφους, οἱ ὑποψήφιοί μας ἐστράφησαν πρὸς τοὺς προσφυγικοὺς συνεικισμοὺς τῆς νοτίου Χαλκιδικῆς. Ὀλόκληρος ἡ Καλαμαριά δονεῖται ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἀπὸ ζητωκραυγᾶς ὑπὲρ τοῦ Βενιζέλου καὶ ὅλοι οἱ πρόσφυγες ὀρκίζονται ὅτι οὔτε μία ψήφος θὰ δοθῇ πλέον πρὸς τοὺς ἀπατεῶνας Τσαλδάρου—Κονδυλῆδες.

Κατὰ τὴν παρελθούσαν μάλιστα Κυριακὴν εἰς τὴν Ν. Τρίγλιαν ἐτελέσθη εὐεργετικὸν μνημόσυνον τοῦ Κονδυλῆ, τὸν ὅποιον ἀπὸ τοῦδε ἔχουσιν καταθάψῃ οἱ πρόσφυγες μὲ τὰς μαύρας ψήφους των.

Πλὴν ὅμως τῶν προσφυγικῶν συνεικισμῶν παρατηρεῖται σοβαρῶτά-τη μεταστροφή ὑπὲρ τῶν Φιλελευθέρων καὶ εἰς τὰ χωριά τῶν γηγενῶν, ὅπου ἐναγωνίως ἀναμένουσι τοὺς ὑποψηφίους διὰ νὰ ἐκδηλώσουσι τὴν ληφθεῖσαν ἤδη ἀπόφασίν των ὅπως ἀπολακτίσουν τοὺς ἀπατεῶνας, τοὺς ὁποίους ἐγνώρισαν πλέον καὶ ἐδεκίμασαν εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ ἀντελήφθησαν ὅτι μόνον μόνον καταστροφᾶς δημιουργοὺν καὶ ἐγκαταλείπουν εἰ ἀνακύψαντες Παλαίκομματικοί, τοὺς ὁποίους αὐτὴν τῆ ἰσχυρὰν θὰ καταδικάσῃ ὁ λαὸς ὀριστικῶς.

Κατόπιν τῆς ἐκδηλωθείσης πλείονος θελήσεως τῆς ὀλότητος τῶν προσφυγῶν Χαλκιδικῆς, οἵτινες ἀνέρχονται εἰς 4.500 καὶ τῆς ἐκδηλουμένης μεταστροφῆς πολλῶν γηγενῶν ὑπὲρ τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων, θεωρεῖται παρ' ὅλων ὡς γεγονός ὅτι ὁ συνδυασμὸς Φιλελευθέρων Χαλκιδικῆς θὰ καταλάβῃ τὰς δύο ἑδρας, οὐδεὶς δὲ ἕτερος συνδυασμὸς θὰ ἐπιτύχῃ τὴν δάσιν, δοθέντος ὅτι οἱ ἀντιβενιζελικοὶ διεσπᾶσθησαν καὶ ἀπεσυνετέθησαν.

ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

ΕΚΛΟΓΙΚΑ ΤΜΗΜΑΤΑ	Εγκυρα ψηφο δέλτια	Άκυρα ψηφο δέλτια	Σύνολον ψηφοφορηθέν.	Κόμματος Φιλελευθέρων	Δημοκ. Κόμματος	Ριζοσπαστικής Ένώσεως	Μεταρρυθμι- σικόν	Παλλαϊκόν Μετώπον	Εργατικόν Αδελφικόν
Άγιος Πολυγύρου	775	—	773	122	172	331	129	21	
Άγ. Μάμαντος	263	—	263	160	52	23	23		
Άγ. Νικολάου	380	1	381	65	149	154	12		
Άγ. Προδρόμου	202	1	203	30	113	10	37	12	
Αθήτου	358	4	362	151	105	88	12	2	
Ανθεμιούντος Φλογητάς	550	1	551	45	69	352	97	5	
Άνω Σταυρού	67	—	67	2	32	9	23	1	1
Άπολλωνίας	90	1	91	51	23	6	7		
Ν. Άπολλωνίας	310	—	310	282	17	3	—	8	
Άρσινίας	532	1	533	186	239	71	18	18	
Βίβδου	282	2	284	20	93	106	46	17	
Βάλτης	439	1	440	44	28	361	6		
Βαβύρας	231	—	231	54	91	85	1		
Βουσιών	310	2	312	24	111	163	4	8	
Γοματίου	163	—	163	93	44	23	3		
Δομικίων	255	2	257	20	65	93	76	1	
Γερασίου	801	2	803	358	297	96	20	30	
Καλάνδρας	332	—	332	43	62	171	56		
Καλλικρατείας	410	—	410	279	8	55	2	66	
Καρκάρας	359	3	362	291	25	28	3	12	
Κασσανδρινού	169	—	169	9	63	79	12		
Καψοχώρας	216	4	220	13	122	71	10		
Κοήτης	582	1	583	366	78	83	21	1	
Ν. Μοδίτου	263	5	268	152	19	70	4	78	
Μ. Παναγίας	409	—	409	92	115	121	54	27	
Μεταποταμίου	159	2	161	82	59	9	9		
Ν. Μουδιανών	361	—	361	256	3	78	—	24	
Νισήτης	284	2	286	41	47	185	11		
Όμιλίας	500	—	500	289	11	198	1	1	
Πελοπονήσου	155	—	155	17	32	99	4	3	
Παλαιουπόλεως	450	—	450	62	198	107	33	50	
Παλιουπόλεως	163	2	165	10	46	36	71		
Παρθενώνος	187	—	187	111	18	56	2		
Παροικιαίων	215	—	215	101	95	45	4		
Πορταριάς	513	1	514	389	58	61	4	1	
Ριζών	290	2	292	24	163	66	37		
Ν. Σκιάθης	105	—	105	—	18	66	21		
Σταυρού	121	1	122	30	78	13	—		
Σταυρού	260	8	268	208	26	20	6		
Σφρατινίτης	446	—	446	86	245	55	38	22	
Συριάς	496	—	496	121	331	30	10	4	
Τ. Ξάνθου	211	3	214	10	84	22	91	4	
Τογυλίας	304	—	304	230	23	49	—	1	1
Άγ. Παρασκευής	186	—	186	31	46	24	85		
Σύνολον	14452	53	14503	5326	3793	3799	1091	418	2

ΨΗΦΟΙ ΠΡΟΤΙΜΗΣΕΩΣ

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑΤΟΣ Βασιλίδης 2584 Χριστίδης 1880 Μουστάκας 730. ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ Κότσιανος 2454, Οικονόμου 961, Στεργιανιδόπουλος 888. ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ Ζαχάρης 375, Δραβίτζας 371, Χατζόγλου 659. ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΩΝ Δέας 2683, Τροζόγλου 3556, Μιχαηλίδης 1048. ΠΑΛΛΑΔΙΚΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ Συνάτος 239.

Το παραπάνω απόσπασμα προέρχεται από την εφημερίδα Φωνή της Χαλκιδίκης. Οι ψηφοφόροι των χωριών που λείπουν είναι συγχωνευμένοι στα διπλανά χωριά που αποτελούσαν εκλογικά κέντρα

Ο Νίκος Δέας αποσύρεται από κάθε ενεργή ανάμιξη στα πολιτικά πράγματα εν μέσω δικτατορίας Μεταξά.

Το πατριωτικό του συναίσθημα όμως υπερισχύει και αναλαμβάνει την διεύθυνση του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού κατά την διάρκεια της κατοχής, επικεφαλής του έργου τροφοδοσίας, ενίσχυσης και βοήθειας από τα πεινχρά μέσα του οργανισμού, κατά την διάρκεια της κατοχής 1941- 1945 και μέχρι το 1946 πριν τον εμφύλιο. Μεταμφιεσμένος σε Γερμανό, (ήξερε άριστα την Γερμανική), με ένα φορηγό μετέφερε εφόδια στους εναπομείναντες μετά την εκτέλεσή τους από τους Γερμανούς στα Καλάβρυτα.

Συλληφθείς από τους Ιταλούς, φυλακίστηκε στις φυλακές της Αθήνας, γιατί μετείχε στην Εθνική Αντίσταση, αποφυλακίστηκε όμως με την παρέμβαση του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού.

Αργότερα διατέλεσε διευθύνων σύμβουλος του διοικητικού συμβουλίου του Μαιευτηρίου "Μαρίκα Ηλιάδη" που ίδρυσε η Έλενα Βενιζέλου το 1933.²¹

Στη δεκαετία του 50 μετείχε στο Διοικητικό συμβούλιο της Αεροπορικής Εταιρίας ΤΑΕ,²² (Τεχνικά αεροπορικά εκμεταλλεύσεις) και υπήρξε μέλος πολλών οργανώσεων και σωματείων όπως της Ένωσης Βορείων Ελλήνων, του Ελληνογαλλικού συνδέσμου, της ΧΑΝΘ, κ.λ.π.

Στην περίοδο αυτή πήρε και το πτυχίο των Πολιτικών Επιστημών της Παντείου Σχολής και ήταν πτυχιούχος της Γαλλικής και Αγγλικής γλώσσας.

Συγγραφικό έργο

Πολυγραφότατος, με μοναδική περιγραφική ικανότητα, έγραψε το απaráμιλλο έργο:

«**Μεσουράνημα και συντρίμια**», που εκδόθηκε το 1976 στην Αθήνα, καθώς και πάρα πολλά άρθρα μελέτες και πραγματείες που δημοσιεύτηκαν σε βιβλία, εφημερίδες και περιοδικά, όπως

«**Θνησιμότης εν Πόρω εξ υποσιτισμού**», Αρχείο **Νικολάου Δέα** (Α. Ε. 262, ΦΑΚ. 6), Ιστορικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη,

«**Η Τακτική της αεροπορίας**»,

«**Εγχειρίδιο Συνδέσμου πεζικού και αναγνωρίσεων αεροπορίας**»

«**Τα κουκούλια**» Ευθυμογράφημα δημοσιευμένο στα Χρονικά της Χαλκιδικής και πολλά άλλα

Βραβεία και παράσημα

Τιμήθηκε με το χρυσό αριστείο ανδρείας δύο φορές,

Με πολεμικό σταυρό

Με το σταυρό του Γεωργίου του Α΄

Με μετάλλιο Στρατιωτικής Αξίας

Μετάλλιο Νίκης

Διασυμμαχικό μετάλλιο και πάρα πολλές εύφημες μνείες

Τα μετάλλια που απονεμήθηκαν στον Νίκο Δέα από αριστερά προς τα δεξιά: χρυσό αριστείο ανδρείας, πολεμικός σταυρός, σταυρός του Γεωργίου του Α΄, μετάλλιο στρατιωτικής αξίας, διασυμμαχικό μετάλλιο νίκης.

Όλη του η ζωή χαρακτηρίστηκε από την εντιμότητα, την ειλικρίνεια, το θάρρος την αλληλεγγύη. Ήταν αυστηρός με τον εαυτό του σε τυχόν αποτυχίες, και ευσπλαχνικός ακόμα και με τους εχθρούς του. Δεν ανέχονταν την αδικία και έδωσε τα πάντα για την πατρίδα του με ανιδιοτέλεια και αυταπάρνηση και πάντα είχε στο νου του την ιδιαίτερα πατρίδα του την Ορμύλια.

Πέθανε στην Αθήνα στις 26 Νοεμβρίου 1988

4. 11 Σημειώσεις

¹ Υποδιδασκαλείο Αρρένων Θεσσαλονίκης. Το Υποδιδασκαλείο λειτούργησε από το 1901 μέχρι το 1913. Ήταν ενταγμένο στο Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης και διέπονταν από τις διατάξεις του κανονισμού της ελληνικής κοινότητας της πόλης.

Το Διδασκαλείο Αρρένων Θεσσαλονίκης λειτούργησε ως τριτάξιο (ν. 381, Φ.Ε.Κ. 335/19-11-1914) από το 1914 μέχρι το 1929, ενώ από το 1926 μέχρι το 1932 λειτουργούσε παράλληλα ως εξατάξιο Αρρένων (ν. 3182, Φ.Ε.Κ. 187/7-8-1924). Από το 1929 άρχισε να λειτουργεί το πεντατάξιο Μεικτό Διδασκαλείο, που θεσμοθετήθηκε στο πλαίσιο της Βενιζελικής εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1929 (ν. 4368, Φ.Ε.Κ. 291/17-8-1929).

² Η τετραετία 1910-1914 βάζει τις βάσεις για το μετασχηματισμό της Ελλάδας σε σύγχρονο κράτος με τις μεταρρυθμίσεις του Βενιζέλου. Τότε αποφασίζεται και η προαγωγή της ανώτερης τεχνικής εκπαίδευσης σε ανώτατη, με τη μετονομασία του Σχολείου Βιομηχάνων Τεχνών σε Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, που περιέχει τις εξής Ανώτατες Σχολές 4ετούς φοίτησης: Σχολή Πολιτικών Μηχανικών, Σχολή Μηχανολόγων, Σχολή Αρχιτεκτόνων και Σχολή Ηλεκτρολόγων και Τηλεγραφομηχανικών.

Από τις σχολές αυτές η Σχολή Αρχιτεκτόνων δεν θα λειτουργήσει παρά 3 χρόνια αργότερα. Παράλληλα ιδρύονται και λειτουργούν 5 Σχολεία 2ετούς φοίτησης, τα λεγόμενα Προσηρτημένα Σχολεία: Από αυτά, το Σχολείο Εργοδηγών και το Σχολείο Γεωμετρών, ήταν προσαρτημένα στη Σχολή Πολιτικών Μηχανικών. Η ίδρυση των προσηρτημένων, όπως άλλωστε και η ίδρυση των Ανωτάτων Σχολών στο ΕΜΠ ως κινήσεις εγγράφονται στο πλαίσιο της γενικότερης συγκυρίας που ονομάστηκε Βενιζελικός εκσυγχρονισμός. Είναι ήδη η εποχή που από το 1914 μέχρι τη Δικτατορία του 1936, η Ελλάδα στοχεύει στην εμπέδωση μιας ταυτότητας Ευρωπαϊκού κράτους.

³ Ο Εθνικός Διχασμός (1914-1917) υπήρξε μία σειρά γεγονότων που επικεντρώνονται στη διένεξη μεταξύ του τότε πρωθυπουργού της Ελλάδας, Ελευθέριου Βενιζέλου και του βασιλιά Κωνσταντίνου Α' σχετικά με την είσοδο ή μη της Ελλάδας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Τα κύρια γεγονότα της διένεξης αφορούν διαδοχικά την παραίτηση του Βενιζέλου, τη δημιουργία ξεχωριστού κράτους με πρωτοβουλία του στην Βόρεια Ελλάδα με πρωτεύουσα τη Θεσσαλονίκη και την εκδίωξη του Κωνσταντίνου από την Ελλάδα μετά από παρέμβαση των δυνάμεων της Αντάντ. Η διένεξη αυτή χώρισε την χώρα σε δύο διαφορετικά στρατόπεδα και προκάλεσε εξαιρετικά βαθύ χάσμα στην ελληνική κοινωνία. Οι επιπτώσεις του χάσματος παρέμειναν ως το τέλος της δεκαετίας του '30. Ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι και η Μικρασιατική καταστροφή μετέπειτα, ήταν απόρροια του Εθνικού Διχασμού.

⁴ Η Σμύρνη ήταν το αντάλλαγμα της συμμετοχής μας στην εκστρατεία της Ουκρανίας κατ' απαίτηση του Κλεμανσώ προς τον πρεσβευτή μας στο Παρίσι Α. Ρωμανό, το Νοέμβριο του 1918, στον οποίο είχε πει ότι: *«Η Γαλλία θ' αναλάβει την πρωτοβουλία προς εδαφική επέκταση της Ελλάδος στην Θράκη και θα υποστηρίξει εκθύμως κάθε λύση υπέρ της Ελλάδος εις το ζήτημα της Σμύρνης, όταν τεθεί επί τάπητος από την Αγγλία ή την Αμερική, εάν ή Ελλάς συμμετάσχει εις την εκστρατεία κατά της Ρωσίας, συνεισφέρονσα μέρος της θυσίας που της αναλογεί, διά της αποστολής εις την Ουκρανία ενός Σώματος Στρατού»*. (Γεν. Έπιτ. Στρατού, το Ελλ. Εκστρατευτικό Σώμα εις Ρωσίαν, σελ. 27).

⁵ Η Εκστρατεία στην Ουκρανία (Κριμαία) Α' εξάμηνο 1919. Του Νικολάου Κολόμβα Άντ/γου ε. α. - Επίτιμου Δ/κτού Γ. Σ. Στρατού-Πτυχ. Νομικής Α.Π.Θ.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, με προτροπή των Γάλλων, αποστέλλει χιλιάδες Έλληνες στρατιώτες στη μεσημβρινή Ρωσία (σημερινή Ουκρανία) στις αρχές του 1919, για να καταπνίξουν την επανάσταση των Μπολσεβίκων.

Την περίοδο εκείνη, στη Ρωσία μαινόταν ο Εμφύλιος Πόλεμος. Οι Μπολσεβίκοι είχαν υπό την κυριαρχία τους τις μεγάλες πόλεις (Πετρούπολη, Μόσχα κλπ), αλλά στην ύπαιθρο συναντούσαν ισχυρή αντίσταση από τις τσαρικές και εν γένει αντικομμουνιστικές δυνάμεις. Οι μεγάλες χώρες της Δύσης βρήκαν τότε την ευκαιρία να επέμβουν στο πλευρό των αντεπαναστατών, έχοντας ξεμπερδέψει από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Στην περιοχή της Ουκρανίας, που μας αφορά, η κατάσταση ήταν αρκετά περίπλοκη. Ουκρανοί εθνικιστές, οπαδοί του Τσάρου, τοπικοί οπλαρχηγοί, στρατηγοί και πρίγκιπες με προσωπικές πολιτικές φιλοδοξίες, ένοπλες οργανώσεις, πολιτικοί και στρατιωτικοί σχηματισμοί των Μπολσεβίκων δημιουργούσαν μια κατάσταση γενικευμένης σύγχυσης. Μέτωπο δεν υπήρχε, ούτε κανείς γνώριζε ποιος είναι ακριβώς ο εχθρός.

Οι γαλλικές δυνάμεις ήταν παρούσες στην περιοχή από τις 5 Δεκεμβρίου του 1918. Ο γάλλος πρωθυπουργός Κλεμανσώ ζήτησε από τον ομόλογό του Ελευθέριο Βενιζέλο τη συμμετοχή ελληνικών δυνάμεων στις επιχειρήσεις, με αντάλλαγμα την ευμενή στάση της χώρας του υπέρ των εθνικών διεκδικήσεων σε Ανατολική Θράκη και Μικρά Ασία στη Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων. Ο Βενιζέλος ζύγισε την κατάσταση, καθώς στις περιοχές αυτές υπήρχε ισχυρή ελληνική παρουσία και προβλέψιμος ο κίνδυνος αντεκδικήσεων από τους Μπολσεβίκους, και απάντησε θετικά στο αίτημα του Κλεμανσώ.

Οι πρώτοι Έλληνες στρατιώτες άρχισαν να αποβιβάζονται στην Οδησό στις 7 Ιανουαρίου και στο επόμενο διάστημα το εκστρατευτικό σώμα αριθμούσαν 23.551 άνδρες. Ανάμεσα στους διοικητές των μονάδων γνωστοί στρατιωτικοί με σημαντικό ρόλο στα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας αργότερα, όπως ο συνταγματάρχης Αλέξανδρος Οθωνάιος (επιτελάρχης του Α' Σώματος Στρατού) και οι αντισυνταγματάρχες Γεώργιος Κονδύλης (διοικητής του 3ου Συντάγματος Πεζικού) και Νικόλαος Πλαστήρας (διοικητής του 5/42 Συντάγματος Ευζώνων).

Οι Ελληνικές δυνάμεις τέθηκαν αμέσως υπό τη διοίκηση της Α' Συμμαχικής ομάδας μεραρχιών, δύναμews 70.000 ανδρών, την οποία διοικούσε ο γάλλος στρατηγός Ντ' Ανσέλμ. Οι Έλληνες ήταν το πιο αξιόμαχο τμήμα της συμμαχικής δύναμης, καθώς οι Γάλλοι στρατιώτες ήταν εμφανώς καταπονημένοι από την περιπέτεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και πολλοί από αυτούς έβλεπαν με συμπάθεια το κομμουνιστικό καθεστώς του Λένιν. Κλήθηκαν, όμως, να συμμετάσχουν σ' έναν πόλεμο σκοπιμότητας, «αδικαιολόγητο και πρόχειρα προετοιμασμένο», σύμφωνα με μεγάλη μερίδα ιστορικών.

Εναντίον του συμμαχικού εκστρατευτικού σώματος, οι Σοβιετικοί διέθεσαν τρεις στρατιές, με δύναμη 217.000 ανδρών. Ο στρατός αυτός, αφού συνέτριψε το ουκρανικό αυτονομιστικό κίνημα τον Ιανουάριο του 1919, στράφηκε στη συνέχεια κατά των Συμμάχων στην Οδησό και την Κριμαία. Με τη συντριπτική του υπεροχή τους ανάγκασε σε μάχες οπισθοφυλακών, στις οποίες οι Ελληνικές δυνάμεις διακρίθηκαν για την αυταπάρνηση και την πειθαρχία τους.

Η πρώτη μάχη με την εμπλοκή Ελληνικών δυνάμεων δόθηκε στις 25 Φεβρουαρίου, όταν το 1^ο Σύνταγμα Πεζικού υπό τον αντισυνταγματάρχη Νικόλαο Ρόκα, απελευθέρωσε τη φρουρά της Χερσώνας, την οποία πολιορκούσε ο Κόκκινος Στρατός. Στη συνέχεια, οι Έλληνες στρατιώτες έλαβαν μέρος σε πολλές μάχες, έως τις 20 Μάρτιου 1919, όταν έπειτα από απόφαση των συμμάχων δόθηκε εντολή για το τέλος της εκστρατείας και την εκκένωση της Οδησσού.

Οι Ελληνικές μονάδες υποχώρησαν με υποδειγματική τάξη και παρατάχθηκαν στη δυτική όχθη του ποταμού Δνεϊστερου για να υπερασπίσουν την περιοχή της Βεσσαραβίας (σημερινή Μολδαβία) από τις επιθέσεις του Κόκκινου Στρατού. Στην περιοχή της Κριμαίας παρέμεινε έως τις 14 Απριλίου 1919 το 2ο Σύνταγμα Πεζικού, όπου αντιμετώπισε αλλεπάλληλες επιθέσεις του Κόκκινου Στρατού και κατέστειλε την εξέγερση των εργατών της Σεβαστούπολης, ενισχυμένους με γάλλους ναύτες, οι οποίοι είχαν στασιάσει. Τον Ιούνιο του 1919 το Α' Σώμα Στρατού προωθήθηκε στη Σμύρνη, όπου ο Ελληνικός στρατός επιχειρούσε από τον Μάιο. Οι συνολικές απώλειες του Ελληνικού εκστρατευτικού σώματος στη μεσημβρινή Ρωσία ανήλθαν σε 398 νεκρούς και 657 τραυματίες.

⁶ Με την ονομασία Ανακωχή του Μούδρου ή Συνθήκη του Μούδρου ή Συνθήκη ανακωχής του Μούδρου χαρακτηρίζεται η γνωστή συμφωνία ανακωχής που συνάφθηκε στον όρμο Μούδρου, της Λήμνου, στις 30 Οκτωβρίου 1918 και υπογράφηκε την επομένη 31 Οκτωβρίου μεταξύ των Δυτικών Συμμαχικών Δυνάμεων, της Αντάντ, (Entente), αφενός, και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αφετέρου, με τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

Με την συνθήκη αυτή συμφωνήθηκε η κατάπαυση των εχθροπραξιών μεταξύ των Συμμαχικών Δυνάμεων, (μετά των οποίων και η Ελλάδα), και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η οποία και αναλάμβανε περιληπτικά:

1. Την υποχρέωση του ανοίγματος των Στενών των Δαρδανελίων καθώς και του Βοσπόρου προς την Μαύρη Θάλασσα,
 2. Της απόδοσης των συμμάχων αιχμαλώτων,
 3. Της παράδοσης του τουρκικού στρατού (του οπλισμού) και των πολεμικών πλοίων (γραμμής), στους Συμμάχους,
 4. Της παροχής δυνατότητας άσκησης εποπτείας εκ μέρους των Συμμάχων επί του σιδηροδρομικού δικτύου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας,
 5. Της διακοπής οποιασδήποτε σχέσης, (οικονομικής, εμπορικής κ.λπ.) με τις κεντρικές Δυνάμεις και
 6. Της παροχής δυνατότητας των Συμμάχων της κατάληψης, για λόγους ασφάλειας, οποιωνδήποτε στρατηγικών σημείων, έκριναν εκείνες, επί του εδάφους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας χωρίς προηγούμενη συνεννόηση με την Οθωμανική κυβέρνηση.
- Επί της τελευταίας αυτής διάταξης - παροχής δυνατότητας των Συμμάχων - και βάσει της από 6 Μαΐου 1919 εξουσιοδότησης του Ανωτάτου Συμβουλίου, μερικούς μήνες μετά, αποβιβάστηκε στη Σμύρνη Ελληνικός στρατός, ποτέ όμως με τον χαρακτήρα του κυρίαρχου στρατού επί των εκεί εδαφών.

Σύμφωνα με τους όρους της ανακωχής ακολούθησε η άμεση κατάληψη των Στενών του Ελλησπόντου από Αγγλικές και Γαλλικές δυνάμεις καθώς επίσης και η άφιξη Αγγλογαλλικών στρατιωτικών τμημάτων στη Κωνσταντινούπολη (4 Νοεμβρίου 1918)

Στη ναυτική δύναμη της Αντάντ που διέπλευσε τα Δαρδανέλια και κατέπλευσε στη Κωνσταντινούπολη συμμετείχαν και τα ελληνικά πολεμικά πλοία: το Θωρηκτό ΑΒΕΡΩΦ, καθώς και τα αντιτορπιτικά τα λεγόμενα θηρία ΠΑΝΘΗΡ, ΑΕΤΟΣ και ΙΕΡΑΞ που κατέπλευσαν στο Βόσπορο και αγκυροβόλησαν προ του Σουλτανικού ανακτόρου Ντολμά Μπαχτσέ, (14 Νοεμβρίου 1918), προκαλώντας τον ενθουσιασμό των Ελλήνων της Πόλης

Η συνθήκη αυτή υπογράφηκε επί του Αγγλικού πολεμικού «Αγαμέμνων» μεταξύ του Άγγλου Ναυάρχου Κάλθορπ, πληρεξούσιου των Συμμάχων και αντιπροσώπων του Σουλτάνου.

Ως κύρια αποτελέσματα της Συνθήκης αυτής μπορούν να χαρακτηρισθούν, πολύ περιληπτικά, τα ακόλουθα:

1. Θρίαμβος της αγγλικής πολιτικής. Η υπογραφή της συνθήκης από τον Άγγλο ναύαρχο επέφερε δυσφορία των Γάλλων και των Ιταλών εκλαμβάνοντας την ενέργεια αυτή ως κυρίαρχη πλέον θέση της Αγγλίας στην Ανατολή (στο Ανατολικό ζήτημα).
2. Έκδηλος παραμερισμός των δύο συνεταιρών της Αντάντ, των Γάλλων και των Ιταλών (επί των συμφερόντων τους στο χώρο που μένουν πλέον ακάλυπτα).
3. Η Αγγλία γίνεται η διάδοχος δύναμη της Γερμανίας στο χώρο.
4. Εκδήλωση χάους (πολιτικού, διπλωματικού και στρατιωτικού) στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, που ουσιαστικά περιήλθε στη διάθεση των νικητών.
5. Ο Ελληνικός πληθυσμός, για πρώτη φορά, μετά από τα σκληρά καταπιεστικά μέτρα που δοκίμασε στη διάρκεια του πολέμου κυριολεκτικά ξεσπαθώνει σε κύματα ενθουσιωδών εκδηλώσεων

⁷ Στα επανειλημμένα διαβήματα του Βενιζέλου προς τους Συμμάχους να επιτραπεί η καταδίωξη των Τσετών σε βάθος, στο Τουρκικό έδαφος, οι Σύμμαχοι δεν συμφώνησαν. Αντί αυτού το συμβούλιο των 5 πήρε απόφαση η οποία κοινοποιήθηκε επίσημα και στους Τούρκους, ότι ούτε αυτοί, ούτε οι Έλληνες επιτρέπονταν να κινηθούν πέρα από τη Γραμμή την οποία καθόριζαν οι Αξιοματικοί που ορίζονταν από τον Αρχηγό των συμμαχικών στρατευμάτων που βρίσκονταν στην Ασία, ο οποίος και μόνο αυτός μπορούσε να διατάξει οποιαδήποτε διαφορετική μετακίνηση.

⁸ Όταν η Γερμανία υπέγραψε ανακωχή, συνήλθε στο Παρίσι η συνδιάσκεψη της ειρήνης, όπου ο Βενιζέλος παρέστη ως αντιπρόσωπος της Ελλάδας και πρόβαλε τις αξιώσεις της χώρας μας, οι οποίες έγιναν στο σύνολό τους δεκτές. Με τις συνθήκες του Νεϊγύ (27 Νοεμβρίου 1919) και των Σεβρών (10 Αυγούστου 1920), η Ελλάδα προσάρτησε (προσωρινά) την Ανατολική Θράκη και την Σμύρνη.

⁹ Ο θάνατος του βασιλιά Αλέξανδρου είχε ως συνέπεια να ανακηρύξει αντιβασιλέα η Βουλή τον ναύαρχο Παύλο Κουντουριώτη. Έγιναν βουλευτικές εκλογές την 1 Νοεμβρίου 1920. Το Κόμμα των Φίλελευθέρων νικήθηκε από την ενωμένη αντιπολίτευση, ο δε Βενιζέλος δεν εξελέγη καν βουλευτής. Την μεθεπομένη σχημάτισε κυβέρνηση ο Δημήτριος Ράλλης, παραιτήθηκε ο Κουντουριώτης κι έγινε αντιβασιλίσα η βασιλομήτωρ Όλγα μέχρι να γίνει δημοψήφισμα, το οποίο θα επανέφερε τον εξόριστο Κωνσταντίνο. Στις 4 Νοεμβρίου ο Βενιζέλος αναχώρησε για το Παρίσι, δηλώνοντας ότι αποσύρεται από την ενεργό πολιτική και σκοπεύει να ιδιωτεύσει αλλά αν η χώρα ζητήσει τις υπηρεσίες του στο εξωτερικό, θα είναι στη διάθεσή της.

¹⁰ Στρατιωτική Σχολή Αεροπορίας Σέδες 1919 -1932.

Η περίοδος κατά την οποία η Αεροπορική Σχολή Σέδες ήταν υπό γαλλική διοίκηση με τίτλο (Κέντρο Εκπαιδύσεως Σέδες), έληξε με το τέλος του Πολέμου. Τέλη Φεβρουαρίου 1919 η διοίκησή της παραδόθηκε στον Λοχαγό Πέτρο Μαγιάκο και στη συνέχεια, τον επόμενο μήνα, αποχώρησαν όλοι οι Γάλλοι εκπαιδευτές. Στη νέα περίοδο που άρχισε, η σχολή έλαβε την ονομασία <<Κέντρο Εκπαιδύσεως Σέδες - Αεροπορία>> ή κατά συνήθεια <<Στρατιωτική Σχολή Αεροπορίας Σέδες>>.

Στις επιχειρήσεις στη Μικρά Ασία το Αεροπορικό Σώμα (Στρατού) συμμετείχε με τις τρεις Μοίρες του και όλα τα διαθέσιμα αεροπλάνα. Ωστόσο, από τις 20 Δεκεμβρίου 1919, προκειμένου οι αεροπορικές μονάδες και υπηρεσίες να απαλλαγούν από τη διασυμαχική ορολογία και κυρίως για να επιτευχθεί αποτελεσματικότερη διοίκηση και έλεγχος, οι Μοίρες 531, 532 και 533 μετονομάστηκαν σε Α', Β' και Γ' αντίστοιχα και το Αεροπορικό Σώμα σε Διεύθυνση Αεροπορικής Υπηρεσίας Στρατιάς (ΔΑΥΣ).

Να σημειωθεί ότι μέχρι το τέλος των επιχειρήσεων (1922) συγκροτήθηκαν άλλες δύο Μοίρες, η Δ' και η Ε'. Στη ΔΑΥΣ υπήχθη επιχειρησιακά και η Ναυτική Αεροπορική Μοίρα Σμύρνης.

¹¹ Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '20 ο παρατηρητής ήταν ο κυβερνήτης του αεροσκάφους, ενώ ο χειριστής, που ονομαζόταν (οδηγός), στην πραγματικότητα εκτελούσε απλά τις εντολές του παρατηρητή. Παρατηρητές γίνονταν κατά κανόνα οι αξιωματικοί και οδηγοί οι υπαξιωματικοί και οι ιδιώτες.

Οι οδηγοί αποκτούσαν αεροπορική καταξίωση μόνο σε πτήσεις χωρίς παρατηρητή και μάλιστα στις πολεμικές επιχειρήσεις. Οι προστριβές λόγω της ανομοιογένειας του προσωπικού συνεχίστηκαν μέχρι την ενοποίηση της Στρατιωτικής και Ναυτικής Αεροπορίας, αλλά και για πολλά χρόνια μετά πιο έντονα.

Εντούτοις, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι, εκτός από τα προβλήματα που προέκυπταν από τη διαφορετική προέλευση του προσωπικού, υπήρχε και ένας άλλος παράγοντας που επηρέαζε την ομαλή πρόοδο του Αεροπορικού Όπλου. Πρόκειται για τις κατά καιρούς αποστρατείες άξιων στελεχών εξαιτίας των πολιτικών αντιπαλοτήτων, εάν ληφθεί υπόψη ότι κατά την περίοδο της Αβασίλευτης Δημοκρατίας, από το 1924 μέχρι το 1935, σημειώθηκαν 14 μείζονα κινήματα

¹² Από τον Σεπτέμβριο του 1921 ο κύριος όγκος των δυνάμεων του Ελληνικού στρατού είχε συγκεντρωθεί στο Αφίον Καραχισάρ. Οι ανώτεροι αξιωματικοί πίστευαν ότι ελέγχοντας το Αφίον Καραχισάρ μπορούσαν να ανακόψουν την τροφοδοσία του Τουρκικού στρατού. Η ανώτερη ηγεσία του ελληνικού στρατού είχε υποτιμήσει τα στρατιωτικά σώματα του Κεμάλ με αποτέλεσμα να παραμελήσει την άμυνα των συνόρων και να αρχίσει να καταστρώνει σχέδια κατάληψης της Κωνσταντινούπολης.

Σε αντίθεση με τους Έλληνες αξιωματικούς, οι οποίοι βρισκότουσαν σε μια μεγάλη πλάνη, ο Κεμάλ Ατατούρκ γνώριζε πολύ καλά τις δυνάμεις του στρατού αλλά και τις μαχητικές ικανότητες του αντιπάλου στρατοπέδου. Χαρακτηριστικό είναι ότι από τους 177.000 Έλληνες στρατιώτες, μόνο οι 70.000 ήταν μάχιμοι ενώ οι υπόλοιποι απασχολιόντουσαν σε διοικητικές υπηρεσίες.

Ο τουρκικός στρατός είχε φροντίσει να εφοδιαστεί με καινούρια ανεπτυγμένα πυροβόλα, τα οποία τελικά έκριναν την έκβαση της μάχης στο Αφίον Καραχισάρ. Σε αντίθεση με τους Έλληνες αξιωματικούς, οι οποίοι είχαν κερδίσει αξιώματα χωρίς να έχουν πολεμήσει σε πεδία μαχών, οι Τούρκοι αξιωματικοί είχαν λάβει μέρος σε πολλές δύσκολες μάχες και είχαν κερδίσει επάξια τον βαθμό τους. Σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και το ιππικό του Κεμάλ του οποίου ο σκοπός ήταν να ανακόψει τον εφοδιασμό των Ελλήνων και ταυτόχρονα να ξεσηκώσει τους πληθυσμούς των υπό κατοχή περιοχών σε εξέγερση. Από την άλλη πλευρά ο Ελληνικός στρατός, ταλαιπωρημένος από τις μάχες, ήταν δυσκίνητος και ανοργάνωτος. Ο πολεμικός εξοπλισμός ήταν αρχαϊκός ενώ η τροφοδοσία των ενόπλων δυνάμεων δυσλειτούργουσε. Το σοβαρότερο λάθος όμως ήταν η, πραγματικά εγκληματική, άγνοια της ποιότητας των αντιπάλων.

¹³ Το πρωί της 13ης Αυγούστου ο τουρκικός στρατός επιτέθηκε στις ελληνικές δυνάμεις στο Αφίον Καραχισάρ. Η επίθεση των Τούρκων, την οποία διεύθυνε ο ίδιος ο Κεμάλ, ήταν αναμενόμενη παρόλα αυτά αιφνιδίασε με την ποιότητά της την ηγεσία του Ελληνικού στρατού που περίμεναν να αντιμετωπίσουν άτακτα σώματα στρατού. Το πυροβολικό σε συνεργασία με το ιππικό συνέτριψαν σε ελάχιστο χρόνο την 1η & 4η μεραρχία στρατού. Οι ενισχύσεις δεν κατάφεραν να φτάσουν σύντομα, λόγω της ανασφάλειας που υπήρχε στο στράτευμα αφού η κατάλυση του νότιου μετώπου είχε ήδη διαδοθεί. Σημαντική αιτία αποδιοργάνωσης ήταν και η στρατολόγηση γεωργών και γενικά αμάχων χριστιανών οι οποίοι, εξαιτίας της απειρίας τους και του φόβου τους, αποσυντόνισαν πλήρως τα τακτικά σώματα στρατού. Παράλληλα η διακοπή κάθε μορφής επικοινωνίας, δηλαδή τηλεφώνου και τηλεγράφου, παγίδευσε τον ελληνικό στρατό σε μια εξολοκλήρου εχθρική περιοχή.

Δύο μέρες αργότερα ο ελληνικός στρατός είχε αυτοκαταστραφεί. Στον νότο είχαν σχηματιστεί δύο σώματα στρατού, του Αθανασίου Φράγκου και του Νικόλαου Τρικούπη. Στις 17 Αυγούστου ο στρατός του Νικόλαου Τρικούπη περικυκλώθηκε από τους Τούρκους και σταδιακά διασπάστηκε με αποτέλεσμα στις 20 Αυγούστου ο Τρικούπης και η φάλαγγα του, η οποία συμπεριλάμβανε δύο στρατηγούς διοικητές Σωμάτων, ένα μέραρχο, 190 αξιωματικούς και 4.500 οπλίτες, να παραδοθούν. Στο Βορρά, το Γ' σώμα στρατού δεν είχε ιδιαίτερες απώλειες επειδή το κύριο βάρος της τουρκικής επίθεσης το είχαν δεχτεί οι μεραρχίες του νότου. Στις 24 Αυγούστου έφτασε με όλα τους τα πολεμοφόδια στην Προύσα και συνέχισε την πορεία του προς τα παράλια. Βέβαια υπήρξαν περιστατικά διάλυσης, όπως η αποκοπή & η αιχμαλώτιση της 11ης μεραρχίας από τους Τούρκους.

¹⁴ Ο Τρικούπης μετείχε στη Μικρασιατική εκστρατεία. Ήταν διοικητής του Α' σώματος στρατού στη περιοχή Αφίον Καραχισάρ. Δυστυχώς όμως ο Τρικούπης αν και ηγείτο 5 Μεραρχιών και μετά από σειρά στρατηγικών λαθών, με σοβαρότερο το γεγονός της μη ανάπτυξης αναγκαίων, για τόσες μεγάλες στρατιωτικές μονάδες που διοικούσε, προκεχωρημένων φυλακίων και δικτύου παρατηρητών, δεχόμενος αιφνίδια επίθεση διπλάσιων αριθμητικά εχθρικών δυνάμεων, αντί να απαγκιστρωθεί της περιοχής, άφησε και περικυκλώθηκε εξ αυτών, με αποτέλεσμα να επέλθει το μοιραίο ρήγμα του μετώπου στην κοιλάδα Αλή Βεράν με τη γνωστή κατάληξη της κατάρρευσης ολόκληρου του μετώπου και την άτακτη φυγή όσων πρόλαβαν από την αιχμαλωσία. Ο ίδιος συνελήφθη αιχμάλωτος και επέστρεψε στην Ελλάδα κατά την ανταλλαγή αιχμαλώτων το 1923, οπότε και αποστρατεύθηκε, χωρίς ποτέ να κληθεί σε απολογία.

Σχετικά με την πτήση αυτή της 16^{ης} Αυγούστου 1922, του Δέα, πολύ αργότερα ο λοχίας τότε του 3/40 Συντάγματος Ευζώνων της 9^{ης} Μεραρχίας, Κων. Πολίτης, περιέγραψε με λυγμούς στην Ελληνική τηλεόραση της ΕΙΡ πώς σώθηκαν τμήματα των Α' και Β' Σωμάτων Στρατού με 5 Μεραρχίες λέγοντας:

«...Μόλις πήραμε τις πληροφορίες που μας έριξε ο πιλότος Λέας, πετώντας πάνω απ' τα κεφάλια μας, κάναμε αμέσως στροφή, πεζικό και πορροβολικό, προς τα αριστερά μας υψόμενα τρέχοντας να τα καταλάβουμε προτού προφτάσουν να τα πιάσουν οι Τούρκοι που ανέβαιναν απ' την άλλη μεριά σύμφωνα με τις πληροφορίες του αεροπόρου, και κάναμε πάνω σ' αυτά ολόημερο σκληρό αγώνα, αποκρούοντας τις συνεχείς επιθέσεις του εχθρού.

Χωρίς τον αεροπόρο Λέα δεν θα γλυτώναμε ούτε ένας εκείνη τη μέρα...»

¹⁵ Στις 24 Αυγούστου η στρατιωτική ηγεσία συγκεντρώθηκε στη Σμύρνη και εξέδωσε διαταγές. Όμως οι διαταγές δεν είχαν ουσιαστικό αποδέκτη αφού όχι μόνο οι επικοινωνίες είχαν διακοπεί αλλά και οι στρατιώτες δεν υπάκουαν. Η αμυντική τακτική ήταν αδύνατη αφού πολλά σώματα στρατού είχαν αποκοπεί και κατευθύνονταν στα παράλια της Μικράς Ασίας.

¹⁶ Χαρακτηριστικό παράδειγμα πειθαρχίας επέδειξε η Ανεξάρτητη Μεραρχία υπό τον Δημήτριο Θεοτόκη, η οποία μέσα τον γενικό πανικό που υπήρχε διατήρησε την πειθαρχία της και κατευθύνθηκε με μηδαμινές απώλειες στα ελληνικά παράλια της Μικράς Ασίας. Ο κύριος λόγος της επιτυχίας της μεραρχίας ήταν η ειλικρίνεια που έδειξαν οι αξιωματικοί της απέναντι στους στρατιώτες για τις δυσκολίες της κατάστασης που αντιμετώπιζαν, γεγονός που επέδρασε σημαντικά στην ψυχολογία των στρατιωτών και τους συσπείρωσε. Εν τω μεταξύ η ελληνική ηγεσία βρισκόταν σε πλήρη άγνοια της κατάστασης αφού την ίδια στιγμή ο αρχιστράτηγος Γεώργιος Χατζανέστης βρισκόταν στην Αθήνα και κατέστρωσε σχέδιο κατάληψης της Κωνσταντινούπολης!

¹⁷ Στις 5 Σεπτεμβρίου τα τελευταία τμήματα του Γ' Σώματος Στρατού εγκατέλειψαν την Μικρά Ασία από το λιμάνι της Αρτάκης. Τέσσερις μέρες αργότερα η κυβέρνηση Πρωτοπαπαδάκη παραιτείται και ύστερα από προσπάθειες της Αυλής σχηματίζεται κυβέρνηση υπό τον Ν. Τριανταφυλλάκο.

Καθ' όλη τη διάρκεια της υποχώρησης του, ο ελληνικός στρατός ακολούθησε μια τακτική καμένης γης, αφήνοντας πίσω του ρημαγμένες και καμένες περιοχές. Η συγκεκριμένη τακτική ακολούθηθηκε από τον ελληνικό στρατό, με το σκεπτικό ότι εφ' όσον τα εδάφη στην Μικρά Ασία χάθηκαν, ήταν προτιμότερο στην Τουρκία να μείνουν εδάφη τα οποία θα κάνουν πολλά χρόνια να συνέλθουν από τις καταστροφές.

¹⁸ Υπολογίζονται σε 25.000 έως 30.000 οι απώλειες (νεκροί και τραυματίες) ήτοι το μισό της μάχιμης δύναμης της Στρατιάς. Αριθμός τεράστιος, με τα δεδομένα και το ποσοστό των απωλειών του Ελληνικού Στρατού που μέχρι εκείνη τη μάχη από την περίοδο του Α' Παγκοσμίου πολέμου ήταν ελάχιστα, με εξαίρεση μόνο τη μάχη του Σκρά, στην οποία όμως η κλίμακα ήταν πολύ πιο μικρή. Οι απώλειες της Μεραρχίας Αρχιελάγους που πολέμησε τότε ήταν 338 νεκροί και 1.777 τραυματίες.

¹⁹ Μετά τη λήξη της Μικρασιατικής Εκστρατείας ακολούθησε μακρά ειρηνική περίοδος, κατά την οποία η Πολεμική Αεροπορία ανασυγκροτήθηκε και εκσυγχρονίστηκε. Από το 1925 παρελήφθησαν νέοι τύποι αεροπλάνων αγγλικής και κυρίως γαλλικής κατασκευής και Breguet Bre 19). Σε συνεργασία με την αγγλική εταιρεία Blackburn Aeroplane ιδρύθηκε στο Φάληρο το Εργοστάσιο Αεροπλάνων, όπου κατασκευάστηκαν τα υδροπλάνα T.3A Velos και τα αεροσκάφη Atlas και Avno 504.

Το 1930 ιδρύθηκε το Υπουργείο Αεροπορίας και η ενοποιημένη πλέον Πολεμική Αεροπορία καθιερώθηκε ως αυτοτελής Κλάδος των Ενόπλων Δυνάμεων. Πρώτος Υπουργός Αεροπορίας ορκίστηκε ο Ελευθέριος Βενιζέλος επιφορτίζοντας τον έμπειρο αεροπόρο Αλέξανδρο Ζάννα με το έργο της συνολικής ανασυγκρότησης του Όπλου. Σε συνεργασία με το γλωσσολόγο Μανόλη Τριανταφυλλίδη καθιερώθηκαν οι νέες ονομασίες βαθμών που χρησιμοποιούνται έως σήμερα

²⁰ Το Μάρτιο του 1933 ο Τσαλδάρης σχημάτισε Νέα Κυβέρνηση με τον Κονδύλη υπό τη δική του Προεδρία. Σημαντικό μέλημα της Νέας Κυβέρνησης ήταν η αναζήτηση των πρωταίτιων του Βενιζελικού πραξικοπήματος. Μέσα σε αυτό το κλίμα έλαβε χώρα και η απόπειρα δολοφονίας του Βενιζέλου. Τελικά, ο Τσαλδάρης θα επιδείξει ακόμη μια φορά συναινετικός παραχωρώντας αμνηστία και προκαλώντας εσωτερική κρίση στο Κόμμα με αποχωρήσεις σημαντικών στελεχών του. Ο Τσαλδάρης και το Λαϊκό Κόμμα θα αρνηθούν όμως αμνηστία στους διωκόμενους Κομμουνιστές και θα εντείνουν τις διώξεις εναντίον τους.

Στη συνέχεια το Λαϊκό Κόμμα υπό το φόβο νέου πραξικοπήματος που σχεδίαζε ο Βενιζέλος, κατάργησε κοινοβουλευτικά άρθρα του συντάγματος που περιόριζαν τις ελευθερίες και προώθησε νέο δημοψήφισμα για το πολιτειακό. Ο ίδιος ο Τσαλδάρης θα αρνηθεί αρχικά την τελευταία αυτή προοπτική, αλλά στη συνέχεια θα υποκύψει πιεζόμενος από τα φιλοβασιλικά στοιχεία της Αντιβενιζελικής Παράταξης, παραμένοντας όμως διστακτικός. Το 1935 ανετράπη από στρατιωτικό πραξικόπημα υπό τους αντιστράτηγους Αλέξανδρο Παπάγο και Ρέππα, εξαιτίας ακριβώς της διστακτικής στάσης του. Γενικά, το Λαϊκό Κόμμα θα στηρίζει τους πραξικοπηματίες που θα επιβάλλουν το δημοψήφισμα και την επάνοδο της Βασιλείας. Η μετριοπαθής και σχετικά φιλοδημοκρατική στάση του Τσαλδάρη ηττήθηκε ολοκληρωτικά οδηγώντας σε όξυνση τον Εθνικό Διχασμό.

²¹ Το μαιευτήριο ΜΑΡΙΚΑ ΗΛΙΑΔΗ ιδρύθηκε από την Έλενα Βενιζέλου. Διαπιστώνοντας το 1926 ότι σε όλη την ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας (400.000 κατοίκων) δεν υπήρχαν παρά τρία μαιευτήρια, αποφάσισε να χαρίσει στην Αθήνα ένα άρτιο επιστημονικά Μαιευτήριο που να καλύπτει τις ανάγκες της πρωτεύουσας και να καταρτίζει μορφωμένες επιστήμονες μαιέες για όλη την Ελλάδα και κυρίως για την ύπαιθρο.

Προς το σκοπό αυτό επισκέφτηκε το μαιευτήριο της Λωζάνης και συζήτησε με τον αρχιτέκτονα του, καθηγητή G.Epitaux. Στις 16 Φεβρουαρίου 1933 εγκαινιάστηκε το μεγάλο κεντρικό κτίριο του σημερινού Νοσοκομείου -Μαιευτηρίου, Έλενα Βενιζέλου το οποίο πήρε το όνομα της αγαπημένης φίλης της, της Μαρίκας Ηλιάδη το οποίο γρήγορα απέκτησε τη φήμη του πρώτου στο είδος του σε όλα τα Βαλκάνια.

²² Η ιστορία των αερομεταφορών στην Ελλάδα ξεκινά ουσιαστικά το 1930 όταν ιδρύθηκε η πρώτη ελληνική κρατική αεροπορική εταιρεία, η "Ελληνική Αεροπορική Εταιρεία ΙΚΑΡΟΣ". Η εταιρεία χρεοκόπησε και λίγο αργότερα ιδρύθηκε η Ε.Ε.Ε.Σ. (Ελληνική Εταιρεία Εναέριων Συγκοινωνιών). Παράλληλα, το 1935 ιδρύθηκε η πρώτη ιδιωτική αεροπορική εταιρεία, η Τ.Α.Ε. (Τεχνικά Αεροπορικά Εκμεταλλεύσεις). Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ιδρύθηκε, το 1947 η ΕΛ.Α.Σ. (Ελληνικά Αεροπορικά

Συγκοινωνία) και η Α.Μ.Ε. (Αεροπορική Μεταφορά Ελλάδος), ενώ συνέχισε την πορεία της και η Τ.Α.Ε.. Εξαιτίας της κακής πορείας που σημείωναν όλες αυτές οι αεροπορικές εταιρείες, το 1951 αποφασίζεται η συγχώνευσή τους σε μία: την Εθνική Ανώνυμη Εταιρεία Τ.Α.Ε..

Όμως από το 1951 και έπειτα, αρχίζουν τα δύσκολα χρόνια για τον νέο κρατικό αερομεταφορέα. Η επιβατική κίνηση πέφτει και το 1955 αποφασίζεται η εκκαθάρισή της, με σκοπό την πώλησή της. Ο πλειστηριασμός ξεκινά με προσφορά 60.000.000 δρχ.. Κανείς όμως δεν την θέλει και έτσι κατοχυρώνεται υπέρ του Ελληνικού Δημοσίου. Και έτσι, στα τέλη Ιουλίου 1956 υπογράφεται νέα συμφωνία του Ελληνικού Κράτους με τον Αριστοτέλη Ωνάση, που περιλαμβάνει και την αποκλειστική εκμετάλλευση των αεροπορικών συγκοινωνιών της χώρας.

Βιβλιογραφία

1. Απομνημονεύματα Νικολάου Γ. Δέα « **Μεσουράνημα και συντρίμμια**» Αγνώστες σελίδες από τους αγώνες του Έθνους 1917-1922
2. Βιογραφικό σημείωμα του ιδίου
3. «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους» (εκδοτική Αθηνών)
- 4 «Πορεία προς την Ενιαία Πολεμική Αεροπορία» (Εκδότης: Μουσείο ιστορίας Π.Α Copyright c 2010,)
5. «Η εκπαίδευση στην Ορμούλια από την αρχαιότητα έως σήμερα» (Σμάγας Γιάννης έκδοση Δήμου Ορμούλιας 2009)
6. «Εθνικό ίδρυμα Ελευθέριος Βενιζέλος» (Φωτογραφικό αρχείο)
7. «Η εκστρατεία της Μικράς Ασίας» (Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, Αθήναι 2004)
8. Ιστοσελίδα Ιντερνέτ «Βικιπαίδεια» (Ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια)

